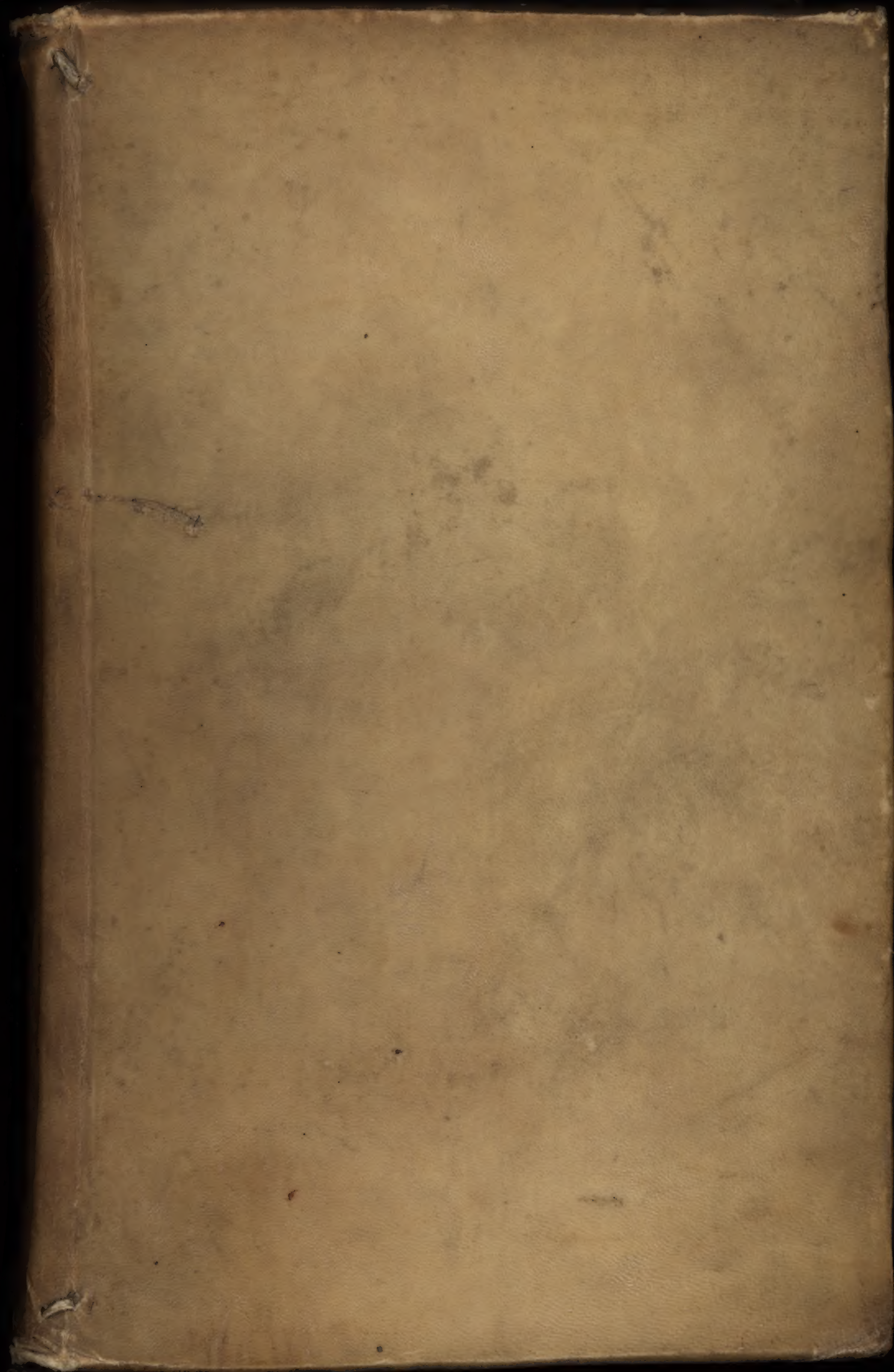

W. H. Mill

emi Neapoli vigesimo Septem

A. D. 1838

ANTONII AUGUSTINI

DIALOGORUM LIBRI DUO

DE EMENDATIONE GRATIANI.

ANTONII AUGUSTINI ARCHIEPISCOPI TARRACONENSIS

DIALOGORUM LIBRI DUO

DE EMENDATIONE GRATIANI

STEPHANUS BALUZIUS Tutelensis emendavit, Notis illustravit, & novas Emendationes adjecit ad Gratianum.

LIBER POSTERIOR.

PARISIIS.

Sumtibus JOANNIS GRAVIER Bibliopolæ Neapolitani

MDCCLX.

ANTONII AUGUSTINI ARCHIEPISCOPI TARRACONENSIS

DE EMENDATIONE GRATIANI
dialogorum liber posterior.

DE GRATIANI EMENDATIONE
ex Conciliis non editis.

Dialogus primus.

. Cum ad te venirem, Ilerdae apud Vincentium fratrem consobrinum meum commoratus, intellexi ab eo te cum Petro Galesio de Gratiani emendatione aliquot diebus egisse ipso praesente; cujus sermonis summam fuerat is scriptis complexus, quam ab eo accepi. Sed ajebat, cum aliquot distinctiones percurrere coepisset Galesius, classis cujusdam nuntio inter-

In hoc libro A. Antonium Augustinum significat, B. Franciscum Edoardum, C. Martinum Augustinum Joannis filium.

pellatum, Barcinonem profectum, ut in ea, si posset, in Italiam perveniret, ipsum autem Ilerdam paullo post rediisse ad studia intermissa. Ejus sermone incensus, a te petere &, si pateris, flagitare cogor, ut me de ceteris Gratiani locis edoceas. Percommode autem accidit ut cum hoc tibi desiderium meum vellem exponere, cum B. nostro rem communicaverim. Is mihi dixit se Barcinonem ivisse, ut veteres quosdam Conciliorum & aliorum scriptorum libros describi tibi curaret, & alia quaedam ad Gratiani emendationem maxime pertinentia. Itaque ambo accessimus, ut nos dignos arbitreris, quos vel reliquiis illius splendidi convivii, quod apparatissimum fuisse didicimus, satures. A. Ego vero vos non reliquiis saturare, ut dixisti, sed splendidissimis conviviis accipere dignos arbitror. Hoc autem ipsum, quod cupis, melius hic B. noster praestare poterit: quippe qui acta ipsa selectorum illorum patrum legit, qui Romae Gratiano mendis expurgando praeerant, & veteres illos libros descripsit, & diu multumque est in hoc genere literarum versatus. B. Negare non possum me his delectari studiis, & te potissimum duce, cum magna mea voluptate, in Conciliorum decretis & Pontificum epistolis perlegendis dies noctesque consumere. Neque etiam recuso quin, quod sciam poteroque, C. nostri desiderio satisfaciam. Te vero praesente id agi, utrique nostrum utilius & gratius est. Sunt enim multa obscura & incerta, in quibus etiam illi selecti Romani

ni haerent. Sunt etiam variae quaedam lectiones, quae collatione librorum veterum aut collectorum acciderunt; in quibus & in aliis permultis tuum nobis erit auxilium implorandum. A. Video me non posse effugere quod exoptatis: id eo libentius faciam, ut C. faveam, & quid a te petere debeat admoneam. Obscura vero & varia a Romanis relicta auditurus libenter sum; non quo sperem me illa certa & aperta redditurum; sed, ut ingenia hominum sunt, id ipsum dubitare, trepidare, & labi saepe delectat. Et ut si quis aliquid medicamenti attulit desperato jam & morienti aegroto, voluptatem magnam capiat necesse est, sic qui jam deploratis mendosis locis scriptorum medicinam tulit, suavissimos capit laboris sui fructus. Sed age, videamus quid auxilii ex veteribus Conciliis non editis Gratiano adferri potest? B. Qua ratione si quis quaerat fontes singulorum capitum in editis Conciliis, & conferat eorum verba, multum juvatur quod haec ab illis manaverint, ita etiam in non editis eveniet. Sed illud pluribus notum est, & facilius sanari loca mendosa potuerunt; haec minus nota sunt, & paucis patuit aditus ut ea cum Gratiano conferrent. Exemplum sumam ex hoc libro, quem ad te adfero, cujus partem ad te Roma missum scio. Apud Gratianum caput hoc Zachariæ Papae adscribitur: *Episcopi, Presbyteri, Diaconi sæcularibus indumentis non utantur &c.* Hoc in Conciliis aut epistolis editis Zachariae non invenies; sed est in Conci-

21. q. 4. c. 3. Episcopi.

Dist. 93. cap. 4. Iuxta.

cilio Romano Zachariae capite tertio. (1) Sic distinctione XCIII. Anacleto & Zachariae adscribuntur illa verba: *Iuxta sanctorum patrum &c.* Sed melius Anselmus refert ex Concilio Zachariae Papae. Est autem caput quartum illius Concilii. A. Ego cum verba Gratiani cum Anselmi verbis contulissem, inveni meliorem scripturam videri illam Anselmi, quam vulgarem Gratiani. Scire cupio an eam confirmet vetus hoc Concilium. B. De illis fortasse verbis dicis: *Omnes Episcopi qui hujus apostolicæ sedis ordinationi subjacent, & qui propinqui sunt.* In eo Concilio *subjacebunt qui propinqui sunt* scriptum est, & voce omissa. A. *subjacent qui propinqui sunt* habet Anselmus apertius. Et ideo postea dicitur: *Qui vero de longinquo sunt, juxta chirographum suum impleant.* C. Estne hoc illud chirographum, cujus formula exstat sub titulo de jurejurando: *Ego N. &c.* A. Ea formula a Gregorio VII. concepta est, qui posterior fuit Zacharia; sed fortasse priores Pontifices simile sacramentum Episcopos suos praestare jubebant. C. Cur adjicitur in hoc capite, *qui hujus apostolicæ sedis ordinationi subjacent?* An sunt alii qui non subjiciantur? A. Hodie nulli fere sunt. Sed illis temporibus electi Episcopi a clero, a Metropolitano confirmabantur, & ab eodem consecrabantur, aut, eo consentiente, ab aliis Episcopis. Metropolitanorum electio a Patriarcha confirmabatur; quibus Pallium quoque dare permittit Innocentius III. in Concilio

De jurejuran. c. 4. Ego. Grego. IX. c. 20. de elect. in 1. collect.

cilio generali capite quinto. Ordinationi igitur, hoc est, consecrationi, vel confirmationi sedis apostolicae illi non erant subjecti, qui ab inferioribus confirmabantur & consecrabantur. B. Cur autem venire cogebantur in urbem quotannis omnes? An ad synodos quotannis habendas? A. Neque quotannis omnes venire cogebantur, sed aliqui; longius habitantes intra biennium aut triennium veniebant; neque synodi caussa solum, sed etiam ob lites aut inter ipsos Episcopos sedandas, aut cum aliis Clericis vel laicis, & ut cum eorum consilio Pontifex Romanus difficiliora negotia explicaret atque dirimeret. Sed ad Gratianum redeamus. (2) B. Zachariae Papae adscribit Gratianus verba illa posita caussa XXVI. extrema: *Si quis Kalendas Ianuarij ritu paganorum colere &c.* quae ex decretis Zachariae cap. XI. Burchardus *a* & Ivo *b* referunt. Magna cum varietate sunt haec in Romano Concilio Zachariae cap. IX. *Si quis Kalend. Ianuarias & broma colere præsumpserit, aut mensas cum dapibus in domibus præparare, & per vicos & plateas cantationes & choros ducere, quod maxima iniquitas est coram Deo, anathema sit.* A. In epistola quadam Bonifacii martyris ad Zachariam inveni conqueri illum quod dicerent barbari se vidisse Romae juxta Ecclesiam sancti Petri Kallendis Januarii paganorum consuetudine choros ducere per plateas, & acclamationes & cantiones sacrilegas audivisse, & mensas illa die vel nocte dapibus onerare, & alia fieri.

c. 23. Antiqua. *de privil.*

26. q.7.c. 14. Si quis.
a *Burc. li.*10. *c.* 16.
b *Ivo par.*11. *c.* 43. *decret.*

ri. Cui Zacharias rescribit tam se quam Gregorium Pontificem, cui successerat, qui a nobis Gregorius tertius appellatur, illa prohibuisse. C. Quid vox *broma* significat? an pro *bruma* posita est? A. Capite LXII. sextae synodi repetitae in Trullo brumalia prohibentur, quae videntur esse a bruma dicta. Incidere autem bruma solebat Saturnalibus diebus, non longe a Kalendis Januariis. B. Tertullianus in libro de idolatria hoc confirmare videtur, cum de brumae honorario & de Kalendis Januariis & Saturnalium celebratione agit. Ambrosius tamen in epistola ad Galatas ad Jani cultum refert has Januarias Kalendas. *Mensas* vero, non *menses*, ut apud Ivonem est, scribendum esse recte ex Bonifacii verbis colligitur. (3) Sequitur illud quod Macario Papae Gratianus *c*, Zachariae Burchardus *d* & Ivo *e* & liber Caesaraugustanus *f* adscribunt. Est autem in hoc ipso Romano Concilio cap. XIII. & XIV. C. Hac de re invenio in dialogis cum V. & G. *g* fieri mentionem, ut etiam de Anacleti & Zachariae capite distinctione XCIII. a te commemorato. B. Sunt quaedam melius scripta in Concilio quam apud Gratianum, ut illud, *ab alio Episcopo*, non *ab aliquo*. Et post illa, usque in finem, additur: *quia scriptum est h: Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* (4) Alia exempla sumamus ex duabus Romanis synodis non editis Eugenii secundi & Leonis quarti. Conjunguntur autem in veteri libro, quod magna ex parte eisdem verbis scrip-

c *De consec. d. 1. c. 56.* Nullus.
d *Burc. lib. 3. c. 230. & 231.*
e *Ivo par. 3. ca. 270. & 271. decr.*
f *Caes. lib. 4. c. 48.*
g *Dial. 4. li. 1. & dialog. 13.*
h *Mat. 10. c.*

ſcripta ſint. Nam ſi quis quaerat quid ſibi velit haec Gratiani inſcriptio cauſſa XII. *i Item Eugenius Papa & Leo nonus : Neceſſaria etenim res &c.* aut illa Anſelmi *k Ex ſynodo Eugenij Papæ*, quid reſpondeat non habebit. Invenitur autem in hoc duplici Concilio cap. VII. (5) At Leonis Papae eſſe dicuntur illa verba *l* : *Sine ornatu ſacerdotali extra domos apparere nullo modo convenit.* Ea nullo modo in beati Leonis Papae regiſtro quiſquam inveniet; ſed hujus Concilii ſunt caput duodecimum. A. Sumpſit Gratianus ab Anſelmo *m.* ſed Ivo *n* & liber Caeſarauguſtanus *o* ex ſynodo Eugenii eſſe ſcribunt. Ivo autem ſolus plenius quaedam retulit. B. Plura ſunt in ipſo Concilio. (6) Sic etiam Ivo *p* caput XI. hujus Concilii refert ut ex ſynodo Eugenii Papae tempore Ludovici & Lotharii Auguſtorum habitae, & liber Caeſarauguſtanus *q* ex ſynodo Eugenii Papae. Sed plenius eſt id caput in eodem Concilio. Caput XIII. poſuit Gratianus cauſſa XIV. *r* cum hac inſcriptione : *Unde in ſynodo habita Romæ ab Eugenio Papa ſtatutum eſt.* Pro illis verbis *tamen in ipſis ſæcularibus negotiis &c.* ſcribendum : *tamen ipſi in ſæcularibus negotiis pro teſtimonio aut conficiendis inſtrumentis non rogentur.* C. Ante ea verba vox *credibilius* eſt in Concilio, *credibile* apud Gratianum. B. Ita eſt ut dicis. (7) Diſtinctione XXCI. *ſ* caput VII. (cujus initium *Sacerdos aut quivis*) Eugenio Papae adſcribitur. Id in his Eugenii minoris & Leonis IV. ſynodis invenio capite XIV. & ſcribendum

i 12. *q.* 1. *c.* 3. Neceſſaria.
k *Anſ. lib.* 7. *c.* 5.
l 21. *q.* 4. *c.* 4. Sine.
m *Anſel. lib.* 7. *c.* 103.
n *Ivo par.* 13. *c.* 7. *dec.*
o *Cæſ. libr.* 8. *c.* 25.
p *Ivo par.* 11. *c.* 76. *decr.*
q *Cæſ. lib.* 8. *cap.* 81.
r 14. *q.* 2. *c.* 2.
ſ *Diſt.* 81. *c.* 7. Sacerdos.

dum est: *in ordinem ecclesiasticum provectus, si in eo scelere inveniatur, quo abiciendus existat.* (8) In eadem distinctione *t* caput adjectum a Palea cum hac inscriptione, *Ex decreto Eugenij Papæ*, quod etiam apud Anselmum *u* & Bernardum Papiensem refertur *x*, hujus Concilii est caput decimumquintum. Varietas magna est, ut in Notis tuis ad Papiensem ex libro Veronensi a te relata est. A. Pergratum mihi est quod fontem illius capitis indicaveris, ut etiam aliorum quae a te narrata sunt. (9) B. Caput XVI. Gratianus *y* refert ut ex synodo habita Romae ab Eugenio Papa. Melius est in libro Caesaraugustano *z*: *In Concilio primo Eugenij Papæ cum Episcopis* LXXII. *& Leonis IV. cum Episcopis* LXVI. A. Si addidisset cujus Eugenii id Concilium esset, nihil desiderari aptius posset. Cupio tamen scire abs te, num conveniat in Episcoporum numero? B. In Leonis synodo nulla differentia est, in Eugenii tamen decem Episcopi plures in Caesaraugustano sunt quam in veteri libro ejus Concilii. A. In verbis quaenam varietas est? B. Quod apud Gratianum est, *res mobiles aut immobiles*, in eo Concilio est, *res mobiles*, in libro Thomasiano Gratiani *res immobiles*, in Caesaraugustano sola vox *res* invenitur. A. Nihil mutandum censeo. B. In extremo capite, *coartandus existit* est in Concilio, *coartatus existat* habet Gratianus, *coërceatur* liber Caesaraugustanus. A. Scriptura Concilii recipienda est. (10) B. Caput XIIX. Leoni Papae adscribit Gratianus

t Ead. dist. c. 22. Si quispiam.

u *Ansel. li.* 8. *cap.* 9.

x *c.* 3. *de cohab. cler. in* 1. *collect. & apud Greg. IX. c.* 2. *e. tit.*

y 12. *q.* 1. *c.* 27. Nulli.

z *Cæs. lib.* 7. *cap.* 61.

a C-

a distinctione LXXII. ut Anselmus *b*, Eugenio Papae liber Caesaraugustanus *c*. Pro illis, *nisi ab ipso postulatus*, scribendum est, *nisi ab alio postulatus*; ut in his tribus libris est; quamvis Anselmus habeat *postuletur* pro *postulatus*. Pars ejusdem capitis omissa est, qua cavebatur ut dimissoriae literae universalis Pontificis, aut Imperialis vel Metropolitani bulla roborentur. C. An etiam Metropolitani bulla utebantur? A. Sigillum arbitror significari. Sed & Venetorum Dux bulla utitur plumbea in quibusdam literis. Et Graeci Imperatores χρυσόβουλλον appellabant literas eorum aurea bulla exornatas. Cetera poterunt alio die conferri. Nostis enim occupationes meas. B. Ita fiat.

a *Dist.71.c.1.*
b *Ans. lib. 6. c. 122.*
c *Caesar. lib. 4. c. 87.*

Vid. Balsamo ad Photium, cum scholiis.

ADDITIONES.

(1) IN editione Gregoriana cap. 3. *Episcopi*. 21. q. 4. inscriptio est: *Item Zacharias Papa in synodo Romana c. 3.* In Notis est: *Hæc synodus a Zacharia Papa habita extat in bibliotheca Vaticana & Regiensi.* Et in indice librorum est: *Zachariæ decreta ex bibliotheca Ormaneti Episcopi Patavini, Synodus Romana ex Vaticana, Francica ex Dominicana supra Minervam.*

(2) De inscriptione cap. 4. *Iuxta.* dist. 93. dictum est in dialogo 13. additione 2. libri prioris. In verbis haec leguntur: *Ordinationi subjacent, qui propinqui sunt.* Capitis 4. *Ego N.* de jurejur. inscriptio est: *Idem* (Gregorius) *Petro Subdiacono.* In margine est: *cap. 10. tit. de electione in 1. compil.*

(3) Ante cap. 14. cau. 26. q. 7. in eodem libro haec sunt: *Vnde Zacharias Papa in Concilio Romano c.9.* Si quis Calendas Januarias & brumam ritu paganorum colere vel aliquid plus novi facere propter novum

vum annum, aut mensas cum dapibus &c.] In margine haec sunt: *Polyc. ibidem.* (hoc est, *l. 6. tit.* 12. *Burch. l.* 10. *c.* 16. *Ivo par.* 11. *c.* 43. Et in Notis : *Hoc est caput nonum in* Concilio *Romæ a Zacharia habito, quod asservatur in Vaticana bibliotheca ; & inde nonnulla sunt emendata & addita. De hac autem superstitione Bonifacius Legatus Germaniæ epistola secunda, quæ est in tomis* Conciliorum, *ad ipsum Zachariam multa scribit : cui Zacharias ultima epistola respondens, mentionem hujus Concilij videtur facere his verbis :* Et quia per instigationem diaboli iterum pullulabant, a die qua nos jussit divina clementia (quamquam immeriti existamus) Apostoli vicem gerere, illico omnia hæc amputavimus. *Idem prohibetur pluribus verbis in canonibus qui sextæ synodo adscribuntur c.* 62. *Et multa in hujusmodi superstitionem scribit Tertullianus in libro de Idolatria & alii graves auctores.* Vel aliquid plus novi facere propter novum annum] *Hæc non sunt in codice istius Concilij Vaticano .*

(4) In dialogo quarto addit. 12. dictum est de inscriptione capitis 57. Romanis, de consecr. dist. 1. cujus initium *Nullus Episcopus.* Editum est, *ab alio Episcopo.* Et post vocem *finem* haec sunt : *quia scriptum est : [qui perseveraverit usque in finem , hic salvus erit.] Si quis vero &c.* Et in margine : *Mat.* 10.

(5) Cap. 3. *Necessaria.* 12. q. 1. in libro Romano inscriptio est : *Idem Eugenius Papa II. & Leo quartus c.* 7. In margine est : *Ans. l.* 7. *c.* 5. & *l.* 4. *c.* 2. Et in Notis : *Est caput septimum Concilij Romæ ab Eugenio II. primum habiti, & postea a Leone IV. innovati. Antea citabatur Leo nonus .*

(6) Haec inscriptio est in eodem libro capitis 4. *Sine ornatu.* 21. q. 4. *Item Leo Papa IV. in synodo Romana c.* 12. In margine est : *Ans. l.* 7. *c.* 162. *Ivo par.* 13. *c.* 7. Post verbum *patiantur* addita sunt haec: *Sed ea solummodo quæ per patres constituta videntur observet. Contrarius &c.*

(7) Inscriptio capitis secundi sive posterioris 14. q. 2. in eodem libro haec est : *Unde in synodo habita Romæ ab Eugenio Papa II. statutum est c.* 13. *Quanquam*

quam ſacerdotum teſtimonium credibilius habeatur, tamen ipſi in ſæcularibus negotiis pro teſtimonio aut conficiendis inſtrumentis non rogentur &c. In margine eſt: *Poly. l. 4. tit.* 31. In Notis: *Pro teſtimonio*] *Sic eſt emendatum ex Conciliis Eugenij II. & Leonis IV. & Polycarpo. Antea enim legebatur*, pro conficiendis inſtrumentis ad teſtimonium non rogentur. *Et ſi autem*] *In Conciliis ipſis & Polycarpo legitur*, ſi enim eventæ cauſæ aliquid viderint &c.

(8) Caput 7. diſtin. 81. ita in eodem libro inſcribitur: *Item Eugenius Papa. Sacerdos aut quivis alius in ordine eccleſiaſtico provectus, ſi in eo ſcelere invenitur quo abjiciendus comprobatur &c.* In margine eſt: *Anſ. l. 5. in prin.* Imperfecta haec ſunt.

(9) Ejusdem diſtinctionis caput 22. *Si quiſpiam ſacerdotum* in eodem libro hanc habet inſcriptionem: [*Ex decreto Eugenij Papæ*] *Palea.* In margine haec ſunt: *Polyc. l. 4. tit.* 31. *Ex decreto*] *Hic canon in Concilio Romano primum ab Eugenio ſecundo editus, & poſtea a Leone quarto etiam in Concilio fuit repetitus, & citatur in decretalibus tit. de cohabit. cleric...* (deeſt, &) *mul. Et in pleriſque vetuſtis exemplaribus eſt ſine nomine. Admonitionem*] *In eodem canone ſequitur*, Metropolitani vel alterius Epiſcopi aut ejus cui ſubjacere videatur.] Deſideratur numerus canonis Romani, hoc eſt, c. 15. Inſcriptio capitis 2. de cohab. cleric. eſt: *Ex decreto Eugenij Papæ. Si quiſquam ſacerdotum &c.* In margine eſt: *Cap. 3. eod. tit. in* 1. *compil.*

(10) Quod ad caput 27. attinet 12. q. 1. ejus in eod. libro Romano inſcriptio eſt: *Item ex ſynodo habita Romæ ab Eugenio Papa II. c.* 16. *Nulli Epiſcoporum liceat res mobiles aut immobiles &c.* In fine eſt: *coarctatus exiſtat.*

(11) Diſtin. 72. capitis 1. haec in eodem libro inſcriptio eſt: *Unde Leo Papa ait: Epiſcopus ſubjecto ſibi Sacerdoti vel alij Clerico, niſi ab ipſo poſtulatus &c.* In margine eſt: *Anſ. l. 6. c.* 122. Imperfecta haec ſunt. Vide lib. 1. dial. 16. add. 3. in fine.

DE EADEM RE EX EODEM
Concilio Eugenii & Leonis.

Dialogus secundus.

B. Cum a te heri discessimus, petebat C. a me cur bullas existimarem dictas pontificias literas. Dixi ab illo sigillo, quod in singulis pendere soleret; sed cur sigillum id bulla diceretur, a te petendum esse. A. Nonne meministis bullam dici Romanis quam pueri supra togam praetextam ferrent e collo pendentem, quod cordis sive lunae speciem obtineret, sive a Graeca voce βουλὴ, quae consilium significat, sive a Latina *bulla* pro tumore; ut cum dicimus, *homo bulla*, aut cum in vestibus auream bullam, aut in aquae ferventis spuma ebullire, appellamus bullas illas facere. C. Credo me apud Plutarchum, Festum, & Macrobium hoc ipsum legisse. Sed non suspicabar inde pontificias literas nomen sumpsisse. Nunc vocis illius abs te heri usurpatae memor χρυσόβουλλον, facile inducor ut credam illam fuisse originem bullarum apostolicarum. B. In eandem ego sententiam accedo. A. Quid nobis reliqui est ex illis duorum Pontificum Conciliis? B. Caput XIX. Anacleto Papae adscribit Gratianus, Lothario Imperatori collectio legum Longobardicarum. A. Magnam tu varietatem narras. Sed quid in aliis verbis lucri est? B. Initio

5. q.3. c. ult.

Longob. de advocat. libr. 2. tit. 47.

Epi-

Episcopi scribendum est, non *Episcopus*, & *actionem*, non *actiones*: cetera levia sunt; ut *propriis suis actionibus*, quod Gratianus habet, *pro suis actionibus*. (1) Quod sequitur caput xx. conjungi debuit a Gratiano, ut discuteret Episcopus cur Sacerdos advocatum non inveniret. Sed venio ad caput xxi. quod ex Romana synodo appellat Gratianus; & evangelia sive εὕρετρα solvenda sunt ei qui in- *16.q.7.c.33.*
venerit quaenam ea synodus fuerit. A. Vide Monasterium.
C. quid Anselmus & liber Caesaraugustanus *Ans. lib. 5. c. 73.*
scripserint. C. Leoni adscribit Anselmus, in *Cæs. lib. 8. c. 43.*
Caesaraugustano inscriptio desideratur. B. Plura sunt in his Conciliis quam in tribus collectionibus. Anselmus tamen plura refert quam ceteri; & liber Caesaraugustanus Gratiano plenior est. Post illa verba, *pro sacro officio illius diœcesis*, sive *diœceseos*, ut in Conciliis est, additur, *& bonæ auctoritatis dimissoriam*, sive, *& idoneos auctoritate dimissoriam*. *Et bonæ auctoritatis dimissoriæ* habet Anselmus, *dimissione* Caesaraugustanus. A. Prior scriptura placet magis, *& bonæ auctoritatis dimissoriam*. B. Post verbum *commendare* additur in utroque Concilio: *ita ut ad placita & ad justam reverentiam ipsius Episcopi obedienter Sacerdos recurrat*. Eadem cum aliqua varietate sunt in Caesaraugustano. Major varietas est apud Anselmum. Sed neutrius habendam rationem existimo. Illud addit Leo quartus: *Si vero superbia elevatus, vel alio quolibet modo, a propriis se subtrahere maluerit mandatis Episcopi, canonicis eum decerni-*

nimus ultionibus subjacere . C. Horum verborum pars est apud Anselmum. A. Ex his facile cognosces quantum intersit ex fonte haurire, aut ex rivulis & stagnis ac lacubus. (3) B. Caput XXIII. non ad Gratianum, sed ad veterem illam Bernardi Papiensis tui collectionem primam Decretalium pertinet. Quod enim sub titulo de religiosis domibus ex decretis Eugenii Papae refertur, hujus Concilii est. A. Recita mihi Concilii verba: sunt enim in nostris libris parum apte scripta. B. *De xenodochiis & aliis similibus locis*. *Eugenius in titulo*. *De xenodochiis, ptochotrophiis, nosocomiis, & orphanotrophiis, eremocomiis, & monasteriis tam monachorum quam sanctimonialium. Leo quartus*. C. Legi nuper in Juliani epitome Novellae VII. horum nominum differentiam: illud solum *eremocomiis* illic non est. A. Fortasse *gerontocomiis* scribi oportet, quod illic esse non dubito. B. Quid si haec vox ad eremitas educandos referatur? A. Non recte composita videtur. Sed perge tu, & quod coeperas refer. B. Capitis ipsius verba sunt haec: *Per sollicitudinem Episcoporum hæc, quorum diœceseos existunt, ad easdem utilitates quibus constituta sunt ordinentur, ut debiti panes atque curæ pertinentibus revertantur*. In his ultimis verbis est aliqua varietas: *dediti panes aquæ* est alicubi: *debitis atque curæ revertantur* alibi, omissa voce *pertinentibus*: *recitantur* pro *revertantur* invenio etiam scriptum. Mihi *reddantur* non ineptum videretur. A. Ego vocem *curæ* in *rogæ* muta-

cap.2. de relig. dom. in 1. collect. c. 3. e. tit. Greg. IX.

Capit. lib.2. c.29. Ivo part.17. c. ult. decret. Cæs. lib.7. c. 80.

tarem. C. Quid ea vox significat? A. Ita dicebatur quod erogari solebat, ut ex Pontificali & Anastasii historia cognovimus. Sic igitur lego: *ut debiti panes atque rogæ pertinentibus reddantur*, seu *revertantur*. B. Mihi id vehementer placet. Sequuntur Leonis verba: *qualiter Deo vacantes inopia vel necessitatibus nullatenus occupentur; sed omni expulsa cura, purius in Dei servitio valeant mentibus permanere*. A. *Purioribus* pro *purius* mutandum censeo. (3) B. Caput XXVI. refert Gratianus *a* ut ex Concilio Leonis Papae. Quarti addit Anselmus *b* non male. A. In libro Caesaraugustano *c* est: *Ex Concilio Gregorij primi Papæ*. ineptissime; sed varietatem audiamus. B. *Superposita* pro *supposita*, *prospector* pro *perspector*; & pro illis, *non illicitis exactionibus opprimantur*, in eo Concilio est, *quam illicitis exactis dationibus opprimantur*. C. Anselmus habet *super posita* & *perspector*, cetera ut Concilium. A. Vide librum Caesaraugustanum. C. Convenit cum Anselmo, una excepta voce: est enim illic, *quam illicitis exactis vel dationibus opprimantur*. A. Vox *quam* pro *magis quam*, vel *potius quam*, posita esse videtur. B. Ita existimo; ut illud: *Bonum est sperare in Domino quam sperare in Principibus*. & alia sexcenta, quae in emendationibus refers. Leonis verba sunt illa: *Quia Dominus pascere & docere nos docuit*. & quae sequuntur. (4) Caput XXIX. ex decreto Eugenii Papae refert Gratianus *d*, ex decretis ejusdem liber Tarraconensis *e*. capite XXVIII.

a 16. q. 1. c. 62. Nulli.
b *Ans. lib.* 6. c. 166.
c *Cæs. lib.* 4. c. 89.

Ps. 117. 8.

d 27. q. 1. c. 31 Mulieres.
e *Tarra. li.* 6. c. 232.

f Burc. lib. 8. c. 54. addit Burchardus *f* cap. XXVI. Ivo *g* in ex-
g Ivo par. 7. c. 72. dec. cerptionibus. Omnes epitomen, non verba referunt, quae ita initio concepta sunt: *Feminæ vero quæ habitum religiosum aut velamen obtentu religiositatis susceperunt, cum essent viri potentes, deinceps viro sociari non permittantur; sed eligentes monasteria regulariter vivant, aut in domibus susceptum habitum caste observent. contra autem turpes inveniæ providentia Episcopi emendentur.* His

20. q. 1. c. 9. Sicut qui. Eugenii minoris verbis addit alia Leo non contemnenda. (5) Caput XXXII. a Gratiano

Cæs. lib. 9. c. 12. refertur ex synodo habita ab Eugenio Papa. A. Eidem Eugenio adscribit partem ejusdem capitis liber Caesaraugustanus. B. Pro illis verbis, *qui inviti sine justa offensionis caussa sunt intromissi*, illic est, *qui in monasterio inviti, & injuste sine ostensione sunt intromissi*; aut ut alius liber habet, *qui invite sine justæ ostensionis crimine monasteriis sunt intromissi*. A. Vide quid in Caesaraugustano sit. C. *Si qui sine ostenso crimine inviti in monasterium mittuntur.* A. Sententia eadem est in omnibus. Illud tamen eligo: *qui invite sine justæ ostensionis crimine monasteriis sunt intromissi*. Sed quid est quod extremo capite dicitur: *sicut in decreto sanctissimi Leonis Papæ continetur libro sexto.* Quis ille sextus Leonis liber est? B. Recte Contius notam addidit illis verbis, *libro sexto*: quae nulla sunt in Concilio Eugenii. Videtur autem Leonis mentio fieri quia Leo capite XXVI. & XXVII. (ut in Corpore canonum est) ex epistola XC. ad Rusti-

ſticum Narbonenſem Epiſcopum cap. XII. & XIII. idem ſtatuiſſet. (6) Caput XXXIII. Clementi adſcribit Gratianus *h*, quod a te credo eſſe relatum *i*. Quod dicitur, *a laicorum loco*, illic eſt, *a laicorum*, voce tertia omiſſa; & pro verbis extremis, *ſacra officia exercere*, habet id Concilium in margine, *ſacra officia celebrari*. Adduntur poſtea a Leone quarto plura non inutilia. Hujus capitis mentio fit a Sigiberto hiſtorico, ſed falſo Leo V. appellatur auctor. In libro Caeſarauguſtano Eugenio Papae aliis verbis eadem ſententia adſcribitur. (7) Venio ad XXXIV. caput, quod inſcribitur de ſcholis reparandis pro ſtudio literarum. Id Gratianus ex ſynodo Eugenii Papae refert diſtin. XXXVII. Non recte Eugenio tertio Contius adſcripſit, a quo neſcio an aliquid Gratianus acceperit. Ivo Carnotenſis ita inſcripſit: *Synodus Eugenij Papæ tempore Ludovici*. Pro illis verbis, *ab univerſis Epiſcopis, ſubjectis plebibus*, ſcriptum invenio in Concilio & apud Ivonem: *univerſis Epiſcopis ſubjectiſque plebibus*, voce *ab* omiſſa. At in Gratiani libro Thomaſiano, *univerſis Epiſcopis ſubjectiſque plebibus*. A. Mutatio placet. B. Quod vero poſtea eſt, *qui ſtudia litterarum liberaliumque artium dogmata aſſidue doceant*, plenius eſt in his duobus Conciliis: *qui ſtudia litterarum liberaliumque artium ac ſancta habentes dogmata, aſſidue doceant*. A. Haec recipienda eſſe oſtendunt quae ſequuntur verba. *Quia in his maxime divina manifeſtantur atque declarantur*

h *De conſec. d.*2. *c.*30. Sacerdotum.
i *Dial.*13.

Caeſ. lib. 8. *c.* 27.

*Diſt.*37. *c.* 12. De quibuſdam.

Ivo par. 4. *c.* 214.

mandata. Sed quid apud Ivonem eſt? C. Poſt vocem *artium* tantum eſt: *habentes dogmata doceant*. B. Vide quid Leo addiderit: *Et ſi liberalium artium præceptores in plebibus, ut aſſolet, raro inveniuntur, tamen divinæ ſcripturæ magiſtri & inſtitutores eccleſiaſtici officij nullatenus deſint &c.* A. Haec omitti non debuerunt. (8) De ceteris cras aut perendie videbimus.

ADDITIONES.

(1) INSCRIPTIO capitis ultimi 5. q. 3. in editione Romana haec eſt: *Item Anacletus Papa. Quia epiſcopus &c.* In Notis haec ſunt: *Hoc capitulum, quod ex Anacleto citatur, habetur in Concilio Eugenij Papæ ſecundi tempore Ludovici ac Lotharij Imperatorum habito c. 19. Quod etiam a Leone quarto eſt repetitum. Ex quo canone Lotharius lib. 2. legum Longobard. tit. de Advocatis & Vicedominis octavum Capitulare compoſuit. In verbis nihil eſt mutatum.*

(2) Capitis 33. *Monaſterium.* 16. q.7. haec in eodem libro inſcriptio eſt: *Item ex Romana ſynodo Eugenij II. & Leonis IV. c. 21.* Nulla varietas notatur, praeter ad vocem *invito*, *al. invite*, in margine. Anſelmi vero nomen non eſt adjectum.

(3) Haec inſcriptio eſt capitis tertii de relig. domib. *Ex decretis Eugenij Papæ. De xenodochiis & aliis &c.* In margine eſt: *Hoc reperi in* 1. *compilatione e. tit. c. 2. & hic, non alibi.* Fons omittitur.

(4) Ante caput 62. *Nulli Epiſcopor.* 16. q.1. haec verba ſunt in libro Romano: *Unde in Concilio Leonis Papæ IV. cap.26. ſtatutum eſt.* In margine haec ſunt: *Polyc. l. 4. tit. 21. Anſelm. l. 6. c. 166.* Ad verba *ſuperpoſita in angariis* eſt in margine: *In vulgatis erat* ſuppoſita] & ad vocem *proſpiciat*, *al. perſpiciat.* & ad vocem *exactionibus*, *al. exactis dationibus.*

(5) In

(5) In eodem libro inscriptio cap. 31. *Mulieres obtentu.* 27. q. 1. haec est : *Item ex decreto Eugenij Papæ secundi in Concilio Romano c.* 29. Et in margine est : *Polyc. l.* 4. *tit.* 34. *Burch. l.* 8. *c.* 54. *Ivo part.* 7. *c.* 72. Et in Notis : *In Concilio quod extat in bibliotheca Vaticana hæc sunt ipsa decreti verba . Feminæ vero &c.* usque ad verbum *observent*, ut in dialogo.

(6) Gratiani verba sunt ante caput 9. *Sicut qui.* 20. q. 1. in eodem libro : *Sic & illud intelligendum est quod est statutum in synodo habita ab Eugenio Papa II. c.* 32. In verbis nulla varietas notatur . *Qui inviti sine justæ offensionis causa sunt intromissi* . Et postea : *sicut in decreto sanctissimi Leonis Papæ manifestissime continetur* .

(7) De inscriptione capitis 30. *Sacerdotum*. de consecrat. dist. 2. scriptum est in dialogo 13. addit. 1.

(8) Caput 12. *De quibusdam*. dist. 37. in eodem libro ita inscribitur : *Item ex synodo Eugenij Papæ secundi* . In margine est : *Ivo p.* 4. *c.* 214. *Anselm. lib.* 7. *c.* 2. *Polyc. l.* 4. *tit.* 32. In Notis : *Eugenij*] *Apud Anselmum citatur ex synodo habita Romæ in consist. Lateran. a Beato .... In Polycarpo eodem modo, & additur nomen Eugenij ; ex quo etiam citat Ivo. Inventum vero est in synodo Eugenij Papæ II. & in synodo Leonis IV. quarum synodorum , ut alibi dictum est , exemplaria sunt in Vaticana bibliotheca . In indice etiam synodi a Gregorio VII. Romæ habitæ talis cujusdam capitis hæc ponitur summa :* Ut omnes Episcopi artes litterarum in suis Ecclesiis doceri faciant .] In verbis nulla est varietas . Editum autem est : *Idcirco in universis episcopiis subjectisque plebibus* . Et postea: *Qui studia litterarum liberaliumque artium dogmata assidue doceant* .

DE EADEM RE.

Dialogus tertius.

A. QUA de re nunc inter vos agebatis? B. De tempore quo haec duo Eugenii & Leonis Concilia habita ſunt. A. Quid igitur certi eſt? Dixiſti enim heri Ivonem Carnotenſem tempore Ludovici affirmaſſe habitam eſſe Eugenii ſynodum. Eum Ludovicum exiſtimo Pium cognomento eſſe dictum, Caroli Magni filium. B. Ita eſt ut exiſtimas. Namque ſub Leone tertio Pontifice Maximo Carolus moritur. Leoni Stephanus, Stephano Paſchalis, Paſchali Eugenius hic ſuffectus eſt. Et in ipſo Eugenii Concilio dicitur anno XIII. Ludovici Aug. Indict. IV. menſe Novemb. haberi Concilium. Sed & Lotharii filii novi Imperatoris mentio fit: annus omiſſus eſt. Si numeros Panuinii ſequamur, Chriſtianae ſalutis annus eſt DCCCXXVI. pontificatus Eugenii minoris annus tertius. A. Ex Indictione videtur unus annus detrahendus. Leonis quarti ſynodus quo anno habita eſſe dicitur? B. Anno ſeptimo Leonis, Lotharii vero & Ludovici Imperatorum anno quinto & triceſimo ſeptimo, (quod ex alio loco ſic intelligitur ut vox *quinto* referatur ad Ludovicum, cetera ad Lotharium) menſe Decembri, Indictione ſecunda. Panuinius anno quarto Leonis, Lotharii vero anno XI. Chriſti

sti DCCCL. synodum Romanam habitam esse scribit. A. Ex Indictione & anno septimo pontificatus apparet annum fuisse DCCCLIII. Lotharii decimum quintum. C. Estne Ludovicus ejusdem Lotharii filius qui eidem successisse dicitur, an Pius ille Lotharii pater? B. Apud Sigibertum invenio hunc Ludovicum Lotharii filium a Sergio minore Pontifice Maximo Regem Longobardorum factum esse, eundemque postea Imperatorem fuisse appellatum. Idem anno Christi DCCCXLVII. anno septimo Lotharii decretum hujus Concilii, de quo heri locuti sumus, refert. A. Redeundum est tibi ad ea capita quae reliqua sunt. B. Caput XXXV. apud Ivonem, non apud Gratianum inveni cum hac inscriptione: *Ex synodo Eugenij Papæ tempore Ludovici & Lotharij Augustorum cap.* XXXV. In libro Caesaraugustano est: *Ex synodo Eugenij Papæ cap.* XXXII. Imperfecte autem utrobique est. Omittuntur enim Leonis verba maxime necessaria. Capitis XXXVI. pars refertur a Gratiano *a* ex synodo Eugenii Papae; cui addunt haec *tempore Ludovici & Lotharij cap.* XXXVI. Ivo *b* & liber Caesaraugustanus *c*. Omissum est initio: *Nulli liceat, excepta caussa fornicationis, adhibitam uxorem relinquere & deinde aliam copulari. alioquin transgressorem priori convenit sociari conjugio.* C. An si fornicationis caussa relinquat, poterit aliam ducere? B. Minime gentium. Sed exceptio illa ad priorem partem est referenda, *ne quis uxorem relinquat*, ut

Ivo par. 11. c.77. decr.

Cæs. lib. 8. c. 82.

a 27. *q.* 2. 22. Si vir & uxor

b *Ivo libr. 6. tit. 5. c. 2. panorm. & par. 8. c. 227. decr.*

c *Cæsar. lib. 10. c. 98.*

d Matt. 5.

ut in verbis Domini *d*. Extremo capite addebantur Leonis verba: *ut districta pœnitentia coërceantur qui religionis caussa separati ex utriusque consensu fidem fregerint.* (1) Caput XXXIIX. refert Ivo ut Zachariae Papae verba. Neque omnino fallitur. Nam in synodo Romana Zachariae, de qua alio die locuti sumus, capite sexto pars eorundem verborum est. Quae post hoc caput sequuntur, Leonis quarti tantum sunt capita quatuor, ex quibus nihil invenio apud Gratianum. Postea dicitur acclamatum fuisse ab omnibus, & deinde Theodorum Notarium & Scriniarium legisse depositionem Anastasii Presbyteri Cardinalis Tituli sancti Marcelli hoc initio: *Imperantibus Dominis piissimis perpetuis Augustis Lothario a Deo coronato pacifico & magno Imperatore anno* XXXVII. *sed & Ludovico a Deo coronato ejus filio novo Imperatore anno quinto, mense Decembrio, die octava, Indictione secunda, in civitate nova cujus vocabulum Leoniana est, intra Ecclesiam ubi corpus beatissimi Petri Apostolorum principis conditum est, Leo Episcopus servus servorum Dei &c.* A. Haec igitur est illa depositio, cujus mentio fit in Gregoriana collectione, titulo de Clericis non residentibus, de qua pluribus verbis agit Bernardus Circa Papiensis in prima collectione: sed male tertio Leoni adscribebatur quod ad quartum pertinebat. B. Bernardi verba sunt: *Ex gestis Romanorum Pontificum. Leo tertius natione Romanus consilio Lotharij & Lodovici Im-*

Ivo par. 9. c. 21. decr.

c. 2. de cler. non res. in 1. collect. & apud Gregor. 9.

Imperatorum sanctam & venerandam LXVII. *Episcoporum in Ecclesia beati Petri synodum congregavit. In hac synodo Anastasius &c.* C. De numero Episcoporum ex Caesaraugustano libro dictum est fuisse LXVI. (2) Urbem Romam Leonianam dictam fuisse nunc primum audio. B. Non tota urbs ita dicta est, sed ea pars, quae ultra pontem & molem Hadriani est, quae Transtiberina dicebatur, in qua Vaticanus mons fuit, nunc aedes sacra beato Petro, & magna domus pontificia consistit. Invenies ea de re multa in Pontificali volumine de vitis Pontificum; in quo etiam de hac depositione Anastasii in Concilio LXVII. Episcoporum agitur. A. Quo pacto XXXVII. annus est Lotharii & quintus Ludovici, cum Ludovicus Pius Lotharii pater Imperatoris nomen acceperit & coronam a Stephano quarto anno DCCCXVI. ut Panuinius scribit, qui est XXXVII. a septimo anno Leonis quarti. An eodem anno pater & filius Imperium obtinuerunt? B. Segefredus de Ludovico idem dicit, sed Paschalem ait Stephani successorem Lotharium Imperatorem appellasse anno DCCCXXIII. Quod si non eo anno, sed primo, id gestum est a Paschali, minus laboraremus. A. Malo huic Concilio credere quam ceteris scriptoribus. Habesne aliud sive ex hoc sive ex alio libro veteri quod ad Gratianum pertineat? B. Ex Bonifacii martyris Archiepiscopi Maguntini epistolis duo capita sunt apud Gratianum, quorum alterum inveni, alterum alibi quaeren-

Caesarau. lib. 7. cap. 61.

e *Dist.40. cap.6. Si Papa.* f *Ivo par.5. c.23. decr.* g *Dist.56. c. 10. Si gens.* h *Idem Ivo par.8. cap. 224. decr.* *Capit. lib.7. c.285. in addit.*

rendum est. Quod enim distinctione XL. e *ex dictis Bonifacij martyris* inscribitur, & ab Ivone f *ex gestis Bonifacij martyris Legati Romanæ Ecclesiæ*, a nobis repertum non est. (3) At quod est distinctione LVI. g ita inscriptum *Bonifacius martyr scribens Regi Anglorum*, & apud Ivonem h *Bonifacius martyr Hiltribardo Regi Anglorum*, in bibliotheca Michaëlis Thomasii invenimus in epistola integra Accheldobaldo Regi missa, cujus initium fuit: *Confitemur coram Deo*. Appellat autem se Bonifacium Archiepiscopum Legatum Germanicum. A. Gratissimum est quod dicis, tum ob alia multa, tum quod inveneram nuper partem ejus epistolae libro septimo Capitularium sine ulla inscriptione, & propter mentionem Hispanicae cladis verba ex fontibus ipsis accipere cupiebam. C. Quibus verbis ea de re Bonifacius egit? Totam enim epistolam perlegere aveo. B. Poteris id quidem postea facere, cum commodum erit: est enim lectu digna, sed longior est, & magnam diei partem nobis auferret. Brevibus referam quod in ea continetur. Initio laudat Regem quod multa pauperibus largiatur; laudat etiam quod furta, rapinas, perjuria, & alias iniquitates & crimina prohibeat, quodque viduarum & pauperum defensor sit, & pacis amator. Acriter autem eum reprehendit quod uxorem non accipiat, cum minus caste vivat, & sacrarum virginum violator esse credatur. Tum addit ea quae Ivo & Gratianus referunt, ostendens quid

quid periculi ex malo Regis exemplo ad populum perveniat, quod ex Anglorum & Hispanorum & Burgundionum clade propter libidinem earum gentium ostendit. In verbis non magna varietas est: pro illis, *improperium nobis obicitur*, illic est, *improperium est*, & pro *nec bello*, *nec in bello*. pro *Hispaniæ & Provinciæ*, omissa voce *&*, *Hispaniæ provinciæ*. Sic autem fortasse non Galliae pars, quae Provincia dicitur, accipietur. Pro illis, *vindex talium*, illic est, *judex omnipotens talium*. A. Ego *vindex omnipotens talium* scriberem. B. Denique pro illis, *per ignorantes legem Dei*, *id est*, *per Sarracenos*, scriptum est, *per ignorantiam legis Dei & per Sarracenos*. A. Quid apud Ivonem sit videamus. C. Ivo *improperium est* habet, & *nec in bello*. Retinet tamen, *& Provinciæ*, atque voce *vindex* sive vocibus *judex omnipotens* caret: ad extremum habet, *per ignorantiam legis Dei per Sarracenos*. A. Capitularia conferamus. C. Contuli. *Et Provinciæ* solum habent: cetera ut in ipsa Bonifacii epistola. (4) A. Habesne aliquid ex Callisti minoris Concilio, quod frequens fuisse traditur? B. Nihil omnino legi. Immo multis capitibus, quibus Callisti nomen Gratianus adscripsit, selecti viri Romae eam notam addiderunt, qua ostenderent nusquam esse reperta. A. Cras volo ut ex Anselmi Lucensis collectione id Concilium restituamus.

AD-

ADDITIONES.

(1) INSCRIPTIO capitis 23. Romanis 27. q. 2. haec est: *Item ex synodo Eugenij Papæ secundi in synodo Romana c. 36. Si vir & uxor &c.* In margine est: *Sent. ibid.* (hoc est, *Sent. 4. dist 27.*) *Ivo p. 8. c. 127. Pann. l. 6. c. 76.* Numeri differentia oritur, quia a nobis non habetur ratio capitis *Quod conditio*, quod est Romanis 7. nobis inscriptio capitis septimi *Quicumque*.

(2) Haec etiam est in Romano libro inscriptio capitis 2. de Clericis non residentibus: *Leo tertius. Ex gestis. & infra. In synodo Anastasius &c.* In margine est: *Cap. 2. eod. tit. in 1. compil.*

(3) Ante caput sextum *Si Papa.* distin. 40. in Romana editione haec inscriptio est: *Item ex dictis Bonifacij martyris.* Et in margine est: *Al. gestis*, pro *dictis.* Et: *Ivo par. 5. c. 23.* In notis: *Dictus Bonifacij] Nauclerus gen. 26. testatur hoc fuisse dictum Bonifacij martyris. Verum Deus-dedit Presbyter Cardinalis tit. Apostolorum in Eudoxia tempore Victoris Papæ III. libros quatuor de rebus ecclesiasticis composuit, qui in bibliotheca Vaticana servantur. Et lib. 1. c. 231. ex gestis [sic habent etiam multi Gratiani codices & Ivo] Bonifacij martyris & Archiepiscopi Moguntini sedis Apostolicæ Legati hæc sanctissimi illius viri de Romano Pontifice ac sede Apostolica verba refert; in quibus est hoc caput. & quidem ex antecedentibus & sequentibus valde illustratur.* Sancta Romana Ecclesia privilegio specialis auctoritatis divinitus & humanitus caput omnium Ecclesiarum post Christum Jesum effecta, secundum antistitis vel rectoris sui qualitatem & valitudinem afficit totius Christianitatis membra &c.] In indice librorum est: *Deus-dedit Cardinalis collectio canonum, & libri quatuor de rebus ecclesiasticis, ex Vaticana.*

(4) Distin. 56. cap. 10. in eodem libro ita inscribitur: *Contra Bonifacius martyr scribens Echedebaldo Regi Anglorum. Si gens Anglorum, sicut &c.*

In

In margine eſt : *Ivo p.8. c. 224.* Verborum varietas nulla eſt in illis : *ſicut aliis gentibus Hiſpaniæ & Provinciæ & Burgundionum.* At in illis eſt ; *donec judex omnipotens talium &c. al. vindex*, pro *judex.* Et ad illa verba , *per ignorantes legem Dei* , *id eſt* , *per Saracenos &c.* in margine eſt : *al. etiam* pro *id eſt.* Et in Notis : *Per ignorantes*] *In epiſtola B. Bonifacij martyris* (*quæ una cum multis aliis extat manuſcripta in codice ſæpe memorato bibliothecæ Dominicanæ*) *legitur:* per ignorantiam legis Dei & per Saracenos &c. *cum qua lectione concordant aliquot vetuſta Gratiani exemplaria & fere etiam Ivo*] In indice librorum eſt: *Bonifacij martyris epiſtola ex bibliotheca monaſterij B. Mariæ ſupra Minervam.*

DE CALLISTI SECUNDI

Romana ſynodo.

Dialogus quartus.

A. TRIA volumina ejus collectionis, quam Anſelmi Lucenſis appellamus, ad manus meas pervenerunt ſine nomine collectoris. Primum ex Ludovici Gometii Epiſcopi Sarnenſis, cui ego Romae ſuffectus fui ſacri Palatii auditor , bibliotheca accepi ; idque contuli cum alio exemplo Nicolai Ormaneti Epiſcopi Patavini. Tertium nuper ex Michaëlis Thomaſii Ilerdenſis Epiſcopi libris nactus ſum ; quod exemplum recens eſt ex bibliotheca Vaticana nuper , ut ſuſpicor, exſcriptum. Duo illa volumina ſatis antiqua viſa ſunt. In hoc igitur exemplo , poſt ea quae in aliis libris leguntur , ſunt quaedam in ſingulis libris addita , ut mihi videtur ; a poſterio-

rioribus scriptoribus aut dominis ejus voluminis, sive illius a quo id sumptum est. In his sunt canones Concilii Romani Callisti minoris, de quibus hodie sumus dicturi. Aperi C. hunc librum, & quaere librum quartum extremum. B. Cur Romani selecti viri ex hoc libro emendationem Callisti capitum non fecerunt, praesertim cum ipse Thomasius & Petrus Ciacconius ejus sodalis eodem libro fuerint usi? A. Cur id factum sit, plane ignoro. In caussa tamen fuisse existimo, quod sine ulla inscriptione canonum verba posita sint, ipsaque canonum distinctio nulla sit, ut vestris oculis inspicere potestis. C. Qua igitur de caussa haec hujus Concilii esse dicis? A. De singulorum capitum distinctione videamus. Simul enim & de scriptore ipso sive canonum auctore cognoscemus. Capitis primi verba sunt: *Sanctorum patrum exempla sequentes*, & quae sequuntur. Haec Callisti Papae verba esse Gratianus scribit. (1) Capitis secundi verba esse existimo: *Nullus in Praepositum &c.* quae etiam Gratianus eidem Callisto Papae adscripsit. In verbis est aliqua varietas. Namque apud Anselmum mendose scriptum videtur: *Nullus & in Praepositum, nullus in Archiepiscopum, nullus in Decanum, nullus in Presbyter vel Diaconus*. Aptius apud Gratianum est: *Nullus in Praepositum, nullus in Archiepiscopum, nullus in Archipresbyterum, nullus in Decanum, nisi Presbyter vel Diaconus*. Mihi tamen videtur tollenda esse ab hac Gratiani scriptura illa verba, *nullus*

1. *q.* 1. *c.* 10. Sanctorum. *Dist.* 60. *c.* 2. Nullus.

lus in Archiepiscopum. Cur enim magis de Archiepiscopis quam de Episcopis statuatur, aut cur Archiepiscopus post Praepositum scribatur, caussa nulla est. B. In Anselmi verbis vocem *Archiepiscopum* ex compendio vocis *Archipresbyterum* confectam arbitror. Hac de re agitur in synodo Innocentii minoris capite octavo. Illa autem verba, *nullus in Decanum*, Urbani minoris in Concilio Claromontano esse videntur. Haec duo capita Callisti minoris videri notarunt selecti viri. Nihil enim, inquiunt, Callistus primus scripsit, & tertius Gratiano multo posterior fuit. A. Callisti primi epistolas cui rejiciunt? B. Caussam nullam accepi. (2) A. Capitis tertii verba esse existimo: *A Presbyteris, Diaconibus &c.* quod apud Gratianum non inveni. Capitis quarti initium est: *Præterea juxta beatissimi Papæ Stephani sanctionem statuimus ut laici &c.* Hoc quoque caput non inveni apud Gratianum. Sed Stephani Papae verba sunt epist. II. cap. IX. & Eulalii Episcopi Syracusani in synodo tertia Romana contra Symmachum, cujus verba posuit Gratianus *a* non semel, Trosleianum Concilium cap. III. Paschalis minor cap. II. vel IV. Capitulare Caroli & alior. lib. V. & VI. *b* Burchardus *c*, Ivo *d*, Deus-dedit *e*, Anselmus *f*, & liber Caesaraugustanus *g*, & Tarraconensis *h*. (3) Quod sequitur *sed secundum Apostolorum canones &c.* ad caput XXXIIX. Apostolorum refertur, quod in septima synodo cap. XII. insertum est. Id apud Gratianum *i* refertur quasi ex histo-

a *Dist.* 96. *c.* 1. *p.* Eulalius. & 16. *q.* 7. *c.* 24. Laicis.
b *Cap. lib.* 3. *c.* 249. & *lib.* 6. *c.* 294.
c *Burc. lib.* 15. *c.* 35.
d *Ivo par.* 16. *c.* 36. *decr*
e *Deus-de. c.* 4.
f *Ans. lib.* 5. *c.* 10.
g *Cæs. lib.* 7. *c.* 112.
h *Tarrac. lib.* 1. *c.* 59.
i 12. *q.* 2. *c.* 19.

storia Eusebii Episcopi Caesariensis cap. XII. ut aliquando diximus *k*. Illa autem verba *Si quis ergo Principum &c.* Callisti Papae esse Gratianus *l* auctor est; eaque conscripsit post verba Eulalii, quem falso Gelasium appellat Syracusanum, de quibus nunc dicebamus. Sumpsisse videtur haec Callistus minor ex decretis Paschalis minoris capite quinto. In verbis Gratiani & Anselmi hoc interest: quam *dominationem* Gratianus appellat, alter *donationem* vocat. (4) Quinti capitis initium esse existimo: *Conjunctiones consanguineorum fieri probibemus &c.* B. Haec Callisti primi verba sunt in epistola secunda ad Episcopos Galliae, Isidoro Mercatore teste & aliis collectoribus, Burchardo *m*, Ivone *n*, Anselmo *o*, & Gratiano *p*, & libro Tarraconensi *q*. A. Negasse viros selectos Romae dicebas quicquam Callistum primum scripsisse; fortasse quia Isidoro parum credendum putarent, cujus auctoritate illae epistolae fulcirentur. Quod si Callisti epistolas rejicimus, haec verba posterioris tantum sunt. Sed malo credere secundum Callistum a primo verba hujus capitis sumpsisse. B. Idem mihi videtur, praesertim cum eo tempore jam Isidori collectio recepta esse videretur. A. Inepte apud Gratianum est *prohibentur. quare; quia bas &c.* Melius in hoc canone, *prohibemus, quoniam eas.* & apud Isidorum, *prohibentur, quando bas.* Quod etiam Gratianus habet, *Leges ergo divinæ*, & postea, *Leges ergo sæculi*, quod etiam apud Isidorum est, melius hic noster

k *Dialo.* 9. *lib.* 1.

l 16. *q.* 7. *c.* 25. Si quis.

m *Burc. lib.* 7. *c.* 1.

n *Ivo part.* 9. *c.* 22. *decret. & in ep.* 39.

o *Ans. lib.* 11. *c.* 84.

p 35. *q.* 2. *c.* 2.

q *Tarrac. lib.* 5. *c.* 71.

noster scripsit: *Leges enim divinæ*. & postea, *Leges vero sæculi.* (5) Venio nunc ad sextum caput, quod hujus Callisti esse negaverit nemo. *Ordinationes*, inquit, *quæ a Burdino hæresiarcha, postquam a Romana Ecclesia est damnatus, quæque & a pseudoepiscopis per eum postea ordinatæ sunt, nos esse irritas judicamus.* C. Quis hic Burdinus haeresiarcha fuit? A. Sic appellare solent Romani Pontifices eos qui in schismate electi sunt, & se adversus veros Pontifices Episcopos Romanos sive Papas vocari passi sunt. Hic Burdinus Archiepiscopus olim Bracarensis, in schismate adversus Gelasium minorem factione Henrici IV. Imperatoris electus est; & cum prius Mauritius Burdinus diceretur, mox se Gregorium VIII. appellavit. Gelasio mortuo, a Callisto captus, & quasi in triumpho in urbem ductus est. B. Non dubium est quin haec aut Gelasii, aut Callisti sint. A. Callisti nomen vides superioribus capitibus additum. Sic etiam additur verbis capitis septimi: *Nullus omnino Archidiaconus &c.* In verbis paene convenit cum Gratiano. Tantum pro *sicut a sanctis* scribi debet *sicut sanctis*; & pro *contra hoc*, *contra hæc.* (6) Capite IIX. de possessionibus Ecclesiae Romanae agitur. Quam ob rem facile credis hoc fuisse Concilium Romae habitum. Capitis IX. verba sunt: *A suis Episcopis excommunicatos ab aliis Episcopis, Abbatibus, & Clericis in communionem recipi proculdubio prohibemus.* Caput X. apud Gratianum invenietis Callisto adscribi distinct.

16. q.7.c.11. Nullus.

Distin.62. c. ult.

LXII. *Nullus in Episcopum nisi canonice electum consecret &c.* (7) Alio die de ceteris agemus.

ADDITIONES.

(1) CAPITIS decimi *Sanctorum patrum.* 1. q. 1. haec inscriptio est in Gregoriana editione: *Item Calixtus Papa.* In Notis additur: *Est Calixti secundi, qui paulo ante Gratianum vixit, & aliquot Conciliis a se habitis contra Simoniam & investituras Ecclesiarum, quas Germanici Imperatores usurpaverant, multa decrevit. de quibus Abbas Vrspergensis ab anno Domini* 1118. (*in quo electus est Pontifex*) *usque ad annum* 1124. *accurate scribit.* Callisti II. omnia capita imperfecte edita sunt. Et in toto volumine Gratiani, cum solum nomen est Pontificis aut synodi, neque additur epistola vel caput, signum est fontes non fuisse repertos.

(2) In eodem libro inscriptio capitis 2. distin. 60. haec est: *Item Calixtus Papa. Nullus in Præpositum, nullus in Archipresbyterum, nullus in Decanum, nisi Presbyter, nullus in Archidiaconum nisi Diaconus ordinetur.*

(3) Gratianus distin. 96. cap. 1. ita inscripsit, ut in libro Romano est: *Vnde Symmachus Episcopus catholicæ Ecclesiæ urbis Romæ synodo præsidens dixit: Bene quidem fraternitas vestra &c.* In margine est: *In synodo Rom.3. sub Symmacho c.1. & seq.* Inscriptio capitis 24. *Laicis.* 16. q.7. est haec: *Item ibidem* [hoc est, *in synodo Romana tertia Symmachi Papæ*] *Eulalius Episcopus Syracusanæ Ecclesiæ dixit.* Et in margine est: *Et epi.2. Stephani.I. c.9. & in decretis Paschalis II. manuscrip. Pol. l.6. tit.1. Deus-dedit p.* 4. In Notis: *Facultatibus*] *Antea legebatur* dignitatibus. *Emendatum est ex originali* [*ut sup. dist.96.* Bene quidem) *epistola Stephani primi & decreto Paschalis II. manuscripto. quibus locis hoc idem repetitur.*

(4) Haec etiam inscriptio in eodem libro est capitis 25. *Si quis principum.* 16. q.7. *Item Calixtus Papa.*

pa. In margine pro voce *dominationem* est, *al. donationem.* Et in Notis: *Inter decreta Calixti, ex quo citatur, non est inventum. Habetur in decretis Paschalis II. manuscriptis c.5. Sed non est mutatum nomen Calixti, quia Pontifices isti, qui iisdem fere temporibus fuerunt* (De Callisto secundo & Paschali intellige) *frequenter eadem decreta suorum antecessorum repetebant.*

(5) Quod ad caput secundum attinet 35. q.2. & 3. ejus inscriptio in eodem libro est: *Item Calixtus Papa epistola secunda ad Episcopos Galliæ. Conjunctiones consanguineorum fieri prohibete, quando has &c. Leges ergo divinæ &c. Leges vero sæculi &c.* In margine haec sunt: *Poly. ibid.* (hoc est. *Poly. l.6. tit.4.*) *Burc. l.7. c.1. Ivo p.9. c.22.* Et vers. *Nos vero. Simile in Concilio Innocentij II.* Et ad vocem *Imperatorum*, *al. Imperator Romanorum.*

(6) Ante caput 11. *Nullus omnino.* 16. q.7. haec in eodem libro verba sunt: *Item Callixtus Papa.* In margine est: *al. Ex Concilio Rothomagensi.* In verbis nulla varietas. *Sicut sanctis canonibus* editum est, & *contra hoc facere.*

(7) Inscriptio capitis ultimi dist. 62. in eodem libro est: *Unde Calixtus PP. II. Nullus in Episcopum &c.* In margine est: *In Pontificali est mentio hujus decreti.*

DE EADEM RE.

Dialogus quintus.

C. LICET ne paucis antequam alia Callisti capita percurras? A. Et paucis & multis licet. C. Cur haec Callisti capita, ut Gratiani verbis confirmasti, non sic etiam Burchardi & Ivonis & aliorum collectorum locis confirmas? A. Si Burchardus & Ivo &

ceteri antiquiores ſunt, qui poſſunt Calliſti verba referre? C. Apud Ivonem in extrema Panormia Innocentii minoris verba referuntur, qui Calliſto poſterior fuit. A. Negare poſſum Ivonis eum librum eſſe. Sed malo hoc affirmare, additum eſſe Concilium Innocentii Panormiae, non eſſe partem ejus collectionis. Oſtendere poſſum veterem librum, in quo neque id Concilium, neque nomen Ivonis, neque excerptionum praefatio continetur. Et in epiſtolis Ivonis ea praefatio temporibus Paſchalis minoris ſcripta eſt. Deusdedit Urbani ſecundi tempore ſcripſit, item Anſelmus Lucenſis, ſive is cujus collectionem habemus. In libris Caeſarauguſtano & Tarraconenſi nihil ſcimus ex Calliſto & Innocentio ſumptum eſſe. Itaque ſolus Gratianus utriuſque Pontificis verba refert. C. His contentus ſum. Redde cetera. A. Initium undecimi capitis ad bellum ſacrum pertinet, quod tempore Urbani minoris inchoatum eſt. *Eis*, inquit, *qui ad Hieroſolymam proficiſcuntur &c. ſuorum peccatorum remiſſionem concedimus &c. ſicut a Domino noſtro Papa Vrbano ſtatutum fuit*. Et poſtea non ſolum Hieroſolymitani belli, ſed etiam Hiſpanici, facit mentionem. Habuit autem in Hiſpania Calliſtus fratrem Raimundum Comitem Alfonſi Regis generum & alterius Alfonſi patrem, qui Imperator Hiſpaniae appellatus eſt, a quo Reges omnes originem ducunt. B. Extare librum audio Calliſti de miraculis beati Jacobi Apoſtoli, cujus ſepulchrum is quaeſitum

ſitum in Hiſpaniam venit. C. Verba mihi recitare libet, ſi pateris, de Hiſpanico bello. A. Recita C. *Eos autem qui vel pro Hieroſolymitano vel pro Hiſpanico itinere cruces ſibi in veſtibus poſuiſſe noſcuntur &c.* A. Capitis duodecimi ſententiam non potero vobis explicare. Verba ſunt haec: *Illam vero pravam defunctorum porticanorum conſuetudinem, quæ hactenus ibi fuit, ex fratrum noſtrorum & totius curiæ conſilio, necnon & voluntate atque conſenſu Præfecti, removendam cenſemus &c.* Fratres interpretor Cardinales & Epiſcopos, curiam vero, curiam Romanam, non Clericorum, ſed civium Romanorum, Praefectum autem, urbis Romae Praefectum. Sic hoc fuiſſe Concilium Romae habitum comprobatur. Porticanos ſuſpicor fuiſſe inepte dictos, non a porticibus, ſed a portu Oſtienſi & aliis, qui portoria exigerent. Conſuetudo prava fuiſſe videtur ut eis morientibus ſine heredibus, eorum bona diriperentur. Caput decimumtertium de induciis ſcriptum eſt, quas treuguas appellabant: *Si quis treugam diffregerit &c.* Eadem fere verba ab Innocentio ſecundo & Alexandro tertio repetita ſunt. Caput XIV. Gratianus Calliſto Papae adſcribit. Ejus initium eſt: *Sanctorum patrum canonibus conſona ſentientes, oblationes &c.* Agitur autem de Eccleſiis urbis Romae. *ſentientes* melius eſt quam *ſancientes*, ut apud Gratianum. Pro *aut aliis* apud Anſelmum eſt *aut de aliis.* (1) Capite XV. agitur de falſa moneta: *Quicumque monetam falſam ſe ſcien-* 10.q.1.c.14. Sanctorum.

te fecerit &c. Hoc apud Gratianum non inveni. Caput XVI. invenio Callisto Papae ab eodem adscribi: *Si quis Romipetas & peregrinos & Apostolorum limina &c.* Hac de re quotannis interdicitur. Pro *teloneorum & pedagiorum* est apud Anselmum *teloneorum & pedaticorum*. (2) Sic etiam caput XVII. Gratianus Callisto Papae adscripsit: *Interdicimus & Abbatibus & monachis publicas pœnitentias dare &c.*] *etiam Abbatibus* habet Gratianus, & *consecrationesque altarium*. Anselmus, *consecrationes altarium*. B. Hoc etiam Callisti minoris esse videri, adscriptum a selectis viris inveni. (3) A. Caput XVIII. non inveni, cujus initium est: *In parochialibus Ecclesiis Presbyteri per Episcopos constituantur &c.* Urbano tamen secundo adscribit Gratianus illa verba: *Decimas & Ecclesias a laicis &c.* qui addit vocem *monachi.* ea omissa, ad Presbyteros refertur. (4) Sic initium capitis XIX. non inveni: *Servitium quod monasteria aut eorum Ecclesiæ a tempore Gregorij Papæ septimi usque ad hoc tempus Episcopis facere & nos concedimus.* Quae sequuntur Urbano secundo Gratianus adscribit: *Possessiones Ecclesiarum & Episcoporum triennales &c.*] *tricennales* tamen scribit. (5) Sequitur caput XX. quod Urbano Papae inscribitur apud Gratianum: *Paternarum traditionum exemplis commoniti &c.* B. Vidi in quibusdam schedis Urbano secundo adscribi, addito numero capitis primi. A. Fieri potest ut idem ambo decreverint, ut Eugenius & Leo, de

24. q. 13. c. 23. Si quis.

16. q. 1. c. 10. Interdicimus.

16. q. 7. c. 39. Decimas.

16. q. 4. c. 1.

24. q. 3. c. 24. Paternarum.

de quibus a te relatum est. Duae illae voces, *vel commissos*, neque in veteribus Gratiani libris, neque apud Anselmum sunt. Ex scholiis, ut fit, addita sunt. B. Idem selectis viris placuisse, ut rejicerentur, inveni. (6) A. Capitis XXI. verba Callisto Papae adscribit Poenitentiale Romanum *a* meum & Gratianus *b*: *Presbyteris, Diaconis, & Subdiaconis, & monachis concubinas habere penitus interdicimus &c.* B. Urbano secundo capita duo adscripta sunt in Romanis schedis veteribus, quae a Pariseto docto viro inventae sunt. C. Antonius Contius Callisti secundi verba esse existimat. A. Illa verba Gratiani & Poenitentialis sunt, *seu matrimonia contrahere.* apud Anselmum non inveni. Vox quoque *personas* ab eodem omittitur. (7) Initium extremi capitis, hoc est, *Alienationes quae spiritualiter* (*specialiter* malo) *per Othonem, Guidonem & Hieremiam, seu forte Philippum ubilibet de possessionibus Ravennatis Exarchatus factae sunt damnamus.* B. Suntne haec nomina Archiepiscoporum Ravennae? A. Id mihi incertum est. Quae sequuntur inveni apud Gratianum Urbano Papae adscripta: *Generaliter autem omnium per intrusionem &c.* B. Hoc etiam caput tertium in illis schedis Urbano minori adscribitur, & sine nomine est in extremo hoc Anselmo Romano; in quo pro Othone est Attone, & *specialiter* pro *spiritualiter.* A. Gratianus scribit: *Alienationes omnium per intrusionem &c.* & mox *alienationes dico.* Sed apud Anselmum non est vox *di-*

a *Poen. Rom. tit.* 8. *c.* 8.
b *Dist.* 27. *c.* 8 Presbyteris.

12. *q.* 2. *c.* 37. Alienationes.

co utrobique. Ab illis verbis *Illud etiam per omnia &c.* initium capitis quarti est in Anselmo extremo. In verbis nulla varietas est. (8) Haec de Callisti Concilio dicere habui. Fuisse autem frequens apparet ex verbis Pandulfi in Pontificali : *Illo anno* DCCCCXCVII. *Episcoporum sive Abbatum numero Laterani Concilium celebravit, in quo vir regali stirpe progenitus fere jam deperditam mundo pacem restituit*. In chronicis additis Sigeberto id actum fuisse dicitur anno Christi MCXXIII. in quo pax inter regnum & sacerdotium reformatur, & jus investiturarum episcopalium ab Imperatore exfestucatur; his enim verbis utitur. C. Festuca quid sit, scio : sed exfestucari, sputatilicum verbum videtur, ut illud apud Ciceronem. A. Finge festucam significare furcam vel furcillam, & exfestucari esse furcillis expelli; vel translatione sumpta a paleis vel festucis a tritico separatis, furcis adhibitis, exfestucari est festucas tolli. C. Nunc demum intelligo. A. Velim scire B. de octava synodo quid attuleris. Habebam enim Romae exemplum canonum sane mendosum. Neque ei auxilio fuit epitome Conciliorum Toletani Archiepiscopi, quam secutus esse videtur Surius in editione Conciliorum. In indice librorum Michaëlis Thomasii erat octava synodus Hadriani tempore Constantinopoli habita interprete Anastasio Bibliothecario. Hanc suspicor te attulisse. B. Ita est ut dicis. Sed & Graecum librum audio in Hispania esse qui ad te deferat. C. Venisse accepi Grae-

Graecum scriptorem hodie cum libris. Is fortasse est. A. Omnes libros alio die adferamus, & Gratiani capita conferre poterimus. B. Ita fiet. Sed non solum de octava, sed etiam de nona synodo, quae octava quoque dicitur, sub Joanne octavo, erit agendum. A. Recte admones.

ADDITIONES.

(1) CAPUT 14. *Sanctorum patrum.* 10. q. 1. in Romana editione ita inscribitur: *Item Calixtus Papa secundus.* In margine est: *Poly. l.3. tit.9.* Et in Notis: *Secundus*] *Additum hoc est ex plerisque vetustis. Neque vero primus esse potest, cujus tempore nondum Pantheon vocabatur templum sanctae Mariae rotundae. Bonifacius enim fuit, qui tempore Phocae Imperatoris illud beatae Mariae & omnibus sanctis dicavit.* Est autem editum *sancientes*, & *aut aliis*, sine ulla varietate.

(2) Haec in eodem libro inscriptio est capitis 23. *Si quis Romipetas.* 24. q. 3. *Item Calixtus Papa.* Ad illa verba, *teloneorum & pedagiorum*, additum est in margine. *Al. pedaticorum*.

(3) Ante caput decimum *Interdicimus etiam.* 16. q. 1. haec in eodem libro inscriptio est: *Item Calixtus Papa II.* Pro voce *ordinationes* est in margine: *Al. ordines.*

(4) In eodem libro inscriptio capitis 39. *Decimas.* 16. q. 7. haec est: *Unde Urbanus Papa II.* Vox *monachi* retinetur sine ulla varietate.

(5) Capitis primi 16. q. 4. inscriptio in eodem libro est: *Quod Urbanus Papa II. prohibuit dicens: Possessiones Ecclesiarum & Episcoporum tricennales &c.*

(6) Haec etiam est in eodem libro inscriptio capitis 24. *Paternarum traditionum.* 24. q. 3. *Item Urbanus Papa.* In Notis: *Conversos*] *In codicibus impressis sequebatur*, vel commissos. *quae sunt expuncta, quia absunt a plerisque manuscriptis Gratiani exempları-*

pluribus & vetusto quodam codice. in quo quidem extremo & hic & alij tres canones descripti sunt tanquam fragmentum alicujus Concilij.

(7) Inscriptio capitis octavi *Presbyteris.* distinctione 27. in Romano libro haec est: *Item Calixtus Papa II.* In Notis additur *: Hic canon inventus est in codice Vaticanæ Bibliothecæ in fragmento cujusdam Concilij ab Vrbano secundo habiti c.2. Ex eodem vero Concilio sunt canones* Alienationes. 12. *q.*2. *&* Paternarum. 24. q. 3.] Illa verba sine varietate edita sunt. *seu matrimonia contrahere.* & *personas &c.*

(8) Gratiani verba sunt in eodem libro ante caput 37. *Alienationes.* 12. q. 2. *Item Vrbanus Papa.* In Notis haec sunt: *Post collectionem Anselmi in codice perantiquo habetur fragmentum cujusdam Concilij Vrbani secundi, in cujus initio hæc leguntur:* Alienationes quæ specialiter per Ottonem, Guidonem, Hieremiam, seu forte Philippum ubilibet de possessionibus Ravennatis exarchatus factæ sunt damnamus. Generaliter autem omnium per intrusionem seu canonice electorum sub Episcopi nomine vel Abbatis .... Ecclesiæ suæ consecrandus est, alienationes quocumque modo factas &c. *usque ad finem hujus capitis sine ulla varietate.*

DE DUPLICI OCTAVA synodo.

Dialogus sextus.

C. Et Graecos libros duorum Conciliorum & Latinos attulimus. Sed prius velim scire abs te cur utrumque octavum appelletur. Nonum enim qui dicunt quod posterius est, ordinem temporum sequuntur. A. Tertiam opinionem omittis. Sunt qui Florentinum Concilium octavum quoque generale

rale vocent, illis duobus, ut opinor, rejectis. Qui vero Hadriani minoris pro Ignatio contra Photium Concilium ut a posteriori Joannis synodo abrogatum rejiciunt, octavam generalem synodum hanc appellant. Illam tamen octavam fuisse, antequam ab hac improbaretur, negare non possunt. B. Qui Florentinum Concilium octavum dicunt, quo pacto interpretantur verba professionis Romanorum Pontificum apud Ivonem *a* & Gratianum *b* relata, & in Concilio Constantiensi sessione XXXIX. *Sancta octo universalia Concilia, primum Nicænum &c. octavum quoque Constantinopolitanum, usque ad unum apicem immutilate servare profiteor.* A. Non video quid dicere possint. (1) Sed major difficultas ex eisdem verbis nascitur, num de priore octavo sub Hadriano minore, an de posteriore sub Joanne, quod illud prius abrogat, intelligantur. C. Si utrumque Concilium generale est, ex auctoritate Romani Pontificis habitum, & prius Concilium a posteriore abrogatur, posterius solum obtineat necesse est. A. In Graeco libro nuper ex Italia ad me perlato multa continentur contra Photium a Romanis Pontificibus acta post utramque octavam synodum. Quae me facile in eam sententiam trahunt ut credam non confirmasse Joannem synodum a Legatis Constantinopoli habitam. B. Hoc ipsum testatur Joannes de priore synodo, non fuisse ab Hadriano confirmatam. A. Quid si hoc falsum est & a Photio effictum, ut in aliis fictis

a *Ivo lib. 2. tit. 11. c. 15. panorm. & par. 4. c. 132. decr.*
b *Dist. 16. c. 8.* Sancta.

fictis subscriptionibus & falsis legatis Patriarcharum a synodo convincitur? Huc accedit quod si totam eam synodum Hadriani rejicimus, quae Photius contra Nicolaum Pontificem & Ignatium Patriarcham egit approbari videntur. Sunt igitur magis consentanea & veri magis similia, ut quae pro auctoritate Romanae Ecclesiae a prioribus Pontificibus, non solum Nicolao & Hadriano, sed & ante eos a Leone quarto & Benedicto tertio, contra Photium & Gregorium Syracusanum Episcopum Photii consecratorem acta & scripta sunt, eadem a Joanne VIII. Marino, Hadriano tertio, Stephano sexto, & Formoso comprobata sint: quod Graece scriptum invenio; verbis rescriptorum eorundem Pontificum allatis. Quibus adduntur Joannis noni literae ad Stylianum Neocaesariensem: qui cum multa contra Photium ad Stephanum sextum Pontificem scripsisset, postea mutare sententiam visus est aliis literis ad hunc Joannem datis. In illis ad Stephanum missis ait deceptos esse a Photio Paulum & Eugenium Episcopos a Joanne VIII. missos ad Ignatium de Bulgarorum regione: quem cum mortuum invenissent, a Photio donis, ab Imperatore minis persuasi sunt ut coram clero & populo CP. dicerent se missos esse contra Ignatium, & ut Photium absolverent. Postea Petrum ab eodem Pontifice missum esse, & hunc cum Paulo & Eugenio Photium receptum esse a sede apostolica Romana publice dixisse. B. Horum trium Legatorum nomina in-

inveni ab Ivone *c* & Gratiano *d* esse relata. A. Quaerantur eorum verba. B. Ivonis verba sunt : *Ex actione* v. *synodi Constantinopolitanæ* CCCLXXXIII. *patrum sub Ioanne Papa* VIII. *cui præfuit Petrus Presbyter Cardinalis & Paulus Anconitanus Episcopus & Eugenius Ostiensis Episcopus Apocrisarij Papæ dixerunt : Hoc nequaquam apud nos habetur &c.* C. Eadem fere verba Gratianus refert : *Vnde in quinta actione CP. civitatis synodo &c. Apocrisarij Papæ dixerunt et c.* A. In libro Caesaraugustano ita est : VI. *synodi CP.* CCCLXXXIII. *patrum sub Ioanne Papa* VII. *Apocrisarij Papæ dixerunt et c.* Haec mendosa sunt. Neque enim haec sexta synodus est, sed octava, vel nona habita ratione aliarum generalium, aut quarta vel quinta habita loci ratione. (2) C. Non satis intelligo cur eam quartam vel quintam dicas. A. Fuere ante hanc generales septem, quae vel a locis nomen habent, ut Nicaena, Constantinopolitana, Ephesina, Chalcedonensis, & quinta CP. iterum, & sexta item CP. tertium, & septima Nicaena posterior. Vides ante hanc tres Constantinopolitanas. Quarta est quam octavam sub Hadriano appellant, quinta haec sub Joanne octavo, non septimo. Quod si illa octava ut abrogata tollitur e medio, haec erit octava generalis, & ratione loci quarta Constantinopolitana. C. Jam recte haec mihi explanata sunt. Sed incidi in librum Dominici Jacobatii de Conciliis ; in quo referebat veterum canonistarum (sic enim

c Ivo par.7.c. 149.decr.
d 7.q.1.c.45.
Hoc nequaquam.

Cæs. lib.9.c. 62.

enim dicere solet) opinionem fuisse nihil differre octo an quatuor dicas fuisse generalia Concilia. Et quod Gregorius e ait, *sicut sancti evangelij quattuor libros, sic quattuor Concilia suspicere & venerari me fateor*, (quod repetit Gregorius VII. lib.VII. registri) & Ivo f & Anselmus g & Gratianus h & alii i referunt. Et beatus Isidorus k ait: *Quattuor sunt venerabiles synodi, quae totam principaliter fidem complectuntur, quasi quattuor evangelia vel totidem paradisi flumina*. Haec, inquiunt, verba non ad sola quatuor priora Concilia pertinent, sed etiam ad quatuor posteriora. Octo enim esse generalia Concilia fatentur ex verbis professionis Romani Pontificis, de quibus hodie dictum est. B. Quo pacto Gregorius & Isidorus, qui sexta, septima, & octava synodo fuerunt priores, de his cogitare potuerunt? C. Ratione & auctoritate moventur. Rationem adferunt, quod quatuor loca fuerint generalium Conciliorum, in quibus quatuor locis octo generalia Concilia habita sunt, Nicaea, Constantinopolis, Ephesus, & Chalcedon. Ut cum dicimus quatuor esse Patriarchas, Constantinopolitanum, Alexandrinum, Antiochenum, & Hierosolymitanum, nullam habemus rationem successionis personarum, quae permultae fuerunt. B. O plumbeum pugionem! Hac ratione generalia non erunt Lateranensia Concilia, Lugdunensia, Viennense, Constantiense, Florentinum, Tridentinum, quod non eisdem locis habita fuerint, quibus illa

e *Lib.*1.*epist.* 24. *registri.*

f *Ivo par.*4.*c.* 117. *decret.*

g *Ans. lib.* 6. *c.*52.

h *Dist.*15. *c.* 2.

i *Cæs.lib.*1.*c.* 36. *Tarrac. lib.*1.*c.*150.

k *Isid. lib.*6. 16. *etymol. Grat. dist. e. c.* 1.

illa quatuor prima. (3) A. Dic de auctoritate. C. Utuntur auctoritate Innocentii tertii, quae utrique vestrum maxima est; cujus verba tam in tertia collectione quam in Gregoriana inveniuntur; quos etiam libros rejicere non licet. A. Magnam tu quidem moves exspectationem. Recita verba. C. *Verum postulationi hujusmodi videbatur Concilij Constantinopolitani capitulum obviare, in quo statutum est ut quicumque de pontificali dignitate ad monachorum vitam & pœnitentiæ locum descenderit, nequaquam ulterius ad pontificatum resurgat.* B. Hoc idem caput est Concilii octavi sive noni, cujus verba referunt Ivo *l* & Gratianus *m* & Caesaraugustanus *n* liber. Et vere Innocentius ait esse hoc Concilii Constantinopolitani capitulum. C. Audi reliqua: *Unde contra dictum Concilium, cum sit unum ex quattuor principalibus, quæ sicut quattuor evangelia Ecclesia catholica veneratur, nullatenus videbatur eorum postulatio admittenda.* Vides hic Gregorii verba ad hoc posterius Concilium referri. Audis hoc Concilium, de cujus auctoritate dubitabamus, quasi unum ex quatuor evangeliis esse venerandum. B. In rescriptis Pontificum multa sunt ex Advocatorum allegationibus accepta. Sic hoc fuit ab Innocentio scriptum, quod putaret illum verum dicere qui abusus est illa veterum canonistarum tuorum opinione. Canones autem Concilii Constantinopolitani primi non erant Latinis noti, ut Nicolaus ad Michaëlem scribit, licet in Cor-

De renun. cap. 5. Post translationem. *in* 3. *collect. & c.* 11. *e. tit. Gregor.IX.*

l *Ivo d. par.* 7. *c.* 149.
m 7.*q.*1.*c.* 45. *hoc nequaquam.*
n *Cæsar. d. lib.*9.*c.*62.

T po-

pore canonum inveniantur. Unde facile impositum est huic Pontifici, ut crederet id caput esse ejus Concilii, cum sciret esse alicuius Constantinopolitani. C. Ivo & Gratianus aperte dicunt esse Concilii Constantinopolitani sub Joanne octavo, non sub Damaso. (4) A. Hoc etiam confirmatur ex Graeca synodo & ex Nomocanone Joannis Zonarae & Theodori Balsamonis & Alexii Aristeni, in quibus tres canones sunt hujus Concilii, quod in templo sanctae Sophiae habitum esse dicitur. Illic etiam sunt XVII. canones alterius Concilii Constantinopolitani in templo beatorum Apostolorum habiti, quod ex prima & secunda synodo dicunt. Credo propter duas quasdam synodos contra Ignatium habitas, quae improbatae sunt a Nicolao & Hadriano minore, licet in posteriore interfuerint Rodoaldus & Zacharias Legati Nicolai, quos ut praevaricatores Nicolaus in synodo Romana deposuit. Ex his XVII. capitibus nihil est apud Gratianum, quod sciam. Ex illis vero tribus primum caput vix ferendum est de Italis excommunicatis a Joanne Papa non recipiendis a Photio, item ut excommunicati a Photio non recipiantur a Joanne Papa, neque a Romana Ecclesia, salvis privilegiis Romanae Ecclesiae & ejus Pontificis. Alterum caput est id de quo agitur, plenius apud Graecos scriptum quam apud Latinos: *Et si antea*, inquit, *aliqui Episcopi in monach. habitum demissi, in pontificali coacti sunt permanere, & id agentes contemnebantur, sancta synodus de-*

decernit hæc esse corrigenda juxta ecclesiasticam disciplinam. Statuit igitur ut si quis Episcopus aut alius antistes ad monachorum vitam velit pervenire &c. B. Quae Latini referunt, non ex verbis canonis initio concepta esse videntur, sed ex actione quinta & ex verbis Apocrisariorum sive Legatorum. A. Sic etiam est ante verba canonis in Graeco libro. Interrogante enim Photio Legatos Romanos, ipsi respondent, quos non Apocrisarios, sed τοποτηρητὰς Graecus vocat liber: τοῦτο παρ' ἡμῖν οὐκ ἔστιν *&c.* Nunc, si placet, varietatem trium librorum Latinorum videamus. Pro voce *habeatur* Ivo & Caesaraugustanus *habetur* scribunt aptius. Graece est, οὐκ ἔστιν, οὐδὲ σώζεται. Quod Gratianus scribit *ordine & habitu*, illi scribunt *ordine*, aliis omissis: Graeci σχήματος. Quod Gratianus, *ad monachorum*, addunt illi, *id est*, *pœnitentium.* Graeci, τουτέστι τῶν μετανοούντων. Pro voce *vitam*, qua Latini utuntur, Graeci χώραν, hoc est, locum scribunt. Pro *in episcopatum reverti*, Ivo & Caesaraugustanus habent *ad pontificatum reverti.* Graeci, τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ἑαυτῷ διεκδικεῖν ἀξίωμα. *Item præcepit sancta synodus &c.* Haec sunt ex canone secundo ita scribenda: *Item. Præcepit &c.* ut Ivo & Caesaraugustanus notant. Quod Gratianus ait, *de pontificali dignitate habituque*, in Caesaraugustano est *de pontificatu*, apud Ivonem *de pontificali dignitate*, aliis omissis. Graece est, τὸ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος. Pro illis, *& pœnitentiæ descenderit locum*, in Caesaraugustano est *descenderit*, apud

Ivonem, *& ad pœnitentiæ descenderit locum.* Graeci habent, καὶ τὸν γὰρ μετανοίας τόπον ἀναπληρῶσαι. Pro voce *nequaquam* habet Caesaraugustanus *ne jam*, & Ivo *nequaquam jam.* Graeci μηκέτι. & pro *resurgat*, ἀντιποιεῖσθαι. Quod sequitur; *Monachorum enim vita subjectionis habet verbum*, subobscurum efficit vox *verbum* pro ratione positum, quod vox λόγον utrumque significet. Ivo *vitam* pro *vita* non recte habet. In libro Caesaraugustano haec verba desiderantur. Illud Gratiani est: *Hoc ad pœnitentiam &c.* quae Ivo non habet. Apud Graecos alia quoque sunt, ex quibus videtur hoc idem confirmari. Tertio canone anathema dicitur laico verberanti aut capienti ex quacumque caussa Episcopum. De capitibus octavae synodi sub Hadriano cras agemus, quamvis ordine perturbato.

ADDITIONES.

(1) DE inscriptione capitis octavi *Sancta.* dist. 16. inscriptum est lib. 1. dial. 20. addit. 14.

(2) Ante caput 45. *Hoc nequaquam.* 7. q. 1. haec verba sunt in eodem libro: *Unde in quinta actione Constantinopolitanæ synodi* CCCLXXXIII. *patrum sub Ioanne Papa octavo, cui præfuit Petrus Presbyter Cardinalis & Paulus Anconitanus Episcopus & Eugenius Ostiensis Episcopus. Apocrisarij Papæ dixerunt.* In margine est: *Ivo p. 7. c.* 149. Et in Notis: *In quinta*] *Apud Ivonem par. 7. c. 149. pro indice hujus capituli leguntur hæc*: Ex actione quintæ synodi Constantinop. CCCLXXXIII. patrum sub Joanne Papa VIII. cui præfuit Petrus Presbyter Cardinalis & Paulus Anconitanus Episcopus & Eugenius Ostiensis Episcopus. *Initium vero ipsius capitis est*: Apocrisarii

rii Papæ dixerunt : Hoc nequaquam.] In extremo hoc capite additur etiam in Notis : *Hæc synodus sub Ioanne octavo extat Græca in Vaticana bibliotheca. Cujus synodi tres tantum canones cum explanatione Balsamonis editi sunt Lutetiæ, & apud ipsum inscribitur*, Synodus in templo sapientiæ habita sub Photio Patriarcha. *In secundo autem trium illorum capitulo habetur sententia hujus capitis. Visum autem est, ut omnia melius percipiantur, locum hunc Græce & cum nova interpretatione esse adscribendum.* φώτιος ὁ πατριάρχης, &c. id est : *Photius Patriarcha dixit &c.*

(3) Initium capitis primi dist. 15. in eodem libro est : *Canones generalium Conciliorum (ut Isidorus ait lib. 6. etymol. c. 16.) a tempore Constantini cœperunt &c.* In margine est : *Pann. l. 2. c. 104.* Ante caput 2. ead. dist. haec sunt : *De quattuor vero Conciliis scribit B. Gregorius ita dicens lib. 1. regesti epist. 24. Sicut sancti evangelij &c.* In margine est : *vero) Al. quoque.* In scholio capitis 8. *Sancta octo.* dist. 16. haec sunt : *Sancta*] VIII. (mendose pro *Sancta octo*) *hæc Concilia dicuntur octo, quia octies sunt celebrata, ut hic dicuntur ; & quattuor, quia in quattuor locis celebrata, ut sup. dist. proxi. Sicut.* Haec censura carent.

(4) Haec inscriptio est capitis undecimi *Post translationem.* de renuntia. in editione Romana : *Idem* (Innocentius III.) *Episcopo Faventin. in Archiepiscopum Raven. electo.* In margine est : *Cap. 5. eod. tit. in 3. compilatione.* In scholiis, ad illa verba, *cum sit unum ex quattuor principalibus &c.* Ex quatuor] *Et sunt hæc, scilicet Nicænum, Constantinopolitanum, Ephesinum primum, & Chalcedonensem*, (scribe, *Chalcedonense*) *15. dist. Sicut.*

DE EADEM SYNODO

octava Hadriani.

Dialogus septimus.

B. NOLUI te heri interpellare. Sed hodie peto abs te, cur putes Petrum Presbyterum ante duos Episcopos Legatos Joannis nominari; quorum alter Ostiensis est, cui datum est ut Pallio utatur cum Pontificem Maximum consecrat. Nunc eum Decanum Cardinalium appellant, & princeps totius ordinis est. A. Quaerendum etiam erit cur postremus Ostiensis appelletur. Fortasse tunc Episcopi non dicebantur Cardinales, sed soli Presbyteri & Diaconi. Et si quis eorum Episcopus eligeretur, non amplius ex collegio Cardinalium erat; sed Episcopus, Anconitanus puta, vel Bononiensis, vel alterius civitatis dicebatur. Et inter Episcopos ordo temporis servabatur. Quod dixi de Cardinalibus Episcopis electis, Innocentii tertii exemplo comprobatur, qui noluit Ravennatem Archiepiscopum fieri eum qui Tituli sanctae Praxedis Presbyter Cardinalis erat, ne ab Ecclesia Romana discederet. Sed videamus quid in Graeca synodo sit. In ea enim & Joannis literae sunt & saepius nomina horum Legatorum. C. De numero quoque Episcoporum velim scire, an Graeca cum Latinis conveniant. B. In prima actione ante adventum

c.3. de postul. prael. in 3. collect. & apud Gregor. IX. incip. Ponemem.

tum Legatorum erant cum Photio & Legato Hierosolymorum Patriarchae CCCLXXVI. Episcopi, nisi a me erratum est. Possumus igitur fidem adhibere Latinis Ivoni & Gratiano, qui omnes CCCLXXXIII. numerant. In eadem actione Petrus Presbyter Cardinalis prius quam Paulus & Eugenius nominatur. Is quoque prius ad Photium alloquitur nomine Joannis Pontificis. A. Heri dicebamus hunc missum fuisse a Joanne ad Photium, illos duos ad Ignatium. Idem ostendunt Joannis literae, in quibus Eugenius ante Paulum nominatur. Sed in commonitorio dicitur: *Commonitorium fratribus Paulo & Eugenio Episcopis & Petro Presbytero Cardinali missis Constantinopolim.* Ita autem cetera scripta sunt ut videantur omnes simul mitti. In actione quoque quinta Paulus & Eugenius Episcopi ante Petrum Presbyterum appellantur. Et in subscriptione Concilii primus Paulus Episcopus Anconitanus, postea Eugenius Episcopus Ostiensis, postremus Petrus Presbyter Cardinalis subscripserunt: omnes ut Legati, sed non ut Cardinales. B. Quando haec duo conveniunt, commonitorium Joannis, & subscriptio, malo his credere quam Ivoni & Gratiano. A. Canones octavae synodi sub Hadriano videamus. Et omissis aliis, de his quae apud Gratianum sunt dicamus. Caput XV. quod in Graeco libro desideratur, & a Gratiano *a* sextae synodi universalis esse dicitur, in libro Caesaraugustano *b* septimae synodi CCXL.

a 12.*q*.2.*c*.13. Apostolicos.
b *Caes. lib.* 7. *c*. 74.

c Anſ. lib. 6. c. 169.

patrum actione x. apud Anſelmum *c* recte octavae ſynodo univerſali adſcribitur. C. De numero actionis & patrum convenitne cum Graecis? A. In actione convenit. Sed Stylianus, de quo heri diximus, centum & duos patres fuiſſe ſcribit. Nos de varietate verborum videamus. Mendoſe eſt apud Gratianum *venerabilis ſynodus* pro *univerſalis ſynodus*, quod alii habent. Pro *cimilia & vaſa ſacrata*, quod etiam Anſelmus habet, *cimilia, id eſt, vaſa ſacrata* Caeſaraugustanus. *civilia* pro *cimilia* eſt in quodam Anaſtaſii libro, non recte. Ego nihil muto, ſed Graecis literis ſcribo κειμήλια, aut Latinis *cimelia*, unde cimeliarchus eſt, ut Demochares notat, qui cimeliis vel theſauro Eccleſiae aut Principis praeeſt. Quod Gratianus ait *pro redemptione captivorum*, alii habent plenius, *quae accipiuntur in redemptionem captivorum*. Quod dicitur, *ſed non tradere ſalaria Eccleſiarum in emphitheotica pacta*, non facile intelligitur. *nec* pro *non* habent alii. *pauca* pro *pacta*. Caeſaraugustanus mendoſe. *neophitae ubi compacta*, Anaſtaſii mendoſus liber. *emphyteutica pacta*, Anſelmus aptius. *Solaria* pro *ſalaria* ſcribendum puto. Sic enim ſcio appellari a Juriſconſultis quae pro ſolo penduntur. Simile erratum eſſe quidam putant cap. VII. de uſufructu. Sed id incertius. B. Mihi vox *ſalaria* magis placet. Sed poſtea eadem vox *ſalaria* bis eſt. A. Eadem ratione mutari poterit. Pro illis verbis, *& poſt pauca*, quae habent etiam Anſelmus & Caeſaraugustanus, ſunt

Vide lib. 1. dial. 9. ad. 8.

cap. 2. p. Si quis nemine. D. Ne quid in loco &c. 15. D. Qui potior.

ſunt alia in Anaſtaſii libro non inutilia. *Omnem vero eccleſiaſticarum rerum poteſtatem habentem, & has meliorare ac dilatare, prout oportuerit, eccleſiaſtica loca, quæ per † redditus fiant, & inſuper propriarum rerum diſpoſitionem diſtribuere ac committere ſeu conferre quibuſcumque voluerit & judicaverit, juxta propriam poteſtatem ac dominatum. Quiſquis autem apparuerit poſt hanc &c.* Vox *apparuerit* a Gratiano eſt omiſſa: habent alii. Illud quoque ineptum eſt, *huic ſanctæ ſedi.* Tollenda eſt vox *ſedi*, quam ſolus Gratianus habet; item vox *tentaverit*, quae irrepſit pro illa *apparuerit*, de qua diximus. Pro *divinarum rerum* ſcribi debet *divinarum legum*, ut omnes habent praeter Gratianum. Pro *cimiliorum & ſalariorum locorum* eſt apud Anſelmum *cimiliorum ſcilicet & ſalariorum locorum. ſalarium* pro *ſalariorum* habet liber Caeſarauguſtanus: cetera ut Anſelmus. *ſed* pro *ſcilicet* liber Anaſtaſii. Ego malo *cimeliorum & ſolariorum & locorum.* De omnibus enim ſupra dictum fuerat. B. Idem fiet ſi ſcripſeris, *cimeliorum ſcilicet, ſolariorum, & locorum.* C. Vox *locorum* poſtea omiſſa eſt. Ex quo fit ut hic ſignificare poſſit ſolaria locorum. A. Non magnopere repugno. Pro illis, *Qui vero ceperit aut emerit*, alii habent. *Qui vero emerit aut perceperit*, non male. Pro *cimiliis vel ſalariis* ſcribo *cimeliis vel ſolariis. &* pro *vel* eſt in Caeſarauguſtano. In extremo capite deſiderantur haec verba, ab Anſelmo etiam & Caeſarauguſtano omiſſa: *Si vero de propriis rebus*

† *per quæ ſ.*

bus aut de aliis quibusdam conventionibus, habeat id secundum propriam potestatem & voluntatem omni vita sua & post finem vitæ suæ dimittat & conferat hoc quibuscumque voluerit; non tamen sæculare diversorium fiat. (1) Nunc de capite XVII. videamus, quod etiam in Graeco libro desideratur. Id Ivo *d* & Gratianus *e* Gelasio Papae adscribunt, Anselmus *f* recte synodo octavae universali. In verbis non magna varietas est. Pro *etiam sive a divæ & sive a piæ* habet Anselmus, *& sive a divæ* Anastasius & Ivo. Pro *præsulum eorum* ceteri habent *præsulum earum.* Pro *ac jussu præsulis*, quod habent Ivo & Gratianus, *ac usu præsulis* Anastasius & Anselmus. Quod Gratianus solus scribit, *Quisquis ergo Clericorum vel sæcularium*, in aliis libris est, *Quisquis ergo sæcularium.* Post verbum *restituerit* est in solo Concilio Anastasio interprete, *& reservaverit.* (2) Caput XXI. (quod Graecis est XIII. non recte) Gratianus *g* post Anselmum *h* & Deus-dedit *i* octavae synodo adscribunt; sed Anselmus omnia verba refert, Gratianus aliquot verba sumpta ex priore parte hujus capitis. Deus-dedit alia quaedam ex posteriore cum hac inscriptione: *In synodo universali* CCXL. *patrum habita pro Ignatio Patriarcha, quæ quibusdam octava dicitur* C. Convenit in numero patrum cum Caesaraugustano. *k* A. Certiora poteris ex ipsa synodo cognoscere. (3) Mihi enim canere receptui necesse est propter quaedam occupationes.

d *Ivo in ep. 71. vel 30. ad Decan. Belvacen.*
e 16. *q.* 3. *c.* 9. Placuit.
f *Ans. lib.* 4. *c.* 30.
g *Dist.* 22. *c. ult.*
h *Anselm. li.* 2. *c.* 72.
i *Deus-de. c.* 3. *divisione* 4.
k *Cas. lib.* 7. *c.* 74.

AD-

ADDITIONES.

(1) CAPUT 13. *Apostolicos.* 12. q. 2. in eodem libro ita inscribitur : *Item ex octava synodo universali c.* 15. In margine est : *Ans. l. 6. c.* 171. Et in Notis : *Octava*] *Sic est emendatum ex Anselmo, cum antea legeretur* sexta. *Est autem canon decimus quintus synodi octavae habitae tempore Hadriani Papae secundi contra Photium ex versione Anastasij Bibliothecarij. Videlicet pro redemptione*] *In Concilio ipso & apud Anselmum legitur*, quae accipiuntur in redemptionem captivorum. *Decernimus*] *In ipso canone sequuntur haec* : *Omnem vero &c.* ut in dialogo, praeter voces *protriarum rerum*; pro quibus sunt, *proprium rerum.* Ad illa, *cimelia & vasa sacrata*, est in margine : *κειμήλια Graece thesauri dicuntur, ope, specuniae repesitae*, (scribe, *opes, pecuniae repositae*) *instrumenta pretiosa, aurea vasa, clinodia. Inde cimeliarchus C. de agri. & censi. l. lit.* 11. Vox *salaria* retinetur sine ulla varietate.

(2) Ante caput octavum *Placuit huic.* 16.q.3.in eodem libro ita scriptum est : *Unde Gelasius Papa ait.* In margine haec sunt : *In synodo octava sub Hadriano secundo capite decimooctavo.* Et : *Poly. lib. 3. tit.* 12. *Anselm. lib.* 4. *cap.* 20. Ad illa, *& praesulum eorum; Abest ab orig.* Additur in margine vox *eorum*, ut puto. In Notis additur : *Quod hic tribuitur Gelasio, habetur in synodo octava habita ab Hadriano II. c.* 18. *& ex ea citatur apud Anselmum & Polycarpum. Sed manuscripti codices Gratiani concordant cum vulgatis. Saecularium*] *In vulgatis legebatur* : Quisquis ergo Clericorum vel saecularium. *Sed absunt illae duae voces*, clericorum vel, *ab aliquot vetustis & ab ipso Concilio manuscripto. In Concilio impresso legitur* : Qui contra fecerit, ut sacrilegus judicetur, & donec talia privilegia &c.

(3) Distinctione 22. capitis ultimi inscriptio est in eodem libro : *Unde in VIII. synodo habita sub Hadriano Papa II. can.* 21. *Diffinimus neminem &c.* In margine est : *Deus-dedit p. 3. Ansel. l. 2. c.* 72. Dictum est lib. 1. dialo. 9. addit. 6.

DE

DE EADEM RE, ET DE FALSA

inſcriptione quorundam capitum Gratiani ex octava & nona ſynodo inſcriptorum.

Dialogus octavus.

A. NUMERASTI centum Epiſcoporum nomina octavae ſynodi? C. Actionis decimae numeravi Archiepiſcopos LV. Epiſcopos XLIV. praeter Ignatium Patriarcham & Legatos Romanos & aliorum Patriarcharum Legatos. Subſcriptionum par numerus eſt. Graeci in additis ad octavam ſynodum hos centum & duos fuiſſe referunt, in ſynodo Nicolai contra Photium & Radualdum & Zachariam CLXX. interfuiſſe, in ſynodo Hadriani contra Photium centum viginti. In libro Deus-dedit Cardinalis ita ſcriptum eſt capite primo: *Ex* VII. *ſynodo univerſali habita a quinque Patriarchis cum* CCCL. *patribus ſub primo Hadriano Pontifice Romano. Omnis electio Epiſcopi &c.* quod ſumptum eſt ex capite tertio ſeptimae ſynodi. (1) Mox ſequitur: *Ex* VIII. *ſynodo item univerſali habita item a quinque Patriarchis cum patribus* CCXL. *ſub primo Nicolao Pontifice. Promotiones & conſecrationes Epiſcoporum &c.* ut cap. XXII. hujus ſynodi de qua agimus. Utriuſque capitis verba refert liber Tarraconenſis. A. Certiora mihi videntur quae ex ſubſcriptionibus retuliſti; & ex errore no-

Diſt. 63. c. 7. Omnis.

Diſt. e. c. 2.

Tarrac. lib. 1. c. 46. & 47.

notarum facile pro CXI. ſcriptum eſt CCXL. Fient autem CXI. ſi Legatorum habeas rationem. Sed nos veniamus ad caput ipſum XXII. cujus tu mentionem feciſti. Id Gratianus bis poſuit, ut de ejus diligentia cognoſcatis diſtinct. LXIII. cap. I. & II. Namque Hadriano Papae adſcripſit illa verba: *Nullus laicorum, Principum &c.* Item illa: *Quiſquis ſæcularium Principum &c.* Mox addit: *Item ex octava ſynodo. Hadrianus Papa ſecundus, quod Nicolaus prædeceſſor ejus diſpoſuerat, Miſſos ſuos, Donatum ſcilicet Oſtienſem Epiſcopum, & Stephanum Nepeſinum Epiſcopum,* (Sic enim mutandum eſſe diximus) *& Marinum Diaconum S. R. E. ad Baſilium Imperatorem & ad filios ejus Conſtantinum & Leonem Auguſtos Conſtantinopolim direxit. cum quibus & Anaſtaſius Bibliothecarius Romanæ ſedis, utriuſque linguæ Græcæ & Latinæ peritus, perrexit.* B. Idem Anaſtaſius in præfatione ejuſdem ſynodi ad Hadrianum ait ſe miſſum fuiſſe a Ludovico Imperatore cum eadem celebraretur ſynodus. A. Reliqua perſequamur: *Et ſynodo congregata, quam octavam univerſalem ſynodum illuc convenientes appellaverunt, exortum ſchiſma de Ignatij depoſitione & Photij ordinatione ſedaverunt, Photium anathematizantes, & Ignatium reſtituentes. in qua ſic ſtatutum eſt. Conſecrationes & promotiones Epiſcoporum &c.* Photium autem, non Fotinum, ſcribendum eſſe aperta res eſt: quamvis in eodem nomine errent aliquot hiſtorici. C. Unde hanc hiſtoriam

c. 1. & 2. e. d.

Lib. 1. dialogo 4.

riam didicit Gratianus? A. Res mihi incerta est. Sed videamus an meliora dicant Ivo & Anselmus & alii collectores. C. In Panormia Ivonis ita scriptum est: *Ex canone Apostolorum* VIII. *synodus cap.* XI. *Promotiones & consecrationes &c.* B. Cur hic de Apostolorum canone dicitur? A. In margine libri aliquis addiderat Apostolorum cap. XXX. cujus verba refert septima synodus, non octava. C. Idem Ivo in excerptionibus sic ait: *Octava synodus cap.* XI. *Promotiones &c.* Anselmus scribit: *Hadrianus Papa universali octavae synodo praesidens dixit. Promotiones & consecrationes &c.* B. Quasi vero haec praesente Hadriano constituta sint. C. Non meliora sunt quae Deus-dedit & liber Tarraconensis referunt, sub Nicolao primo hanc synodum habitam esse, ut antea diximus. A. Vide Caesaraugustanum *a* C. *In octava synodo cap.* XI. *Promotiones & consecrationes &c.* A. Videtis, opinor, horum omnium negligentiam, qui neque fontes perquirunt, neque temporum historiam scire cupiunt, neque de auctoritate librorum laborant; sed eis omnia pro oraculo sunt, quasi ea, ut Moses, duabus tabulis exarata Dei digito perceperint. (2) C. Suntne alia ex hac synodo apud Gratianum? A. Falsae inscriptiones permultae sunt, de quibus certiora B. noster dicet. Scio enim quaedam selectos illos viros Romae invenisse in regulis brevioribus Basilii. B. Apud Isidorum quaedam etiam invenerunt, nonnulla incerta relicta sunt, quae septimae, octa-
vae,

Ivo lib. 3. tit. 2. c. 1. panor. & part. 5. c. 122. decr.

Ans. lib. 6. c. 20.

a *Caes. lib. 3. c. 63.*

vae, aut nonae synodo Gratianus adscripsit. Initium sumamus a capite XXII. distinctionis LIV. *b* octavae synodo inscripto. Sunt enim verba ejus capitis ab Isidoro sumpta in regula monachorum cap. XVIII. de familiari vita: ex quo mutandum est pro *non licebit*, *non licet*; & pro *dare non potest*, *dare non debet*. (3) Distinctione XXCI. *c* caput XXVI. ex septima synodo inscribitur; sed in incertis ponendum est, quamvis capite extremo ejusdem synodi sint quaedam verba apta rei de qua agitur. (4) Distinct. XC. *d* caput quartum & quintum ex octava synodo sunt apud Gratianum; sed ex Concilio Maguntino est caput quartum apud Burchardum *e* & Ivonem *f* & in Poenitentiali Romano *g*: & caput quintum ex Concilio Agathensi, & ex eodem Maguntino apud eosdem. Tamen incerta etiam haec duo capita relinquantur. (5) Caussae primae caput nonum ex octava synodo est apud Gratianum *h*. Melius apud Anselmum *i* & Deusdedit cap. II. ex ultima epistola synodi septimae; apud Ivonem *k* est ex cap. XX. synodi VII. & ex VII. synodo apud eundem Gratianum *l*. In libro Caesaraugustano ut apud Ivonem. Videnda Tarasii CP. epistola ad Hadrianum Papam contra Simoniacos, quae in Graeco libro est post septimam synodum. (6) A. Non magnum erratum esset si quod ex septima synodo erat, aut ei conjunctum, octavae synodi esse diceretur. B. Non satis certus sum an eadem illic verba sint. (7) Illud Paleae caput extremae caussae quintae, quod etiam ex

b *Dist.* 54. I. 22. Abbati.

c *Dist.* 81. *c.* 26. In omnib.

d *Dist.* 90. *c.* 4. Alienus. *&c.* 5. Si quis

e *Burc. li.* 10. *c.* 52. 53. 54. *&* 62.

f *Ivo par.* 13. *c.* 53. 54. 55. *&* 63. *decret.*

g *Pan. tit.* 6. *c.* 9. *&* 10.

h 1. *q.* 1. *c.* 9. Qui per pecuniam.

i *Ansel. libr.* 6. *c.* 80.

k *Ivo par.* 5. *c.* 121. *dec.*

l 1. *q.* 7. *c.* 2. *p.* Sed quoniam.

Caesar. lib. 4. *c.* 9.

5. *q.* 6. *c.* 7. Si quis.

ex octava synodo inscribitur, nusquam repertum est. Inveni tamen Paleae non esse adscriptum; & videndus Isidorus in regula monachorum cap. XVII. (8) Quod vero eidem octavae synodo & Isidoro adscribit Gratianus caussa XI. *m*, ex dictis Isidori Burchardus *n* & Ivo *o* esse scribunt. Non dissimilis sententia exstat apud Isidorum in monachorum regula cap. XVII. de excommunicatis, & apud Benedicti regulam cap. XXVI. cujus verba referunt Ivo *p* & liber Caesaraugustanus *q*. (9) Certius est quod in eadem caussa ex octava synodo esse dicitur *r*, Isidori esse lib. III. cap. LIX. de summo bono. Ut quod ei proximum est Gregorio adscriptum, ex eodem libro Isidori est cap. LIIX. licet ex libro officiorum Isidori esse dicatur apud Burchardum *s*. (10) C. Quamobrem dicemus in tam multis pro Isidori aut alterius nomine abusum Gratianum hac synodo? B. Inveni a selectis viris notatum, fieri potuisse ut in aliquo libro *Octava synodus* inscripto, post verba ejus synodi alia capita essent ex variis scriptoribus relata sine ulla inscriptione, ita factum esse ut addita octavae capitibus pro verbis ejusdem synodi haberentur. C. Apertius est cum Paullo caussam confiteri, quia ignorans feci. An eadem illa caussa est in Gregorio pro Isidoro scripto? B. Minime gentium. Sed cetera videamus. Nonae synodi esse dicitur caput primum caussae XX. *t* quod selecti viri Basilio adscribunt in regulis cap. XV. & in epistola ad Amphilochium cap. XIIX. Ideo vero

m 11. *q*. 3. *c*. 28. Si quis. & *c*. 18. Cum excommunicato. *in fin.*
n *Burc. li.* 11. *c*. 32.
o *Ivo par.* 14. *c*. 96. *decret.*
p *Idem. d. par.* 14. *c*. 34.
q *Cæsar. lib.* 14. *c*. 39.
r 11. *q*. 3. *c*. 77. Non solum. & 78. Quattuor.
s *Burc. li.* 16. *c*. 28.
t 20. *q*. 1. *c*. 2.

vero ex nona ſynodo dictum eſſe putant quod canones Baſilii poſitos poſt canones octavae ſynodi crediderit aliquis eſſe ex nona ſynodo. A. Ludere mihi videntur qui haec dicunt. (11) De aliis dices cum libebit.

ADDITIONES.

(1) IN Gregoriana editione inſcriptio capitis 7. diſt. 63. eſt: *Item ex ſeptima ſynodo, quæ eſt ſecunda Nicæna 350. Epiſcoporum c. 3. Omnis electio Epiſcopi.* De eodem capite ſcriptum eſt lib. 1. dialo. 9. addit. 10.

(2) Ejuſdem diſtin. 63. capitis 1. & 2. inſcriptiones retulimus lib. 1. dialogo 4. addit. 1.

(3) Capitis 22. diſtin. 54. haec in eodem libro Romano inſcriptio eſt: *Probatur auctoritate octavæ ſynodi, in qua ſic ſtatutum legitur: Abbati vel monacho monaſterij ſervum non licebit &c. dare non poteſt &c.* In margine eſt: *Iſidorus Hiſpal. in reg. monach. de famil. vita.* Et in Notis, poſt alia: *Caput autem quod nunc a Gratiano citatur, alibi repertum non eſt quam apud Iſidorum Hiſpalenſem in reg. monach. c. de famil. vita.* Et verſ. *Unde in alio capitulo præfatæ conſtitutionis hæc ratio redditur. Injuſtum eſt enim &c.* additur in Notis: *Injuſtum*] *Infra* 17. *q.* 4. *c.* In venditionibus. *verſ.* Injuſtum. *hoc ipſum citatur ex Concilio Agathenſi, ubi etiam extat c.* 56.

(4) Haec eſt in eodem libro inſcriptio capitis 26. *In omnibus.* diſtinctione 81. *Item ex* VII. *ſynodo.* In Notis eſt: *Caput hoc etiam in aliquot manuſcriptis citatur ex ſeptima ſynodo, in cujus ſane poſtremo capite aliqua huc ſpectantia habentur. Ceterum in pleriſque citatur ex octava. & ſententia videtur ſumpta ex c.* 83. *Aſceticorum beati Baſilij, cujus regulas ſub nomine octavæ ſynodi ſæpe citari alibi notatum eſt.*

(5) Antea caput quartum *Alienus ſit.* diſtinctione 90. in eodem libro haec verba ſunt: *Item ex octava ſynodo.* Et in margine eſt: *Burc. l.* 10. *c.* 52. *&* 54.

Ivo p. 13. *c.* 55. *&* 53. *ex* Conc. *Moguntino.* In Notis additur: *In libello B. Basilij de institutis monachorum Rufino interprete (qui nuper Coloniæ cum regula B. Benedicti est impressus) c.* 42. *in ultima responsione habetur prima pars hujus capitis usque ad ver.* abjiciatur.] Qui murmurans] *Ejusdem libelli c.* 50. *penultima interrogatio sic habet :* Si vero etiam &c.] Juxta mensuram] *Hæc pars non habetur in eo Basilij loco. Apud Burchardum vero & Ivonem (a quibus citatur ex Concilio Mogunti.) sic legitur :* juxta mensuram opusque peccati , quia in hoc sententia &c.] Capitis quinti ejusdem distinctionis inscriptio est: *Item ex eodem. Si quis monachus contentiones &c.* In margine additur : *Abest a multis exempl.* quod ad vocem *monachus* refertur. Est etiam in margine*: In regula Isidori c.* 17. *Burc. l.*10. *c.* 62. *Ivo p.* 13. *c.*63. Et vers. *Qui contentiosus* additur in margine*: In l. sententiar. patrum c.* 96. *ex statutis seniorum. Bur. l.* 10. *c.* 53. *Ivo par.* 13. *c.* 54. In Notis haec sunt : Si quis monachus] *Hanc priorem partem Burchardus & Ivo citant ex Concilio Agathensi , in quo etiam habetur ex codice librorum sexdecim lib.* 5. *c.* 22. *Abest autem fere ubique , etiam in multis Gratiani exemplaribus, vox monachus.* Tam diu] Apud Burchardum *& Ivonem (qui citant hanc partem posteriorem ex Moguntino , habetur autem in libro sententiarum patrum c.* 96. *ex statutis seniorum) legitur ,* ita pœniteat qualiter culpæ qualitas exstat .

(6) Inscriptio capitis noni *Qui per pecunias.* 1. q. 1. in eodem libro haec est : *Item ex octava synodo.* In margine est*: Novella* 6. *c.* 1. *& nou.* 123. *c.* 3, *apud Julian. Antecessorem. Ans. l.* 6. *c.* 7. *Ivo p.* 5. *c.* 121. Et in Notis : Octava] *In aliquot vetustis exemplaribus caput hoc citatur ex septima synodo , in qua capitulo quinto refertur canon trigesimus Apostolorum ad hanc rem faciens. In epistola autem Tarasij ad Hadrianum Papam (quæ in exemplaribus bibliothecæ Vaticanæ & aliis est in fine ipsius septimæ synodi) refertur canon* 22. *synodi quæ in Trullo, his verbis :* Eos qui per pecunias ordinati sunt , sive Episcopi , sive quicunque Clerici , & non secundum probationem

&

& vitæ optionem, deponi præcipimus; sed & illos qui hos ordinasse noscuntur. *Extat etiam hac de re epistola Basilij ad Episcopos sibi subjectos.*

(7) Caput secundum *Si quis omnem.* 1. q. 7. in eodem libro ita inscriptum est: *Item ex septima synodo.* Et in margine est: *Ex actione* 1. *in* 7. *anathematis. Deus-dedit p.* 2. *Ivo p.* 4. *c.* 198. *Ex epist. Tarasij ad Ioannem. Ivo p.* 5. *c.* 121. *Ans. l.* 6. *c.* 87. Haec erant ita distinguenda ut ab illis verbis *Ex epist.* ad vers. *Omnis* pertinerent, non ad principium capitis. Id in Notis melius distinguitur in hunc modum: Si quis] *Caput hoc ex magna parte collectum est ex variis locis septimæ synodi; sed non ex versione Anastasij Bibliothecarij, qua alioqui sæpe uti solet Gratianus. Initium quidem est in actione prima, anathematismo septimo.* Omnis Episcopus] *Hinc usque ad vers.* Tarasius Patriarcha *sumpta sunt ex epistola Tarasij ad Ioannem Presbyterum, omissis tamen interdum nonnullis verbis. quæ quidem epistola in versione Anastasij est post actiones & canones septimæ synodi; sed in nova versione impressa in tomis Conciliorum est ante ipsam synodum.* Tarasius] *Hæc videntur sumpta ex epistola Tarasij ad Hadrianum (de qua dictum est sup. q.* 1. *ad c.* Eos qui) *aut ex quinto capite septimæ synodi. quib. locis refertur canon trigesimus Apostolorum.* Quicumque per pecuniam] *Hæc habentur etiam novella* 123. *c.* 4. *apud Iulian. Antecessorem.* Si vero religiosam] *Hæc non sunt in canone Apostolorum.* In eodem vers. *Tarasius* in margine est: *In epist. Tarasij ad Hadrian. & in* 7. *syn. c.* 5. *ex can. Apost.* 30. Et vers. Quicumq. per pecuniam: *In ea. ep. & c.* 5. *ex Conc. Chalc. c.* 2. *Novella* 123. *c.* 24. *apud Iulian. Antecess.* Et vers. Qui post baptismum. *Conc. Neocæs. c.* 9. Et vers. Similiter. *Can.* 26. *al.* 28. *Aposto. dist.* 63. Omnis elec. *Can. Apost.* 29. *al.* 31. *& in sept. syn. c.* 3.

(8) Haec est capitis septimi *Si quis falsum* 5. qu. 6. in eodem libro inscriptio: *Item ex octava synodo.* In margine est: *In regula Isidori c.* 17. Et in Notis: *Capiti huic in vulgatis erat præpositum nomen Paleæ. quod sublatum est auctoritate omnium vetustorum exemplarium, quotquot collata sunt. Extat autem in*

regula monachorum B. Isidori c. 17.

(9) Ante caput 18. *Cum excommunicato.* 11. q. 3. haec in eodem libro verba sunt : *Item Isidorus in regula monachorum cap.* 18. Et in margine est : *Polyc. ibid.* (hoc est, *l.* 7. *tit.* 1.) *Burc. l.* 11. *c.* 31. & 32. *Ans. l.* 12. *c.* 16. *Ivo p.* 14. *c.* 95. & 96. In Notis : *Prior pars hujus capituli usque ad vers.* Si quis enim *habetur in regula sancti Isidori* (*quae missa est ex Hispania*) *c.* 18. *ex qua citat hoc Smaragdus in expositione regulae sancti Benedicti c.* 26. *excepta tamen ista clausula,* nisi quae ad eandem excommunicationem pertinent, *quae neque in regula B. Isidori legitur neque apud Smaragdum. Est tamen apud Burchardum & Ivonem.* Si quis enim] *Haec usque ad finem refert Smaragdus ex quodam Magistro monachorum. quod notabitur infra eadem c. Si quis frater,* Inscriptio cap. 28. *Si quis frater.* ejusdem quaestionis haec est : *Item ex octava synodo.* In margine est : *Sup. eadem* Cum excommunicato. *Burc. l.* 11. *c.* 32. *Ivo p.* 14. *c.* 96. In Notis additur : *Canon hic neque habetur in octava synodo, quae habita fuit tempore Nicolai primi,* (immo Hadriani secundi) *neque in alia quae & ipsa nominatur octava sub Ioanne octavo celebrata, quae in bibliotheca Vaticana servantur. Multa vero quae a Gratiano ex octava synodo citantur, in regulis Basilij, Isidori, & aliis scriptis ad monachos pertinentibus inventa sunt. Hoc quidem sup. ead.* Cum excommunicato. *fuit tributum Isidoro, quemadmodum etiam a Burchardo & Ivone. Sed Smaragdus in expositione regulae B. Benedicti c.* 26. *cum antea egisset de monacho a suo praeposito excommunicato, haec scribit valde similia. Hinc quidam Magister monachorum ait :* Si quis vero frater aut palam aut absconse cum eo fuerit locutus aut conjuctus, communem cum eo excommunicationis contrahat pœnam. *quae lectio convenit cum lectione Burchardi & Ivonis.*

(10) Quod attinet ad caput 77. *Non solum ille,* ejusdem quaestionis 3. in libro Romano inscriptio haec est : *Item ex octava synodo.* Et in margine : *Isidorus l.* 3. *de sum. bono c.* 59. Et in Notis : *De hac inscriptione octavae synodi notatum est sup. ead. q.* 3. *Si quis fra-*

frater. Inscriptio capitis 78. *Quattuor modis.* ejusdem quaestionis est : *Unde Gregorius ait.* In margine est: *Isidorus l. 3. de sum. bono c. 58. Burc. l. 16. c. 28.*] Ad illa , *animum alicujus corrumpimus* , additur : *Al. muneris alicujus corrumpitur. Isid.* & pro voce *adversarium* , *al. adversa.* In notis est : *Apud Gregorium non est inventum , sed apud Isidorum , quemadmodum citat Burchardus , & paulo etiam plenius. & sequitur nonnullis interjectis post caput* Qui recte. *supra eadem.*

(11) Gratiani verba sunt ante caput primum caussa 20. q. 1. in eodem libro : *probatur auctoritate nonae synodi. Firma autem &c.* In Notis est : Nonae] *In nonnullis vetustis exemplaribus est*, octavae. *Verum in octava ab Hadriano II. habita non habetur , sed in libro B. Basilij de institutis monachor. Ruffino interprete c. 8. Similia etiam sunt apud eundem B. Basilium in regulis fusius disputatis c. 25.* Ac perfecta] *Hæc non sunt in eo B. Basilij loco.*

DE EADEM RE.

Dialogus nonus.

C. CUM pontificalem librum non editum ad te nuper adlatum in manibus haberem , incidi in extrema tempora Innocentii tertii. Illic inveni mentionem Gratiani fieri his verbis , quae tibi melius in libro ipso indicavero , quia sunt quaedam mihi valde ignota. A. Ostende locum. Neque enim ingratum erit de Gratiani vita aut tempore cognoscere. C. *Hoc anno* (scilicet MCCXV.) *Gratianus monachus de Clusa civitate Tusciæ natus Decretum composuit , ut dicit Hugucon feria q. VI. c. for: Floret etiam Magister Pe-*

trus Lombardus, qui ſententias compoſuit. B. Si haec vera ſunt, cur in eo libro nihil eſt poſt Innocentium minorem conſcriptum? Certiora ſunt quae alii de Eugenio tertio referunt, & ab eodem Gratiano ſcribunt mentionem fieri anni MCL. A. Quaeratur locus in formulis appellationum & apoſtolorum. B. In libro Antonii Democharis ſic eſt: *Pridie Kalendas Maij, anno dominicæ incarnation.* MCLXI. *Indictione* IV. & in margine: *alias* MCV. *feria* IV. His addit Contius: *Sic in meo manuſcripto.* C. In alia veteri editione eſt etiam MCV. *fran.* IV. inepte pro *feria quarta.* & in ſcholiis: MCV. *Dicit H. quod hic eſt falſa littera, quia non ſunt tot anni quod liber iſte compoſitus fuit. Fuit enim editus docente Iaco. Bonon. in legib. & Alex. in theologia, qui fuit poſtea Papa Alex. III. & fuit anno domini* MCL. *ut ex chronicis patet.* A. Habeo alia ſcholia vetuſtiora. Cura ut liber adferatur. C. Eadem eſt ſcriptura numeri MCV. feria IV. & in margine haec ſunt: *Non currebat annus iſte incarnationis tempore Gratiani, cum & ipſe inſeruit huic operi capitula Innocentij ſecundi, qui paulo præceſſit Alexandrum contemporaneum Gratiano.* A. Ex his apparet deceptum fuiſſe illum hiſtoricum, & pro Hugone ſive Hugucione ſecunda quaeſt. VI. c. *Forma* illa monſtra pepeƒiſſe. C. An, obſecro te, idem ille eſt qui H. notatur in ſcholiis? A. Ego eundem eſſe arbitror. (1) Sed nos ad octavam ſynodum revertamur. B. Cauſſa XX. quaeſtione ſecunda

2. q. 6. c. 30. Poſt appellationem. §. Forma.

da extrema *a* sunt quaedam verba, quae ex synodo nona Gratianus refert, ex Isidoro liber Tarraconensis *b*; sed Basilii verba sunt in monachorum institutis cap. IIX. interprete Rufino. (2) Caussa XXVI. quaest. VII. *c* multa capita sunt octavae synodo inscripta, quae Basilio inscribi debuerunt, primo excepto, quod incertum est. Sine inscriptione refert Poenitentiale Romanum *d*. Videtur esse epitome capitis XXXI. Concilii Carthaginensis tertii, ut in Notis tuis inveni. Aliud caput *e* selecti viri Basilii esse existimant in epistola ad Amphilochium capite LXXIII. Sine inscriptione est in eodem Poenitentiali. (3) Tertium caput *f* ex dictis Basilii Episcopi inscribunt Burchardus *g* & Ivo *h*. & in margine Ivonis legi, *In regulis brevioribus respon. ad interrog.* VIII. Hoc idem selectis viris probatur. Quartum caput *i*, cujus initium est *Affectum*, eisdem regulis adscribunt capite quinto. Quintum caput *k* Burchardus *l* & Ivo *m* ex dictis Augustini inscribunt, Romani Basilio in regulis breviorib. cap. IX. (4) A. Laudanda est maxime horum patrum diligentia. B. Adhuc audies alia eadem ratione recte mutata. Caussa XXVII. quaest. II. *n* ex octava synodo caput illud inscripserat Gratianus, cujus initium *Si quis conjugatus*. Ex dictis Basilii Episcopi Burchardus *o*, Ivo *p*, & Anselmus *q*. Basilii tantum nomen est in libro Caesaraugustano *r*. Pars epistolae Alexandri secundi ad Landulfum est in Panormia & in excerptionibus Ivonis *s*, cujus initium *Notificasti*. & post alia

a 20. *q.* 2. *c. ult.*
b *Tarrac.l.6, cap.* 260.
c 26. *q.7.c.7.* Pro qualitate.
d *Pænit. Rom. tit.9.c.*10.
e *d. q.7. c.*8. Hoc fit.
f *d. q.7.eâ.*9. Pænitentem.
g *Burc.li.*19. *c.* 39.
h *Ivo par.*15 *c.* 55.*dec.*
i *e.q. c.* 10. Affectum.
k *e. q.c.* 11. Erga eum.
l *Burch.l.*19. *c.* 64.
m *Ivo par.* 15. *c.*78. *dec.*
n 27. *q.* 2. *c.* 21. Si quis.
o *Burc.lib.*9. *cap.* 45.
p *Ivo par.* 8, *c.* 183. *dec.*
q *Ans.lib.*10. *c.* 20.
r *Cæs. l.*10.*c.* 65.
s *Ivo l.6.c.*5.

c. 11. panor. & par. 8. c. 220. decr. t 33. q. 5. c. 2.

a Gratiano *t* etiam relata haec sunt: *Sanctus enim Basilius de hac re taliter dicit. Si quis conjugatus &c.* Selectis viris placuit: *Basilius in regulis fusius disputatis cap.* XII. C. Quid est quod in margine Ivonis legitur: *Ex synodo* VIII. *sub Photio Constant. celebrata penultimo canone, cui aliquot interfuere Episcopi Basilij nomine*? B. Unde haec sumpta sint ignoro.

De pæn. d. 2. c. 1.

(5) Caput primum dist. II. de poenitentia non octavae synodi est, ut Gratianus refert, sed Basilii in regulis brevioribus capite CCXXCIX.

De consec. d. 2. c. 25. Timorem.

Extremum est caput XXV. de consecrat. dist. II. quod Gratianus ita inscripsit *Ex octava synodo Basilius Episcopus dixit.* Id etiam inveniri in regulis brevioribus Basilii testantur. A. Quoto capite? B. Id etiam ignoro, quia is liber nondum a me lectus est; sed in quadam scheda est cap. 172. (*6*) A. Non omnia possumus omnes. Hactenus de octava synodo. Habesne aliquid ex Capitularibus Imperatorum praeter ea quae ante discessum tuum ibi ostenderam missa mihi a Latino Latinio & a Petro Ciacconio? B. Volumen attuli Capitularium quorundam Imperatorum post septem illos libros, quos nosti, editorum. Sed exceptis duobus ad Gratiani emendationem non pertinent. A. Duo illa quae sunt? B. Ex Concilio Trecen-

22. q. 15. c. 18. De forma. Ivo lib. 8. tit. 8. c. 33. panor. & par. 12. cap. 76. decr.

si sub Joanne octavo, item ex Fulberto Episcopo Carnotensi de forma fidelitatis, quem Philibertum Episcopum Gratianus appellat; sed Fulbertus dicitur in Panormia veteri Ivonis, Silibertus in edita, Fulbertus recte dici-

tur

tur in Ivonis excerptionibus & in libro Caesaraugustano. Illud quoque didicimus ex hoc libro Capitularium, ad quem haec epistola Fulberti missa sit, & nomen Ecclesiae cujus Episcopus erat, quae ceteri omiserant. A. Recita verba. B. *De forma fidelitatis inter dominum & fidelem suum. Glorioso Duci Aquitanorum Vuillelmo Fulbertus Carnotensis Episcopus orationis suffragium. De forma fidelitatis aliquid scribere monitus &c.* C. Suntne haec sumpta ex libro feudorum, an post Gratianum illic scripta? B. Joannes Trittenhemius hunc Fulbertum sive Fulpertum ait fuisse sub Henrico primo Imperatore anno plus minus Christi millesimo decimo. Sic apparet antiquiorem fuisse Ivone Carnotensi & Gratiano, post quos fuerunt Gerardus & Obertus, qui librum feudorum scripserunt sub Friderico primo, qui anno Christi MCXC. mortuus esse dicitur. A. Gratum est haec reperta esse, quae me diu quaerentem fefellerunt. Et memini a me doctum virum in Sicilia petiisse ut si quid de hac Philiberti epistola comperissem, sic enim appellari putabamus, eum certiorem facerem. (7) De Concilio Trecensi videamus, de quo in libro Aimoini de gestis Francorum scio aliquid referri. B. Ita est ut dicis. Sed apud Gratianum non multa verba sunt, si cum Ivone & aliis conferamus; in veteri autem libro aliis verbis Concilii sententia conscripta est. Est autem operae pretium conferre singulorum capitum inscriptiones. *Vnde Ioannes Papa VIII. scri-*

Caes. lib. 6. c. 22.

Lib. 5. c. 37. 17. *q.* 4. *c.* 21. Quisquis.

scribit omnibus Episcopis. Sic Gratianus. At Ivo *u* : *Ioannes VIII. in libro Gothicæ legis.* Sine inscriptione liber Caesaraugustanus *x* initio libri septimi. *Ioannes Papa VIII.* est apud Anselmum *y*. In veteri libro haec inscriptio legitur : *Lex sagrilegum edita a Ioanne Papa coram serenissimo Luduvico Imperatore & Episcopis* LIII. *in Concilio Trecacensi , & eorum auctoritate juncta Gothicæ legi : Per defectum sacrilegij.* Addam , si placet , initium ex eodem libro , ut certius testimonium habeamus : *Ioannes Episcopus servus servorum Dei omnibus Episcopis per Narbonensem atque Hispanicas provincias consistentibus Abbatibus , Presbyteris , cunctisque simul ordinibus divino ministerio mancipatis , necnon Comitibus, Vicecomitibus , Vicariis , Centenariis , Iudicibus , & omnibus in potestatibus constitutis , & omni populo , & cunctæ simul generali Ecclesiæ , salutem carissimam cum benedictione apostolica. Auctore omnipotenti Deo mediante , incarnationis Domini nostri Iesu Christi* (*an.*) DCCCLXXXVIII. xv. *Kal. Sept. Indict. I. Domno videlicet Ludovico sereniss. Rege an.* I. *actum est hoc a nobis apud urbem Trechas pro statu sanctæ Dei Ecclesiæ synodale Concilium &c.* A. Rectene anni cum Indictione conveniunt ? B. Minime conveniunt ; & suspicor in utroque numero erratum esse , atque ita mutandum , *an.* DCCCLXXVIII. *Indict.* XI. quod existimo Aimoini verbis confirmari libro v. cap. XXXVIII. Apud Ivonem in exceptionibus ita est : *Ioannes Episcopus S. S. D. om-*

u *Ivo lib. 2. tit. 8. c. 1. & 2. panor. & par. 3. c. 98. decr.*
x *Cæs. lib. 7. c. 1.*
y *Ans. lib. 5. c. 40. & 46.*

omnibus Episcopis , Comitibus , Vicecomitibus, Centenariis , Iudicibus catholicis in Hispania & Gothia & provinciis degentibus omnique populo occidentali catholico salutem & apost. bened. Noveritis, dilectiss. filij, quia nos pro statu sanctæ Dei Ecclesiæ jussimus congregari synodale Concilium apud urbem Trechas ; ubi sedentibus nobis in corona venit &c. Sineboldus sanctæ primæ sedis Narbonensis Episcopus cum suis suffraganeis Episcopis, & detulit nobis librum Gothicæ legis , ubi nihil habeatur de sacrilegiis &c. In libro Caesaraugustano Ivonis verba sunt, his exceptis, *& Gothia provinciæ degentibus.* Item *Sigeboldus* pro *Sineboldus*, & *habebatur* pro *habeatur.* Multa in utroque libro sunt omissa, & haec ipsa aliis verbis dicuntur, quorum initium est: *Inter cetera autem oblatus est in eodem nobis Concilio primum a Segebodo Narbonensis Ecclesiæ Metropolitano proclamationis libellus &c.* A. Magna varietas est. Sed de verbis a Gratiano relatis videamus. Sequiturne Gratianus Ivonis an alterius libri editionem? B. Ivonis, cujus nomine duo libri nuncupantur, quos te video Panormiam & excerptiones appellare, & dubitare utrum ejusdem sint scriptoris. Panormia usus fortasse est Gratianus, excerptiones non vidisse existimo. In hoc capite excerptionum libri ordinem secutus videtur, cum praepostere essent duo capita in Panormia collocata. Initium primi capitis est : *Sacrilegium enim committitur* : quae verba Contius Gratiani esse credidit. Initium secundi : *Inspectis legibus*

Ro-

Romanis. Ante vocem *ſacrilegium* in excerptionibus eſt: *Hucuſque Lex Papæ.* quae in fine capitis poſterioris ſunt in Panormia. In libro Caeſarauguſtano vox *Hucuſque* ſola eſt. In veteri libro omnia aliis verbis explanantur, & illa omittuntur, *Sacrilegium enim committitur &c.* De varietate poenarum ſive multarum in raptores agitur: triplicem fuiſſe dicitur, ante Juſtinianum XII. auri librarum, a Juſtiniano V. auri obryzi librarum, a Carolo XXX. librarum examinati argenti conſtitutam. Haec leniſſima poena, ſed uſu abrogata, reſtituitur, & DC. ſolidorum eſſe declaratur. *Præſenti*, inquit, *ideo confirmamus edicto ut cujuſcumque ſit homo gentis vel ordinis, cujuſcumque ſit legis vel patriæ judex, ſi in pervaſores aut violatores eccleſiaſticarum rerum legem ſuperius taxatam, id eſt, DC. ſolidorum ſummam judicare noluerit, aut pervaſor ſive violator, ſi pulſatus ab Epiſcopo vel Abbate ſeu Advocatis Eccleſiæ, perſolvere noluerit, primum tertio ſecundum Domini vocem admoniti, ſi non emendaverint, a ceterorum Chriſtianorum communione ſint ſeparati &c.* Apud Ivonem poſt relatas multas Juſtiniani & Caroli, *videlicet*, inquit, *in triginta libras argenti examinati, id eſt, ſexcentorum ſolidorum ſummam argenti puriſſimi; ideoque quiſquis inventus fuerit reus ſacrilegij, iſtam leniorem compoſitionem emendet ipſis Epiſcopis vel Abbatibus ſive perſonis ad quos † querimonia ſacrilegij juſte pertinuerit &c.* Eadem ſunt in libro Caeſarauguſtano. Videtis igitur Gratianum ho-

† quas

rum

rum verborum partem retulisse, partem omisisse. de triginta enim libris retulit, de DC. solidis nihil dixit, neque de excommunicatione. In fine hujus capitis in veteri libro est: *Et subscripserunt Ioannes Episcopus servus servorum Dei cum decem Archiepiscopis & XLI. Episcopis.* (8) A. De ceteris aliud erit dicendi tempus. Nunc nobis surgendum est.

ADDITIONES.

(1) VERBA Gratiani sunt in Gregoriano libro cap. 31. Romanis, *Post appellationem.* vers. *Forma apostolor.* 2. *q.* 6. *Pridie Kal. Maij anno Domini incarnationis* MCXLI. *Indictione quarta.* In Notis est: MCXLI.) *In vulgatis erat* MCLXI. *qui numerus, ut recte in glossa dicitur, constare non potest. Quod etiam confirmatur, quia quarta indictio, de qua hic est mentio, non convenit cum anno illo. In manuscriptis autem cum varia sit lectio, hæc visa est melior, quæ notarum tantum transpositione restitui potuit, & quarta Indictio cum hoc anno concurrit.* In scholiis: MCXLI.] *Dicit Hugo quod hic est &c.* ut in dialogo. In admonitione, ante Gratiani verba, praeter ea quae retulimus lib. I. addit. I. haec sunt: *In Chronico quod inscribitur Pomærium Ecclesiæ Rhavennatis, qui liber in bibliotheca Vaticana servatur, hæc de Gratiano leguntur.* Anno Christi MCLI. Gratianus Monachus de Classa (in margine est: *Alij Clusio, alij Cinsa*) civitate Thusciæ natus, Decretum composuit apud Bononiam in monasterio sancti Felicis. *Idem testatur Hugutio vetustissimus hujus codicis interpres secunda quæstione sexta cap.* post appellationem. *& Vincentius in libro historiarum bis, semel libro vigesimo tertio cap.* 31. *loquens de Isidoro, & iterum lib.* 25. *c.* 84. *agens de Ivone & aliis decretorum collectoribus, & sanctus Antoninus par.* 3. *histor. tit.* 18. *c.* 6. *Trittemius vero in libro de scriptoribus ecclesiasticis Gratianum agnoscit hujus collectionis*

auctorem; itemque in libro secundo de viris illustribus ordinis sancti Benedicti. quo tamen loco addit (ipsam fortasse operis inceptionem spectans) fuisse ab eo compositum anno Domini MCXXVII. *Hanc collectionem Innocentius tertius in epistola ad Archiepiscopum Compostellanum vocat Copus Decretorum.*

(2) Capitis quarti sive extremi *Oportet infantes.* 20. q. 2. in eodem libro haec inscriptio est: *Unde in nona synodo legitur.* In margine est: *Al. octava.* Et in Notis: *Est in eodem libello B. Basilij, & eod. capite, in quo est c.* Firma. *supra ead. q.* 1. *& sequitur continenter post illud.* Vide paullo ante dial. 8. addit. 11.

(3) Inscriptio capitis 7. *Pro qualitate.* 26. q.7. in eodem libro haec est: *Unde in octava synodo legitur.* In Notis est: *Videri potest sumptum ex regulis brevioribus B. Basilij c.* 106. *quod notatum alibi est evenire in iis capitibus quae ex octava synodo citantur.* Capitis 8. *Hoc sit.* ejusdem quaestionis inscriptio sola voce *ITEM* constat. In margine est: *Smaragdus in regulis B. Benedicti c.* 24. In Notis: *Caput hoc habetur in libello beati Basilij de institutis monachor. Rufino interprete c.* 90. *Ibi enim ultima interrogatio est haec:* Quilib. correptionib. &c. *Responsio.* Hoc fit &c. *Itaque ex interrogatione & responsione confectum est hoc caput, sicut & duo sequentia, quae apud eundem Ruffinum leguntur.*

(4) Ejusdem quaestionis caput nonum *Poenitentem* in eodem libro haec pro inscriptione habet verba: *Ex eadem synodo evidenter ostenditur, cum dicitur.* In margine est: *Burc. l.* 19. *c.* 39. *Ivo par.* 15. *c.* 55. In Notis: *Burchardus & Ivo citant ex dictis Basilij Episcopi, & in regulis illius brevioribus numero* 8. *est sententia hujus capitis. quod tamen acceptum videtur ex c.* 24. *ejusdem libelli de institutis monachorum, ubi secunda interrogatio sic habet:* Poenitentes &c. *Responsio.* Sicut Dominus &c.] Ante caput 10. *Affectum illum.* ejusdem quaestionis est vox *ITEM* pro inscriptione. Et in Notis est: *Sententia hujus capitis est in regulis brevioribus num.* 5. *Acceptum tamen videtur ex c.* 19. *ejusdem commemorati libelli, in quo haec est interrogatio:* Quomodo quis debet &c. *Responsio.* Affectum illum &c.] Castos] *Antea legebatur* cautos. *Emendatum est*

ex

ex libello Ruffini. In vulgata est contaminatos. *Græce* ἁγνὸς. Ante caput 11. *Erga eum.* ejusdem quaestionis est etiam vox *ITEM.* Et in margine est: *Burc. l.* 19. *c.* 64. *Ivo par.* 15. *c.* 78. Et in Notis: *Hoc etiam habetur in regulis brevioribus num.* 9. *In eodem vero libello c.* 24. *ultima interrogatio est hæc*: Erga eum &c. *Responsio.* Sicut præcepit &c. *Apud Burchardum & Ivonem, qui hoc citant ex dictis Augustini, initium sic habet:* Erga eum qui pro peccato commisso non poenitet tales &c. *quod magis convenit cum prædicta interrogatione quam quomodo est apud Gratianum.*

(5) Haec etiam est inscriptio capitis 22. Romanis, cujus initium est *Si quis conjugatus.* 27. q 2. *Item ex octava synodo.* In margine haec sunt: *Sent. ibid.* (hoc est, *Sent.* 4. *dist.* 27.) *Poly. ibid.* (id est, *l.*6. *tit.* 4.) *Ans. l.* 10. *c.* 20. *Burc. l.* 9. *c.* 45. *Ivo p.* 8. *c.* 183. & 220. *Pann. l.* 6. *c.* 85. In Notis est: Si quis conjugatus] *Hæc usque ad vers.* Nam si illo *habentur apud B. Basilium in regulis fusius disputatis c.* 12. *Burchardus quidem, Polycarpus, & Ivo par.* 8. *c.* 183. *citant totum hoc caput ex dictis Basilij. Idem vero Ivo c.* 220. *& auctor Pannormiæ citant epistolam Alexandri secundi Landulpho scriptam, in qua hoc idem ex B. Basilio refertur. Et pars prior illius epistolæ refertur infra* 33. *q.* 5. *Notificasti.* Inscriptio capitis secundi *Notificasti.* de quo supra, haec est: *Item Alexander Papa II. Landulpho in Corsica.* Et in margine est: *Ivo p.* 8. *c.* 220. *Pann. l.* 6. *c.* 85.

(6) De poenitentia distinctionis 11. capitis 1. inscriptio in eodem libro Romano est: *Item ex octava synodo. Si quis semel &c.* In Notis est: *Habetur in libro de institutis monachorum interprete Ruffino c.* 22. *ex Basilio in regulis brevioribus numero* 289. Inscriptio capitis 25. de consecratione distinctione secunda haec est: *Item ex octava synodo. Basilius Episcopus dixit*: Timorem docet nos &c. In margine haec sunt: *Ex Basilij regulis brevioribus c.* 172. Et in Notis: *Hoc Basilij caput est ex versione Ruffini c.* 70. *quibusdam tamen omissis. Ex hac autem citatione, quam nunc affert Gratianus, & aliis ejusdem locis, ut alibi dictum est, videtur posse colligi regulas illas B. Basilij post octavam synodum in co-*

codice quo Gratianus usus est fuisse collocatas.

(7) Gratianus ante caput 18. *De forma.* 22. q. 5. in eodem libro ita scribit: *De forma vero fidelitatis &c. Sic invenitur in epistola Fulberti Episcopi.* In margine haec sunt: *In usib. feudor. l. 2. tit. 6. Ivo par. 12. c. 76. Pan. l. 8. c. 122.* Et in Notis: *Epistola haec Fulberti missa est e Gallia, descripta ex vetusto codice Ecclesiæ Belvacensis, cujus hic est titulus: Glorioso Duci Aquitanorum VV. Fulbertus Carnotensis Episcopus orationis suffragium.*

(8) Caput 21. *Quisquis inventus.* 17. q. 4. in eodem libro ita inscribitur: *Unde Ioannes Papa octavus scribit omnibus Episcopis.* In Notis haec sunt: *In epistola manuscripta Ioannis octavi scripta Episcopis & Abbatibus per Narbonensem & Hispanicas provincias constitutis præcipitur observari lex contra sacrilegos in Concilio Trecasensi edita coram Ludovico Imperatore & quinquaginta tribus Episcopis. Diversa autem sunt istius epistolæ verba ab iis quæ recitantur & a Gratiano & a ceteris collectoribus; sed eadem sententia.* In margine est: *Ans. l. 8. c. 40. Poly. l. 6. tit. 10. Ivo par. 3. c. 98. Pann. l. 2. c. 80. & 79.* Et vers. *Idem. Si quis domum. supra* 11. *q.* 3. Ad mensam. *Ans. l. 5. c. 52.* Et vers. *Si qui monasteria. Ans. l. 5. c. 47. Burc. l. 11. c. 22. Ivo p. 3. c. 124. & p. 14. c. 96. Simile in Meldensi c. 60.*

DE

DE CAPITULARIBUS CAROLI

& Ludovici & aliorum Imperatorum.

Dialogus decimus.

C. Legis Gothicae heri mentio facta eſt Joannis octavi tempore, quo jam Gothi in Hiſpania regnare deſierant ante annos fere centum ſeptuaginta. Annon, amiſſo regno, leges etiam abrogatae ſunt? Cur in hoc jubetur Concilio ut in Hiſpania & Gothia hoc decretum addatur legi Gothicae? Quid Gallis cum Gothia commune fuit? A. Nonne vídes Narbonenſem antiſtitem hoc petere? Narbonenſis Gallia aliquando Gothia dicta fuit, & Gothorum Regibus paruit, poſtea ſe in libertatem vindicavit, & a Francis poſſeſſa eſt. Ea quoque Hiſpaniae pars quae Narbonenſi conjungitur, Gothicis legibus diu uſa eſt, quibus & Galli Reges, quorum erat tunc ſuprema poteſtas, & Comites Barcinonenſes utebantur, qui poſtea ſoli imperium in his locis obtinuerunt. Neque etiam credas in reliqua Hiſpania leges Gothicas fuiſſe abrogatas. Servabantur enim a Chriſtianis; hodieque exſtat is liber, quod *Forum judicum* appellatur. C. Eum librum editum eſſe audivi a Petro Pithœo; & habere te ſcio aliquot hujus libri antiquiora exempla. Eſtne aliquid ex hoc libro ſumptum apud Gratianum? A. Unius tantum loci memini *a*, in quo de gradibus cognationum agitur *b*,

a *Vuiſigo. lib.* 4. *tit.* 1.
b 35. *q.* 5. *c.* 6. Primo gradu.

quem Isidori nonnulli esse crediderunt. Est autem ex Pauli sententiis, & ex earum veteri interprete. Id caput non credo Gratianum ex Gothicis legibus accepisse, sed ex Burchardo *c* aut Ivone *d* aut aliis collectoribus *e*. (I) C. De septem libris Capitularium scire cupio a quo scripti sint, & qua auctoritate, & quid auxilii ex eis Gratiano adferri possit. A. Quatuor libros Capitularium Caroli Magni & Ludovici Pii ejus filii, atque Lotharii Ludovici filii Caroli nepotis Ansegisus Abbas Lobiensis, qui postea Senonensis Archiepiscopus fuit, edidit anno DCCCXXVII. imperii Ludovici Pii anno XIII. Indictione quinta. Primo & tertio libro continentur Caroli Capitularia, secundo & quarto Capitularia Ludovici & Lotharii. Libri singuli ita distinguuntur, ut primo & secundo libro agatur de rebus ecclesiasticis; aliis duobus de ceteris rebus. Sequuntur tres libri a Benedicto Levita adjecti, quibus praetermissa ab Ansegiso Capitularia eorundem trium Imperatorum continentur. Ordinem noli ab eo exposcere, contenti simus ipso collectionis opere; &, ut ajunt, quod dant accipiamus. Omnia fere sine ulla inscriptione proponuntur, etiamsi ex aliis libris intelligimus cujus sint. Haec ait fuisse apostolica auctoritate confirmata: nomina Pontificum subticuit, praeter Leonem, Sergium, & Gregorium. Sumpsit autem ea ex Maguntina bibliotheca; quae tribus filiis Ludovici Imperatoris misit, Ludovico, Lothario, & Carolo Regibus.

C.

c *Burc.lib.7. c. 28.*
d *Ivo lib. 7. tit. 12. c. 1. panor. & par. 9. c. 64. decr.*
e *Tarrac. lib. 1. c. 272.*

C. Quae a te dicta sunt, eisdem libris confirmantur, an aliorum auctoritate? A. Utrumque proferre possum. Vide praefationem Ansegisi libro primo Capitularium, & alteram Benedicti Levitae libro quinto, cujus partem refert Ivo *f* libro secundo Panormiae & parte quarta excerptorum, & liber Caesaraugustanus *g*. Adde Sigebertum in chronicis & Joannem Trittenhemium. Et quia de auctoritate Capitularium dubitabas, licet verum sit haec fragmenta esse constitutionum trium Imperatorum a privatis hominibus collecta, tamen, ut Benedictus ait *h*, apostolica auctoritate confirmata sunt. Lege etiam verba Concilij Meldensis cap. LXXIIX. *Ut capitula ecclesiastica a Domno Carolo Magno Imperatore necnon & a Domno Ludovico Pio Augusto promulgata obnixe observari præcipiantur, sicut & legalia observanda esse noscuntur.* & cap. LXXX. ad Carolum Calvum Ludovici Pii filium: *Capitula patris vestri sine refragatione de cetero conserventur, ac capitulis vestræ religionis ab exiguitatis nostræ ministerio oblatis hoc diploma, si complacet, adnectatur.* Sic multa capita referuntur hujus collectionis in Concilio Trosleiano, in Ticinensi, & in Coloniensi sub Carolo tertio. Leonis quarti ex epistola ad Lotharium Augustum verba referunt Ivo *i* & Gratianus *k* & liber Caesaraugustanus *l*: *De Capitulis vestris vestrorumque prædecessorum irrefragabiliter custodiendis & conservandis, quanto valuimus & valemus Christo propitio & nunc & in*

f *Ivo lib.* 2. *tit.* 12. *c.* 11. *panor.* & *par.* 4. *cap.* 174. *decr.*

g *Cæsar. lib.* 2. *c.* 33.

h *Lib.* 7. *c.* 478. *Capitul.*

i *Ivo lib.* 2. *tit.* 12. *c.* 12. *panor.* & *par.* 4. *cap.* 176. *decr.*

k *Dist.* 10. *c.* 9. De Capitulis.

l *Cæsar. lib.* 1. *c.* 61.

in ævum conſervaturos modis omnibus profitemur. (2) B. Exſtantne integri ſeptem libri Capitularium? A. Multa deſiderantur, ut notatur in triplici appendice poſt librum quartum, & libro ſexto poſt caput CCLXXXIIX. uſque ad CCCXXX. & libro ſeptimo poſt caput CCCCLXXIIX. ad DLIIX. Adjecta ſunt poſtea duabus collectionibus capita XXVIII. & capita CCXCVI. Ex quo evenit ut non omnia quae Ivo & Anſelmus & Deus-dedit & alii collectores in Capitularibus eſſe referunt inveniantur. Sed tempus eſt ut Gratiani capita cum hoc libro conferamus. B. Quae in legibus Longobardorum eſſe dicuntur ex Carolo & Ludovico & aliis Regibus ſumpta, eiſdem verbis ſcripta ſunt quae in Capitularibus inveniuntur? A. Inveni nonnulla. Sed melius ſunt in illis legibus, quod habent ſingula inſcriptiones ſuas, & certis titulis collocata ſunt. Non pauca etiam ex his Capitularibus inveni in Conciliis Maguntino, Pariſienſi, Vormacienſi, & aliis. Et ſuſpicor fontem hunc Capitularium fuiſſe ipſa Concilia, atque conventus, in quibus Imperator cum Epiſcopis & aliis Conſiliariis de rebus tam eccleſiaſticis quam profanis agebat. Sic in Concilio Troſleiano appellantur Conciliorum pediſſequa haec Capitularia Principum. Apud Gratianum diſtin. LXIII. hanc inſcriptionem invenietis: *Ex primo libro Capitulorum Caroli & Ludovici Imperatorum*. Eiſdem fere verbis utuntur Deus-dedit Cardinalis & Anſelmus Lucenſis. Exſtat lib. I. Capitular. Caroli cap. LXXXIV.

Diſt. 63. cap. 34. Sacror. *Deus. de. c.* I. *Anſ. lib.* 4. *c.* 41.

LXXXIV. & in additis posterioribus cap. I. In verbis non magna varietas est. Pro *ut Dei nomine* illic scriptum est *ut in Dei nomine*; & pro *potiatur*, *potiretur*; & pro *præbemus*, *præbuimus*. (3) Ante hoc caput positum est quod Gratianus caussa XVI. retulit ex libro Capitulorum Caroli & Ludovici. Id Anselmus *m* quoque proximum superiori collocavit. Illic tamen est Caroli caput LXXXIII. & in additis posterioribus in praefatione. Varietas non est contemnenda. Pro *verum etiam Deo opitulante conferre optamus* scribe *verum etiam multa Deo opit. con. optamus.* Vocem *multa* habet Anselmus; sed pro *optamus* scribit *temptamus*, quod rejicio. Pro illis, *Vt autem ab ecclesiasticis officiis de dividendis rebus Ecclesiæ suspicionem*, Anselmus habet, *tamen ut ab ecclesiasticis de non dividendis rebus Ecclesiæ suspicionem.* Libro primo Capitularium est: *tamen ut ab ecclesiasticis de non dividendis rebus illius suspicionem.* & in additis eadem verba sunt, excepta voce *illius*, pro qua est, *ullius Ecclesiæ*, aptius. B. Non dubium est quin vox *officiis* tolli debeat: cetera ferre possem. A. Post vocem *temporibus* desiderantur haec: *qui nostram vel progenitorum nostrorum voluntatem vel exemplum imitari voluerint.* quae etiam Anselmus omisit. (4) Quod apud Gratianum ita inscribitur, *Vnde in libro Capitulorum* CLXXV. *cap. legitur*: *Si quem pœnituerit &c.* ex interprete Codicis Theodosiani sumptum est lib. IX. tit. de abolitionib. constit. I. quae secunda est in Codice

16. *q.* 1. *cap.* 59. Quia juxta.

m *Ans. d. lib.* 4. *c.* 42.

2. *c.* 3. *c.* 8. Si quem.

Justiniani. Apud Ivonem quoque inscriptio mendosa est cap. xx. Pro *si cum accusato* scribendum *si ei cum accusato*. Pro illis, *per obreptionem convenerit de colludio &c.* illic est *per corruptionem de absolutione reatus convenerit, is qui reus probatur, remoto concludio pœnam excipiat &c.* Haec etiam verba non recte Ivo retulit. Cetera dicentur alio die. Hodie pensum absolvimus.

ADDITIONES.

(1) LIBRO priori, dialogo 6. addit. 4. retulimus quid in editione Romana de inscriptione & Notis *c. 6. Primo gradu.* 35. q. 5. scribatur.

(2) De inscriptione capitis noni *De capitulis.* distin. 10. actum est lib. 1. dial. 19. addit. 12.

(3) Inscriptio capitis 34. *Sacrorum canonum.* distin. 63. in eodem libro haec est: *Item ex primo libro capitulorum Caroli & Ludovici Imperatorum c.* 84. In margine est: *Al. Capitularium.* Et: *Ans. l. 6. c.6.*

(4) Haec etiam est in eodem libro inscriptio capitis 59. *Quia juxta.* 16. q. 1. *Item ex libro primo capitulorum Caroli & Ludovici Imperatorum c.* 83. In margine est: *Deus-dedit p. 5. Ans. l.* 4. *c.* 43. Pro *Ut autem* est, *Al. Tamen ut.* In Notis est: Ecclesiasticis] *Sequebatur* officiis. *quæ vox neque in vetustis neque in ipso capitulari est. Refertur enim ad homines, non ad officia.* Dividendis.] *In capitulari impresso legitur*, non dividendis. *In capitulis autem manuscriptis, quæ ab Episcopis provinciarum Rhemensis & Rhothomagensis Ludovico Regi missa fuerunt, hæc habentur ad hunc locum pertinentia*: Quia vero Carolus Princeps, Pipini regis pater, qui primus inter omnes Francorum Reges ac Principes res Ecclesiarum ab eis separavit atque divisit, pro hoc solo maxime est æternaliter perditus. Nam sanctus Eucherius Aurelianensis Episcopus &c. *Hujus historiæ mentio etiam est*

est in vita beati Eucherij Episcopi Aurelianensis & beati Rhigoberti Archiepiscopi Rhemensis. Qualis vero esset hujusmodi ecclesiasticorum bonorum divisio, quam Carolus Martellus induxit, Pipinus autem & Carolus Imperator prohibuerunt, eodem libro primo capitularium ante capitulum istud 83. sic exponitur: Tempore Hadriani Papæ & Caroli Magni Imp. &c.]

(5) Ante caput octavum *Si quem pœnituerit.* 2.q. 3. in eodem libro haec verba sunt: *Unde in libro capitularium c.* 175. *legitur.* Et in margine est: *Cod. Theod. lib. 9. tit. 37. c. 1. in interpretatione.* Et: *Ivo p.* 16. *c.* 251. In Notis est: Per obreptionem] *Apud Ivonem legitur:* Factum per corruptionem consensum, de colludio pœnam excipiat legib. constitutam. *Sed in interpretatione legis primæ, quæ est in Codice Theodosiano, hoc modo;* per corruptionem de absolutione reatus convenerit, is qui reus probatur, remoto conludio pœnam excipiat legibus constitutam.

DE EADEM RE.

Dialogus undecimus.

C. LATINAMNE vocem, an barbaram esse dicemus Capitulare sive Capitularia? A. Annon recte deducitur a capite capitale crimen & capitalis homo? C. Recte. A. Sic igitur a capitulo *capitularis* & *capitulare* pro *capitulalis*, quod ineptum esset. Sic etiam a saeculo saecularis, ab angulo angularis dicitur. C. Quis ex veteribus Latinis hac voce usus est? A. Non omnium veterum libros habemus. Ex illis deperditis existima hanc erutam vocem fuisse. Acta Capituli multi capitularia dicunt, & syndicum capituli capitularem. Non ineptissimum id qui-

dem videtur. C. Qui librum capitularem dicunt, quod Capituli ſit, minus peccare videntur quam qui ideo volumen capitulare dicunt, quod in multa dividatur capitula, & quaſi collectio ſit multorum capitulorum. A. Non igitur de voce ipſa quaerendum fuit an eſſet Latina, ſed de uſu vocis in hac notione. Et mihi quidem a barbaris inductum eſſe arbitror Caroli & Anſegiſi & Theodulfi temporibus. Sed ut ad Gratianum redeamus, is hac voce uſus eſt cauſſa XI. cap. XXXIIX. Nam poſt duas conſtitutiones relatas ſic ait: *Hæc ſi quis antiquata contendat, quia in Iuſtiniani Codice non inveniuntur ita inſerta, per Carolum renovata cognoſcat, qui in ſuis Capitularibus ait inter cetera. Volumus atque præcipimus &c.* Sic etiam Anſelmus inſcripſit: *In Capitularibus Caroli Imperatoris.* In libro Caeſarauguſtano inſcriptio deſideratur. Exſtant haec verba in lib. VI. Capitular. cap. CCLXXXI. B. Caroli eſſe hoc caput ego dubito, cum liber ſextus, ut heri dicebas, Benedicti Levitae ſit, qui Caroli, Ludovici, & Lotharij capita collegit ab Anſegiſo praetermiſſa, neque diſtinxit ſingula cujus eſſent. A. Si nolis fidem habere Anſelmo & Gratiano hoc dicentibus, ego te aliis probationibus non convincam; niſi forte multitudine nominum urgearis, qui Carolo potius quam ceteris ſubditos ſe eſſe patiantur. Romani, Franci, Alamanni, Bajuvarii, Saxones, Thuringii, Freſones, Galli, Burgundiones, Britones, Langobardi, Vaſcones, Beneventani, Gothi, Hi-

11. q. 1. c. 38. Volumus.

Anſ. lib. 3. c. 105.
Cæſ. lib. 5. c. 13.

Hispani. B. De Lothario facile cedam hac in re. At de Ludovico difficilius, in primis praesertim imperii annis post mortem patris. Sed cur hic Franci a Gallis separantur, & a Romanis Longobardi & Beneventani, inter quos Vascones interponuntur? A. Romanos omnibus praeferri ab Imperatore Romanorum mirandum non est. Francos Germanos fuisse creditur, & regale nomen diu in Gallia obtinuerunt, unde Reges Francorum dicebantur atque dicuntur, ut Gothi in Hispania Reges Gothorum. Gallos fortasse vocat Italos ex Gallia togata. Cur Vascones post Langobardos posuerit, bellorum ordinem secutum fuisse credo. Illis enim victis, male pugnavit cum Vasconibus. Extremi ponuntur Beneventani, Gothi, & Hispani, ut qui longius a sede imperii abessent. B. Beneventum a Romana urbe propius abest quam Vascones. A. Non hanc sedem imperii statuo, sed Parisiorum urbem aut Aquisgranum. C. Gothos intelligis Gallos, an Hispanos, an ex ultima Gothia, quae olim Scandinavia dicebatur? A. Ex Narbonensi provincia & illi conjuncta parte Hispaniae, ut heri diximus. Sed de varietate verborum videamus. Pro *ditioni nostræ* illic est *nostræ ditioni Deo auxiliante.* Pro *quocumque* est *licet quocumque.* Pro voce *astricti* & voce *annexi*, illic est *constricti* & *connexi.* Pro *ex* XVII. (quod etiam est in Capitularibus) videtur scribendum *ex* XVI. ut est in Codice Theodosiano Cujacii. Pro *Blavij* scribe *Ablavij.* Pro illis, *quam illi &* *om-*

omnibus per ſcripturam miſimus , illic eſt , omiſſa voce *quam* , *illi & omnibus reſcriptam ſumpſimus*. Ante verbum *poſuimus* adde *tam Clericorum quam & laicorum*. Pro *lege cuncti perpetua teneant* , illic eſt , *lege cunctis perpetua tenendam*. Sed utrumque diſplicet. Anſelmi & Caeſarauguſtani varietatem cognoſcamus. B. Haec poſtrema verba Gratiani adgnoſcunt. Illud recte utrobique eſt, *Deo auxiliante* & *ex* XVI. & *Ablavij* & *conſtricti* & *connexi*. in ceteris favent Gratiano. Sed quid tu pro illis verbis extremis ſubſtitueres? A. *Imp. Conſtantinus Aug. Ablavio P. P. Quicumque itaque &c.* B. Quae ſimilitudo eſt inter has & illas voces? A. Nulla prorſus , niſi forte aliud C. noſtro videatur. C. Id cogitabam. Pro *lege cunctis* , *Imp. Conſt.* ferri potuit ; praeſertim ſi *l.* pro *lege* ſcribas : vox *perpetua* in P. P. converti poteſt. Voci *teneant* aut *tenendam* non video eſſe locum ; niſi ex voce fiat extrema *Conſtantinus*. A. Finge fuiſſe ſcriptum *tenendam perpetua* , aut pro P. P. *Pr. Præt.* (1) B. Cur Theodoſius appellatur a Gratiano *a* hujus conſtitutionis ſcriptor? A. Quia in Codice Theodoſiano eſt. Sed melius Ivo *b* & Anſelmus *c* ex Capitularibus ſumpſerunt ; quamvis numerus mendoſus ſit. B. Cur dividuntur illa verba *d Omnes itaque cauſſæ &c.* a ſuperioribus , cum in conſtitutione Conſtantini conjuncta ſint? A. Inepte factum exiſtimo. Sed & ſeparata Ivo *e* in Panormia retulit , Imp. Theodoſii nomine adſcripto. C. Cur cap. XI. appellatur quae con-

a 11. q. 1. c. 36. Quicumque.

b *Ivo par. 16. cap. 312. decr.*

c *Anſel. d. c.* 105.

d *c.* 37. *e. q.* Omnes.

e *Ivo lib.* 5. *tit.* 2. *c.* 1. *panor.*

constitutio prima est sub tit. XII. de episcopali judicio? A. Cujacius fatetur extra ordinem eum titulum se invenisse. Carolus fortasse non capitulum XI. sed titulum scripsit. (2) Alia capita perquiramus. Caussa XVII. quaest. IV. duo capita sunt ex Capitularibus sumpta. Prioris inscriptio est : *Item ex libro* V. *Capitularium.* Posterioris : *Item ex eodem lib.* VI. Caput illud est libro tertio cap. XXV. hoc lib. VI. cap. XC. Capitularium. Caroli legem esse illam constat tum ex Ansegiso, qui eam libro tertio retulit, tum ex lib. I. tit. IX. de homicidiis liberorum hominum legum Langobardicarum. Utrumque caput refert Ivo in Panormia & in exceptionibus & liber Caesaraugustanus *f* ex Capitularibus, sed aliis verbis. Ex Concilio apud Theodonisvillam, quod exstat, Burchardus *g* & Ivo *h* in exceptionibus. Varietas in Gratiani & aliorum verbis haec sola est, quod in Capitularibus additur, post illa *Qui monachum*, CCCC. *solid. culp. jud.* quae mihi interpretari non licuit. Forte scribi debuit *comp. jud.* pro *compositione judicetur.* B. Quod de Presbytero occiso dicitur, ut DC. solidis componat, simile est illi quod Joannes VIII. Carolum constituisse referebatur *i*. A. Recte admones. Sed in Concilio apud Theodonis-villam, non de occiso, sed de vulnerato id statuitur. Et ut C. noster novum verbum discat, recitet ex Burchardi libro, quem habere video, Concilii verba. C. *Si quis Presbyterum calumniatus fuerit & spassaverit &c.* Et alio capite

17. *q.*4.*c.*27. Qui subdiaconum. *&c.* 28. Qui occiderit.

Ivo lib. 8. *tit.* 2. *c.* 2. *panorm. & par.* 10. *c.*9. *&* 10. *decr.*

f *Caes. libr.* 7. *c.* 7.

g *Burc. lib.* 6. *c.* 5. *&* 6.

h *Ivo par.* 10. *c.*134. *&* 135. *decr.*

i *Dialo.* 9.

pite: *Si Presbyterum quis male tractaverit & spassaverit &c.* Monstri genus videtur haec vox: quae si a spatha deducitur, *spathaverit* scribi debuit. Ego *vulneraverit* maluissem aut *sauciaverit*. A. Sit ita, per me licet. (3) De illo videamus quod est de consecratione dist. IV. *k Monachi sibi compatres commatresve non faciant, nec osculentur feminas.* Id ex libro Capitulorum inscripsit Gratianus, & Capitulorum lib. VI. cap. CCCCXXIV. Ivo *l* in Panormia veteri. In edita est, *epistolarum tit.* VII. *cap.* XV. & in excerptionibus *Capitularium lib.* VII. *cap.* CCCCXCIV. Sic etiam est in libro Caesaraugustano *m* & in titulis capitum libri VII. Capitularium. Ipsius enim capitis verba desiderantur. (4) In eadem distinctione caput CXXVI. *n* ita inscribitur: *Item Capitulorum libro* V. *cap.* LXXVI. & apud Ivonem *o* in Panormia edita Cypriano adscribitur libro VI. cap. LXXVII. Sed in veteri est: *Capitulor. lib.* VI. *cap.* LXXVII. & in excerptionibus, excepta prima voce, pro qua est *Capitularium.* Id confirmatur ipso libro Capitularium. (5) Extremum sit distinct. v. cap. XXXIV. *p* quod Gratianus inscripsit: *Item libro* V. *Capitulorum.* & Ivo *q*: *Libro* V. *Capitulorum cap.* CLXXXV. Sed in ipso libro Capitularium bis est lib. v. cap. CXV. & libro VII. in additis cap. CLXXIII. Eadem verba sunt Concilii Maguntini cap. IX. quod sub Carolo Magno Imperatore habitum est. Ejus Concilii XXV. capita sunt in Capitularibus. (6) Haec sint de Capitularibus dicta. Cras velim de

k *De consecr. d.* 4. *c.* 104. Monachi.

l *Ivo lib.* 1. *tit.* 2. *c.* 74. *panorm. & part.* 1. *cap.* 133. *decr.*

m *Caes. lib.* 9. *c.* 42.

n *De consecr. d.* 4. *c.* 126. In Sabbato.

o *Ivo lib.* 1. *tit.* 2. *c.* 96. *pan. & par.* 1. *c.* 112. *dec.*

p *De consecr. d.* 5. *c.* 34. In omnibus.

q *Ivo par.* 6. *c.* 402. *decret.*

de Nicolai Papae primi epistolis agamus. Te enim attulisse quasdam ex veteri libro descriptas cognovi.

ADDITIONES.

(1) GRATIANI verba sunt ante caput 37. Romanis, cujus initium *Volumus.* 11. q. 1. *Hæc si quis antiquata contendat &c.* ut in dialogo. *per Carolum renovata cognoscat, qui in suis capitularibus lib. 6. cap.* 281. *ait inter cetera.* In margine est*: Ans. ibid.* (hoc est. *l.* 3. *c.* 108.) In Notis est*:* Rescriptam sumpsimus] Sic est emendatum ex Capitulari. *Antea legebatur*, per scripturam misimus.] Ad illa verba, *lege cunctis perpetua teneant*, additur in margine*: lege cunctis perpetuo tenendam*] *orig.* In scholiis: Capitularibus] *Id est, in Longobarda, non tamen invenitur, quæ in ea nunc est, sed in Gallia.* Gentium nomina haec sunt*: tam Romani quam Franci, Alemani, Bavari, Burgundiones, Saxones, Turingi, Frisones, Galli, Brittones, Longobardi, Guascones, Beneventani, Ghoti, Hispani.* De aliis verbis videatur editio Romana.

(2) Eadem quaestione prima, inscriptio capitis 35. *Quicumque litem.* in eod. libro est: *Unde Theodosius Imperator.* In margine haec sunt*: Cod. Theodos. l.* 16. *de episcopali judicio l.* 1. *par.* Quicumq. *ext. de judic. c.* Novit. *Capitul. l.* 6. *c.* 281. *Ans. l.* 3. *c.* 108. *Ivo p.* 16. *c.* 312. In extremo capite additur in Notis: Dirigatur] *In Cod. Theodosiano lib.* 16. *tit. de episcopali judicio. l. prima, quæ repetitur lib.* 6. *capitul. c.* 281. *& in Concilio tertio Valentino sub Lothario, & apud Ivonem & Anselmum sequuntur hæc: Multa enim quæ in judicio captiosæ præscriptionis juricula non patiuntur investigat & promit sacrosanctæ religionis auctoritas.* ac statim adnectitur caput sequens*: Omnes itaque causæ.* Ante caput 36. *Omnes.* eadem quaestione est tantum*: Item ibid.* Et in margine*: Capitul. ibid. Ans. ibid. Ivo ibid. Pann. l.* 5. *c.* 23.

(3) Capitis 27. *Qui Subdiaconum.* 17. q. 4. in eodem

dem libro inscriptio est: *Item ex lib. 3. Capitul. c. 25.* In margine sunt haec: *Et in Conc. Trosleiano c. 15. & inter leges Longobard. tit. de homicid. lib. hominis, l. 27. Pan. l. 8. c. 7. Burc. l. 6. c. 5. Ivo p. 10. c. 9. & 134. similia quædam.* Inscriptio capitis 28. *Qui occiderit.* eadem quaestione est: *Item ex lib. 6. capitul. c. 90.* Et in margine: *Ivo p. 10. c. 10. Pann. l. 8. c. 8.*

(4) In eodem Romano libro inscriptio capitis 104. *Monachi sibi.* de consecr. dist. 4. haec est: *Item ex libro Capitulorum.* In margine est: *Ivo par. 1. c. 133. Pann. l. 1. c. 81.* In Notis: *In indice septimi libri Capitularium numero 494. (nam capita ipsa a 475. usq. ad 558. in volumine quod ex Gallia habitum est desiderantur) hæc leguntur: Ne sibi compatres & commatres monachi faciant.*

(5) Ante caput 126. *In sabbato.* eadem distinctione haec in eodem libro verba sunt: *Item Capitularium lib. 6. c. 77.* In margine est: *Ivo par. 1. c. 112. Pann. l. 1. c. 103.*

(6) Haec etiam est in eodem libro inscriptio capitis 34. *In omnibus.* de consecr. dist. 5. *Item in lib. 5. Capitul. c. 115.* In margine est: *Et in Mogunt. sub Carolo c. 9. Ivo p. 6. c. 402.* In Notis: Ministris] *In originali & apud Ivonem est* magistris. *Sed ob glossam non est emendatum.*

DE NICOLAI PRIMI

epistolis & responsis.

Dialogus duodecimus.

A. IN Conciliis Coloniae editis duae tantum Nicolai epistolae sunt; quarum prior est ad omnes catholicos, cujus initium *Quæ apud Constantinopolitanam urbem*, posterior ad Michaëlem Imperatorem, cujus initium *Proposueramus quidem.* Sequitur has col-

collectio fragmentorum Nicolai rescriptorum ex Gratiano in xx. titulos divisa. In epistolis Nicolai in urbe Roma editis xvi. epistolas inveni & alia quaedam fragmenta. Repetitae sunt illae duae & aliae xiv. ad caussam Ignatii & Photii pertinentes. Omnes, sex exceptis, exstant Graece & Latine in octava synodo; quamvis Graeca sunt breviora, Latina pleniora. In fragmentis editis cum illis xvi. epistolis agitur de abroganda Metensi synodo, de depositione Thietgandi Treverensis & Guntharii Coloniensis Archiepiscopi ob caussam Lotharii Regis, & duarum mulierum Thietbergae & Vualdradae, & ob sententiam in Engeltrudem uxorem Busonis non servatam. Item de reliquis Episcopis dictorum Archiepiscoporum complicibus, & de eadem Engeltrude, quae a viro discesserat. Postremo de sententiis & interdictis apostolicae sedis. Additur his epistolis & fragmentis ex Reginone & Sigeberto historia, & ex Othone Episcopo Frisingensi. Inseritur pars epistolae Nicolai ad Carolum Regem de eadem caussa Regis Lotharii & Thietbergae Reginae, item pars epistolae ad omnes Episcopos Germaniae & Galliae de excommunicatione Vualdradae pellicis, & pars epistolae ad eundem Lotharium Regem de eadem caussa. Nunc quid tu adferas scire cupio. B. Responsorum Nicolai ad consulta Bulgarorum capita centum & sex. C. Edita sunt nuper cum Clementis constitutionibus Latinis, & cum Arabicis Nicaenae synodi capitibus octuaginta.

ta. B. Conferri poterit uterque liber. Alio volumine continentur Nicolai epiſtolae plus minus ſexaginta, in quibus nonnullae ſunt de cauſſa eadem Lotharii Regis. Primae autem ad cauſſam Rothadi Epiſcopi Sueſſionenſis male ab Hincmaro Remenſi Archiepiſcopo depoſiti pertinent. C. Hac quoque de re nuper editae ſunt ſexdecim Nicolai epiſtolae in appendice bibliothecae ſanctorum patrum. A. Ex his omnibus videndum nobis eſt quam opem Gratiano adferamus. Et percurramus, ſi placet, titulos xx. ex Gratiano cum Conciliis, ut dictum eſt, editos. Titulo I. duo capita ſunt, de quibus aliquando egimus *a*. Cap. I. diſtin. x. *b* quod eſt in appendice epiſtola quarta. B. In veteri libro epiſtola ſecunda. Deſiderantur enim epiſtola prima ad Hincmarum & pars epiſtolae ſecundae ad eundem & epiſtola tertia ad Carolum Regem. A. Diſtinctionis XII. caput v. *c* inveniri C. dicebat in epiſt. LIIX. Nicolai ad Hincmarum Archiepiſcopum & alios, cujus initium, *Omnium nos portare.* B. Is numerus convenit cum hoc veteri libro. In appendice ea epiſtola non eſt. (1) A. Titulo II. tria capita ſunt. Primum eſt diſtin. IIX. cap. III. quod ex epiſtola ad eundem Hincmarum eſſe dicitur. B. Id inveni epiſt. XXXII. cujus initium, *Epiſtulam beatitudinis tuæ*, quae longior eſt, prope finem. Ex ea pro *impiis* ſcribendum *improbis*. & vox *compreſſe* in *compreſſæ* mutanda eſt; & pro *abicienda & vitanda eſt* tantum legi *vitanda eſt*. A. Quid Ivo *d* & liber Caeſa-

a *Lib.* I. *dialog.* 19. & 20.
b *c.* I. *diſt.* 10.

c *Diſt.* 12. *c.* 5. Ridiculum.

Diſt. 8. *c.* 3. Mala.

d *Ivo lib.* 2. *tit.* 12. *c.* 28. *panor.* & *par.* 4. *cap.* 203. *decr.*

ſarauguſtanus *e* habent? B. Ivo in Panormia voce *abicienda* caret, vocem *impiis* retinet, & *compreſſe*. Idem in excerptionibus vocem *compreſſæ* habet, cetera ut in Panormia. C. In Caeſarauguſtano vox *abicienda* non eſt, neque illa *ab impiis*: vox *compreſſe* eſt. Sed in eo libro diphthongorum ratio non habetur. Cur in margine addunt Demochares & Contius: *Auguſtin. lib.* III. *cap.* VI. *contra Donatiſtas*. B. Erratum eſt in Contianis libris. Nam Demochares recte prope caput IV. *Veritate* addi juſſerat. (2) A. Secundum caput eſt de quo G. dixerat *f* caput tertium diſtin. XII. *g* cujus pars incerta eſt, pars ſumitur ex epiſtola Nicolai ad Photium edita Romae, quae etiam lecta eſt in ſynodo octava. (3) Caput tertium eſt diſtinctionis XXI. caput ſextum *h* ex epiſtola Nicolai ad Michaëlem Imperatorem, cujus initium *Propoſueramus*, quam exſtare diximus in Conciliis & in editione Romana. Hoc etiam caput referunt Ivo *i* & Anſelmus *k* & liber Caeſarauguſtanus *l*. Tituli tertii capita XVI. ſunt. Primum eſt ejuſdem XXI. diſtinct. caput IV. *m* quod non recte Gratianus adſcribit Nicolao ad Conſtantinopolitanum Epiſcopum. Eſt enim ex eadem epiſtola ad Michaëlem Imperatorem, ut etiam Demochares notat; & aliqua verba ſunt Ennodii a Nicolao relati, quem vocat Ticinenſem Epiſcopum. B. Is eſt Ennodius qui laudatur in ſynodo Romana contra Symmachum Papam. A. Idem eſt, ut ex hac epiſtola Nicolai & ex dictato Gregorii VII. elici poteſt.

e *Cæſ. libr.* 1. *c.* 14.

f *Lib.* 1 *dial.* 20.

g *Diſt.* 12. *c.* 3. Scit ſancta.

h *Diſt.* 21. *c.* 6. Denique.

i *Ivo par.* 5. *c.* 17. *& par.* 6. *c.* 355 *decr.*

k *Anſ. lib.* 7. *c.* 144.

l *Cæſ. lib.* 8. *c.* 26.

m *Diſt.* 21. *c.* 4. Inferior.

teit. Alterum caput *n* ex eadem epistola est, ut recte Demochares notat, licet tantum adscripserit Gratianus vocem *Idem* cap. v. ejusdem distinctionis. Tertium quoque caput *o* ex eadem est, & Gratianus post Ivonem *p* & Anselmum *q* Nicolao ad Michaëlem Imperatorem adscribit. Quartum etiam & quintum ex eadem est, & a Gratiano *r* in eadem distinctione conscriptum. C. Poterat, si ex fonte hausisset, uno capite omnia verba referre. Sic ordinem quoque epistolae servasset, quod minime fecit. A. In extremo quarto capite, quod Gratiano est octavum, *Praestolandum* est in Conciliis, quod malo quam *Postulandum*. Quintum refert, praeter Ivonem *s* & Anselmum *t*, Hadrianus minor in epistola ad Ignatium CP. lecta in octava synodo actione tertia. (4) Caput sextum sumitur ex caussa II. quaest. I. capite etiam II. *u* quod Gratianus Nicolao Papae adscribit: addit Joannes Cochlaeus Carolo Regi Francorum. Alibi *x* idem Gratianus Carolo Imperatori scripserat in simili re, atque adeo in eadem. Sed malo credere utrumque falsum esse, & utriusque capitis verba esse Isidori Mercatoris in praefatione Conciliorum. (5) Septimum caput *y* ex illa ad Michaëlem Imperatorem epistola est, ut Gratianus refert. (6) Octavum & nonum *z* incerta sunt, licet Gratianus inscripserit: *Nicolaus Papa Gallioni Archiepiscopo Senensi*. Decimum caput *a* incertum etiam est, male *Nicolao ad Isinarum Remorum Archiepiscopum* inscriptum

n *Dist.* 21. *c.* 5. Nolite.

o *Dist. e. c.* 7. Nunc autem.

p *Ivo lib.* 4. *tit.* 1. *c.* 6. *Panor.* & *par.* 5. *c.* 8. *decr.*

q *Ansel. lib.* 2. *cap.* 67.

r *Dist. ea. c.* 8. Submittitur. & *c.* 9. In tantum.

s *Ivo lib.* 4. *tit.* 1. *c.* 6. *Panor.* & *par.* 5. *c.* 8. *decr.*

t *Ans. lib.* 2. *c.* 67.

u 2 *q.* 2. *c.* 2. Omnes.

x 33. *q.* 2. *c.* 3. Historia.

y 3. *q.* 5. *c. ult.*

z 3. *q.* 9. *c.* 12. Revera & *c.* 14. Indicas.

a *e. q. c. ult.*

tum a Gratiano. Semper autem eſt Hincmarus in veteribus libris ſcriptus. (7) Verior eſt inſcriptio capitis XI. apud Gratianum *b* & Ivonem *c* & Anſelmum *d*, cum ſit ex illa epiſtola Nicolai ad Michaëlem Imperatorem; ex qua etiam eſt caput duodecimum *e*. (8) Quod ſequitur caput XIII. Gratianus *f* Nicolao Papae adſcribit; additque Cochlaeus, *Carolo Regi Francorum*. Vide an ſit in veteri libro. B. Eſt epiſtola XX. ad Carolum Regem incipiens *Nunquam*, vel *Nil æque*; ex qua alia capita ſunt apud Gratianum. In verbis nulla eſt varietas. (9) A. Caput XIV. ſumitur ex illa magna epiſtola ad Michaëlem, quod etiam Ivo *g* & Gratianus *h* notant. Sed Nicolaus refert Caeleſtini Papae epiſtolam ad Epiſcopos Orientis cap. XII. Graece, cap. VII. Latine in Concilio Epheſino relatam. (10) Caput XV. *i* diximus Iſidori eſſe Mercatoris verba in praefatione Conciliorum, & non eſſe Nicolai ad Carolum Regem. Caput XVI. ex Reginone didicimus ſumi ex epiſtola Nicolai ad Carolum. Et quia eſt hoc caput proximum ſuperiori apud Gratianum *k*, veriſimile videtur inſcriptionem hujus capitis in illud recidiſſe. B. Ita eſt ut ſuſpicaris. Namque haec eſt illa ad Carolum epiſtola XX. ex qua dixi alia quoque eſſe capita apud Gratianum. Id etiam Burchardus *l* & Ivo *m* notant. A. De varietate videamus. B. Pro illis *judicium agitandum ſit, nulla ratio patitur*, illic eſt, *judicium ſit agendum nulla ratione patet*. Pro *Thebergam* eſt *Theupergam*. Pro

b 4. *q*. 1. *c*. 2. Quod autem.
c *Ivo lib*. 4. *tit*. 7. *c*. 20. *Panor*. & *part*. 14. *c*. 70. *decr*.
d *Anſ. lib*. 1. *c*. 72.
e 4. *q*. 4. *c*. *ult*.
f 6. *q*. 4. *c*. 6. Quod bene.
g *Ivo lib*. 5. *tit*. 5. *c*. 11. *Panor*. & *part*. 14. *c*. 58. *decr*.
h 24. *q*. 1. *c*. 35. Ait.
i 33. *q*. 2. *c* 3. Hiſtoria.
k *e*. *q*. *c*. 4. Sive.
l *Burc. lib*. 9. *c*. 52.
m *Ivo par*. 8. *c*. 116. *decr*.

illis, *posse inire certamen*, illic plura sunt, *posse legalem inire conflictum vel legitimum controversiæ subire certamen.* Pro illis, *Itaque etiam locus*, illic est, *Inter quos etiam locus.* Pro *nulla vis multitudinis formidetur*, est, *nulla sit vis multitudinis formidanda.* A. Quid ex his Burchardus recipit? C. *Judicium sit agitandum*, *nulla ratio patet*, *Thietbirgam*, & *posse inire conflictum vel legitimum controversiæ inire certamen*, & *Inter quos etiam locus*, & *nulla sit vis multitudinis formidanda.* A. Ivo videatur & Reginon. B. *Patitur*, *Theibergam*, habet Ivo: cetera ut Burchardus. *agitandum* pro *agendum* Reginon libro II. Chronicorum. *Thietbergam* pro *Theupergam*, & *nulla vis* pro *nulla sit vis*: cetera ut in epistola xx. (11) A. De aliis titulis postea agendum erit. Nunc valetudini consulamus.

ADDITIONES.

(1) DE inscriptione capitis 1. distin. 10. scriptum est lib. 1. dial. 19. addit. 10. & de capite 5. *Ridiculum.* dist. 12. lib. eod. dial. 20. addit. 8.

(2) Caput tertium *Mala.* dist. 8. in eodem libro Romano ita inscribitur: *Item Nicolaus Papa Hincmaro Remensi Archiepiscopo.* In margine est: *Ivo p. 4. c 203. Pan. l. 2. c. 28.* Et in Notis: *Caput hoc est ex epistola Nicolai quæ incipit* Epistolam beatitudinis tuæ; *extatque una cum aliis ejusdem & aliorum Pontificum epistolis manuscriptis Romæ in bibliotheca monasterij Dominicanorum, ex qua hoc caput emendatum est.* Voces *vitanda* & *improbis* & *compressæ* editæ sunt.

(3) Li-

(3) Libro 1. dial. 20. addit. 7. ſcriptum eſt de inſcriptione capitis 3. *Scit ſancta.* diſt. 12.

(4) Inſcriptio capitis ſexti *Denique.* diſtinct. 21. in eodem libro haec eſt: *Idem Nicolaus Papa eadem epiſtola.* Eſt autem capite quarto *Inferior.* ſcriptum: *Unde Nicolaus Papa ad Michaëlem Imperatorem in epiſtola cujus initium eſt Propoſueramus.*] In margine eſt: *Anſ. l. 7. c.* 144. *Ivo par. 5. c. 17. & par. 6. c.* 355. Capitis quinti *Nolite nos.* inſcriptio eſt: *Idem eadem epiſtola.* Et capitis ſeptimi *Nunc autem: Idem ead. epiſtola.* In margine haec ſunt: *Poly. l. 1. tit.* 20. *Anſ. l. 2. c. 67. al. 65. Ivo par. 5. c. 8. Pann. l. 4. c.* 6. Capitis octavi *Submittitur* inſcriptio haec eſt: *Idem Nicolaus eadem epiſtola.* In margine eſt: *Poly. l. 1. tit.* 20. *Anſ. l. 2. c. 65. Ivo par. 5. c. 8. Pan. l. 4. c. 6. & 7.* Et in extremo capite additur in margine: *In Concilio Chalcedonen. actione 5.* Et in Notis: In contumacia] *Hinc uſque ad verb.* ponens *addita ſunt ex originali.*

(5) Ante caput ſecundum *Omnes.* 2. q. 2. in eodem libro ita ſcriptum eſt: *Item Nicolaus Papa.* Et in margine eſt: *33. q. 2. Hiſtoria. p. Hæc omnes. In præfatione Iſido. in collectionem ſuam.* Inſcriptio capitis 3. *Hiſtoria.* 33. q. 2. haec eſt: *Item Nicolaus Papa Carolo Regi.* In margine eſt: *In præfatione Iſidori in volumen Conciliorum.* In Notis: *Hujus mulieris meminit Iuſtinus in primo Apologetico pro Chriſtianis & Euſebius eccleſiaſticæ hiſtoriæ lib. 4. c. 16. Verba quidem hujus capitis in epiſtolis Nicolai impreſſis aut manuſcriptis non ſunt inventa; ſed habentur fere eadem in præfatione Iſidori in ſuam canonum collectionem. Præſtat tamen Iuſtinum & Euſebium adire. Fortaſſe autem in hoc caput translatus eſt titulus ex ſequenti.*

(6) Extremi capitis, cujus initium eſt *Quod ſuſpecti.* 3. q. 5. in eodem libro inſcriptio eſt: *Unde Nicolaus Papa ſcribit Michaëli Imperatori in epiſtola quæ incipit Propoſueramus.* In margine eſt: *Ivo p. 5. c. 55.* In Notis multa ſunt animadverſione digna. Vid. dial. 2. lib. 1. add. 9.

(7) Caput 12. *Reverſi.* 3. q. 9. in eodem libro ita inſcribitur: *Item Nicolaus Papa Gallioni Archiepi-*

 ſcopo

ſcopo Senenſi. In margine eſt: *Al. Senonenſ.*. *Sententia habetur in epiſtola Nicolai ad Epiſcopos qui in Convicinum convenerant, nuper impreſſa.* Inſcriptio capitis 14. eſt: *Idem Nicolaus Papa Galliᵒni Senenſi Archiepiſcopo. Indicas Hermannum. &c.* In margine eſt: *Al. Senonenſi*, & *Al. Herimannum.* Capitis extremi inſcriptio eſt haec: *Item Nicolaus Papa Hincmaro Rhemorum Archiepiſcopo. Neceſſe eſt &c.*

(8) Haec inſcriptio eſt in eodem libro capitis 2. *Quod autem* 4. q. 1. *Item Nicolaus Papa in epiſtola ad Michaëlem Imperatorem, cujus initium eſt Propoſueramus.* In margine eſt: *Anſ. l.* 1. *c.* 71. *Ivo p.* 14. *c.* 70. In Notis multa ſunt optime addita. Inſciptio capitis extremi *Contra ritum.* 4. q. 4. eadem eſt. *Vnde Nicolaus Papa ad Michaëlem Imperatorem epiſtola, cujus initium eſt Propoſueramus.* In Notis eſt: *Caput hoc emendatum eſt ex ipſo originali Romae impreſſo.*

(9) Gratiani verba ſunt in eodem libro ante caput 6. *Quod bene.* 6. q. 4. *Vnde Nicolaus Papa ait in epiſtola ad Carolum Regem, cujus initium, Nunquam dolorem generat.* In margine eſt: *Burch. l.* 9. *c.* 49.

(10) In eodem libro Romano inſcriptio capitis 35. *Ait Caeleſtinus.* 24. q. 1. haec eſt: *Item Nicolaus Papa ſcribit Michaeli Auguſto epiſt.* 7. In margine eſt: *Ivo par.* 14. *c.* 58. *Pann. l.* 5. *c.* 134. In Notis: *Nicolaus hic citat epiſtolam Caeleſtini Papae ſcriptam Ioanni, Iuvenali, &c. Epiſcopis per orientem, prout eſt in Concilio Epheſino Vaticanae bibliothecae & Lutetiae impreſſo.*

(11) De inſcriptione capitis 3. *Hiſtoria.* 33. q. 2. ſcriptum eſt in additione quinta. Inſcriptio capitis 54. *Sive de conjugij.* eadem quaeſtione haec eſt: *Item Nicolaus Papa in epiſtola Carolo Regi.* In margine haec ſunt: *Polyc. l.* 6. *tit.* 4. *Burch. l.* 9. *c.* 32. *Ivo. p.* 8. *c.* 116. *Regino l.* 2. *Chronographiae.* In Notis eſt: *Epiſtola ex qua acceptum eſt hoc caput habetur Romae in codice monaſterij Dominicanorum, & ex ea aliqua ſunt addita & emendata.*

DE

DE EADEM RE.

Dialogus decimustertius.

C. De duobus mihi satisfieri velim, quis ille Carolus est ad quem Nicolaus scripsit, (Carolum enim Magnum esse tempora non patiuntur) & qui sunt hi tituli viginti, quorum tres peracti sunt, qua de re singuli conscripti, & a quo sunt collecti. A. De Carolo recte ais Calorum Magnum non esse. Mortuus est enim sub Leone tertio Pontifice. Quadragesimo quarto anno post mortem Caroli Nicolaus eligitur anno Christi octingentesimo quinquagesimo octavo. Carolo Ludovicus Pius filius successor fuit. Huic tres filii fuerunt, Lotharius Imperator & Ludovicus & Carolus. Ludovicus Germanorum, Carolus, qui cognomento Calvus dicitur, Francorum Rex post patris mortem dicebantur. Lotharius Imperator filios quoque tres reliquit, Ludovicum minorem Imperatorem, & Lotharium, & tertium Carolum. Hi quoque duo, alter Lotharingiae, alter Provinciae praefuit, & Regum nomen acceperunt. Calvus, post Ludovici minoris mortem, Imperator appellatus est anno Christi octingentesimo septuagesimo sexto. Hujus fratri Ludovico, quem Germanis imperasse diximus, filii fuerunt Carlomannus & Carolus. Sed quae de Nicolai verbis accepimus, ad Carolum

lum Regem cognomento Calvum pertinere putamus, qui tunc Francorum Rex dicebatur. C. Lotharius autem quis est ex supra dictis, an Lotharius Lotharii Imperatoris filius? A. Is ipse est, de cujus scelere agitur, qui Reginam Thietbergam à se depulerit, fictis apud synodum criminibus, ut Vualdradam concubinam loco uxoris teneret. De titulis non est quod magnopere labores. In Conciliis enim a Joanne Cochlaeo collecti exstant. Primo titulo de constitutionibus Ecclesiae agitur, altero de consuetudine, tertio de judiciis. Sequitur quartus de Romana Ecclesia & sede apostolica, in quo sunt capita undecim. Primum caput a Gratiano distinctione XXII. ita inscribitur: *Unde Nicolaus Papa scribit Mediolanensibus.* Anselmus tamen refert hoc pacto: *Ex epistola Nicolai Papæ junioris Mediolanensibus missa.* B. Selecti viri notarunt Petri Damiani verba esse, qui Legatus fuit Nicolai secundi, & orationem ad Mediolanenses inscriptam reliquit. C. Quid respondebimus Demochari & Contio ita in margine adscribentibus: *Ex epistola ad Michaëlem potest ostendi, quæ sola exstat.* B. Nec solam exstare, nec in ea haec esse quaerenda. (1) A. Vereor ne etiam alterum caput ad eundem Nicolaum minorem pertineat, ut recte Demochares arbitratur, quamvis Nicolai tantum nomen adscripserit Gratianus. *Nicolai in Concilio* XIII *Episcoporum* Anselmus mendose. Melius est in libro Caesaraugustano *a*: *Nicolaus junior in Concilio* CXIII. *Episcoporum.*

Dist 22. c. 1.

Ansel. lib. 1. c. 63.

Dist. 79. c. 1.

Ans. lib. 6. c. 12. in addit.
a *Cæs. lib. 3. c. 9.*

rum. Id Concilium bis editum eſt cum aliis Coloniae. In priori editione Nicolao primo adſcribitur, in poſteriori Nicolao ſecundo. C. Utra verior eſt? A. Vetus eſt, poſteriores cogitationes eſſe meliores. Sed res erat aperta, cum in eo Concilio de Berengarii Andegavenſis palinodia agatur, quae apud Ivonem *b* & Gratianum *c* exſtat, & apud Lanfrancum in libro de Sacramento Euchariſtiae, & in regiſtro Gregorii ſeptimi, coram quo iterum eandem haereſim damnavit, & in libro Tarraconenſi *d*. Non potuit autem idem coram Nicolao primo & coram Gregorio VII. palinodiam canere, cum ducentorum annorum intervallum ſit. Hoc autem caput, de quo agimus, in eo Concilio plenius ſcribitur, & a Gratiano iterum refertur in eadem diſtinctione LXXIX. cap. IX. *e* & ab Ivone *f* & Anſelmo *g*, & eſt in libro Caeſarauguſtano *h* ſuperiori conjunctum cum hac inſcriptione: *Idem in eodem*. Demochares eidem capiti adſcripſit in margine: *Nicolaus Papa II.* C. Ab Ivone accipere potuit, qui ita inſcripſit: *Nicolaus junior ſynodo præſidens in Conſtantinopolitana Eccleſia cap.* II. Sed fuitne Nicolaus unquam Conſtantinopoli in ſynodo? A. Nunquam, quod ſciam. Sed Romae id Concilium habitum eſt in baſilica Conſtantiniana. C. Erratum igitur eſt in ſimili nomine? A. Ita exiſtimo. Non male Cochlaeus cap. I. & IX. conjunxit cum hac inſcriptione: *Nicolaus in Concilio præſidens*. Male autem Nicolao primo utrumque caput ad-

b *Ivo lib.* 1. *tit.* 4. *c.* 4. *Panor.* & *par.* 2. *c.* 10. *dec.*
c *De conſecr. d.* 2. *c.* 42. Ego B.
d *Tarrac. lib.* 5. *c.* 58.
e *Diſt.* 79. *c.* 9. Si quis.
f *Ivo par.* 5. *c.* 80. *dec.*
g *Anſ. lib.* 6. *c.* 13.
h *Cæſ. lib.* 3. *c.* 10.

adſcripſit. Quid ſelecti viri ſtatuunt? B. Caput nonum Nicolao ſecundo in Concilio Romano adſcribunt. Caput vero primum inſcribunt: *Nicolaus in Concilio Romano cap.* I. (2) A. Nos ad caput tertium tituli quarti veniamus. Id Gratianus Nicolai tantum nomine inſcripſit: addit Cochlaeus: *Ludovico Imperatori.* Tu quid habes ex tuis epiſtolis? B. Nihil omnino. (3) Caput quartum bis Gratianus *i* poſuit. Eſt in epiſtola magna ad Michaëlem Imperatorem, ut idem & Anſelmus *k* notant. (4) Caput quintum ejus argumenti eſt, de quo alio die dictum eſt epiſtolas XVI. inveniri in bibliothecae appendice, & eaſdem eſſe in veteri libro cum aliis permultis. Apud Gratianum *l* in inſcriptione Hincmari Remenſis Archiepiſcopi nomen deſideratur, & pro Rothado Rotardus Epiſcopus ſcribitur. Apud Anſelmum recte ille Hincmarus dicitur, hic non recte Rothardus. B. Haec eſt in appendice epiſt. XIII. in veteri libro epiſt. X. cujus initium, *Si coram.* In utraque *Hincmarus* eſt, *Rothaldus* in appendice, *Rothadus* in veteri libro. A. De aliis varietatibus videamus. B. Pro illis, *accepto fomite judicij materiam*, in appendice eſt, *accepta fomitem judicij & materiam*, in veteri, *accepta fomite judicij & materiam.* A. Placet mihi appendicis ſcriptura. B. Pro verbo *removit* in illis eſt *revocavit.* Pro *& infra. Privilegia tamen &c.* in appendice eſt, *cum etiam ſi nullus a veſtro judicio provocaſſet, privilegia tamen &c.* In veteri eſt: *Quem etiam ſi ullis*

Diſt. 97. *c. ult.*

i 1. *q.* 1. 123. & 9. *q.* 3. *c.* 21. Per principalem.

k *Anſ. libr.* 1. *c.* 72.

l 2. *q.* 6. *c.* 13 Argura.

ullis pateret indiciis , a vestro illum ad nostrum judicium provocasset , privilegia tamen &c. A. Mutandum est in veteri *cum* pro *quem*, & *ille* pro *illum*. B. Pro , quod iterum dicitur, *& infra*, in utroque libro multa scribuntur quae referre non est necesse. Pro *Hoc quippe* illic est *Hæc quippe*; & pro *noveritis*, *noveris*. Post verbum *videbantur* , haec omissa sunt , *& a nobis tot impensis laboribus vestra resistente contumacia recuperari non poterant.* Pro *canonica* in libro Michaëlis Thomasii est *cana*. quod alii duo libri non agnoscunt. Pro *ingenio* est *genio* in veteri libro. Desideratur in appendice ; in qua est *decoraretur* pro *decorentur*. A. Quid ex his probat Anselmus? C. Quae sunt ante illas voces duas & infra posteriores, ab Anselmo videtur Gratianus accepisse. Ante illa verba *Hæc quippe* , quae etiam is habet , nonnulla sunt a Gratiano praetermissa. *Noveris* autem adgnoscit , non vero quae post verbum *videbantur* addunt alii: vocem *canonica* , & *ingenio* , & *decorarentur* retinet. (5) A. De capite sexto videamus. Et mendose in Conciliis est VI. *quæst*. III. pro IX. *quæst*. III. Recte autem & a Cochlaeo & a Demochare dicitur esse ex epistola Nicolai ad Michaëlem saepe repetita. Idem referunt Ivo & Anselmus *m*; qui non Innocentium sed Bonifacium scribunt , ut est in Conciliis.

9. *q*. 2. *c*. 10. Patet. *Ivo lib*. 4. *tit*. 1. *c*. 10. *panorm*. *& par*. 5. *c*. 19. *decr*.

Locus tamen quaerendus apud Bonifacium, cui etiam adscribi partem horum verborum video relatam ab Hadriano minore in Concilio Romano , cujus mentio fit in octava synodo-

m *Ans. lib*. 1. *c*. 72.

l 25. *q.* 6. *c.* 2. Auctoritatem. nodo CP. actione VII. (6) Caput septimum ex epistola ad Episcopos Galliae esse dicitur, apud Petrum Ciaconium in incertis collocatur. B. Nusquam exstare adscripserunt Romani, qui notant ex ea probari auctoritatem epistolae primae Alexandri primi. A. Debuissent prius, cujus esset hoc caput, probare; nam ex incertis incerta probatio elicitur. Nicolaum relatas epistolas ab Isidoro Mercatore non improbare dubium non est. (7) Caput octavum ex epistola omnibus Episcopis missa Gratianus *n* & Cochlaeus, ex epistola ad Michaëlem Imperatorem Demochares, Ivo *o* & Anselmus *p* ut Gratianus. Quid selecti viri censent? B. Sententiam potius quam verba esse in illa epistola ad Michaëlem. A. Mihi incertum adhuc hoc erit caput. (8) Caput nonum non recte in Conciliis editum fuit apud Gratianum inveniri XXXV. quaest. II. cum XXV. caussa *q* inveniatur. De inscriptione varietas est inter collectores. Anselmus *r* & Gratianus: *Nicolaus universali synodo praesidens.* Liber Caesaraugustanus *s* habet: *Nicolaus & Leo IV. in Concilio Episcoporum* LXXXII. *cap.* IV. Deus dedit *t* & Ivo *u*: *Leo IV. in Conciliorum* LXXII. *cap.* V. Est in fragmentis editis Romae post XVI. epistolas Nicolai, ex aliquo fortasse Concilio, caput quintum. B. Selecti viri inscribunt: *Nicolaus civibus Constantinopolitanis*, quae est inscriptio extremae epistolae editionis illius Romanae. A. Non placet ea inscriptio. Nam quinque illa capita aliena sunt ex synodo, ut

n 17. *q.* 4. *c.* 30. Nemini.

o *Ivo lib.* 4. *tit.* 1. *c.* 9. *panor.*

p *Ans. lib.* 4. *c.* 9.

q 25. *q.* 2. *c.* 18. Si quis.

r *Ans. lib.* 4. *c.* 26. *& lib.* 12. *c.* 3.

s *Caes. lib.* 2. *c.* 39.

t *Deus-de. c.* 4.

u *Ivo par.* 5. *c.* 35. *dec.*

ut suspicor, contra Metensem synodum, & illos duos antistites Treverensem & Coloniensem, qui divortium Lotharii constituerunt. Hujus synodi Romanae Nicolai mentio fit apud Reginonem in Chronicis anno Christi DCCCLXV. Pro illis verbis, *pro catholica fide vel ecclesiastica disciplina, pro correctione imminentium vel futurorum malorum*, illic est, *pro catholicæ fidei disciplina, pro correctione fidelium, pro emendatione sceleratorum, vel interdictione imminentium seu futurorum malorum.* (9) Capitis decimi fons est magna illa epistola ad Michaëlem, ut Cochlaeus & Demochares notant; licet Gratianus *x* Nicolai tantum nomen adscripserit. Sed Ivo *y* & Anselmus *z* rectius Michaëlis etiam nomen retinent. (10) Extremum caput, quod nobis quoque hodie extremum erit, Gratianus *a* Nicolai clero & plebi Viennensis Ecclesiae esse scribit. Sed Anselmus *b* ita inscripsit: *Nicolaus Episcopus clero & plebi Nonensis Ecclesiæ.* In libro Veronensi est: *Electo & clero Ecclesiæ Nonensis.* Quid tu ex Romanis libris habes? B. Libri cujusdam tui mentionem vidi in Thomasiano libro. Eum esse existimo quem tu Veronensem appellasti. Eadem enim scriptura est in utroque libro. A. Incertum igitur hoc relinquamus hodie caput. (11) De ceteris alio die agemus.

x *35.q.9.c.6.* Sententiam.
y *Ivo par. 5. c. 19. dec.*
z *Ans. lib. 1. c. 72.*
a *De conf. d. 1. c. 7.* Ecclesia.
b *Ansel. li. 5. c. 42. in addit.*

AD-

ADDITIONES.

(1) ANTE caput primum distinctionis 22. haec in eodem Romano libro verba sunt: *Unde Nicolaus Papa II. scribit Mediolanensibus per Petrum Damianum Legatum suum.* In margine, post vocem *Papa* est *junior. Ans.* Et: *Ans. l.* 1. *c.* 63. *al.* 64.

(2) Gratianus in eodem libro ante caput 1. distinctionis 79. his verbis utitur: *Unde Nicolaus Papa II. ait in epistola qua synodum a se Romae habitam refert cap.* 1. *Si quis apostolicae &c.* In margine est: *Poly. l.* 1. *tit.* 4. *Ans. l.* 6. *c.* 15. *infra ead. c. Si quis pecunia.* Et in Notis: Si quis] *Verba Nicolai in epistola quae in voluminibus Conciliorum inpressis post decreta Nicolai primi habetur, haec sunt:* Primo nam. &c. *Idem fere habetur ad finem illius synodi, & refertur infra c.* Si quis pecunia] Ante caput 9. *Si quis pecunia.* haec verba sunt: *Unde Nicolaus Papa II. in Concilio Romano statuit dicens.* In margine additur: *in fine.* Et: *Supra fere idem distin. ead. c.* Si quis apostolicae. *Ans. l.* 6. *c.* 16. *Poly. l.* 1. *tit.* 4. *Ivo par.* 4. *c.* 8.

(3) Capitis extremi distin. 97. in eodem libro inscriptio est: *Unde Nicolaus Papa. Nobilissimus vir &c.*

(4) Haec etiam est in eodem libro inscriptio capitis 123. *Per principalem.* 1. q. 1. *Unde Nicolaus Papa Michaëli Imperatori in epistola quae incipit Proposueramus.* In margine est: *Infra* 9. *q.* 3. *c.* Per principalem. *Ans. l.* 1. *c.* 75. *& l.* 2. *c.* 14. Dicti capitis 21. *Per principalem.* 9. q. 1. inscriptio est eadem: *Item Nicolaus Papa Michaëli Imperatori in epistola cujus initium Proposueramus.* In margine est: *Supra* 1. *q.* 1. *Ans. l.* 1. *c.* 72. *& l.* 2. *c.* 14.

(5) Ante caput 13. *Arguta.* 2. q. 6. haec in eodem libro verba sunt: *Item cum Nicolaus Papa in Hincmarum Rhemensem Archiepiscopum invehatur, qui Rhotandum Episcopum appellantem apostolicam sedem damnare ausus est, ita dicens.* In margine haec sunt: *Al. Rothaldum. In appendice bibliothecae sanctor. patrum.*

trum. Anſ. l. 1. c. 67. Ad vocem *removit* eſt in margine : *Al. revocavit. orig.* Ad verſ. *Hæc quippe. Anſ. l. 2. c. 85.* In Notis : Cana] *Cum antea legeretur* canonica . *Emendatum ſic eſt epiſtola ipſa, quæ habetur manuſcripta, & nuper eſt impreſſa in appendice bibliothecæ : & in libro Ennodij pro Symmacho legitur.* cana miracula, & canum genium , *juxta illud Virgilij :* Cana fides , & Veſta , Remo cum fratre Quirinus , Jura dabant .

(6) Inſcriptio capitis decimi *Patet profecto. 9.* qu. 3. in libro Romano haec eſt : *Unde Nicolaus Papa ad Michaëlem Imperatorem in epiſtola cujus initium Propoſueramus.* In margine eſt : *Anſelm. lib. 4. c. 75. Ivo p. 5. c. 19. Pann. l. 4. c. 11.* Et verſ. *Nec de ejus.* additur : *infra ead.* Ipſi ſunt. p. *nec de ejus.*] In Notis eſt : *Caput hoc apud ceteros etiam collectores multis verbis omiſſis in ſummam quandam redactum eſt.* Innocentius] *In epiſtola Nicolai & apud reliquos collectores eſt* Bonifacius. *Verum neque in Bonifacij neque in Innocentii epiſtolis inventum eſt quod hic affertur. In ea vero epiſtola Nicolaus refert etiam alia quædam ex epiſtola Bonifacij ad Epiſcopos per Theſſaliam.*

(7) Caput ſecundum *Auctoritatem.* 15. q. 6. in eodem libro ita inſcribitur : *Item Nicolaus Papa Epiſcopis Galliæ.* In margine eſt : *Poly. l. 6. tit. 11.* Et in Notis : Alexandri] *Nicolaus citat epiſtolam Alex. I. de qua re notatum eſt ſupra diſt.* 19. Si Romanorum.

(8) Quod attinet ad caput 30. *Nemini.* 17. q. 4. ejus inſcriptio in eodem libro eſt : *Unde Nicolaus Papa omnibus Epiſcopis.* In margine eſt : *Anſ. l. 1. c. 21. Pann. l. 4. c. 10.* In Notis haec leguntur : *Epiſtola ex qua hoc caput eſt ſumptum non extat. Aliquid tamen ſimile habetur in epiſtola prima ad Michaelem Imperatorem .*

(9) Ante caput 18. *Si quis dogmata.* 25. q. 2. in eodem libro haec ſunt : *Item Nicolaus Papa univerſali ſynodo præſidens dixit in Concilio Romano c. ultimo.* In Notis additur : *Caput hoc extat in Concilio Romæ habito , in quo Nicolaus Papa primus Thietgandum & Guntarium Epiſcopos depoſuit. Quod Concilium impreſſum eſt Romæ poſt epiſtolas ipſius.* In margine

gine eſt: *Poly. l.* 1. *tit.* 17. *Deus-dedit p.* 4. *Anſ. l.* 4. *c.* 26. *& l.* 12. *c.* 3. *Ivo p.* 5. *c.* 35. Edita ſunt verba ſynodi.

(10) Haec etiam eſt in eodem libro inſcriptio capitis 6. *Sententiam.* 35. qu. 9. *Item Nicolaus Papa ad Michaëlem Imperatorem in epiſtola ſeptima.* In margine eſt: *Anſ. l.* 1. *c.* 7. *Ivo par.* 5. *c* 19. Voluerit] *Sic etiam in originali impreſſo. Sed Anſelmus & Ivo habent* renuerit.] Vid. dial. 19. add. ult.

(11) In eodem libro inſcriptio capitis 8. Romanis de conſecrat. diſt. 1. haec eſt: *Item Nicolaus Papa electo & clero Nonenſis Eccleſiæ. Eccleſia, id eſt, catholicorum collectio &c.* In margine eſt: *Anſ. l.* 5. *c.* 42.

DE EADEM RE.

Dialogus decimusquartus.

C. Laetos nos fecit recens ex Urbe tabellarius, qui attulit aliquot Gratiani pagellas ad te G. miſſas, ut cognoſcere poſſes qualis eſſet, quae prope diem finem accipiet, Romana juris pontificii editio. Eas igitur ad te pagellas adferimus, ut quid tibi videatur, ſcire poſſimus. A. Pergratum mihi eſt perque jucundum quod dicis. Ipſas igitur pagellas videamus. C. Cur idem caput vario genere literarum ſcriptum eſt? A. Sic diſtinguuntur, ut opinor, Gratiani verba a verbis aliorum. Sed & aliis literis verba ſelectorum virorum conſcripta ſunt, aliis ſcholia Ioannis Teutonici & aliorum interpretum. B. Numeros addunt ſingulis capitibus; ſed an ſequantur Contii editionem, ignoro. Illud videntur retinuiſſe ex aliorum vulgari uſu, quod ſin-

ſingulis paginis addunt, *Decreti ſecunda pars.* A. Conferte has pagellas cum meis libris, & ad me poſtea varietatem referre poteritis. Hodie de Nicolai titulis agemus. C. Ita fiet. A. Titulo quinto de decretis Romanorum Pontificum agitur. Caput primum ab Ivone *a* & Gratiano *b* & Cochlaeo & Demochare Nicolai eſſe dicitur ad Michaëlem Imperatorem. Ego ad Photium CP. ſcribendum cenſeo, ex epiſtola ſexta regiſtri Romae editi, cujus initium eſt *Poſtquam beato Petro*, quae lecta eſt in octava ſynodo CP. actione quarta. (1) Alterum caput apud Ivonem inſcribitur: *Nicolaus Archiepiſcopis per Gallias*; apud Gratianum vero, *Archiepiſcopis & Epiſcopis per Galliam conſtitutis.* Id confirmatur ex epiſtola XIV. in appendice bibliothecae, cujus initium *Quamvis ſingularum*; in qua eſt *apud Gallias* pro *per Galliam.* Ejus exemplum unus ex ſelectis viris ante aliquot annos ad me miſit, quod ea confirmari putaret omnium veterum Romanorum Pontificum epiſtolas, quas Iſidorus Mercator refert. B. In veteri libro, qui Achillis Statii fuiſſe dicebatur, eadem exſtat; cujus exemplum cum aliis attuli. Sed nihil illic inveni de Iſidori collectione ſcriptum. Adfine tamen huic argumentum tractatur: Non eſſe rejiciendas pontificias epiſtolas, licet in Corpore canonum non inveniantur. A. Ita eſt ut dicis. Sed & illud verum eſt, Nicolaum referre non uno in loco verba earum epiſtolarum, quod a tempore Hadriani Pontificis & Caroli Ma-

a Ivo par. 4. c. 211. decr.
b diſt. 11. c. 2. Ivo par. 5. c. 33. decr.
Diſt. 19. c. 33.

gni Imperatoris fieri coeptum eſt. Prioribus ſcriptoribus ignotae fuiſſe videntur. Sed ad varietatem veniamus; de qua paucis agemus, quando totam epiſtolam legere licet. Initio vox *vere* tollenda eſt, cum Gratianus ait: *ita ut quod vere ſedes apoſtolica probavit, hodie teneatur acceptum.* Id appendice eſt: *ita ut quod ſedes apoſtolica probat hodie, teneatur acceptum.* Ivo tollit vocem *vere*: cetera ut Gratianus habet. B. Idem eſt in veteri libro. A. Illa quoque tollenda ſunt: *& ideo inter canones non eſſe aſſumenda,* quae neque apud Ivonem ſunt, neque in appendice. B. Interpretis fortaſſe verba fuerunt. In veteri libro nulla ſunt. A. Pro *Cum & ipſi &c. in omnibus illis* ſcribendum, *cum ipſi &c. illis.* Ivo tamen *vel pro illis* ſcribit. B. In veteri eſt ut in appendice, & *imminutis* pro *diminutis* ut apud Ivonem. A. Pro illis, *qui ante ipſum fuit, vel poſt ipſum eſt, ad aliquod inſtitutum vel reſcriptum recipiendum eſt*, ſcribendum ex appendice: *qui ante vel poſt ipſum fuit, eſt aliquod inſtitutum vel ſcriptum recipiendum.* Ivo *aliquod* pro *ad aliquod*, & *ſcriptum* pro *reſcriptum.* cetera ut Gratianus habet. B. In veteri eſt ut in appendice. A. Quod poſt alia dicitur caput eſſe decimum Leonis in Corpore canonum, quintum pro decimo ſcribendum eſt, tum ex ipſo libro, tum ex Ivone & appendice. In Conciliis eſt caput extremum epiſtolae primae. B. In veteri libro eſt: *Ait enim capitulo quinto ſuorum Decretalium.* A. Mox in Leonis verbis pro *bonae* re-

recordationis scribendum *beatæ record.* & pro illis, *ita nostra declaratione custodiri mandamus*, scriptum in Conciliis est : *ita vestram dilectionem custodire debere mandamus.* Idem etiam est in libro Caesaraugustano. In appendice est : *ita vestræ dilectioni custodiri mandamus.* In Corpore canonum : *ita a vestra dilectione custodire debere mandamus.* Vox *debere* apud Ivonem desideratur, cetera sunt. B. In Achillis libro duplex scriptura cognoscitur. Altera est Ivonis, altera Conciliorum, omisso eodem verbo *custodire.* A. Ego Conciliorum scripturam magis probo, mox illam quae in corpore canonum est. In extremo capite pro illis, *per singula corporum volumina*, scribendum, *per singula voluminum corpora*, ut in omnibus illis libris est, appendice, Ivone, & Caesaraugustano. B. Sic etiam est in veteri illo libro. (2) Venio ad caput tertium Cochlaei, cujus initium, *Si decreta*, quod esse ait extremum distin. xx. clero Constantinopolitano. Sed neque extremum est, neque clero inscribendum, sed Photio Constantinopolitano, ut apparet ex registro Romae edito epist. VI. cujus initium, *Postquam beato*, quam lectam esse diximus in synodo VIII. actione quarta. In libro Caesaraugustano Michaëli Imperatori, apud Gratianum clero Constantinopolitano, non recte est inscriptum. (3) Nunc ad titulum sextum de Imperatoribus veniamus; sub quo sunt capita sex ex epistola ad Michaëlem Imperatorem. Caput primum mendose dicitur esse apud Gra-

Cæs.lib. 1. *c.* 32.

Cæs. lib. 2. *c.* 18.

Distin. 20. *c.* 2.

Cæsar. lib. 2. *c.* 48.

Dist. 10. *c.* 5. Imperium.

tianum diſtinctione decima caput primum, cum ſit caput quintum, cujus initium *Imperium.* Quatuor capita habet Gratianus diſtinctione xcvi. *c* de quibus hoc tantum dicam, ex Gelaſii Pontificis verbis in tomo de anathematis vinculo (ſic enim in Conciliis inſcribitur) ſumpſiſſe Nicolaum illa verba, *Cum ad verum ventum eſt &c.* & Cypriano adſcribere Gratianum diſtin. x. *d* poſt Ivonem *e.* Verborum varietas non eſt cotemnenda. Non enim recte diſtinctione xcvi. ſcripta ſunt, cum ante illa, *actibus propriis*, deſideretur vox *ſic*; & pro illis, *& ut Chriſtiani*, ſcribi debeat, *ut & Chriſtiani*: quae recte Ivo & Anſelmus *f* ſcripſerunt. Quod etiam alio capite, cujus initium *Satis evidenter*, ex Theodoſio minore ad ſynodum Epheſinam refertur, id eſſe opinor actione prima capite xxxi. in eadem ſynodo relatum. Apud Gratianum pro *ſynodum noſtram* ſcribendum eſt *ſynodum veſtram*, ut in Conciliis eſt & apud Anſelmum. (4) Caput ſextum, cujus initium *Non quales*, apud Gratianum *g* eſt cauſſa prima, & apud Ivonem *h* & Anſelmum *i* ex eadem epiſtola ad Michaëlem Imperatorem. (5) Nunc ad titulum ſeptimum de Regibus veniamus: cujus ſeptem capita Cochlaeus refert, ex quibus quatuor habent hanc inſcriptionem: *Nicolaus Lothario Regi.* De his hodie dicemus. Caput primum refert Gratianus diſtinctione lxiii. *k* de quo ſcire cupio quid ſelecti viri ſentiant. Ego tantum invenio in libro Caeſarauguſtano *l* eandem in-

c *Diſt.* 96. *c.* 4. Unicam. *c.* 5. Denique. *c.* 6. Cum ad verum. *c.* 7. Satis evidenter.
d *Diſt.* 10. *c.* 8. Quoniam.
e *Ivo par.* 4. *c.* 188. *in decr.*
f *Anſ. lib.* 1. *c.* 72.
g 1. *q.* 1. *c.* 86. Non quales.
h *Ivo par.* 5. *c.* 18. *dec.*
i *Anſ. d. c.* 72.
k *Diſt.* 63. *c.* 4. Porro.
l *Caeſ. lib.* 3. *c.* 65.

inscriptionem. B. Notant selecti viri exstare epistolam ad Lotharium, item aliam de eadem re ad Episcopos regni Lotharii: sed ego diu quaesitam neutram inveni. (6) A. Quid illam ex qua sumitur caput quartum, cujus initium *Præcipue Gualdradæ?* B. In veteri libro exstat; & principium ejus epistolae est, *Audito revertente Misso*. Magna quoque pars ejus exstat in historia Reginonis; cujus pars edita est Romae post Nicolai epistolas. Pro *Gualdradæ* illic est *Vualdradæ*. C. Antonius Contius notat vocem *Præcipuæ* cum *æ* scribendam in fine, quod nomen fuerit proprium ejus mulieris. Estne hoc in aliquo ex his libris? B. Nullum vestigium exstat. Sed neque apud Anselmum, qui hujus capitis verba refert. Pro verbo *declina*, quo Gratianus & Anselmus utuntur, est in veteri libro & apud Reginonem *declinans*; & adduntur haec: *& ejus consortium perpetuæ oblivioni contradens*. Post vocem *sequestrata*, alia quoque verba omissa sunt; sed & post vocem *passione*, haec addi possunt, *& brevissimi temporis desiderio*. Pro illis, *ad perenne traharis exitium*, est illic, *ad sulphureos fetores & ad perenne traharis exitium*. Pro illis, *ut ait beatus Gregorius*, plura sunt in veteri libro: *Sed ut manifestius vera nos dicere scias, beatum Papam Gregorium audi, qui ait.* Sunt autem verba Gregorii parte III. Pastoralis cap. V.

11. q. 3. c. 8. Præcipue.

Ansel. lib. 12. c. 36.

(7) A. Nunc de alio capite tibi dicendum est, cujus initium *Ita corporis m*, quod Ivo & Gratianus esse Nicolai ad Lotharium Re-

m 11. q. 3. c. 96. Ita corporis.

 gem

gem prodiderunt, & ex eadem epistola idem Ivo *n* esse ait aliud caput, cujus initium est *Annon districta o*. B. De his duobus capitibus nihil certi accepi. (8) A. De ceteris agemus cum licebit.

n *Ivo par.* 8. *c.* 227. *decret.*
o 24. *q.* 3. *c.* 19. Annon.

ADDITIONES.

(1) DISTINCTIONIS II. capitis 2. in Gregoriana editione haec inscriptio est: *Item Nicolaus Papa I. Michaëli Imperatori. Consequens est &c.* In margine haec sunt: *Sententia elicitur ex epistola cujus initium* Proposueramus. *Ivo* p. 4. *c.* 211. Fons omittitur. Vid. lib. 1. dial. 20. add. 1.

(2) Gratiani verba sunt ante caput 1. distinctionis 19. in eodem libro: *De his ita scribit Nicolaus Papa Archiepiscopis & Episcopis per Gallias constitutis. Si Romanorum Pontificum &c.* In margine est: *Ivo p.* 5. *c.* 33. Et ad verba illa, *capitulum sancti Papæ Innocentii*, additur: *Innoc. PP. I. ad Exuperium epist.* 3. *c. ult.* Et ad illa, *unum beati Leonis capitulum*, additur: *Leo PP. I. epi.* 1. *in fine.* Et ad verba, *cap. decimo*, additur: *al. quinto suor. decr.* Et ad illa, *Papa Gelasius*. haec adduntur: *Gelasius Papa I. cum* 70. *Episcopis. Habetur sup.* 15. *dist. c. Sancta Romana. p. Item decretales.* In Notis est: Cum ipsi] *Locus fuit emendatus ex ipsa epistola Nicolai, quæ Romæ manuscripta habetur, & nuper impressa est in appendice bibliothecæ sanctorum patrum; ut dictum est supra dist.* 10. *c.* Leges. (*scribe*, lege) *in qua epistola multa alia habentur ad epistolas decretales etiam antiquissimas pertinentia.*

(3) Capitis secundi *Si decreta.* distinctione 20. in eodem libro inscriptio haec est: *Item Nicolaus I. Photio in epistola cujus initium est: Postquam beato Petro.* In margine haec sunt: *Est eadem epist.* 6. *ex qua sumptum est c.* Quod dicitis. *supra dist.* 16. *Ans. l.* 3. *c.* 33.

(4) Ante caput quintum *Imperium vestrum* distinctione 10. haec in eodem libro verba sunt: *Item Nicolaus Papa I. in epistola ad Michaëlem Imperatorem,*

rem, cujus initium est: Proposueramus. Capitis 8. *Quoniam idem.* eadem distinctione inscriptio est: *Item Nicolaus Papa I. in epistula 7. ad Michaëlem Imperatorem.* In Notis additur: *Huic capiti in codicibus impressis erat præpositus hic titulus*: Cyprianus Juliano Imperatori. *quod est contra omnem temporum rationem. In manuscriptis omnibus, excepto undecimo Vaticano, abest dictio* Imperatori, *quemadmodum & apud Ivonem. Nonum autem habet*, Juliano Episcopo. *Aliud pervetustum*, Jubiano. *Ceterum integrum hoc caput est in epistola Nicolai ad Michaëlem Imperatorem, quæ incipit* Proposueramus; *ex quo refertur infra dist. 96. c.* Cum ad verum. *una cum aliis verbis ejusdem epistolæ ex quibus hæc pendent. Et sumptum est ex Gelasio in tomo de anathematis vinculo.* Propria] *In originali est* propriam volens medicinali humilitate sursum efferri. *Ivo habet ut Gratianus hic in plerisq. codicibus. In nonnullis tamen est*, propriam volens medicinali humilitate sursum efferri; *quemadmodum etiam infra dist. 96. c.*Cum ad verum. *Apud Gelasium loco indicato legitur*, sic actionibus propriis dignitatibusque distinctis officia potestatis utriusque discrevit, suos volens medicinali humilitate salvari, non humana superbia rursus intercipi, ut & Christiani &c.] In margine est: *Ivo p. 4. c. 188. infra dist. 96. c. Cum ad verum.* In Casu: *Iulianus Imp. vendicabat sibi imperium & pontificatum. quod locum habuit in veteri testamento. Sed dicit Cyprianus &c.* Distin. *96.* capitis 4. *Vbinam legistis.* inscriptio est: *Item Nicolaus Papa in epist. ad Michaëlem Imp. quæ incipit Proposueramus.* In margine est: *Ans. p. 1. c. 75.* Capitis 5. ejusdem distinctionis, cujus initium est *Denique hi.* inscriptio est: *Idem in eadem epistola.* Et in margine: *Ans. ibid.* Capitis sexti *Cum ad verum.* inscriptio haec est: *Idem paulo inferius.* In margine est: *supra distin.* 10. *c.* Quoniam. *Ans. ibidem.* Et in Notis: Ad verum] *Post ultima verba capitis antecedentis sequitur continenter in eadem Nicolai epistola:* Fuerunt hæc ante adventum Christi &c. Sed cum ad verum ventum est eundem Regem atque Pontificem, ultra sibi &c. *Nibil autem mutatum est, & ob glossam,*

& quoniam est initium capitis. Nonnulla vero alia huc pertinentia notata sunt supra dist. 10. c. Quoniam. Inscriptio capitis 7. *Satis evidenter.* ejusdem distinctionis est : *Idem in ead. paucis interjectis.* In margine est : *Ans. l.* 1. *c.* 71. Et vers. *Sed & Theodosius* : *Rufinus in hist. lib.* 1. *c.* 2. In Notis est : Theodosius minor] *Verba hæc sunt accepta ex epistola Theodosij ac Valentiniani Imperatorum synodo Ephesinæ per Candidianum missa, quæ est in extremo primæ actionis ipsius synodi. In versione antiqua, quæ servatur in bibliotheca Vaticana, & quæ Lutetiæ edita est, eadem plane hoc loco habentur verba cum his quæ refert Nicolaus, & optime conveniunt cum Græcis.*

(5) Inscriptio capitis 86. *Non quales.* 1. q. 1. in eodem libro Romano haec est : *Item Nicolaus Papa Michaëli Imperatori in epist. quæ incipit Proposueramus.* In margine est : *Ans. l.* 1. *c.* 75. *Ivo par.* 5. *c.* 18.

(6) Haec etiam est inscriptio in eodem libro capitis quarti *Porro scias.* distinctione 63. *Item Nicolaus Papa I. Lothario Regi.* In margine est : *Ivo p.* 5 *c.* 357.

(7) Quod ad caput tertium attinet, cujus initium *Præcipue Gualaradæ.* 11. q. 3. haec est in eodem libro ejus inscriptio : *Item Nicolaus Papa ad Lotharium Regem in epistola cujus initium Audito.* In margine est : *Ans. l.* 3. *c.* 66. *Regino chron. l.* 2. Et ad verba, *ut ait beatus Gregorius*, additur : *Pastor p.* 3. *c.* 5. Et in Notis : *Sumptum est caput hoc ex epistola Nicolai quæ incipit* Audito revertente Misso vestro. *& extat Romæ in monasterio Dominicanorum. Est autem quasi in epitomen radactum* (*reducta* scribo) *multis verbis omissis. Hujus epistolæ bonam partem refert Regino libro secundo Chronicorum.*

(8) Eadem quaestione tertia capitis 96. *Ita corporis* in eodem libro inscriptio est : *Item Nicolaus Papa Lothario Regi.* In margine haec sunt : *Ivo p.* 8. *c.* 227. Et vers. *Probat.* additur : *supra ead. Teugualdum.* Inscriptio capitis 19. *Annon districta.* 24. q. 3. est : *Item Nicolaus Papa Lothario Regi.* In margine est: *Ivo p.* 8. *c.* 227.

DE

DE EADEM RE.

Dialogus Decimusquintus.

A. Ecquidnam lucri ex Romanis pagellis fecistis? C. Sunt multa nobis grata, illud in primis, quod invenimus caput quoddam falso Eutychiano adscriptum, non a Gratiano *a* solum, sed a veteribus quoque, Burchardo *b*, Ivone *c*, & Anselmo *d*, & alio nobis ignoto Polycarpo *e*, recte vindicatum Theodulpho Aurelianensi cap. XXVI. quod a te quoque fuerat animadversum *f*. A. Polycarpus non est scriptoris nomen, sed libri a Gregorio Presbytero collectore canonum conscripti. Estne aliqua varietas insignis? C. Post illa, *neque bibat*, addunt, *neque oret*, ex Theodulpho, Burchardo, & Ivone. (1) B. Alio capite *g* in verbis Ambrosii *h*, quorum pars est in Toletano Concilio *i*, pro illis, *quod & juratus inter saltantium choros promiserat*, scribunt, *quod eviratus inter &c.* ex Ambrosio & Ivone in excerptionibus *k*; namque in Panormia *l ejuratus* editum est. A. Consulite veterem Panormiae librum: facilis autem errandi occasio est. C. In veteri est *eviratus*, sed ita scriptum ut aliquis facile non admonitus *ejuratus* legat. A. *eviratus* placet, quasi virum se esse oblitus. Sed quid in Concilio Toletano est, & apud Rabanum *m*, qui ejusdem Concilii Toletani & Ambrosii verba refert? B. In utroque

a 22. q. 1. c. ult.
b Burc. lib. 12. c. 14.
c Ivo par. 12. c. 71. dec.
d Ans. lib. 11. c. 65. vel. 71. in Rom.
e Polyc. li. 6. tit. 11.
f Libr. 1. dial. 13.
g 22. q. 4. c. 8. Unusquisque.
h Amb. lib. 3. c. 12. de officiis.
i Tolet. 8. c. 2.
k Ivo par. 12. c. 17. dec.
l Idem lib. 8. tit. 8. c. 16. Pan.
m Raban. c. 21. poenitent.

que

que libro haec verba sunt omissa. (2) Sed & Rabanum Romani non adscripserunt; quod etiam facere debuerant in margine capitis quinti & noni ejusdem quaestionis. *n* (3) A. Fortasse imperfecte hae paginae conscriptae sunt. C. Ita est ut dicis. Namque alia invenimus mendosa aut omissa. A. De his alia die agemus. Nunc ad Nicolaum revertamur. Caput secundum tituli septimi, cujus initium *Quæ Lotharius*, apud Gratianum hanc habet inscriptionem: *Nicolaus Papa Carolo Regi*. quod ante eum Ivo in epistola LXII. sive CXXVI. ad Hugonem Lugdunensem scripserat. Regem Francorum appellat Cochlaeus, Imperatorem Anselmus, qui plenius verba Nicolai refert. Fons quaerendus est ex tuo veteri libro. B. Ludovico Regi inscribitur epistola, cujus initium *Syllabarum vestrarum*. In ea extrema Anselmi & Ivonis & Gratiani verba inventa sunt. In verbis varietas non est animadversione digna. Recte Contius notat verba Gratiani esse illa: *In manifestis &c.* (4) A. Quod sequitur caput, *Scelus quod Lotharius*, ex alia epistola sumptum videtur, quae missa esse dicitur *Archiepiscopis & Episcopis per Galliam, Italiam, & Germaniam constitutis*, apud Gratianum *o*, *atque per universas provincias* addit Ivo *p*. idemque est in libro Caesaraugustano *q*, in quo tamen vox *Galliam* desideratur. A te expecto ut fontem aperias. B. Frustra expectas. Nullum enim habeo quem possim ostendere; nisi forte ex Ivone conjectura ducamur; ut idem sit fons qui

n 22. *q*. 4. *c*. 5. In malis. & *c*. 9. Incommutabilis.

2. *q*. 1. *c*. 16. Quae Lotharius.

Ans. lib. 12. *c*. 35.

o 2. *q*. 1. *c*. *ult*.

p *Ivo par*. 8. *c*. 226. *decret*.

q *Cæs. lib*. 10. *c*. *ult*.

11. *q* 3. *c*. 10. Teugualdum.

qui est alterius capitis, cujus initium *Teugualdum*, quod est in extremo registro Romae edito, & id fragmentum esse synodi Romanae existimabas; quod etiam selectis Romae placuit. A. Non displicet conjectura; sed certiora exspectemus. (5) De illo videamus, cujus initium *Excellentissimus Rex Carolus*, quod ex epistola ad Hincmarum Remorum Archiepiscopum sumptum dicitur; licet in nomine sit varietas, de qua alio die dictum est. Apud Ivonem eadem est inscriptio quae apud Gratianum. Quid tu habes dicere? B. In incertis esse collocandum. (6) A. Sequitur titulus octavus de Patriarchis & Archiepiscopis, cujus quatuor capita sunt. Quartum autem est illud de quo agebamus, cujus initium *Teugualdum* r, ex epistola missa omnibus Episcopis Galliae & Germaniae apud Cochlaeum. Id Ivonis *s* verbis confirmatur, licet Gratianus Nicolai tantum nomen adscripserit; nisi quid selecti viri addiderunt. B. Addunt: *in synodo Romana contra synodum Metensem capite secundo.* In extremo capite, illis verbis, *Prædictis autem depositis*, haec addunt: *Hæc non sunt in eo Concilio, sed ex aliqua epistula sunt quam non habemus. Videndus Regino libro secundo chronicorum.* A. Ivo eadem verba omisit; sed & in fragmento Romae edito pro eis verbis alia sunt. De aliis nos capitibus videamus. Caput primum *t* ex epistola ad Joannem Ravennatem Archiepiscopum esse dicitur. Ad Nicolaum minorem pertinere in quodam Michaëlis Thomasii

11.*q*.3.*c*.102. Excellentiss.

Ivo lib. 5.*tit.* 3. *c.* 26.*Pan.* & *par.* 14. *c.* 46. *decr.*

r *d. c.* 10. Teugualdum.

s *Ivo d. c.* 226.

t *Dist.* 63.*c.* 13. Episcopos.

sii

ſii libro inveni. B. In Pontificali de vitis Pontificum libro certius eſt Nicolaum primum in Concilio Romae habito in domo Leoniana de cauſſa hujus Joannis cognoviſſe, eique reſtituto dixiſſe *ut Epiſcopos per Æmiliam niſi poſt electionem de eis cleri & populi*, *atque per epiſtolas apoſtolicæ ſedis Præſulis*, *non habeas conſecrandi licentiam*. A. Haec meliora ſunt quam quae Gratianus refert. (7) Quid de altero capite dices, cujus initium *Hæc eſt ordinatio u*, ex epiſtola ad Salomonem Regem Britonum? B. Nihil habeo quod dicam. C. Contius addit Regem ultimum eum fuiſſe Britonum. (8) A. Caput tertium, cujus initium *Conqueſtus eſt x*, apud Ivonem *y* ſaepe relatum invenio, tam in excerptionibus & in Panormia quam in epiſtolis, ex epiſtola Nicolai ad Rodulphum ſive Radulfum Archiepiſcopum Bituricenſem, quem etiam Primatem Aquitaniarum vocat. Sic etiam inſcriptum eſt, ut apud Gratianum, bis in libro Caeſarauguſtano *z*. B. Non exſtat in his quos attuli libris. A. Ex eadem epiſtola fortaſſe eſt caput prius tituli noni de ſacris ordinibus, cujus initium *Quæ in conſecrationibus*. Habet enim ſimilem inſcriptionem apud Ivonem & Gratianum, niſi tibi aliud videatur. B. Non habeo quod tuis verbis addam. (9) A. Poſterioris capitis, cujus initium *Simoniaci*, inſcriptio apud Ivonem *a* eſt *In decretis Nicolai cap.* 11. apud Gratianum *b* *Nicolaus Papa ſecundus*. Utram tu inſcriptionem veriorem putas? B. Nihil certi conſtitui poteſt. (10) A.

u 3. *q.6.c.*10. Haec quippe.
x 9. *q.*3.*c.* 8. Conqueſtus.
y *Ivo lib.* 4. *tit.* 4. *c.* 3. *Panor.* & *par.* 5. *c.* 56. *decr.* & *in epiſtol.* 77.*vel* 133.*Remenſis diœceſis Epiſcopiſ,*& *epiſtol.* 234. *vel* 238. *Lugd. Primati*, & *ep.*54.*vel* 65. *Hugoni Lugdun. Archiepiſcopo*, & *epiſtol.* 58. *Vrbano II. Pont. Max.*
z *Cæſ. lib.* 2. *c.* 79. & *lib.* 3. *c.* 51. *Diſt.*23.*c.*12. Præterea. *Ivo par.* 6. *c.* 121. *decr.*
a *Ivo lib.* 3. *tit.* 9. *c. ult. Panor.*
b 1. *q.* 1. *c.* 107. Statuimus.

A. Titulus decimus de Episcopis octo habet capita, ex quibus tria eandem habent inscriptionem: *Nicolaus Alvino* vel potius *Albino Archiepiscopo Januensi*. Primi *c* initium, *Episcopi ab anni*, alterius *d Pontifices qui aliqua*, tertii *e Episcopos vero*. Haec apud Ivonem *f* in excerptionibus ita inscribuntur: *Nicolaus Alvino Jovanensi Episcopo*; sed in margine: *Januensi*. Mihi quidem mendosum videtur *Januensi Archiepiscopo*; sed & Contio *Jovanensi* non displicet. Tibi optio permittitur, vel potius ut fontem ostendas rogandus es. B. Hac quoque in re mei adhuc fontes sitiunt. Januenses autem vel Genuates sub Nicolao Archiepiscopum non habuisse crediderim. De Jovanensi Episcopo quaerendum censeo. C. Quid si Lovaniensem vel Viennensem scribamus? B. Incertum id quoque est. (11) A. Est aliud caput, cujus initium est *Episcopis dispensatio*. Id Gratianus Nicolai Papae tantum nomine inscripsit. Cochlaeus & Demochares recte Michaëli Imperatori adscripserunt. Est enim in extrema illa epistola, cujus initium *Proposueramus*. (12) In tertio capite *Si quælibet*, cujus initium apud Gratianum est *Denique Suffredus*, nihil addunt. Tuum auxilium implorandum est. B. Immo divinum. Humano enim destituti sumus. (13) Idem dicturus sum de sexto capite *Sciscitaris*, quod ex epistola missa Hunifrido Morinensi Episcopo sumptum dicitur. A. Haec igitur incerta relinquimus. C. *Humifrido* pro *Hunifrido* est apud Democharem &

c *Dist.* 34. *c.* 1.
d 7. *q.* 1. *c.* 4. Pontifices
e *d. c.* 4. *in fin.*
f *Ivo par.* 5. *c.* 352. & 356 *decr.*
Dist. 43. *c. ult.*
6. *q.* 3. *c.* 3. Denique.
7. *q.* 1. *c.* 47. Sciscitaris.

& Contium. A. Cochlaei scriptura magis placet. (14) Cetera in alium diem differamus.

ADDITIONES.

(1) DE inscriptione capitis extremi 22. q. 1. scriptum est lib. 1. dial. 13. addit. 14.

(2) Ante caput octavum *Vnusquisq.* 22. q. 4. in Romano libro inscriptio est : *Item Ambrosius de officiis lib. 3. c. 12.* Et in margine est : *In Tolet.* 8. *c.* 2. *Ivo p.* 12. *c.* 17. Et vers. *Saepe pleriq.* additur : *Pann. l.* 8. *c.* 101. Et ver. *Non semper : Infra ead. Non semper.* In Notis est : Eviratus] *Emendatum est ex beato Ambrosio & Ivone. Antea enim legebatur , & juratus.* Rabanus omissus est.

(3) In eadem quaestione 4. capitis 5. *In malis.* in eodem libro haec inscriptio est : *Item Isidorus in Synonimis libro secundo.* In Notis additur : Secundo] *Etiam B. Braulius in vita Isidori memorat duos synonimorum libros. Et in synonimis, quae nuper cum aliis Isidori operibus sunt Parisiis impressa, facile locum haberet divisio in duos libros. Nam ex posteriore parte videtur sumptus libellus de norma vivendi , qui in eodem Parisino codice habetur. Alter autem libellus de contemptu mundi, qui & ibidem & antea Antuerpiae & olim Venetiis sub hoc titulo* Isidorus de homine & ratione deflente & de homine & ratione consolante *impressus est , videtur epitome quaedam synonimorum.* In margine haec sunt : *Cap. de mendacio in impresso Parisiis. Ivo p.* 12. *c.* 12. *In Tolet.* 8. *c.* 2. *& in Tribur. c.* 21. *& glossa ordinaria in c.* 14. *Matthaei in ver. juramentum.* Capitis noni ejusdem quaestionis, cujus initium *Incommutabilis*, haec inscriptio est : *Item ex Concilio Toletano* 8. *c.* 2. In Notis additur : *Initium hujus capituli emendatum est ex recentioribus editionibus Conciliorum Coloniensibus & codice Lucensi regio. In vetustioribus autem editionibus & duobus codicibus Vaticanis , duobusque monasterij Dominicani , post vers.* innectenda, *quod in ipso Concilio antecedit hunc*

capi

capitulo, *ſequitur continenter* : Etenim immutabilis deitatis licet dicta ſint firmiſſima, crebro tamen &c. *intermediis omiſſis.*] Rabanus omittitur.

(4) Caput 16. *Quæ Lotharius.* 2. q. 1. in eodem libro ita inſcribitur : *Item Nicolaus Papa Ludovico Regi in epiſtola quæ incipit Syllabarum.* In margine eſt : *Anſ. l.* 12. *c.* 35. In Notis additur : *Sumptum eſt ex epiſtola quæ habetur in codice ſæpe memorato monaſterij Dominicanorum*, *in qua hæc præcedunt* : Accuſatorem autem habere Lotharium non niſi illum qui accuſator fratrum in Apocalypſi appellatur, & opera ejus, quæ & ipſa ejuſdem antiqui hoſtis inſtinctu patrantur, profecto comperimus. Quæ vero Lotharius Rex &c.

(5) Gratiani verba ſunt ante caput extremum 2. q. 1. in eodem libro : *Unde idem Nicolaus Papa ſcribit Archiepiſcopis & Epiſcopis per Galliam*, *Italiam*, *& Germaniam conſtitutis. Scelus quod Lotharius &c.* In margine eſt : *Ivo p.* 8. *c.* 226. *Regino omnia hæc refert lib.* 2. *Chron. nu.* 875. Capitis 10. *Teugualdum.* 11. *q.* 3. inſcriptio eſt : *Item Nicolaus Papa.* In margine additur : *In ſynodo Romana c.* 2. Item : *Al. Thietgandum. Ivo p.* 8. *c.* 226. Et in Notis : *Caput hoc Ivo citat ex Nicolao Epiſcopis & Archiepiſcopis per Galliam*, *Italiam*, *Germaniam*, *atque per univerſas provincias conſtitutis ; in qua epiſtola videtur retuliſſe quid in Concilio a ſe Romæ habito de Metenſi ſynodo penitus abolenda & depoſitione Thietgandi & Guntharij ſtatutum fuerit. De quo quidem Concilio & horum Epiſcoporum depoſitione Regino lib.* 1. *Chronicor. accurate hæc ſcribit :* Interea Thietgandus &c.] Conſiſtere] *In ſecundo capite Concilij locus hic ita habet:* conſiſtere *:* Diffinientes &c. *Et ſunt verba ſumpta ex capite* Si quis Epiſcopus damnatus. *ſupra ead. ex Concilio Antiocheno.*

(6) Eadem quaeſtione capitis 102. *Excellentiſſimus.* in eodem libro inſcriptio haec eſt : *Unde Nicolaus Papa Hincmaro Rhemorum Archiepiſcopo.* Et in margine eſt : *Ivo p.* 14. *c.* 46. *Pann. l.* 5. 106. Et ad verba *novit aliud eſſe &c.* additur : *B. Greg. l.* 34. *mor. c.* 16.

(7) Diſtinctione 63. capitis 13. *Epiſcopos per Æmiliam.*

tium. inscriptio est in eodem libro : *Item Nicolaus Papa Ioanni Ravennati Archiepiscopo.* In Notis est: *In vetusto codice Mutinensi sex Concilij Romæ habiti referuntur capitula , quorum secundum est hoc. Et de hac eadem re habentur multa in Pontificali manuscripto in gestis Nicolai primi .*

(8) Haec est in eodem libro inscriptio capitis 10. *Hæc quippe.* 3. qu. 6. *Vnde Ioannes Papa Salomoni tertio & ultimo Regi Britonum.* In margine est : *Regino lib. 2. Chron.* In Notis : Subrogati post sunt] *Sic restitutum est ex aliquot vetustis & valde emendatis codicibus. Antea legebatur* subrogari possunt .

(9) Ante caput octavum *Conquestus est* 9. qu. 3. haec in eodem libro verba sunt : *Item Nicolaus Papa Rodulpho Bituricensi Archiepiscopo.* In margine est : *Ivo p. 5. c. 56. Pann. l. 4. c. 29.* Capitis 12. *Præterea.* distinctione 23. inscriptio est : *De his ita scribit Nicolaus Papa Radulpho Archiepiscopo Bituricensi.* In margine est : *Ivo par. 6. cap.* 121. Et vers. *Ergo. Inno. PP. I. ep. 1.*

(10) Inscriptio capitis 107. *Statuimus.* 1. q. 1. in eodem libro haec est : *Hanc distinctionem innuit Nicolaus Papa secundus scribens omnibus Episcopis.* In margine est : 4. *sent. dist.* 25. *Pann. l.* 3. *c.* 127.

(11) Capitis primi distinctione 34. in eodem libro inscriptio est : *Vnde Nicolaus Papa ad Albinum Archiepiscopum. Quorundam relatione &c.* In margine est : *Al. Alvinum. Ivo p. 5. c.* 353. Inscriptio capitis 4. *Pontifices* 7. q. 1. haec est : *Item Nicolaus Papa Alvino Ianuensi Archiepiscopo.* In margine est : *Al. Albino Vienensi. Ivo p. 5. c.* 352.

(12) Distinctione 43. capitis extremi in eodem libro inscriptio est haec : *Item Nicolaus ad Michaëlem Imp. in epistola cujus initium est Proposueramus. Dispensatio est nobis &c.* In margine haec sunt : *Dispensatione nobis. orig.*

(13) Haec etiam sunt in eodem libro verba ante caput 3. *Denique Suffredus.* 6. q. 3. *Item Nicolaus Papa.* Ad illa verba, *Quod quia omissum* , additur in Notis : *Locus hic emendatus est ex plerisque vetustis Gratiani codicibus .*

(14) In

(14) In eadem editione inſcriptio capitis 47. *Sciſcitaris.* 7. q. 1. haec eſt: *Item Nicolaus Papa Humifrido Morinenſis Eccleſiæ Epiſcopo*.

DE QUIBUSDAM LOCIS GRAtiani Romanae editionis, & de aliis Nicolai capitibus.

Dialogus decimusſextus.

A. VESTRUM nunc eſt de Romanis pagellis dicere. B. Quod ex beati Auguſtini epiſtola CLIV. Gratianus refert de jurejurando Laban, mendoſum erat: *ſicut Laban per Deum Sochot.* Scribi enim debuit, *per Deum Nachor*, ut in ſacris libris eſt, licet in Auguſtini editis libris ſit *Jacob.* A. Vidiſtis quid Ivo & Anſelmus & liber Caeſarauguſtanus ſcripſerint? B. Ivo *a* in Panormia habet: *Laban per Deos ſuos Sochot vel Nachor*. Idem in excerptionibus, *per Deum Nachor*, ut etiam Romani referunt. In Anſelmi libro *b* omiſſa ſunt haec verba. In Caeſarauguſtano *c* eſt, *per Deum Sabaoth.* quod etiam invenimus in veteri Gratiani libro. In alio tamen non minus veteri eſt *Sochot.* C. Romani referunt in vetuſto Gratiani libro inveniſſe *Nachor.* A. Id igitur retineamus quod in ſacris libris eſt. B. In eodem capite verba Gratiani ſunt: *ſicut Joſeph, qui per Pharaonem jurando, hoc in eo veneratus eſt quod Dei judicio poſitus erat in infimis.* In margine eſt: *Alias Memphis.* Et in ſcholio: *In infimis*]

22. q. 1. c. 16. Movet. p. Alia.

Gen. 21. vel 31.

a Ivo lib. 8. tit. 8. c. 28. Panor. & par. 12. c. 35. dec.

b Anſ. lib. 11. c. 69.

c Cæſ. lib. 6. c. 19.

Alias Memphis, quae erat caput regni Pharaonis, & in alio scholio: *Positus erat*] *scilicet Pharao. In infimis*] *id est, in mundanis. Vel positus erat, scilicet Princeps, in mundanis, vel in Memphis, quae civitas erat vel caput regni.* Haec in Romano edita sunt ut jam pridem habebamus. In duobus quoque veteribus tuis Gratiani libris illa sunt, *in infimis.* & in altero eorum hoc scholium: *id est, in mundanis, vel terrenis, & erat praepositus alius.* & in voce *positus* additur in margine: *Pharao.* In sacris libris, cum de Pharaone agitur, Memphis nulla mentio est. A. Ego pro *in infimis* malo *in summis* scribere: *in Memphis* dicere per Grammaticos non licet. C. *Barbara pyramidum sileat miracula Memphis*, ait Valerius Poëta. Quibus verbis apparet Memphin claram fuisse illa pyramidum mole, quas Ægypti Reges fecisse constat ex Herodoto & Diodoro Siculo. A. Invenies, ut opinor, apud Eusebium quis fuerit ille Rex Ægypti, cui Moses servierit, eumque fuisse ante Memphim conditam ab Epapho Jovis filio. (1) B. Mendose editum invenimus capite altero quaestionis quartae ejusdem caussae in margine, *Matth.* 4. pro *Matth.* 14.

22. *q*.4. *c*. 2. Est etiam.

& *Ivo par.* 12. *c*. 3. pro *c*. 10. Et capite quinto desiderantur haec: *Raban. c.* 21. *paenit. & Burch. lib.* 12. *c.* 29. *& Ivo p.* 12. *c.* 12. *&* 84. C. Ego in scholio capitis noni non recte editum esse credo,

e. q. c. 5. In malis.

Sententiam] *id est, communicationem*; sed melius alii habent *comminationem.* Quae vero ex Macrobio afferuntur, tri-

tripliciter contingit deos loqui, in somnio Scipionis reperiri aliis verbis existimo: *Sed non advertunt hanc habere legem omnia ( ) vel signa vel somnia ut de adversis oblique aut denuntient aut minentur aut moneant.* & quae sequuntur. (2) A. Imperfectas esse istas pagellas existimo, & mendosas. Integras & sine istis mendis habebimus alias. Interea Nicolai capita persequamur. Caput septimum decimi tituli, cujus principum est *Reprehensibile valde d*, Nicolai ad Carolum Imperatorem esse ait Gratianus post Ivonem *e* & librum Caesaraugustanum *f*. Regem Francorum vocat Cochlaeus. Estne in aliquo veteri libro? B. Inventa est Ludovico & Carolo Regibus missa epistola, cujus initium *Credimus ex Dei dono.* Ex ea mutandum est pro *cum omnibus aliis*, *cum aliis*, voce *omnibus* omissa (3) A. Capitis octavi inscriptionem ad Radulphum sive Rodulfum Bituricensem Archiepiscopum vidimus, cum de capitibus tituli octavi ageremus. Eadem est apud Ivonem. B. Ita est ut dicis. Sed fontes adhuc quaerimus. (4) A. Titulus undecimus est de Presbyteris; cujus sex capita sunt. Primum caput non recte Nicolao primo omnibus Episcopis adscribitur, cum sit Nicolai minoris in Concilio Romano capite tertio. Neque male Ivo in Pannormia inscripsit: *Decretum Nicolai junioris & Alexandri.* quod etiam Demochares notat. Alexandri autem minoris verba refert, praeter Ivonem, Gratianus *g* & liber Caesaraugustanus *h*. (5) Caput alte-

A a 2 rum

e q. c. 9. Incommutabilis.
( ) omina f.

d 23. q. 8. c. 1 c. R[illegible]

De consec. d. 1. c. 55. Porrò.

Ivo par. 5. *c.* 20. *decret. Dist.* 32. *c.* 5. Nullus.

Ivo lib. 3. *tit.* 11. *c.* 3. *Pan.*

g *c.* 6. Præter. *dist. cap.*
h *Cæs. lib.* 8. *c.* 44.

rum, cujus initium *Sacerdotes*, ex epistola missa *Carolo Archiepiscopo & ejus suffraganeis* Ivo *i* & Gratianus *k* adscribunt, *Carolo Archiepiscopo Maguntino* Cochlaeus, *in gestis Concilij Vormaciensis* Demochares. Id confirmatur ex libro Conciliorum cap. XI. & XII. ejusdem Concilii. (6) Incertior est inscriptio tertii capitis, cujus initium *Si presbyter*. Est enim apud Ivonem *l*: *Nicolaus Hosbaldo Episcopo Quadrantino. Coëpiscopo* pro *Episcopo* habet Gratianus *m*, *Chorepiscopo* Contius ex veteri libro. *Osualdo coëpiscopo* Joannes Cochlaeus. Mihi *Osualdo Episcopo* magis placet, nisi tu certiora adferas. B. Nihil habeo de ea re dicere. Osualdi Episcopi nomine vidi libellum *Martyrologium* inscriptum. A. Idem Osuvaldus appellatur; fuitque ejus nominis sanctus vir Episcopus Vintonensis & postea Eboracensis in Britannia: in qua insula ego veterem librum Osuvaldi Martyrologii titulo inscriptum inveni. (7) Caput quartum, *Presbyter iste*, ex epistola missa Gerardo sive Girardo Turonensi Archiepiscopo Gratianus *n* inscripsit. Ivo *o* eum Airardum appellat. Quid tu ais? Fuitne aliquis hoc nomine Archiepiscopus, ad quem Nicolaus scripserit? B. Nihil habeo quod dicere possim. (8) A. Certior est inscriptio capitis quinti, cujus initium *Sciscitantibus. p Nicolaus ad consulta Bulgarorum.* quae melius est apud Gratianum & Ivonem *q* in Panormia, quam apudeundem in excerptionibus. Sine inscriptione est in libro Tarraconen-

i *Ivo lib.* 3. *tit.* 11. *c.* 4. *Panor.*
k *Dist.* 50. *c.* 33. Sacerdotes.
l *Ivo par.* 10. *c.* 24. *decret.*
m *Dist.* 50. *c.* 39. Studeat.
n 2. *q.* 1. *c.* 10. Notum.
o *Ivo par.* 6. *c* 429. *decret.*
p 15. *q.* 8. *c.* 5. Sciscitantib.
q *Ivo. lib.* 5. *tit.* 1. *c.* 11. *Panorm. & par.* 2. *c.* 83. *decr.*

nensi *r*. Est in editis capitibus cap. LXXI. ex quo possunt addi verba a Gratiano praetermissa. Aliter Lucius tertius refert hujus capitis verba, cum scribit *s*: *sacramenta quæ purgatoria cunctarum cogitationum existunt. contagionum* enim habet Nicolaus, non *cogitationum*, neque *pollutionum*, ut est in quadam collectione *t* posita post Concilium Romanum Alexandri tertii. (9) Sextum caput *u* inscribitur *Nicolaus Thadoni* vel *Tadoni Archiepiscopo Mediolanensi*, apud Ivonem *x* & Gratianum. Quid tu his addis? B. Hoc tantum, de Presbyterorum flagellatoribus agere Nicolaum, non Clericorum; ut est in epitome. (10) A. Nunc surgendum censeo.

r *Tarrac.lib.* 1. *c.* 168.

s *De cohabit. cler. c.* 7. Vestra. *apud Greg.IX.c.* 1. *de vita & hon. cler. in* 2. *collect.*

t *Par.* 50. *c.* 38.

u 17. *q.* 1. *c.* 23. De Presbyteror.

x *Ivo par.* 10. *c.* 20. *decr.*

ADDITIONES.

(1) GRATIANUS ita scribit in eodem Romano libro ante caput 16. *Movet te.* 22.q. 1. *De his ita scribit Augustinus eadem epist.* 154. *ad Publicolam.* Et in margine est: *Sent.* 3. *dist.* 39. *Ans. l.* 11. *c.* 75. *Ivo par.* 12. *c.* 35. *Pann. l.* 8. *c.* 117. *Polyc. l.*6. *tit.*11. In Notis haec sunt: *Quia ille*] *In epistolis B. Augustini excusis legitur*, quam ille qui ei jurat falsos Deos colit. *In codice earundem Vaticano*, quando ille qui ei jurat falsos Deos colit. *In editione Frobeniana & apud Ivonem*, quia ille qui ei jurat falsos Deos colit. *Nachor*] *Sic est emendatum ex loco ipso Genesis*, *Ivone*, *& uno vetusto Gratiani codice*, *in cujus quidem vulgatis erat* per Deum Sochot, *in beati Augustini autem* per Deum Jacob.] Verba Gratiani *sicut Ioseph* &c. & scholii ut in dialogo.

(2) Eadem caussa quaest.4. cap.2. *Est etiam.* haec in eodem libro inscriptio est: *Item Ambrosius de officiis lib.*1. *c.*50. In margine est: *Ibidem in Tolo.*8. (adde *c.*2.) *sent.*3. *dist.*39. *Ivo par.*12. *c.* 3. [scribe *c.* 10.) *Pann. l.*8. *c.*91. *Matth.*4. (scribe 14.) In No-

 tis

tis est: *Custodire*] *Addita est vox ista ex originali & Concilio Toletano, in quo refertur.* De inscriptione capitis 5. *In malis.* eadem quaestione scriptum est dial. 15. addit. 3. hujus libri. Scholium *Sententiam, id est, communicationem. c. 9. Incommutabilis.* eadem quaestione sic est editum ut in dialogo refertur.

(3) Quod attinet ad caput 19. *Reprehensibile.* 23. q.8. in eodem libro id ita inscribitur: *Sed objicitur illud Nicolai ad Ludovicum & Carolum Reges.* In margine est: *Ivo par.5. c.334.* Et in Notis: *Epistola ex qua sumptum est hoc caput extat Romae in monasterio Dominicanorum scripta Ludovico & Carolo Regibus, cujus initium est* Credimus ex Dei dono; *in qua de Carolo, sermonem proprie ad ipsum convertens, queritur Pontifex ob quasdam excusationes, & hanc praecipue, quae hoc capite continetur, nullos Episcopos Romam ad synodum, quam ipse habere volebat, missos fuisse. Propterea mutatus est titulus, qui antea erat: ad Carolum Imperatorem.* In casu relictum est: *Carolus Imperator scribit &c.*

(4) De consecrat. distinctione 1. c.56. Romanis, cujus initium est *Porro Gloria.* haec inscriptio est: *Item Nicolaus Papa Rodulpho Archiepiscopo Bituricensi.* In margine est: *Ivo par.5. c.20.* Et in Notis: *Apostolico*] *Vox ista abest ab aliquot Vaticanis codicibus. Ivo tamen habet.*

(5) Ante caput quintum *Nullus Missam.* distinctione 32. haec in eodem libro verba sunt: *Item Nicolaus Papa omnibus Episcopis.* In margine est: *In synodo Romana* CXIII. *Episcoporum in basilica Constantiniana.* Et: *Pann. l.3. c.135.* In extremo capite haec verba sunt. [*Quicumque Sacerdotum & Diaconorum &c.*] [*Sicut in subsequenti capitulo Alexandri secundi continetur.*] *Sicut in subsequenti*] *Haec clausula est Gratiani omittentis referre ex capite Nicolai ea quae proxime ex Alexandro relaturus erat. Sunt enim eadem verba. Nam Nicolaus secundus in epistola, quae extat, omnibus Episcopis catholicis scripsit se in Concilio quod Romae habuit centum tredecim Episcoporum hunc canonem edidisse, quem postea Alexander secundus (ut ipse etiam testatur in epistola manuscripta) in Con-

Concilio a se habito iisdem verbis repetivit. Quare in Pannormia appellatur decretum Nicolai junioris & Alexandri. Inscriptio capitis 6. *Præter hoc.* eadem distinctione: *Item Alexander secundus.* Et in margine est: *In epist. proxima notat. indicata. Pann. ibid. & l.8. c. 142.* Et ad verba, *Papæ Leonis*, additur: *Leo IX. in Concilio Romano.* In Notis est: *Et rogantes*] *Hæc usque ad vers.* deinde *addita sunt ex epistola manuscripta Alexandri; quorum aliqua etiam sunt in Concilio Nicolai, in quo est præterea sequens versiculus,* Deinde, *qui in epistola Alexandri non est.*

(6) In eodem libro inscriptio capitis 33. *Sacerdotes.* distinctione 50. haec est: *Unde Nicolaus Papa Carolo Archiepiscopo & ejus suffraganeis.* In margine est: *In gestis Concilij Vormaciensis c.11. Vide Ivonem par.10. c.180. Pann. l.3. c.136.*

(7) Eadem distinctione caput 39. *Studeat.* in eodem libro ita inscribitur: *Unde Nicolaus Papa scribit Hosbaldo Chorepiscopo Quadrantino.* In Notis additur: *Chorepiscopo*] *Antea legebatur* coëpiscopo. *Emendatum est ex omnibus, quæ collata sunt, vetustis Gratiani exemplaribus; optimeque convenit verbis Nicolai.* In margine est: *Ivo p.10. c.24.*

(8) Capitis 10. *Notum sit.*2. q.1. in eodem libro inscriptio est: *Item Nicolaus Papa Girardo Turonensi Archiepiscopo.* In margine est: *Al. Airardo. Ivo p.6. c. 429.*

(9) Gratiani verba sunt ante caput 5. *Sciscitantib.* 15. q.8. in eodem libro Romano: *Item Nicolaus ad consulta Bulgarorum c.71.* In margine est: *Extra. de cohab. cler. & mul. c. Vestra duxit. Ivo par.2. c.83. Pann. l.5. c.13.* Et in Notis: *Et cerea*] *Antea legebatur* &c. *Restitutum est ex originali, ex quo alia etiam sunt emendata & addita. Hieronymo*] *Est in epistola de septem gradibus; quemadmodum & quod sequitur* Priusquam audias &c. *est ibidem superius.* Caput 7. *Vestra duxit.* de cohabit. cleric. & mul. ita inscribitur: *Lucius III.* In margine est: *c.1. eo. tit. in 2. compil. & post Concil. Lateran. sub Alexan.III. par. 50. c.18.* Vox *contagionum* edita est. Retinenda igitur est in ea collectione.

(10) Quod attinet ad caput 23. *De Presbyterorum.* 17. q.4. ejus inſcriptio in editione Romana eſt: *Item Nicolaus Papa Thadoni Archiepiſcopo Mediolanenſi.* In margine eſt: *In Chronico Mediolan. Ivo p.10. c. 20.*

DE ALIIS NICOLAI PAPAE capitibus.

Dialogus decimusſeptimus.

A. TITULUS duodecimus de Clericis inſcribitur. Tria tantum habet capita. Primi capitis initium *Clericus qui*. Ejus inſcriptio apud Gratianum *a*: *Nicolaus Papa Odoni Viennenſi Archiepiſcopo*. apud Ivonem *b*: *Stephanus Adoni Viennenſi Archiepiſcopo*. Eſt etiam varietas in illis verbis: *De illo Clerico Alverico*. Eſt enim *Alvico* pro *Alverico* apud Ivonem, *Albino* apud Contium, qui *Othoni Colonienſi* in margine adſcripſit, & *Adoni Viennenſi* ex Ivone. Stephani non habuit rationem. B. In veteri libro exſtat Nicolai epiſtola Odoni Archiepiſcopo miſſa, ut in indice ſcriptum eſt, Adoni in verbis plene relatis. In eadem hoc non inveni caput, ſed illud quod alibi poſuit Gratianus *c* ita inſcriptum: *Nicolaus Papa Adoni Viennenſi Archiepiſcopo.* Eadem inſcriptione utitur Ivo *d* in excerptionibus & in epiſtolis. A. De eo capite poſtea erit agendum. (1) Caput alterum, cujus initium *Clericum*, quod apud Gratianum *e* ſolo Nicolai Papae nomine inſcribitur, apud Ivonem *f* *Nicolaus Vuilfredo Morinenſis Eccleſiæ*

a *Diſt.* 32. *c.* 4. De illo.
b *Ivo par.* 6. *c.* 119. *decret.*
c 12. *q.*2. De reb. 22.
d *Ivo par.* 3. *c.* 152. & *in epiſt.* 71. *vel* 30. *Belvac. Decano.*
e *Diſt.* 50. *c.* 5 Clericum.
f *Ivo par.* 6. *c.*119. *decret.*

siæ Episcopo, sed & plenius scriptum est. Sic etiam in libro Caesaraugustano *g* plenius scribitur, & eodem modo inscriptum legitur una excepta voce *Vuilfredo*; pro qua est, *Guifredo*. Similis est inscriptio cujusdam capitis *h*, de quo egimus cum de titulo decimo dictum est, licet illic Hunilfredus diceretur. Hoc loco apud Cochlaeum est *Osualdo coëpiscopo Quadrantino*, ut capite tertio tituli undecimi *i*: quae etiam inscriptio est cujusdam capitis proximi apud Gratianum *k* huic nostro, & in libro Caesaraugustano *l*, in quo tamen est *chorepiscopo* pro *coëpiscopo*, ut apud Contium & in veteri libro meo est. B. Inscriptionem eandem utrique capiti convenire putavit. Sed cur non invenimus alterius capitis verba in his viginti titulis? C. Quid si posterius caput non esse Nicolai credidit, aut utrumque ejusdem esse sententiae? A. De tertio capite videamus, cujus initium *Hi qui arborem m*. Hoc solum Nicolai nomen habet apud Gratianum & Cochlaeum. De eo quid selectis viris placuit? B. Incertum esse, & nusquam repertum. (2) A. Sequitur titulus XIII. de votis monasticis, sub quo sunt capita tria. Primi initium est: *Femina quæ post obitum*. Ejus inscriptio apud Gratianum *n* est: *Nicolaus ad Albinum Viennensis Ecclesiæ Archiepiscopum*. Hic *Adalvvinus* appellatur a Burchardo *o* & *Vivenensis Ecclesia*. & ab Ivone *p* in Panormia *Vivacensis Ecclesia*, & *Adalvvinus Archiepiscopus*. Sic etiam in excerptionibus. Adalvvinus est Archiepiscopus.

g *Cæs. lib.* 15. *c.* 35.

h 7. *q.* 1. *c.* 47. Scifcitaris.

i *Dist.* 50. *c.* 39. Studeat.

k *Dist. c. c.* 6. De his.

l *Cæs. lib.* 15. *c.* 34.

m *Dist.* 50. *c.* 49. Hi qui arborem.

n *Dist.* 27. *c.* 6. Quod interrogasti.

o *Burc. lib.* 8. *c.* 47.

p *Ivo lib.* 3. *tit.* 17. *c.* 18. *Panor.* & *par.* 7. *c.* 65. & *c.* 152. *dec.*

pus.

pus. Sed Ecclesia Viennensis, vel Vinanensis, ut in alio capite est, sic inscribitur, *Nicolaus Alumino Junariensi Episcopo.* Ex hac varietate orta mihi haec opinio est, ut hic idem ille sit Albinus quem alii Januensem Archiepiscopum, alii Jovanensem Episcopum vocabant, ut in capitibus tituli decimi invenimus *q.* B. Opinioni tuae facile subscribo. *Alumino* enim & *Aluvino* similes voces sunt: & *Januensi* sive *Jovanensi* cum *Junariensi* maxime convenit. Est quoque titulo decimo octavo aliud caput, cujus initium *Inter hæc r*, ita inscriptum apud Gratianum & Ivonem *s*: *Nicolaus Alvino Archiepiscopo.* Sed idem Ivo alibi *t* ita inscripsit: *Nicolaus Carolo Archiepiscopo & ejus suffraganeis.* A. Video incerta esse haec omnia. C. Quid de illis verbis dicturus es quae Palea superiori capiti *u* addidit, quae a Burchardo & Ivone sumere potuit, si modo aliquid ab eis sumpsit? An ea dicemus ab Joanne Cochlaeo esse omissa, cum tamen Nicolai essent? A. Omissa esse constat. Cur omiserit, incertum est. (3) Alterius capitis, cujus initium *Præsens Clericus*, inscriptio est apud Gratianum *x* & in libro Caesaraugustano *y*: *Nicolaus omnibus Episcopis in regno Ludovici.* Apud Ivonem *z* additur: *Nicolaus Papa primus.* Quid habes ex Romanis libris quod addas? B. Nihil omnino. (4) Sed ne de illo quidem capite *Vidua quidem a*, cujus inscriptio est apud Ivonem *b* & Gratianum *Nicolaus Carolo Archiepiscopo & ejus suffraganeis.* A. Cochlaeus ad-

q *Dial.* 15. *hujus libri.*

r 33. *q.* 2. *c.* 6. Inter hæc.
s *Ivo lib.* 7. *tit.* 2. *c.* 1. *Panorm. & par.* 8. *c.* 333. *dec.*
t *Idem d. par.* 8. *cap.* 124.
u *Dist.* 27. *c.* 7. Nam si.

x 20. *q.* 3. *c.* 4. Præsens.
y *Cæs. lib.* 9. *c.* 48.

z *Ivo par.* 6. *c.* 356. *decret.*

a 27. *q.* 1. *c.* 34. Vidua.
b *Ivo lib.* 3. *tit.* 17. *c.* 12. *panor. & par.* 7. *c.* 145. *dec.*

addit, *Carolo Archiepiscopo Maguntino*, ut in alio capite tituli undecimi, quod in Vormaciensi synodo inventum est. Quaerite in eodem Concilio. C. Caput est XXI. in quo extremo haec verba sunt, a Gratiano & Ivone omissa: *Quod si præsumpserit, a liminibus sanctæ Ecclesiæ segregetur, donec ad emendationis remedia confugiat.* A. Poteris hoc addere Romanae editioni, si in ea fuerit omissum. (5) Tituli XIV. de laicis duo capita sunt. Prioris initium est *De Presbyteris c.* Sumptum est ex capite LXX. ad consulta Bulgarorum, ut etiam Ivo *d* notat. In libro Tarraconensi *e* Nicolao tantum Episcopo adscribitur. (6) Posterioris *In scripturis f* apud Gratianum haec inscriptio est: *Nicolaus Ludovico Imperatori.* Addit Cochlaeus, *Ludovico secundo Imperatori*. Demochares & Contius, *Michaëli Imperatori.* Sed nobis res incerta est, licet de Constantini verbis aliquid in epistola magna ad Michaëlem dicatur, & apud Deus-dedit capite tertio. B. Idem selectis viris placet. (7) A. Tituli XV. de Ecclesiis capita tria sunt. Primi initium, *Nulla ædificia g*, licet nomen habeat Nicolai Papae, melius inscriberetur Concilii Salegunstadiensis cap. XII. ut est apud Burchardum *h* & Ivonem *i*; & pro *Clericorum* scribendum est *Presbyterorum.* (8) Alterius capitis, *De rebus quæ semel*, inscriptio esse debent *Nicolaus Adoni Archiepiscopo*, ut a te dictum est hodie. De varietate nunc dices. B. Dixi exstare Nicolai epistolam. Ejus initium est: *Quia sancti-*

c *Dist.* 28. *c. ult.*

d *Ivo lib.* 5. *tit.* 1. *c.* 11. *Pann.* & *par.* 2. *c.* 82. *decr.*

e *Tarrac. lib.* 1. *c.* 167.

f *Dist.* 96. *c.* 8. In scripturis.

g 12. *q.* 1. *c.* 4. Nulla.

h *Burc. in fine decretorum.*

i *Ivo par.* 15. *cap.* 178. *dec.* 12. *q.* 2. *c.* 22. De reb.

ctitatis vestræ. In ea pro *concessionis Principum* est *successionis.* quod non aeque placet: & pro *consulatis Principem*, illic est *consulto Principe.* Cetera sunt leviora. (9) A. Tertii capitis initium est: *Sicut antiquitus.* inscriptio: *Nicolaus omnibus Episcopis*, apud Gratianum *k* & Ivonem *l* & Anselmum *m* & in libro Tarraconensi *n.* C. Duplex inscriptio est in Panormia, Agathensis Concilii cap. XXIIX. & Nicolai. In eo Concilio haec verba non invenio. A. Consule veterem Panormiae librum. C. *Ex Concilio Antiocheno cap.* V. *Nicolaus &c.* A. Hoc etiam mendosum est. Quid in veteribus tuis est? B. Varietas notata est a selectis viris. LX. *passus* pro XL. & *confinia earum*, pro *confinia eorum.* (10) A. Tituli XVI. de baptismo duo capita sunt. De priori, cujus initium *A quodam Judeo o*, dictum a nobis est *p.* Alterius initium, *Catechismi baptizandorum.* inscriptio apud Gratianum, *q Nicolaus Papa*; apud Ivonem *r*, *Nicolaus Papa Joanni Archiepiscopo Ravennatensi.* Quid tu addis? B. Nihil habeo quod addere possim. (11) A. Sequitur titulus XVII. de poenitentia, de quo cras agemus.

k 17. *q.* 4. *c.* 6. Sicut.
l *Ivo lib.* 2. *tit.* 8. *c.* 3. *Panorm.* & *par.* 3. *c.* 104. *decr.*
m *Ans.lib.* 5. *c.* 74. *in add.* *dit.* & 46. *Rom.*
n *Tarr. lib.* 6. *c.* 244.
o *De consec.* *d.* 4. *c.* 24. A quodam.
p *Dial.* 18. *li.* 1.
q *c.* 57. Catechismi. *ejusd. dist.*
r *Ivo lib.* 1. *tit.* 2. *c.* 33. *Panorm.* & *part.* 1. *c.* 87. *decr.*

ADDITIONES.

(1) ANTE caput quartum distinctionis 22. haec in Gregoriano libro verba sunt: *Item Nicolaus Papa Odoni Viennensi Archiepiscopo. De illo Clerico Alverico &c.* In margine est: *Al. Adoni.* & *al. Alvico. Et: Ivo p.* 6. *c.* 119. Caput 22. *De rebus.* 12. q. 2. ita inscribitur: *Item Nicolaus Papa Adoni Viennensi Archiepiscopo in epistola cujus initium Quia san-*

sanctitatis vestræ. In margine est : *Ivo p. 3. c.* 152. Et in Notis : *Extat epistola hæc in libro sæpe citato bibliothecæ Dominicanæ , in qua respondet Nicolaus ad nonnullas quæstiones ab Adone (al. Odone) sibi propositas .*

(2) Distin. 50. caput 5. *Clericum.* in eodem libro ita inscriptum est : *Item Nicolaus Papa.* Et in margine est : *Ivo p. 6. c* 120. Capitis sexti *De his Clericis.* haec inscriptio est : *Item Osbaldo Chorepiscopo Quadrantino.* De capite 39. *Studeat.* eadem distinctione scriptum est dial. 16. addit. 7. & de capite 47. *Sciscitaris* 7. q. 1. dialogo 15. addit. 14. Capitis 49. *Hi qui arbores.* (sic enim editum est : non *arborem*) eadem dist. 50. inscriptio est : *Item Nicolaus Papa.*

(3) Inscriptio capitis sexti *Quod interrogasti.* dist. 27. in eodem libro haec est : *Item Nicolaus Papa ad Albinum Viennen. Ecclesiæ Archiepiscopum.* In margine est : *Valde variant hæc nomina in exemplaribus & Burc. & Ivone. Burc. l. 8. c. 47. Ivo par. 7. c. 65. & 152. Pann. l. 3. c. 205.* Capitis 7. *Nam si consenserimus.* eadem distinctione inscriptio est : *Palea.* In margine haec sunt : *Burchar. & Ivo ibidem. Pann. l. 3. c. 206.* In Notis est : *Caput hoc in multis Gratiani codicibus (in quibus habetur sine nomine Paleæ) est conjunctum superiori , quemadmodum & apud Burchardum & Ivonem. In panormia autem est sejunctum.* Inscriptio capitis 6. *Inter hæc* 33. q. 2 haec est : *Hinc idem Nicolaus scribit Albino Archiepiscopo.* In margine est : *Sent. ibidem.* (hoc est, *Sent.* 4. *dist.* 38.) *Polyc. l. 6 tit.*10. *Ivo p.* 8. *c.* 124. *&* 333. *Pann. l.* 7. *c.* 14.

(4) Caput quartum *Præsens Clericus.* 20. q. 3. in eodém libro ita inscribitur : *Vnde Nicolaus Papa scribit omnibus Episcopis in regno Ludovici.* In margine est : *Ivo p. 6. c.* 356.

(5) Haec est in eodem libro inscriptio capitis 34. *Vidua.* 27. q. 1. *Item Nicolaus Carolo. Archiepiscopo & ejus suffraganeis.* In margine haec sunt : *Habetur in Concil. Vormaciensi c.* 21. *Ivo p.* 7. *c.* 145. *Pann. l.* 3. *c.* 199. In Notis : *Oblationes*] *In Concilio Vormaciensi , apud Ivonem , & in Pannormia legitur ,* oblatio-

tionem. *sed glossa magis fere convenit voci* oblationes.

(6) Extremi capitis distin. 28. inscriptio in eodem libro haec est: *Item Nicolaus ad consulta Bulgarorum c. 70. Consultandum decernitis &c.* In margine est: *Ivo p. 2. c. 82. Pann. l. 5. c. 12.* Et in Notis: *Presbyterum] In ultimo capite harum responsionum referuntur Bulgarorum verba dicentium multos apud se esse Græcos & Armenos & alios qui diversa docerent. Nondum enim a Romana sede Episcopum aut Presbyterum acceperant. Quamobrem nihil mirandum si Presbyter, de quo in hoc capite agitur, conjugatus erat.*

(7) Distinctione 96. capitis 8. *In scripturis.* in eodem libro inscriptio est: *Idem* (Nicolaus) *Ludovico Imperatori.* In margine est: *Habentur aliqua in ead. epist. ad Michaëlem.*

(8) Ante caput quartum *Nulla ædificia.* 12. q. 1. haec in eodem libro verba sunt: *Unde Nicolaus Papa* Et in margine: *In Concil. Salegunst. c. 12. Ivo p. 15. c. 178.* Et in notis: *Fere eadem leguntur in Concilio Salegunstadiensi c. 12. quod habetur in fine collectionis Burchardi, & refertur ab Ivone par.* 15. Vox *Clericorum* edita est.

(9) De inscriptione capitis 22. *De rebus.* 12. q. 2. scriptum est addit. 1. hujus dialogi.

(10) Inscriptio capitis sexti *Sicut antiquitus.* 17. q. 4. in eodem libro haec est: *Item Nicolaus Papa omnibus Episcopis.* In margine haec sunt: *Inter decreta Nicolai in codice Ormanetti. Ans. l. 5. c. 74. Ivo p. 3. c. 164. Pan. l. 2. c. 81.* Ad voces XL. *passus* additur: *Al.* IX. Et ad illa, *confinia earum*, additur: *Al. eorum.*

(11) Capitis 24. *A quodam.* de consecr. dist. 44. inscriptionem vide lib. 1. dialo. 18. additione prima. Capitis 57. *Catechismi.* eadem distinctione inscriptio est: *Item Nicolaus Papa.* In margine est: *Ivo par. 1. c. 82. Pann. l. 1. c. 40.*

DE EADEM RE.

Dialogus decimusoctavus.

B. NON mihi videtur omnia Nicolai Pontificis capita, quae a Gratiano relata sunt Joannes Cochlaeus collegisse. A. Quid ita? Habesne aliam meliorem collectionem? B. Nullam habeo. Sed ex his quae a te dicta sunt elicio aliquot eum capita praetermisisse; ut de illis taceam quae falso Nicolao inscribuntur. C. Ex indice incertorum capitum a Petro Ciacone misso poterunt fortasse alia inveniri. A. Recte admones. Id a vobis alio die fieri potest. Sed nos prius quod coepimus peragamus. Caput primum tituli de poenitentia apud Gratianum est inscriptum: *Nicolaus Frontario Archiepiscopo Burdegalensi.* In Poenitentiali Romano nuper edito Nicolai tantum nomen exstat, & plenius quaedam scripta sunt. Quid aliud Romae inventum est? B. Nihil aliud accepi. (1) Est igitur incertum, ut quod sequitur *De his vero qui pro criminibus a*, in quo has varias scripturas notant selecti viri, *revertuntur* pro *convertuntur*, & *regionis* pro *religionis*. A. Placent. (2) De tertio capite dicendum est, cujus initium *Interfectores b.* Id sumptum dicitur ex epistola missa Radulpho Bituricensi Archiepiscopo, ut Ivo *c* & Gratianus referunt; idemque est in libro Caesaraugustano *d*. B. Hoc etiam ca-

12. *q.* 2. *c.* 17. De viro. *Poenit. Roman. tit.* 8. *c.* 18.

a 26. *q.* 7. *c.* 3. De his.

b 33. *q.* 2. *c.* 5. Interfectores

c *Ivo lib.* 7. *tit.* 2. *c.* 2. *Panorm.* & *par.* 8. *c.* 125. *decret.*

d *Caes. lib.* 10. *c.* 97.

caput incertum eſt. C. Quid eſt quod dicitur in hoc capite, *Beati Leonis Papæ XXV. regula decretalium?* A. Ex corpore canonum diſcere id licet. Eſt autem in eo caput XXV. quod in libris Conciliorum eſt caput XII. epiſtolae XC. ad Ruſticum Narbonenſem, cujus initium: *In adoleſcentia e.* Capitis quarti initium eſt *Latorem f.* Inſcriptio apud Burchardum *g* eſt: *Nicolaus Radoldo Epiſcopo ſanctæ Argenteæ Retenſis Eccleſiæ.* quod, licet ſit in edito & in veteri libro, mendoſum eſſe credimus, & ſcribendum, *Argentoratenſis Eccleſiæ.* Apud Ivonem *h* eſt, *ad Radulphum.* cetera ut apud Burchardum. *Radaldo* eſt apud Anſelmum *i*, *Rodulpho* in libro Tarraconenſi *k*, *Ratholdo Epiſcopo ſanctæ Eccleſiæ Argentoratenſis* apud Gratianum. *Radulpho* placuit Cochlaeo. Nihil mutant Demochares & Contius. Quid habeant ſelecti viri, a te audire aveo. B. Nihil inveni praeter variam ſcripturam aliquot verborum. Caput quintum *Si quis cum duab. l* conjungitur ſuperiori cum hac inſcriptione: *Idem.* Apud Ivonem *m* ita inſcriptum invenio: *Nicolaus Carolo Archiepiſcopo & ejus ſuffraganeis.* & in margine: *Idem habet Concilium Vormacien. cap.* XXXIII. Id melius eſt quam quod Cochlaeus inſcripſit: *Ad conſulta Bulgarorum.* C. Idem error eſt qui in aliis deprehenſus eſt, ut quae Concilii Vormacienſis ſint, dicantur eſſe Nicolai ad Carolum. A. De alio capite ejuſdem Concilii Nicolao adſcripto in tituli XIX. cenſura videbimus. (3) Tituli

XIIX.

e *c.* 14. In adoleſcentia. *e q.* 2.
f *c.* 15. *e. q.* Latorem.
g *Burc.lib.6. c.* 46.
h *Ivo par.*10. *cap.* 73.*decr.*
i *Anſ. lib.*11. *c.* 50.
k *Tarrac.lib.* 1.*c.* 254.
l *c.*16. *e.q.* Si quis.
m *Ivo par.*9. *c.* 31. *decr.*

XIIX. de matrimonio capita novem ſunt. Primi initium eſt *Sufficiat ſolus* n. quod ſumptum eſſe ſcimus ex capite tertio ad conſulta Bulgarorum, licet apud Ivonem o aliam habeat inſcriptionem, & in libro Caeſaraugustano. p. Nicolai tantum nomen habet apud Anſelmum q & Gratianum. Verba Nicolai ſunt haec: *Sufficiat ſecundum leges ſolus eorum conſenſus de quorum conjunctionibus agitur. qui conſenſus ſi ſolus in nuptiis forte defuerit, cetera omnia etiam cum ipſo coitu celebrata fruſtrantur.* De aliis verbis Nicolai aliud erit dicendi tempus. (4) Alterius capitis, cujus initium eſt *Scripſit nobis* r, inſcriptio apud Gratianum & Anſelmum ſ eſt: *Nicolaus Papa.* Apud Burchardum t additur: *in epiſt. ad Carolum Regem.* Item apud Ivonem u & in libro Caeſarauguſtano x. Regem Francorum vocat Cochlaeus. Alibi apud eundem Ivonem y inveni partem hujus capitis. *Nam licet ſit ſcriptum &c.* habere hanc inſcriptionem: *Nicolaus ad Lotharium.* Apud Burchardum z quoque, licet ſub eadem inſcriptione, aliis verbis conjunguntur haec, quae ſunt longe a ſuperioribus diviſa. B. Ita eſt ut dicis. Namque apud Gratianum ex epiſtola ad Carolum Regem, cujus initium *Nunquam* vel *Nil æque*, ſumitur prior pars ejus capitis; poſterior vero ex epiſtola ad Lotharium Regem *Audito*, quae in hiſtoria Reginonis etiam relata eſt. Etſi quis attente verba conſideret, videbit in priori parte Lotharii fieri mentionem, & in poſteriori ad eundem

n 27. q. 2. c. 2. Sufficiat.

o *Ivo lib.* 6. *tit.* 8. *c.* 6. *Panorm. &* *par.* 8. *c.* 17. *decr. & epiſt.* 130. & 143. & 241.

p *Ceſ. lib.* 10. *c.* 27.

q *Anſel. lib.* 10. *c.* 30. *in Rom.*

r c. 21. c. q. Scripſit.

ſ *Anſ. lib.* 10. *c.* 21.

t *Burc. lib.* 9. *c.* 49.

u *Ivo lib.* 6. *tit.* 5. *c.* 3. *Panorm. &* *par.* 8. *c.* 128. *decret.*

x *Cæſ. lib.* 10. *c.* 99.

y *Ivo c.* 9. *c. tit.* 5. *p* [illegible] *c.* 183. *c. pa.* 8. *d. c.*

z *Burc. d. lib.* 9. *c.* 53.

verba illa dirigi, *mutuam ſeparationem veſtram probibemus.* Initio pro *Theberga*, *Theuperga* ſcribendum; & pro illis *ſe regia dignitate &c.* illic eſt *regia ſe velle exui dignitate ſeu copula*: & pro *eſſe contentum*, ſcribendum, *fore contentam*; & pro *elegerit*, *elegiſſet*. (5) A. Capitis tertii, cujus initium *Ubi non eſt*, inſcriptionem non aliam inveni quam hanc, *Nicolaus Papa*, apud Ivonem *a* & Gratianum *b* & Bernardum Papienſem *c* & Raimundum. Fontem tu nobis oſtendes. B. Nili fontibus obſcurior eſt. (6) A. Sequitur caput quartum *Noſtrates tam mares d*, quod eſt ſumptum ex capite tertio ad conſulta Bulgarorum; quod Ivoni *e* & Gratiano haud fuit ignotum. Idemque eſt in libro Caeſarauguſtano *f*. Plura autem ſunt in dicto capite tertio quam in aliis collectionibus. (7) Ex eiſdem reſponſis ad conſulta Bulgarorum cap. XCVI. eſt caput ſextum, cujus initium *Quidquid mulier*, ut etiam Gratianus *g* & Ivo *h* notant. Sed plenius in archetypo ſcriptum eſt. Sic enim illic eſt: *Quidquid mulier tua contra te cogitaverit aut fecerit, vel ſi te accuſaverit &c.* Et in fine deſiderantur haec: *Quæ eſt, Apoſtolo præcipiente i, ſicut a Chriſto Eccleſia diligenda &c.* (8) Caput IX. *Nec uxorem ducere k* ex eiſdem reſponſis eſt cap. XLIIX. Sic etiam Ivo *l* & Gratianus & liber Caeſarauguſtanus *m* inſcripſerunt. Scriptum autem illic eſt, *nullatenus arbitramur*, pro *ullo modo arbitror.* (9) Redeo nunc ad caput quintum, cujus initium *Lothariis Rex.* Id

a *Ivo lib. 6. tit. 11. c. 3. Panor.*
b 30. *q. 2. c. un.*
c *c. 4. De deſpo. impu. in 1. coll. c. 2. e. tit. apud Greg. IX.*
d 30. *q. 5. c. 3.* Noſtrates.
e *Ivo lib. 6. tit. 1. c. 9. Panorm. & par. 8. c. 6. dec.*
f *Cæſ. lib. 10. c. 7.*
g 32. *q. 5. c. 22.* Quidquid.
h *Ivo par. 8. c. 228. decret.*
i *Eph. 5.*
k 33. *q. 4. c. 11.* Nec uxorem.
l *Ivo lib. 6. tit. 1. c. 3. Panorm. & par. 8. c. 47. decret*
m *Cæſ. lib. 10. c. 26.*

Id caput hanc inscriptionem habet apud Gratianum *n* : *Nicolaus Radualdo Portuensi & Joanni Sicoliensi Episcopis. Phicolensi* pro *Sicoliensi* est apud Ivonem *o*, *Ficulensi* in veteri Gratiani libro. Quid tu auxilii adfers? B. Pro *Joanni* scribi posse *Haganoni*, ex Reginonis Chronicis. Sic enim illic est : *Anno dominicae incarnationis* DCCCLXV. *missi sunt Hagano & Rodoaldus apostolicae sedis Legati in Galliam &c.* Quod vero dicitur, *Lotarius Rex in commonitorio profitetur*, mendosum esse putatur. Namque illud commonitorium non Regis fuit, sed Pontificis ad Regem. Itaque selecti viri putant ex inscriptione decidisse eam vocem, & post vocem *Episcopis* scribendum *in commonitorio.* & mox : *Lotarius Rex profitetur.* A. Ecclesiae nomen mendosum videtur; & cetera incerta sunt. (10) Caput septimum, cujus initium *Hi qui matrimonium p*, ita inscripsit Gratianus : *Nicolaus ad Carolum Maguntien. Episcopum. Mogun.* pro *Maguntien.* est apud Burchardum *q*, *Magontiensem* apud Ivonem in Panormia *Maguntien.* in excerptionibus *r*. *Magnonensem* est in libro Tarraconensi *s*. At in Caesaraugustano *t* & apud Anselmum *u*, Nicolai tantum nomen. Apud Cochlaeum est : *Carolo Maguntinensi Archiepiscopo.* Fons est, *Interpres Iulij Pauli libro secundo sententiarum titulo* XIX. Est autem scribendum : *Si qui*, non *Hi qui.* (11) Caput octavum, cujus initium *Inter haec*, hanc habet apud Gratianum inscriptionem : *Nicolaus Alvino Archiepiscopo.* Eadem est

n 31. *q.* 2. *c. ult.*

o *Ivo par.* 8. *c.*334. *decr.*

p 32. *q.* 7. *c* 25. Hi qui.

q *Burc.lib.*9. *c.*28.

r *Ivo lib.*6. *tit.*6. *c.*8. *Panorm. & par.*8.*cap.* 166. *decr.*

s *Tarr. lib.* 1. *c.*233.

t *Caes. lib.*10. *c.* 75.

u *Ans. lib.*10. *c.* 25.

33. *q.*2. *c.*6. Inter haec.

Ivo lib. 7. tit. 2. cap. 1. pan. & par. 8. cap. 333. decr.
x Idem d. par. 8. c. 124.

apud Ivonem in utraque collectione. Sed alia quoque in excerptionibus x est: *Nicolaus Carolo Archiepiscopo & ejus suffraganeis.* De his inscriptionibus dictum est; & quaedam capita in Vormaciensi Concilio inventa sunt. B. Ita est ut dicis. Hujus tamen capitis sententia illic non est. A. Est igitur in incertis numerandum. B. Ita plane existimo. (12) A. De duobus reliquis titulis alio die agemus.

ADDITIONES.

(1) GRATIANI verba sunt in Romano libro ante caput 17. *De viro nefando.* 12. q. 2. *Nicolaus Papa definit scribens Frontario Archiepiscopo Burdegalensi.* In Notis est: *Caput hoc alibi non est inventum quam in collectione canonum incerti auctoris.*

(2) Quod attinet ad caput 3. *De his vero.* 26. q. 7. ejus inscriptio est in eodem libro: *Item Nicolaus Papa.* In margine est ad vocem *egerunt*, *Al. gerunt. aliquot manusc.* & ad vocem *religionis*, *al. regionis. aliquot manusc.*

(3) Haec etiam inscriptio est, in eodem libro capitis 5. *Interfectores.* 33. q. 2. *Unde Nicolaus Papa scribit Rodulpho Bituricensi Archiepiscopo.* In margine est: *Sent. 4. dist. 38. Ivo p. 8. c. 125. Pann. l. 7. c. 15.* Ad verba, *Leonis Papae XXV. regula*, additur: *Infra eadem; In adolescentia. Sent. ibid.* Et in Notis: xxv.] *Hoc eodem numero habetur in codice canonum inter decreta seu regulas Leonis.* Capitis 14. *In adolescentia.* eadem quaestione inscriptio est: *Item Leo Papa ad Rusticum epistola 90. al. 92. c. 11.* Et capitis 15. *Latorem.* eadem quaestione haec inscriptio est: *Item Nicolaus Papa Rhatoldo Episcopo sanctae Ecclesiae Argentoratensis.* In margine haec sunt: *Al. Rodulpho. Polyc. l. 6. tit. 10. Anselm. l. 11. c. 52. Burchard. l. 6. c. 46. Ivo p. 10. c. 137.* Et vers. *Si autem: Vide Rhenatum ad finem Tertulliani operum.* Ad vocem *conversionem* additur: *Al. conversationem.* In Notis est: *Poenitentia*

tia parricidarum. quæ hic præcipitur, habetur in Concilio Vuormacienſi c.30. Capitis 16. *Si quis cum duab.* eadem quaeſtione pro inſcriptione eſt vox *Item.* Et in margine: *Al. Idem.* Et: *In Concilio Vuormacienſi c. 33. idem habetur.* Et in Notis: *Ivo citat hoc, quemadmodum & ſequens, ex Nicolao ad Carolum Archiepiſcopum & ejus ſuffraganeos. Idem vero habetur in Concilio Vuormacienſi c.33. niſi quod pro illis verbis,* lapſa, ut fornicationis non perducatur ad chaos, *in eo legitur,* lapſa fornicationis, liceat.

(4) Ante caput ſecundum *Sufficiat.* 27. q. 2. in eodem libro haec verba ſunt: *Item Nicolaus Papa ad conſulta Bulgarorum c. 3.* In margine eſt: *Sent. ibidem.* (hoc eſt, *Sent.* 4. *diſt.* 27.) Et in Notis: *Emendatum eſt caput hoc ex ipſis Nicolai reſponſis.*

(5) Eadem quaeſtione, capitis 26. Romanis, *Scripſit nobis Thietberga,* in eodem libro inſcriptio eſt: *Item Nicolaus Papa Carolo Regi.* In margine eſt: *Sent. ibidem.* (hoc eſt, *Sent.* 4. *diſt.* 27.) *Anſ. l.* 10. *c.* 21. *Burch. l. 9. c.* 49. *Ivo p.* 8. *c.* 128. & 188. *Pann. l.* 6. *c.* 77. Et in Notis: *Scripſit*] *Vſque ad verſ.* (ſcribe *verb.*) elegerit *ſunt ex epiſtola Nicolai primi Carolo Regi ſcripta, cujus initium eſt* Nunquam dolorem, *& extat in codice monaſterij Dominicanorum. Nam licet*] *Hæc uſque ad finem ſunt ex epiſtola ejuſdem Nicolai ſcripta Lothario, cujus initium eſt* Audito revertente Miſſo noſtro, *& extat in eodem codice.* Ante verſ. *Nam licet ſit,* additur: *Et in altera epiſtola ad Lotharium Regem.*

(6) Gratianus ante verba capitis unici 30. q. 2. his verbis utitur: *Teſtatur hoc idem Nicolaus Papa dicens: Vbi non eſt &c.* In Notis: *Vtraque*] *Sic eſt emendatum ex pleriſque vetuſtis, cum antea legeretur, alterutra. Vtriuſque enim conſenſus neceſſarius eſt.* Et poſtea: *In Decretalibus tit. de deſponſatione impub. c. 2. habetur initium hujus capitis; & adjiciuntur alia ex eo Nicolai reſcripto. Conſentiat*] *In vulgatis codicibus ſequitur,* nec eſt conjugium niſi ſit conſenſus utriuſque. *quæ verba abſunt a pleriſque manuſcriptis.* In margine eſt: *Extra. de deſponſ. impub. c. 2. Pann. l. 6. c.*122. Capitis 2. *Vbi non eſt.* de deſpon. impub. in-

 ſcrip-

scriptio est: *Nicolaus Papa.* In margine est: *Cap.* 4. *eo. tit. in* 1. *compil. Pannormia lib.* 6. *tit.* 11. *c.* 3. *sive c.* 122. *Gratianus* 30. *q.* 2. *c.* Ubi non est.

(7) Inscriptio capitis tertii *Nostrates.* 30. q. 5. in libro Romano haec est: *Item Nicolaus ad consulta Bulgarorum c.* 3. In margine est: *Ivo par.* 8. *c.* 6. *Pann. l.* 6. *c.* 9.

(8) Capitis 22. *Quidquid.* 32. q. 5. in eodem libro inscriptio est: *Nicolaus Papa ad consulta Bulgarorum c.* 96. In margine est: *Ivo par.* 8. *c.* 228. Et in Notis: *Quæ est*] *Hæc usque ad finem addita sunt ex ipsis responsionibus.* In margine est: *Eph.* 5.

(9) Haec etiam est in eodem libro inscriptio capitis 11. *Nec uxorem.* 33. quaest. 4. *Item Nicolaus Papa ad consulta Bulgarorum c.* 48. Et in margine est: *Sent. ibidem* (hoc est, *Sent.* 4. *dist.* 32.) *Ivo p.* 8. *cap.* 47. *Pann. l.* 6. *c.* 3.

(10) Extremi capitis 31. q. 2. in eodem libro inscriptio est haec: *Item Nicolaus Radoaldo Portuensi & Ioanni Ficolensi Episcopis: Lotharius Rex (in commonitorio) profitetur &c.* In margine est: *Ivo p.* 8. *c.* 334. Et in Notis: *In commonitorio*] *Hæc verba videntur accipienda quasi pro titulo, & sejuncta a ceteris, ut indicetur caput hoc sumptum esse ex commonitorio quod Nicolaus Legatis suis Rodoaldo Portuensi & Ioanni Ficolensi Episcopis dederit. Nam totius capituli verba sunt ipsius Nicolai Legatos monentis quomodo se in ea causa gerere debeant. Datum vero ab eo fuisse commonitorium his ipsis Legatis Nicolaus in epistola ad Episcopos in Convicinum congregatos in appendice bibliothecæ sanctorum patrum testatur his verbis:* Porro quid de Lotharii &c. *Cum nec etiam*] *Hæc verba non sunt hoc loco apud Ivonem; sed paulo superius, post illa verba* admisisse se dicit, *multa interjiciuntur, in quibus & hæc continentur, licet alio ordine. Sed ob glossam non est mutatum.*

(11) Ante caput 25. *Hi qui.* 32. q.7. in eodem libro haec verba sunt: *Item Nicolaus ad Carolum Moguntinensem Episcopum.* In margine est: *L.* 2. *sent. Paulli tit.* 19. *in interpretatione legis* 4. *in Co. Theod. Sent.* 4. *dist.* 34. *An. l.* 10. *c.* 27. *Burc. l.* 9. *c.* 28.

Pol.

Pol. l. 6. tit. 4. *Ivo par.* 8. *c.* 166. *Pann. l. 6. c.* 93. Inſcriptio capitis 26. *Neque furioſus.* eadem quaeſtione eſt: *Item Fabianus Papa.* In margine eſt: *Paullus ibidem. Sent. ibid. Polyc. ibidem* (ſcribe *ibidem*) *Anſelm. l.* 10. *c.* 28. *Burc. l. 9. c.* 30. *Ivo par.* 8. *c.* 168. *Pann. l. 6. c.* 92.

(12) In eodem libro inſcriptio capitis 6. *Inter hæc.* 33. q. 2. haec eſt: *Hinc ibidem Nicolaus ſcribit Albino Archiepiſcopo.* In margine haec ſunt: *Sent. ibidem* (hoc eſt, *ſent.* 4. *diſt.* 38) *Polyc. l.6. tit.* 10. *Ivo p.* 8. *c.* 124. & 333. *Pann. l.* 7. *c.* 14. Vide dialogum 17. hujus libri additione tertia.

DE EADEM RE.

Dialogus decimusnonus.

A. UT ſuave eſt navigantibus, poſt varias multorum dierum agitationes, e longinquo portum videre, aut patriae ſuae moenia atque turres adgnoſcere, ſic mihi videor non injocunde portum videre poſt noſtrae peregrinationis curſum atque ſermonum, quibus de Nicolai incertis capitibus egimus, cum hodie undecim capitibus diſcuſſis, quae reliqua ſunt, finem facere licebit. Namque titulus XIX. de impedimentis matrimonii ſex habet capita, XX. titulus de bellis quinque. Primum igitur caput prioris tituli, cujus principium eſt *Noſſe deſideras a*, ita inſcribitur apud Gratianum, *Nicolaus Salonitano Epiſcopo. Salomonitano* apud Ivonem *b* in Panormia edita, *Salemonio* in veteri & in excerptionibus. *Saleminio* eſt in libro Caeſarauguſtano *c. Nicolaus ad Salemoniam* in Tarraco-

a 30. q. 1. c. 3. Noſſe.
b *Ivo lib.* 6. *tit.* 11. *c.* 5. *Panor.* & *par.* 1. *c.*136. *dec.*
c *Caeſ. lib.* 10. *c.* 71.

d *Tarrac. lib. 6. c. 132.*
e 30. *q.* 4. *c.* 1.
f *Ivo lib. 7. tit. 9. c. 1. Panorm. & par. 1. c. 137. & par. 9. c. 35. decr.*
g *Caes. lib. 10. c. 131.*
h *Tarrac. lib. 6. c. 268.*
i 30. *q.* 1. *c.* 6. De his.
k *Ivo lib. 6. tit. 11. c. 7. Panorm. & par. 1. c. 304. decr.*
l *Caes. lib. 10. c. 135.*
m 30. *q.* 3. *c.* 1. Ita.
n *Ivo lib. 6. tit. 11. c. 4. Pan. & par. 1. c. 135. & par. 9. c. 34. decr.*
o *Anf. lib. 10. c. 72. in addit.*
p *Caes. lib. 10. c. 130.*
q *Gal. 5. c.*

conensi *d*. (1) Sed & fortasse verior est inscriptio capitis quarti *Sciscitatur e*, *Salomoni Constantiensi Episcopo*; quae tam apud Gratianum quam apud Ivonem *f* in utraque collectione & in libro Caesaraugustano *g* exstat; quamvis in Tarraconensi *h* vox *Constantiensi* desideretur. B. Non displicet conjectura. Sed utrumque caput incertum est etiam selectis viris. (2) A. Capitis secundi, cujus initium *De his qui filiastros i*, inscriptio apud Gratianum est: *Nicolaus Papa Rodulpho Bituricensi Episcopo.* & apud Ivonem *k* non dissimilis est. *Archiepiscopo*, pro *Episcopo*, est in Caesaraugustano *l* & apud Cochlaeum. B. Hoc etiam caput in incertis numeratur. (3) A. Quod sequitur, *Ita diligere debet m*, exstat in responsis ad consulta Bulgarorum capite secundo; idque etiam adfirmant Ivo *n* & Anselmus *o* & Gratianus & Caesaraugustanus liber *p*, licet in numero capitis errent. Sed in verbis referendis multum sibi sumunt, cum alia omittunt, alia adscribunt, alia brevius dicunt. Nos id tantum dicamus quod pro illis est: *Item. Est inter fratres & filios spirituales gratuita & sancta communio &c. Nulla vero inter eos & filios eorum consanguinitas est, quoniam spiritus ea quae sanguinis sunt nescit. Caro enim, secundum Apostolum q, concupiscit adversus spiritum. Haec enim invicem adversantur. Est tamen alia inter eos gratuita & sancta communio &c.* Ex his verbis apparet non recte *inter fratres* apud Gratianum scribi, sed *inter patres* esse scribendum,

dum, ut etiam Ivo habet & liber Caesaraugustanus. (4) Nunc ad quintum caput veniamus, cujus initium est *Si quis cum matre r*, quod Nicolao adscribitur ab Ivone *s* & Gratiano. Sed Gratianus non adjecit ex qua epistola. Ivo addit *ex epistola missa Carolo Archiepiscopo & ejus suffraganeis.* Hodie exstat in Concilio Vormaciensi cap. XXXIV. quod recte in margine Ivonis est adscriptum. Est autem in eo Concilio & apud Ivonem scriptum: *Si quis cum commatre spirituali fuerit fornicatus, usque ad dignam poenitentiam anathematis percutiatur ictibus.* (5) Capitis sexti, cujus initium *De consanguinitate t*, inscriptio est apud Gratianum haec: *Nicolaus Papa Amalphitanae Ecclesiae suffraganeis.* Sed verius est scribendum esse *Nicolaus secundus in Concilio Romano CXIII. Episcoporum.* (6) Extremi tituli de bellis caput primum *Monomachiam u* Gratianus inscripsit: *Ex decretis Nicolai Papae.* Ivo *x* quoque in exceptionibus & in epistolis solum Nicolai nomen adscripsit. Burchardus *y* videtur ad epistolam ad Carolum Regem referre. Tu nobis certiora ostendes. B. In epistola ad Carolum Regem, cujus initium *Nil aeque* sive *Nunquam aeque*, verba ejus capitis sunt, quae ita scripta leguntur: *Monomachiam vero in lege assumi nusquam praeceptum fuisse reperimus: quia licet quosdam iniisse legerimus &c.* (7) A. Caput secundum, cujus initium est *Quin etiam praefato z*, pars est capitis *Auctoritatem*, de quo diximus *a* cum de titulo quar-

r 33. q. 2. c. 17. Si quis.
s *Ivo lib.* 7. *tit.* 9. *c.* 2. *Pan. & par.* 1. *c.* 138. & *par.* 9. *c.* 36. *decr.*
t 35. q. 2. & 3. c. 17. De consanguinitate.
u 2. q. 5. c. 22. Monomachiam.
x *Ivo par.* 8. *c.* 187. *decret.* & *epist.* 68. *vel* 31. *ad Cenomanen. Episc.* & *epist.* 200. *vel* 74. *ad Gulliel. militem.*
y *Burch. lib.* 9. *c.* 51.
z 15. q. 6. c. 2.
a *Dial.* 13.

quarto ageremus. (8) Tertium caput, *Omnium vestrum b*, hanc habet apud Gratianum inscriptionem: *Nicolaus exercitui Francorum.* Apud Ivonem *c* in excerptionibus Leoni quarto in epistola missa exercitui Francorum adscribitur; ex qua aliud caput est apud Gratianum *d*. In Panormia Ivonis *e* Alexandro secundo videtur adscriptum. Illud quidem certe constat, melius & plenius apud Ivonem in utraque esse collectione, quam apud Gratianum; nisi tibi aliud videatur. B. Hoc ipsum probo, nihilque habeo quod his addam. (9) A. Veniamus igitur ad quartum caput, *Si nulla urget necessitas f*, quod esse ex responsis ad consulta Bulgarorum cap. XLVI. Ivo *g* & Gratianus scribunt; quod mendosum est in libro Caesaraugustano *h*. Si quis integrum caput legerit, alia videbit a Nicolao dicta non contemnenda. (10) Extremum caput, cujus initium est *Illi qui peregrinos i*, ita inscribunt Ivo *k* & Gratianus: *Nicolaus omnibus Episcopis.* Tuam de hoc capite sententiam expecto. B. In incertis collocandum esse censeo. (11) A. Nos nostrum pensum absolvimus. Vestrum est ut de aliis incertis capitibus Nicolai a Cochlaeo praetermissis dicatis. B. Non multa sunt ab eo praetermissa. Initio quod a Gratiano dicitur distinctione XXIII. *l Item ex sexta synodo. Unde Nicolaus Papa*, mendosum est; ac melius Ivo in Pannormia *m* nihil de sexta synodo scripsit. Sed ut ex Ivonis & Gratiani verbis relatis constat, a Nicolao minore synodus ea habita est Romae anno Chri-

b 23. *q.* 5. *c.* 46. Omnium

c *Ivo par.* 10. *c.* 87. *decr.*

d 23. *q.* 8. *c.* 9. Omni.

e *Ivo lib.* 8. *tit.* 4. *c.* 17. *Panor.*

f *d.q.*8. *c.*15. Si nulla.

g *Ivo lib.* 8. *tit.* 4. *c.* 23. *Panorm.* & *par.*10.*c.* 93. *decr.*

h *Caes. lib.* 7. *c.* 11.

i 24. *q.* 3. *c.* 25. Illi qui.

k *Ivo lib.* 5. *tit.* 3. *c. ult. Panor.*

l *Dist.*23.*c.*1.

m *Ivo lib.* 3. *tit.* 1. *c.* 1. *Panor.*

Christi MLIX. in qua fuerunt Episcopi octuaginta sex. Fit etiam in ea mentio Henrici Imperatoris & Stephani Pontificis, quae a primo Nicolao aliena sunt. Recte igitur Demochares Nicolao minori adscripsit id caput, & Cochlaeus omisit id in Nicolai primi capitibus. (12) De alio capite omisso distinctione XXVII. *n* a te dictum est *o*. Tertium caput est distinctione XXXIII. cujus initium *Clerici qui p.* id in incertis numerant selecti viri. Quarti capitis mentio a te facta est *q*, cujus initium est *De his Clericis r*. (13) De quinti capitis inscriptione hodie actum est, licet cum aliqua varietate scripta sit apud Gratianum caussa XV. quaestione quinta extrema *s*; *Nicolaus Saloni Constantiensi Episcopo.* Apud Ivonem *t* est *Salamoni* pro *Soloni*, tam in excerptionibus quam in epistola ad Hildebertum Cenomanensem Episcopum. Sine inscriptione est in libro Caesaraugustano *u*. (14) Sextum caput *x* falso Nicolao primo adscribitur. Est enim Nicolai secundi in Concilio Romano, quod exstat CXIII. Episcoporum. Haec etiam verba Alexandri secundi esse dicuntur apud Gratianum *y* & in libro Caesaraugustano *z*. (15) Caput septimum nomen Nicolai habet apud eundem Gratianum. *a*. *Ex Concilio Arausico* est apud Anselmum *b*, quod illic non inveni. Incertum igitur relinquatur. (16) Duo his capita *c* addimus, quae in magna epistola ad Michaëlem Imperatorem, de qua saepius dictum est, inveniuntur. Sed eorum alterum ad-

n *Dist.* 27. *c.* 7. Nam si.
o *Dial.* 17. *lib.* 1.
p *Dist.* 33. *c.* 4. Clerici.
q *e. dial.* 17.
r *Dist.* 50. *c.* 6. De his.
s 15. *q.* 5. *c. ult*
t *Ivo par.* 6. *c.* 122. *decr.* & *in epist.* 201. *sive* 77.
u *Cæs. lib.* 15. *c.* 36.
x 16. *q.* 2. *c.* 3. Præcipimus.
y *Dist.* 32. *c.* 6. Præter. *in fine.*
z *Cæs. lib.* 8. *c.* 44.
a 16. *q.* 5. *c.* 1.
b *Ans. lib.* 5. *cap.* 9. *in Rom.*
c 24. *q.* 1. *c.* 36. Aperte. & *c.* 37. Miramur.

d Ivo lib. 5. tit. 5. c. 12. Panorm. & par. 14. c. 59. decr.

adscribunt Gratianus & Ivo *d* Nicolao ad clerum Constantinopolitanum, alterum solum habet Nicolai nomen apud Gratianum. Recte Demochares notat, in posterioris margine, unde id sumptum sit. A Magna pars exstat in Concilio Ephesino. B. Ita est ut dicis. (17) Ad extremum duo etiam capita videntur esse omissa, quae Gratianus posuit caussa XXXV. quaestione IX. *e* quorum alterum incipit *Apostolicæ sedis*, idque Gregorio inscriptum est; alterius initium est *Sententiam Romanæ sedis*, quod recte Demochares ait esse sumptum ex epistola ad Michaëlem Imperatorem: quod etiam apud Ivonem *f* & Anselmum *g* notatur. Illud non Gregorii est, sed Nicolai in epistola ad omnes Episcopos in Ludovici regno existentes, cujus initium *Gaudemus*, & in epistola ad Ludovicum Regem, cujus initium est *Epistolam serenitatis vestræ*. Ex quibus pro illis verbis, *tanta patientia & maturitate decoquitur*, scribendum est: *tanta sapientiæ maturitate decoquitur*; & pro illis, *ut nec immutari*, scribendum: *ut retractatione non egeat, nec immutari*. (18) Haec sola sunt a nobis inventa, quae dedita fortasse opera, aut, ut fit, humana negligentia praetermissa sunt. A. Gratum mihi fuit quod dixisti. Alio die de non editis Hispaniae Conciliis agemus.

e 35. q. 9. c. 4. Apostolicæ & c. 6. Sententiam.

f Ivo lib. 5. c. 19. decr.
g Ans. lib. 1. c. 72.

ADDITIONES.

(1) GRATIANI verba sunt in editione Gregoriana ante caput 3. *Nosse desideras.* 30. q. 1.

q. 1. *E contra vero scribit Nicolaus Salonitano Episcopo dicens.* Et in margine est : *Al. Salamonio. Sent.* 4. *dist.* 42. *Ivo p.* 1. *c.* 136. *Pan. lib.* 6. *c.* 124. *Dist.* 28. Si quis docuerit. *&* *dis.* 31. Quicumque.

(2) Eadem caussa quaest. 4. ante caput 1. haec verba sunt in eodem libro : *Unde Nicolaus Papa scribit Constantiensi Episcopo Salomoni. Sciscitatur a nobis &c.* In margine est : *Sent. ibidem* (hoc est, *Sent.* 4. *dist.* 42) *Ivo p.* 1. *c* 137. *& p.* 9. *c.* 35. *Pan. l.* 7. *c.* 63.

(3) Quod attinet ad caput 6. *De his qui.* 30. q. 1. in libro Romano ita inscribitur : *Item Nicolaus Papa Rodulpho Bituricensi Episcopo.* In margine est : *Ivo p.* 1. *c.* 304. *Pann. l.* 6. *c.* 126.

(4) Caput primum 30. q. 3. in eodem libro ita inscriptum est : *Nicolaus Papa respondens ad consulta Bulgarorum c.* 2. *testatur ita dicens. Ita diligere debet &c.* In margine haec sunt : *Sent.* 4. *dist.* 42. *Ivo p.* 2. *c.* 135. *& par.* 9. *c.* 34. *Pann. l.* 6. *c.* 123. *Ivo serm.* 1. *de rebus ecclesiasticis.*

(5) Haec est in eodem libro inscriptio capitis 17. *Si quis cum matre.* 33. q. 2. *Item.* Et in margine est : *Al. Idem. In eodem Concilio* (Vuormaciensi) *c.* 34. *Ivo par.* 1. *c.* 138. *& part.* 9. *c.* 36. *Pann. l.* 7. *c.* 64. In Notis est : *Cum matre*] *Sic in Pannormia & apud Ivonem par.* 9. *c.* 36. *Sed apud eundem par.* 1. *c.* 138. *legitur* : Si quis cum commatre. *sicut etiam in Concilio Vuormaciensi. Quos enim*] *Hæc non sunt in Vuormaciensi neque apud Ivonem, sed fere eadem in Pannormia.*

(6) Ante caput 17. *De consanguinitate.* 35. q. 2. & 3. in eodem libro haec verba sunt : *Item Nicolaus Papa II. Amalphitanæ Ecclesiæ suffraganeis.* In margine est : *Habetur in synodo Episcopor.* 113. *in basilica Constantiniana c.* 11. *&* 12. *Sent. ibidem* (hoc est, *Sent.* 4. *dist.* 40.)

(7) Inscriptio capitis 22. *Monomachiam.* 2. q. 5. in eodem libro haec est : *Item ex decretis Nicolai Papæ.* In margine haec sunt : *Burc. l.* 9. 51. *Ivo p.* 8. *c.* 187. Ad illa verba, *in lege non assumimus*, additur: *in legem assumi nusquam præceptum reperimus. orig.* In Notis est : *Epistola scripta Carolo Regi patruo Lotharij*

rij (ex qua caput hoc est acceptum) extat Romæ in codice sæpe citato monasterij Dominicanorum : in qua inter alia refertur Lotharium, cum scire vellet an Theuperga sive Thietberga [ut vocat Rhegino) ipsius uxor adulterium patrasset , voluisse duos homines mononiachiam committere ; ita ut si ille qui partes Theupergæ tueretur caderet , ipsa plane adulterij convicta censeretur. Hocque valde reprehendit Nicolaus , docens hanc non esse legitimam rationem probandi crimina , (quamvis in Longobardicis constitutionibus & in Capitularibus habeatur) sed potius nihil aliud esse quam Deum tentare. Addit vero denegatam fuisse a Lothario Theupergæ justam purgationem his verbis ; Sed de adulterio illa coram Missi nostri praesentia purgare se voluit : sed ipse non annuit. *Totam hanc historiam describit Rhegino lib.* 2. *Chronicorum. Ex his vero ostenditur rubricam hujus capitis apud Gratianum nimis esse generalem ; quippe cum Nicolaus hoc tantum velit demonstrare, non esse utendum monomachia ad purgationem .*

(8) De inscriptione capitis 2. *Auctoritatem.* 15. q. 6. scriptum est dialogo 13. hujus libri, additione septima .

(9) Capitis 46. *Omnium.* 23. q. 5. in eodem libro inscriptio est : *Item Nicolaus exercitui Francorum.* In Notis additur : *Ivo parte* 10. *c* 87. *vers.* omnium vestrum. *hoc idem citat ex epistola Leonis quarti ad exercitum Francorum , ubi etiam affert id quod infra ead. q.* 8. *c*, Omni timore. *ex eodem Leone refertur.* In margine est : *Ivo par.* 10. *c.* 87. *Pann. l.* 8. *c.* 30. Capitis 9. *Omni timore.* 23. q.8. inscriptio est: *Idem* (hoc est , Leo quartus) *exercitui Francorum.* In margine est : *Pann. l.* 8. *c.* 30. Addi debuit : *Ivo p.* 10. *c.* 87.

(10) Eadem quaest. 8. cap. 15. *Si nulla.* in eodem libro inscriptio est haec : *Item Nicolaus Papa ad consulta Bulgarorum c.* 46.

(11) Ante caput 25. *Illi qui.* 24. q. 3. haec in eodem libro verba sunt : *Item Nicolaus Papa omnibus Episcopis.* In margine est : *Pann. l.* 5. *c.* 114.

(12) Gratiani verba sunt ante caput 1. dist.23. in eo-

eodem libro : *Vnde Nicolaus Papa II. in Conc. Lateranensi.* In margine est : *Pann. l. 3. c. 1.* In Notis: *Hujus decreti integrum exemplum est in vetustissimo libro abbatiæ monasterij Farfensis litteris Longobardicis ante annos pæne quingentos scripto, & alibi.* Vid. lib. 1. dial. 9. add. 7.

(13) De inscriptione capitis 7. *Nam si.* dist. 27. scriptum est dialogo 17. addit. 3. hujus libri. Et de inscriptione capitis 6. *De his.* dist. 50. in eodem dialogo 17. addit. 2.

(14) Posterioris capitis, cujus initium est *Presbyter.* 15. q. 5. in eodem libro inscriptio est : *Item Nicolaus Salomoni Constantiensi Episcopo.* In margine est: *Ivo p. 6. c. 122.*

(15) Inscriptio capitis tertii *Præcipimus.* 16. q. 2. in eodem libro haec est : *Item Nicolaus Papa II. epist. unica c. 5.* Et in margine est : *dist. 32. Præter hoc. par. Deinde.*

(16) Ejusdem caussae quaest. 5. caput. 1. hanc habet inscriptionem in eodem libro : *Vnde Nicolaus Papa ait. Si quis Episcopor. &c.* In margine est : *Ans. l. 5. c. 9.* Et in Notis : *Anselmus citat ex Arausico, in cujus 10. capite fere idem legitur.*

(17) Capitis 36. *Aperte.* 24. q. 1. in eodem libro haec inscriptio est : *Item* (Nicolaus vel Caelestinus Papa) *ad clerum Constantinopolitanum.* In margine est : *Nicolaus ibidem* (est epist. 7. Michaëli Augusto) *ex eodem Cælestino ad Clerum Constantinop.* Et : *Ivo par. 14. c. 59. Pann. l. 5. c. 135.* Et in Notis : *Hinc etiam citatur a Nicolao alia epistola ejusdem Cælestini quæ est inter acta ipsius Concilij Ephesini. Intellexistis*] *Hic incipiunt propria Nicolai verba.* Capitis 37. *Miramur.* eadem quaestione inscriptio est: *Idem Nicolaus Papa ibidem paulo inferius.* In margine est : *In can. Apost. 32. al. 34. & in Conc. Antioch. c. 7.*

(18) Haec etiam est in eodem libro inscriptio capitis 4. *Apostolicæ.* 35. q. 9. *Item Gregorius.* In Notis est : *Apud Anselmum & Polycarpum citatur ex epistola Nicolai Papæ ad Regem Carolum. Extat in codice sæpe memorato monasterij Dominicanorum in epistola*

stola Nicolai quae inscribitur ad Ludovicum Regem, *&* *in altera ejusdem ad Episcopos omnes in regno Ludovici*, *quae incipit Gaudemus.* In margine est: *Deusdedit ibidem* (hoc est, *p.* 1.) *Polyc. l.* 5. *tit.* 6. *Ans. l.* 2. *c.* 69. Inscriptio capitis 6. *Sententiam.* eadem quaestione est haec: *Item Nicolaus Papa ad Michaelem Imperatorem in epistola septima.* In margine haec sunt: *Ans.* 1. *c.* 75. *Ivo par.* 5. *c.* 19. Et in Notis: *Voluerit*] *Sic etiam in originali impresso. sed Anselmus & Ivo habent renuerit.* Vid. dial. 13. add. 10.

DE HISPANIAE CONCILIIS NON editis, & de aliis veteribus libris.

Dialogus vigesimus.

C. QUAENAM sunt ea quae dixisti non edita Hispaniae Concilia? A. Septem Toletana Concilia, duo Caesaraugustana, duo Barcinonensia, Emeritense, Oscense, Egarense, & cum his conjungitur ex Gallia Narbonense. C. Praeclara quidem nomina & nostris aequalibus ac praeceptoribus inaudita; nec sat scio an Gratianus his unquam usus fuerit; uno excepto Emeritense, quo illum mutato nomine inveniri dicebas usum. Toletana autem, quae Gratianus saepe refert, Concilia, & ex Caesaraugustano quaedam, omnia fere in editis voluminibus exstant. A. Qua ratione Emeritense vidit & quaedam Toletana non edita, potuit etiam cetera legere. Sed age videamus capita quaedam ex his Toletanis accepta. Caussa XXVI. quaestione V. caput illud, cujus initium *Quicumque sacerdo-*

Dial. 3. *lib.* 1.

26. *q.* 5. *c.* 13. Quicumque.

dotum, ex Toletano Concilio sumi Gratianus fatetur. In editis Conciliis non invenies; sed in his quae dixi non edita inventum est ex duobus capitibus duorum Conciliorum sumptum. Initium enim ejus capitis est ex Concilio Toletano XII. capite septimo. Posterior pars, cujus initium *Plerique etiam*, est ex Toletano XVII. capite quinto. Sed multa in utroque capite relicta sunt studiosis viris legenda. Pro illis, *caussa doloris cujuslibet*, illic est, *causa cujuslibet doloris vel amaritudinis.* Pro *altare vestibus sacris* est *altare divinum vestibus sacratis.* Pro voce *accinxerit* est *accingi*, aut ut in alio libro est, *accingisse.* Sed scribendum est *accinxisse.* Pro illis, *& extingui præceperit*, plura sunt: *vel extingui præceperit, aut quodcumque lugubritatis in templo Dei induxerit, atque, quod pejus est, occasionem nutrierit unde templis Domini aut officia consueta desint aut oblatio singularis sacrificij videatur in aliquo defraudari.* Pro illis, *loci sui dignitate &c.* illic est: *ignobilitati perpetuæ mancipatus, juxta superiorem sententiam Domini, & loci sui dignitate &c.* Pro illis *Plerique etiam sacerdotum sauciati &c.* multa sunt alia praetermissa. Pro illis, *ipsum offertur sacrificium, mortis incurrat periculum*, illic est: *idipsum offertur sacrificium ipsius sacrosancti libaminis interventu, mortis ac perditionis incurrat periculum; & quod cunctis datum est in salutis remedium, illi hoc perverso instinctu, quibusdam esse expetunt in interitum.* Pro illis, *ergastulo relegentur*, plenius illic est, *ergastulo re-*

religati , excepto supremo vitae curriculo , cunctis vitae suae diebus sacrae communionis eis denegetur perceptio , quia Domino se crediderunt fraudulento delibasse studio. B. Multo meliora sunt haec, in quibus & exilii & excommunicationis poena est , quam illa quae exilium tantum continebant. (1) A. Ex Toletano XVI. capite V. illa sunt quae Gratianus refert post aliud Emeritensis Concilii caput. Omittuntur autem multa exordii verba, ut in superioribus. Et in extremo capite , post verbum *persolvere* , additur , *nec populis sacerdotali jure occurrere* , *sed nec rebus &c.* & post verbum *parvipenderit* haec adduntur : *ut quippiam exinde temerandum crediderit.* In fine sunt haec verba non satis integra post verbum *multari : ita nempe ut postquam ab hoc excommunicationis interdicto ad ordinis sui sanctiones modis omnibus studeat adimplere.* B. In libro Michaëlis Tomasii legi cujusdam docti viri scripturam , post vocem *interdicto, liber fuerit , ad ordinis sui remeaverit locum , cunctas hujus canonis sanctiones , modis omnibus &c.* A. Magna libertate is interpres utebatur. (2) Ex capite septimo ejusdem Concilii Gratianus sumpsit extremum caput distinctionis XVIII. quod falso Contius refert ex Toletano tertio capite decimo octavo. Varietas non magna est , his exceptis. Pro illis verbis *plenissime omnia referet &c.* illic est *publice omnia reserata , de his quae eodem anno in Concilio acta vel definita extiterint plenissime notiores efficiantur :* & post alia : *Quod*

(1) 10. q. 3. c. 3. Unio.

(2) *Distin.* 18. *c. ult.*

Quod si quispiam ea parvipendenda crediderit, aut contemnenda delegerit, aut contra hæc inobedientia tumidus, susurratione plenus, invidia incensus, & laceratione perfunctus, nec non potius earundem definitionum extiterit fautor benevolus, sententia excommunicationis duorum mensium curriculo persistet usquequaque multatus. (3) Haec sunt apud Gratianum aperte ex his Conciliis sumpta. Sed quia incidi in verba quaedam Augustini apud Gratianum relata, quae in Toletano Concilio XVII. cap. IV. Cypriani esse dicuntur, de his videndum censeo. Augustini verba sunt: *Frustra, inquit, quidam, qui ratione convincuntur, consuetudinem nobis obiciunt &c.* In eo Concilio est: *Itemque præcellentissimus doctor & invictissimus martyr Cyprianus prosequens ait: Frustra qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis opponant &c.* Ivo Augustino eadem adscripsit. Utrumque existimo eisdem fuisse verbis usum, & Cyprianum, & Augustinum, atque in illo verbo, *inquit*, ad Cyprianum respexisse. Cypriani verba sunt in epistola ad Jubaianum: *Proinde frustra quidam, qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis opponunt &c.* Augustini libro quarto de baptismo contra Donatistas cap. v. *Proinde, inquit, frustra quidam, qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis obiciunt &c.* C. Non igitur scribi debuit, *Frustra, inquit quidam*; sed *Proinde, inquit, frustra quidam.* neque *convincuntur*, sed *vincuntur* Cur autem *obiciunt* habet Augustinus, *opponunt* Cyprianus? A.

Dist. 8. c. 7. Frustra.

Ivo par. 2. c. 94. & par. 4. c. 235. decr.

Memoria fortasse lapsus est, & sententiae ejusdem verbum protulit. Ideo retinendum arbitror. (4) De aliis videamus quae ex aliis libris non editis sumpta sunt. Sed quid illud est quod puer ad vos attulit? C. Nuntiat venisse librarium cum jure pontificio tamdiu desiderato Gregorianae editionis. A. Manum igitur de tabula, ut ajunt. Velim tamen interea scire quinam alii libri essent reliqui. De illis loquor, de quibus agebamus nondum in vulgus editis, cum quibus Gratianus conferri potuit. B. Eos nullo ordine referam, sed ut ut venerint in buccam. Initium faciam a septimi Gregorii registro, in quo praeter epistolarum libros decem, multa sunt Concilia Romae ab eodem Pontifice habita. Successit huic Victor tertius; & post eum Urbanus minor. Utriusque synodos habes, Victoris Beneventanam, Urbani Claromontensem, Melfiensem, Placentinam: item Paschalis minoris duo Romana Concilia, aliud Innocentii minoris Romanum Concilium, & horum trium Pontificum Urbani, Paschalis, & Innocentii aliquot epistolas. Eugenii tertii Remense Concilium, falso Eugenio minori a Coloniensibus inscriptum. His omnibus antiquius est Concilium Ravennae habitum ab Joanne IX. Pontifice Maximo. Item epistolae aliquot Leonis minoris & Leonis quarti. Concilia provincialia Galliae addere possumus, Andegavense, Trosleianum, Lemovicense, Bituricense, Tullense, Pictaviense, atque alia hujusmodi. Vitae quoque addantur

Pon

Pontificum Romanorum ad Joannem XXII. Anastasii Bibliothecarii historia ex Georgio & Theophane, & interpretatio Concilii Nicaeni de imaginibus,& octavi CP. contra Photium. Fragmenta Hadriani Pontificis ad Carolum Magnum de imaginibus, quae in Suriana editione desiderantur. Haec & alia plenius in Romano Gratiani volumine & in epitome veteris juris pontificii tua cognoscentur. A. Habes igitur C. quod tantopere expetebas, juris pontificii emendationem, non ex sordidis rivulis & lacunis, sed ex ipsis fontibus splendidissimis, quasi Venerem quandam e mari exorientem, quae omnium in se oculos convertat, & mirificos amores & cupiditates eliciat.

ADDITIONES.

(1) ANTE caput 13. *Quicumq.* 26. q. 5. in editione Gregoriana haec verba sunt: *Quorum omnium maleficia nequissima Toletanum Concilium* 13. *condemnat dicens c.* 7. Et in Notis est: *Principium hujus capituli usque ad vers.* Plerisq. *est ex* 13. *Concilio Toletano c.* 7. *Reliqua vero sunt ex* 17. *Toletano c.* 5. *Quorum Conciliorum duo exemplaria sunt habita ex Hispania, & inde nonnulla hic emendata & addita.*

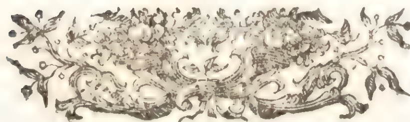
(2) In eodem libro inscriptio capitis 3. *Unio.* 10. q. 3. haec est: *Item ex Concilio Toletano* 16. *c.* 4. In Notis haec sunt: *Caput hoc est pars quarti canonis Concilii* 16. *Toletani, cujus duo exemplaria missa sunt ex Hispania, ex quibus nonnulla sunt in hoc capite emendata & addita. Habitum vero est Concilium hoc Aera* DCCXXXI. *cum illud Emeritense habitum fuerit Aera* DCCIIII. *Mulctari*] *In Concilio sequitur*: ita nempe ut postquam ab excommunicationis interdicto ad ordinis sui remeaverit locum,

cunctas hujus canonis sanctiones modis omnibus studeat adimplere.

(3) Distinctione 18. capitis extremi inscriptio in eodem libro haec est: *Vnde in Concilio Toletano 16. c. 6. Decernimus &c.* In Notis est: *Quatenus] In duobus exemplaribus hujus decimi sexti Concilij Toletani locus hic ita legitur:* Quatenus coram eis publice omnia reserata, de his quae eodem anno in Concilio acta vel definita extiterint plenissime notiores efficiantur.

(4) Caput septimum distinctionis 8. in eodem libro ita inscribitur: *Idem* (Augustinus) *in lib.* 4. *de baptismo contra Donatistas c.* 5. *Frustra, inquit, quidem, qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis objicint &c.* In margine est: *Hic refert beatus Augustinus verba beati Cypriani in epist. ad Iubaia. Ivo p.* 2. *c.* 94. *& par.* 4. *c.* 235. Et vers. *Hoc plane* additur: *Hic beatus Augustinus respondet.*

F I N I S.

TI-

TITULI DIALOGORUM

libri posterioris.

I. DE *titulo libri Gratiani, & de mendis.* pag. 1.

II. *De Gratiani erratis in propriis nominibus.* 11.

III. *De eodem erratorum genere.* 21.

IV. *De eadem re.* 33.

V. *De aliis mendis Gratiani.* 46.

VI. *De Gratiani majoribus erratis.* 55.

VII. *De capitibus sumptis a sexta synodo.* 77.

VIII. *De eadem re.* 88.

IX. *De eadem re.* 100.

X. *De Martino Bracarensi, & de Martini Papæ Concilio.* 108.

XI. *De eadem re.* 120.

XII. *De aliis Martini Bracarensis capitibus, & de Gratiani erratis.* 137.

XIII. *De falsis inscriptionibus apud Gratianum, & de fragmentis quibusdam Conciliorum & epistolarum pontificiarum.* 146.

XIV. *De eadem re.* 156.

XV. *De eadem re, & de aliis Gratiani erroribus.* 165.

XVI. *De beati Antonini censura in Gratianum, & de Romanorum selectorum sententia.* 178.

XVII. *De aliis majoribus erroribus Gratiani ex beati Antonini sententia.* 190.

XVIII. *De eadem re.* 199.

XIX. *De erroribus quibusdam & mendis Gratiani in distinctionibus.* 211.

XX. *De eadem re.* 225.

TITULI DIALOGORUM

libri posterioris.

I.	*De Gratiani emendatione ex Conciliis non editis.*	245.
II.	*De eadem re ex Concilio Eugenii & Leonis.*	256.
III.	*De eadem re.*	264.
IV.	*De Callisti secundi Romana synodo.*	271.
V.	*De eadem re.*	277.
VI.	*De duplici octava synodo.*	284.
VII.	*De eadem synodo octava Hadriani.*	294.
VIII.	*De eadem re, & de falsa inscriptione quorundam capitum Gratiani ex octava & nona synodo inscriptorum.*	300.
IX.	*De eadem re.*	309.
X.	*De Capitularibus Caroli & Ludovici & aliorum Imperatorum.*	321.
XI.	*De eadem re.*	327.
XII.	*De Nicolai primi epistolis & responsis.*	334.
XIII.	*De eadem re.*	343.
XIV.	*De eadem re.*	352.
XV.	*De eadem re.*	361.
XVI.	*De quibusdam locis Gratiani Romanae editionis, & de aliis Nicolai capitibus.*	369.
XVII.	*De aliis Nicolai Papae capitibus.*	376.
XVIII.	*De eadem re.*	383.
XIX.	*De eadem re.*	391.
XX.	*De Hispaniae Conciliis non editis, & de aliis veteribus libris.*	400.

INDEX OMNIUM CAPITUM

Gratiani, quæ in his duobus libris continentur.

DIst. 1. lib. 1. dial. 1. Principium. l. 1. d. 19
cap.7. Jus natur. l. 1. d. 19
cap. ultimum. l. 1. d. 19
Dist. 2. cap. 7. Quædam. l. 1. d. 5
Dist. 3. Principium. l. 1. d. 5
cap. 1. l. 1. d. 1.
cap. 2. l. 1. d. 1.
Dist. 4. cap. 3. In istis. p. Leges. l. 1. d. 16
cap. 4. Statuimus. l. 1. d. 16
cap. 5. Quadragef. l. 1. d. 16
cap. ult. l. 1. d. 16
Dist. 5. in principio. l. 1. d. 19
Dist. 6. in fine. l. 1. d. 19
Dist. 7. cap. 1. l. 1. d. 19
Dist. 8. cap. 1. l. 1. d. 19
cap. 3. Mala. l. 2. d. 12
cap. 4. Veritate. l. 1. d. 19
cap. 5. Si confuetud. l. 1. d. 19
cap. 7. Frustra. l. 2. d. 20
Dist. 9. cap. 5. Ego. l. 1. d. 19
cap. 6. Ut veterum. l. 1. d. 4
cap. 9. Noli. l. 1. d. 19
Dist. 10. cap. 1. l. 1. d. 19 l. 2. d. 12
cap. 3. Certum. l. 1. d. 19
cap. 5. Imperium. l. 2. d. 14.
cap. 8. Quoniam. l. 2. d. 14.
cap. 9. De capitulis. l. 1. d. 19. l. 2. d. 10.
cap. 10. Vides. l. 1. d. 19
cap. 11. Quis autem. l. 2. d. 19
cap. 12. Certum. l. 1. d. 19
cap. ult. l. 1. d. 19. add. 12. & 16
Dist. 11. cap. 2. Confequens. l. 1. d. 20. l. 2. d. 14
cap. 5. Ecclesiasticar. l. 1. d. 20.
cap. 6. Confuetudinem. l. 1. d. 13.
cap. 7. In his. l. 1. d. 20
cap. 8. Catholica. l. 1. d. 20.
cap. 10. Hoc vestræ. l. 1. d. 20
Dist. 12. cap. 2. Præceptis. l. 1. d. 20.
cap. 3. Scit fancta. l. 1. d. 20. l. 2. d. 12.
cap. 5. Ridiculum. l. 1. d.

d. 20. l. 2. d. 12.
cap. 8. Non consuetud. l.1. d. 13. add. 5.
cap. 11. Illa autem. l. 1. d. 20.
cap. 12. Omnia l. 1. d. 20
Dist. 13. In principio. l. 1. d. 17.
Dist. 14. In principio. l. 1. d. 17
Dist. 15. cap. 1. l. 2. d. 6
cap. 2. l. 1. d. 5. l. 2. d. 6
cap. 3. Sancta. p. Item venerabilis. l. 1. d. 4
d. cap. 3. Sancta. p. in primis. l. 1. d. 6
d. cap. 3. p. Ceterum l. 1. d. 20
Dist. 16. Initium. l. 1. d. 6. add. ult.
cap. 1. l. 1. d. 6. & 20
cap. 3. Clementis. l. 1. d. 6. & 20
cap. 4. Placuit. l. 1. d. 6. add. 10. & 11
cap. 5. Sextam. l. 1. d. 7
cap. 6. Habeo. l. 1. d. 7. & 8. add. 1. & 2.
cap. 7. Quoniam. l. 1. d. 1. 4. 6. 7. 8. 20
cap. 8. Sancta. l. 1. d. 20. l. 2. d. 6
cap. 9. Sexta. l. 1. d. 20. & d. 3. add. 7
cap. 10. Prima. p. quinta. l. 1. d. 3.
cap. 11. Prima. p. viges. l. 1. d. 3.
cap. 12. Septuaginta. l. 1. d. 20
cap. 13. Viginti. l. 1. d. 20
cap. ult. l. 1. d. 20
Dist. 17. cap. 6. Concilia. l. 1. d. 8. add. 9
Dist. 18. cad. 4. Propter. l. 1. d. 11.
cap. 7. Quoniam. l. 1. d. 8
cap. 15. Propter. l. 1. d. 11
cap. ultimum. l. 2. d. 20
Dist. 19. cap. 1. l. 1. d. 1. & d. 3. add. 5. l. 2. d. 14
cap. 1. Nulli. l. 1. d. 20
cap. 7. Ita domin. l. 1. d. 6. ad. 1.
cap. 8. Secundum. in fine. l. 1. d. 6
cap. 9. Anastasius. l. 1. d. 6
Dist. 20. cap. 1. l. 1. d. 1. 3. & 18
cap. 2. l. 2. d. 14.
Dist. 21. In principio. l. 1. d. 15
cap. 4. Inferior. l. 2. d. 12
cap. 5. Nolite. l. 2. d. 12
cap. 6. Deniq. l. 2. d. 12
cap. 7. Nunc autem. l. 2. d. 12
cap. 8. Submittitur. l. 2. d. 12
cap. ult. l. 2. d. 12
Dist. 22. cap. 1. l. 1. d. 8. add. 9. l. 2. d. 13.
cap. 3. CP. l. 1. d. 9. add. 5
cap. 6. Renovantes l. 1. d. 9
cap. ultimum. l. 1. d. 9. l. 2. d. 7
Dist. 23. cap. 1. l. 1. d. 9. l. 2. d. 19
cap. 12. Præterea. l. 2. d. 15
Dist.

Dist. 24. cap.ult.l.1. d. 10
Dist. 27. cap. 1. l. 1. d.10
cap. 6. Quod interrog. l. 2. d. 17.
cap. 7. Nam si. l. 2. d. 17. & 19
cap. 8. Presbyteris. l. 2. d. 5.
Dist. 28. cap. 7. Præterea. l. 1. d. 10. & 15
cap. 8. Diaconi. l. 1. d. 10
cap. 12. Si qua. l. 1. d. 12
cap. 14. Si quis. l. 1. d. 8.
cap. 16. Presbyterum. l. 1. d 8
cap. ult. l. 2. d. 17.
Dist. 31. cap. 9. Quicumq. p. 1. l. 1. d. 8.
cap. 11. Omnino. l. 1. d. 8. add. 9
cap. 17. Quoniam. l. 1. d. 8
cap. ultimum. l. 1. d. 8
Dist. 32. cap. 4. De illo. l. 2. d. 17
cap. 5. Nullus. l. 2. d. 16
cap. 6. Præter. l. 2. d. 16. & 19
cap. 7. Si quis. l. 1. d. 8
cap. 10. Eos, qui. l. 1. d. 4
cap. 13. Placuit. l. 1. d. 8
Dist. 33. cap. 3. Communiter. l. 1. d. 13
cap. 4. Clerici. l. 2. d. 19
Dist. 34. cap. 1. l. 2. d. 15
cap. 4. Is, qui. l. 1. d. 15
cap. 11. Se cujus. l. 1. d. 10. & 11
cap. 12. Si laici. l. 1. d. 10
cap. 17. Si Subdiac. l. 1. d. 12.
cap. 18. Lector. l. 1. d. 12
Dist. 37. cap. 12. De quibusd. l. 2. d. 2.
Dist. 38. cap. 13. Indignum. l. 1. d. 2
cap. 14. Locutio. l. 1. d. 2. add. 4
Dist. 40. cap. 1. Non nos. l. 1. d. 8. add. 9
cap. 6. Si Papa. l. 2. d. 3
Dist. 43. cap. ult. l. 2. d. 15
Dist. 44. cap. 3. Nulli. l. 1. d. 8
cap. 10. Non oportet. l. 1. d. 11
cap. ultimum. l. 1. d. 11
Dist. 45. cap. 5. De Judæis. l. 1. d. 5
Dist. 47. cap. 2. Quoniam. l. 1. d. 10
cap. ultimum. l. 1. d. 13
Dist. 50. cap. 5. Clericum. l. 2. d. 17
cap. 6. De his. l. 2. d. 17. & 19
cap. 19. Cum exaudiero. l. 1. d. 4
cap. 22. Si quis. l. 1. d. 10
cap. 24. Sacerdos. p. quomodo. l. 1. d. 18.
cap. 28. Domino l. 1. d. 4
cap. 32. Presbyt. in fine. l. 1. d. 18.
cap. 33. Sacerdotes. l. 2. d. 16
cap. 39. Studeat. l. 2. d. 16. & 17
cap. 42. Eos. l. 1. d. 10
cap. 44. Si quis. l. 1. d. 10

cap.

cap. 48. Hi, qui ar. l. 2. d. 17
cap. 68. Placuit l. 1. d. 12
Dist. 54. cap. 3. Magnus. l. 1. d. 2.
cap. 7. Si quis obligatus. l. 1. d. 12
cap. 11. Quis aut. l. 1. d. 19
cap. 12. Generalis. l. 1. d. 5
cap. 22. Abbati. l. 2. d. 8
Dist. 55. cap. 7. Si quis a medicis. l. 1. d. 10
cap. 9. Si quis præ. l. 1. d. 10
cap. 10. Si quis in. l. 1. d. 4. & 15
Dist. 56. cap. 1. & 2. l. 1. d. 6
cap. 10. Si gens. l. 2. d. 3
Dist. 60. cap. 2. Nullus. l. 2. d. 4
Dist. 62. cap. ult. l. 2. d. 4
Dist. 63. cap. 1. l. 1. d. 4. l. 2. d. 8
cap. 2. l. 1. d. 4. l. 2. d. 8
cap. 4. Porro. l. 2. d. 14
cap. 6. Non est. l. 1. d. 11
cap. 7. Omnis. l. 1. d. 9. l. 2. d. 8
cap. 8. Non licet. l. 1. d. 11
cap. 13. Episcopos. l. 2 d. 15
cap. 16. Reatina. l. 1. d. 19
cap. 31. Inter nos. l. 1. d. 19
cap. 34. Sacrorum. l. 2. d. 10
Dist. 64. cap. Primum. l. 1. d. 10
cap. 7. l. 1. d. 10
Dist. 65. cap. 2. Non debet. l. 1. d. 11
cap. 3. Episcopus. l. 1. d. 11
Dist. 71. cap. 6. Privatus. l. 1. d. 18
Dist. 72. cap. 1. l. 1. d. 16. l. 2. d. 1
Dist. 73. In principio. l. 1. d. 16.
cap. 1. & 2. l. 1. d. 16 add. 3.
Dist. 77. cap. 4. Subdiaconus. l. 1. d. 8
Dist. 78. cap. 1. l. 1. d. 11.
cap. 4. Presbyter. l. 1. d. 11
Dist. 79. cap. 1. l. 2. d. 13
cap. 9. Si quis. l. 2. d. 13
Dist. 80. cap. 1. & 2. l. 1. d. 15
Dist. 81. cap. 2. Nemo. l. 1. d. 8. add. 9.
cap. 4. Si qui. l. 1. d. 10
cap. 7. Sacerdos. l. 2. d. 1.
cap. 19. Ministri. l. 1. d. 13
cap. 20. Clericus. l. 1. d. 13
cap. 21. Sed si. l. 1. d. 13.
cap. 22. Si quispiam. l. 2. d. 1.
cap. 26. In omnib. l. 2. d. 8.
Dist. 82. cap. ult. l. 1. d. 14
Dist. 83. cap. 3. Error. l. 1. d. 15. add. 7
Dist. 84. cap. 3. Cum in. l. 1. d. 8
cap. 4. Cum de. l. 1. d. 8
Dist. 86. cap. 3. Facientis. l. 1. d. 15. add. 7. & dial. 19 add. 13.

cap. ultimum. l. 1. d. 3
Dist. 90. cap. 4. Alienus. l. 2. d. 8
cap. 5. Si quis l. 2. d.8
Dist. 92. cap. 4. l. 1. d.11
cap. 5. Si quis. l. 1. d.11
cap. 8. Si quis. l. 1. d.11 add. 9
cap. ult. l. 1. d.12
Dist. 93. cap. 4. Juxta. l. 1. d. 13. l. 2. d. 1.
cap. ult. l. 1. d. 8
Dist. 95. cap. 2. p. 1. l. 1. d. 17
cap. 5. Olim. l. 1. d. 15
cap. 8. Non oportet. l. 1. d. 11
cap. ult. l. 1. d. 4
Dist. 96. cap. 1. p. Eulalius. l. 2. d. 4
cap. 4. Ubinam. l. 2. d.14
cap. 5. Deniq. l. 2. d.14
cap. 6. Cum ad verum. l. 2. d. 14
cap. 7. Satis evidenter. l. 2. d. 14
cap. 8. In scripturis. l. 2. d. 17
cap. 13. & 14. Constantinus. l. 1. d. 6
Dist. 97. cap. ult. l. 2. d. 13
Dist. 98. cap. Primum. l. 1. d. 15
1. q. 1. cap. 9. Qui per. l. 2. d. 8
cap. 10. Sanctorum. l. 2. d. 4
cap. 34. Sacramenta. l. 1. d. 3.
cap. 58. Spiritus. p. ecce. l. 1. d. 2
cap. 66. Non oportet. l. 1. d. 11
cap. 67. Non liceat. l. 1. d. 11
cap. 86. Non quales. l. 2. d. 14
cap. 96. Dictum. p. quod. l. 1. d. 6
cap. 100. Nullus. l. 1. d. 8
cap. 102. & 103. Placuit. l. 1. d. 14
cap. 107. Statuimus. l. 2. d. 15
cap. 117. Quibusdam. l. 1. d. 4.
cap. 123. Per principalem. l. 2. d. 13
e. q. 2. cap. 7. Si quis. l. 1. d. 4
cap. 8. Salvator. l. 1. d. 4
e. q. 7. cap. 2. p. Sed quoniam. l. 2. d. 8
2. q. 1. cap. 10. Notum. l. 2. d. 16
cap. 14. Prohibentur. l. 1. d. 17
cap. 16. Quæ Lotharius. l. 1. d. 17. l. 2. d. 15
cap. 20. Deus. p. Quando. l. 1. d. 17
cap. ult. l. 2. d. 15
e. q. 2. cap. 2. Omnes. l. 2. d. 12.
e q. 3. cap. 2. l. 1. d. 14
cap. 4. Si quis. l. 1. d. 14
cap. 8. Si quem. l. 2. d. 10
e. q. 4. & 5. cap. 7. Mennam. l. 1. d. 12
cap. 11. Super caussa. l. 1. d. 12

cap.15.Nobilis.l.1.d.15
cap.22.Monomachiam. l.2. d. 19
cap. 23. Sæpe. l.1.d.15. & 16
cap.25. Statuit. l.1.d.15
e. q. 6. cap. 11. Decreto. l. 1. d. 20
cap.13. Arguta.l.2.d.31
cap. 22. Propter sup. l. 1. d. 6
cap. 30. Post appellationem. p. forma. l. 2. d. 9.
e. q. 8. cap.4. Qui crimen. l. 1. d. 14. add. 6
3. q. 5. cap. 14. Null. p. 1. l. 1. d. 2
cap. 15. ult. Quod suspecti. l. 1. d. 2. & l. 1. d. 12
e. q. 6. cap. 1. l. 1. d. 14. add. 6
cap. 10. Hæc quippe. l. 2. d. 15
cap. 17. Si quis.l.1.d.13
e. q. 9. cap. 12. Revera l. 2. d. 12
cap. 14. Indicas.l.1.d.12
cap. ult. l. 2. d. 12
4. q. 1. cap. 2. Quod autem. l. 2. d. 12
e. q. 4. cap. 2. Nullus. l. 1. d. 14.
cap. ultimum. l.2.d.12
5. q. c. cap. ult. l. 1. d. 2
e. q. 3. cap. ult. l.2. d. 2.
e. q. 6. cap. 7. Si quis. l. 2. d. 8
6. q. 3. cap. 3. Deniq. l.2. d. 15
e. q.4. cap 1. & 2. l.1.d.11
cap.3. Si inter. l.1. d.14
cap. 6. Quod bene. l. 2. d. 12
7. q. 1. In principio. l. 1. d. 15
cap. 4. Pontifices. l. 2. d. 15
cap. 15. Illud. l. 1. d.13
cap. 16. Nihil. l. 1. d. 13
cap. 30. Remoto.l.1.d.2
cap. 41. In apib. l. 1.d.4
cap. 45. Hoc nequaquam. l. 2. d. 6
cap. 47. Scifcitaris. l. 2. d. 15. & 17
8. q. 1. cap. 3. & 4. Episcopo. l. 1. d. 11
e. q. 4. cap. Un. l. 1. d.8. add. 9.
9. q. 3. cap. 1. l. 1. d. 11
cap. 2. Per singulas. l. 1. d. 11
cap. 8. Conquestus. l. 2. d. 15
cap. 10. Putet. l.2. d.13
cap. 11. Fuit. l. 1.d.2.
cap. 14. Alior. l.1. d. 8. add. 9
cap. 17. & 18. Cunct. l. 1. d. 12
cap. 21. Per principalem. l. 2. d.13
10. q. 1. cap. 14. Sanctor. l. 2. d. 15
e. q. 2. cap. 8. Episcopus. l. 1. d. 11
e. q.3.cap.2.Priscis.l.1.d.3
cap. 3. Unio. l.2. d.20.
cap. 8. Inter cetera l. 1. d. 4

11. q. 1. cap. 4. Judices. l. 1. d. 14. & 20
cap. 8. Nullus. l. 1. d. 14
cap. 26. Quicumq. l. 2. d. 11
cap. 37. Omnes. l. 2. d. 11
cap. 38. Volumus. l. 2. d. 11
cap. 43. Inolita. l. 1. d. 4
e. q. 2. cap. Unicum. l. 1. d. 4
e. q. 3. cap. 1. l. 1. d. 17
cap. 3. Præcipue. l. 2. d. 14
cap. 6. & 7. Si quis. l. 1. d. 11
cap. 10. Teugauld. l. 2. d. 15
cap. 18. Cum excommunicato. l. 2. d. 8
cap. 24. Ad mensam. p. Evidenter. in fine. l. 1. d. 17
cap. 28. Si quis. l. 2. d. 8
cap. 69. Cum apud. l. 1. d. 5.
cap. 77. Non solum. l. 1. d. 17. l. 2. d. 8
cap. 78. Quattuor. l. 2. d. 8
cap. 96. Ita corporis. l. 2. d. 14
cap. 102. Excellentiss. l. 2. d. 15.
12. q. 1. cap. 2. l. 1. d. 15
cap. 3. Necessaria. l. 2. d. 1
cap. 4. Nulla. l. 2. d. 17
cap. 15. Futuram. l. 1. d. 6
cap. 23. Episcopus. l. 1. d. 11
cap. 24. Præcipimus. p. sed notandum. l. 1. d. 17.
cap. 27. Nulli. l. 2. d. 1.
e. q. 2. cap. 3. Nulli. l. 1. d. 14
cap. 13. Apostolicos. l. 2. d. 7
cap. 17. De viro. l. 2. d. 18
cap. 19. Quisquis. l. 1. d. 9. l. 2. d. 4
cap. 22. De rebus. l. 2. d. 17
cap. 25. Vulteranæ. l. 1. d. 11. add. 11
cap. 37. Alienationes. l. 2. d. 5. add. 7. & 8
cap. 42. Si qua. l. 1. d. 10
cap. 48. Non liceat. l. 1. d. 9
cap. 52. Sine exceptione. l. 1. d. 14
13. q. 2. cap. 15. Præcipiendum. l. 1. d. 15
14. q. 1. cap. 1. p. 1. l. 1. d. 67.
cap. ult. in fine. l. 1. d. 4
e. q. 2. cap. 2. l. 2. d. 1
e. q. 4. cap. 4. Si quis. l. 1. d. 10
cap. 8. Quoniam. l. 1. d. 10
15. q. 4. cap. 2. Placita. l. 1. d. 3.
e. q. 5. cap. ultimum. l. 2. d. 19
e. q. 6. cap. 2. Auctoritatem. l. 2. d. 13. & 19
e. q. 7. cap. 3. Si quis. l. 1. d. 2.
e. q. 8. cap. 1. l. 1. d. 11
cap. 4. Si quis. l. 1. d. 11. & d. 10. add. 3.
cap. 5. Sciscitantib. l. 2. d. 16

16. q. 1. cap. 10. Interdicimus. l. 2. d. 5.
cap. 12. Qui vere. l. 1. d. 12
cap. 48. Et tempor. l. 1. d. 4.
cap. 49. Postquam. l. 1. d. 5
cap. 59. Quia juxta. l. 2. d. 10
cap. 62. Nulli. l. 2. d. 2
e. q. 2. cap. 3. Præcipimus. l. 2. d. 19
e. q. 3. cap. 4. Quicumq. l. 1. d. 15
cap. 9. Placuit. l. 2. d. 7
cap. 13. Prima. l. 1. d. 4
cap. 15. Placuit. p. præscript. l. 1. d. 17.
e. q. 4. cap. 1. l. 2. d. 5
e. q. 5. cap. 1. l. 2. d. 19
e. q. 7. cap. 11. Nullus. l. 2. d. 4.
cap. 14. Si quis. l. 1. d. 9. add. ult.
cap. 15. Sane. l. 1. d. 15
cap. 24. Laicis. l. 2. d. 4
cap. 25. Si quis. l. 2. d. 4
cap. 33. Monasterium. l. 2. d. 2
cap. 39. Decimas. l. 2. d. 5
17. q. 4. cap. 6. Sicut. l. 2. d. 17.
cap. 21. Quisquis. l. 2. d. 9
cap. 23. De Presbyteror. l. 2. d. 16
cap. 24. Qui Presbyterum. l. 1. d. 15
cap. 26. Omnes. l. 1. d. 5
cap. 27. Qui subdiaconum. l. 2. d. 11
cap. 28. Qui occiderit. l. 2. d. 11
cap. 29. Si quis. l. 1. d. 17
cap. 30. Nemini. l. 2. d. 13
cap. 37. & 38. Si quis. l. 1. d. 11
cap. 40. In venditionib. l. 2. d. 8. add. 3
18. q. 2. cap. 10. Quidam. l. 1. d. 12
20. q. 1. cap. 1. l. 2. d. 8.
cap. 9. Si qui. l. 2. d. 2
e. q. 2. cap. 3. Statuimus. l. 1. d. 13
cap. ultimum. l. 2. d. 9
e. q. 3. cap. 4. Præsens. l. 2. d. 17
21. q. 1. cap. 5. Relatio. l. 1. d. 2
cap. 6. Illud. l. 1. d. 2.
e. q. 2. cap. 1. l. 1. d. 8.
e. q. 3. cap. 1. & 2. l. 1. p. 13
e. q. 4. cap. 1. & 2. l. 1. d. 9
cap. 3. Episcopi. l. 2. d. 1
cap. 4. Sine. l. 2. d. 1
e. q. 5. cap. 2. l. 1. d. 11.
cap. 5. Si quis. l. 1. d. 11
22. q. 1. cap. 10. Si quis. l. 1. d. 13
cap. 12. Habemus. l. 1 d. 13
cap. 16. Movet. p. Alia. l. 2. d. 16
cap. ult. l. 1. d. 13. l. 2. d. 15
e. q. 4. cap. 2. Est etiam. l. 2. d. 16
cap. 5. In malis. l. 2. d. 15. & 16
cap. 8. Unusquisq. l. 2. d. 15

cap. 9. Incommutabilis. l. 2. d. 15. & 16
cap. ult. p. Unde datur. & p. Est etiam. l. 1. d17
e. q. 5. In principio. l. 1. d. 17
cap. 11. Humanæ. l. 1. d. 4
cap. 12. Juramenti. l. 1. d. 3
cap. 13. Qui. l. 1. d. 3. add. 4
cap. 14. Parvuli. l. 1. d. 13
cap. 15. Pueri. l. 1. d. 13
cap. 16. Honestum. l. 1. d. 13. & 16
cap. 17. Decrevit. l. 1. d. 16
cap. 18. De forma. l. 2. d. 9
23. q. 3. cap. 3. Nostri. l. 1. d. 3
cap. 8. Qui potest. l. 1. d. 15
e. q. 4. cap. 29. Si illic. p. sed. l. 1. d. 2
cap. 30. Guilisarius. l. 1. d. 3
e. q. 5. cap. 44. Quali. l. 1. d. 2
cap. 46. Omnium. l. 2. d. 19
e. q. 8. cap. 9. Omni. l. 2. d. 19
cap. 15. Si nulla. l. 2. d. 19
cap. 19. Reprehensibile. l. 2. d. 16
24. q. 1. In principio. l. 1. d. 18
cap. 1. & 3. Acacius. l. 1. d. 15
cap. 4. Audivimus. l. 1. d. 4. & 18
cap. 35. Ait. l. 2. d. 12
cap. 36. Aperte. l. 2. d. 19
cap. 37. Miramur. l. 2. d. 19
e. q. 2. c. ult. p. Item Rabanus. l. 1. d. 3
e. q. 3. cap. 19. An non. l. 2. d. 14
cap. 23. Si quis. l. 2. d. 5
25. q. 1. cap. 5. Violatores. l. 1. d. 14
cap. 24. Paternor. l. 2. d. 5
cap. 25. Illi qui. l. 2. d. 19
25. q. 2. cap. 18. Si quis. l. 2. d. 13
cap. 25. Ita nos. l. 1. d. 5
26. q. 2. In principio. l. 1. d. 2
e. q. 5. cap. 2. & 3. p. Si quis. l. 1. d. 10
cap. 12. Episcopi. l. 1. d. 14
cap. 13. Quicumq. l. 2. d. 20
e. q. 7. cap. 3. De his. l. 2. d. 18
cap. 7. Pro qualitate. l. 2. d. 9
cap. 8. Hoc sit. l. 2. d. 9
cap. 9. Pœnitentem. l. 2. d. 9
cap. 10. Affectum. l. 2. d. 9
cap. 11. Erga eum. l. 2. d. 9
cap. 14. Si quis. l. 2. d. 1
27. q. 1. cap. 6. Si quis. l. 2. d. 8
cap. 8. Viduas. l. 1. d. 12
cap. 29. De filia. l. 1. d. 12

cap. 27. Devotam. l. 1. d. 12
cap. 31. Mulieres. l. 2. d. 2
cap. 34. Vidua. l. 2. d. 17
cap. 37. Sciendum. l. 1. d. 15
cap. 38. Viduæ. l. 1. d. 15
e. q. 2. cap. 2. Sufficiat. l. 2. d. 18
cap. 21. Si quis. l. 2. d. 9
cap. 22. Si vir & uxor. l. 2. d. 3
cap. 25. Scripsit. l. 2. d. 18
cap. 46. Atho. l. 1. d. 3
28. q. 1. cap. 6. non solum. l. 1. d. 6
cap. 13. Nullus. l. 1. d. 8
30. q. 1. cap. 3. Nosse. l. 2. d. 19
cap. 6. De his. l. 2. d. 19
e. q. 2. cap. Unicum. l. 2. d. 18
e. q. 3. cap. 1. Ita. l. 2. d. 19
e. q. 4. cap. Primum. l. 2. d. 19
e. q. 5. cap. 3. Nostrates. l. 2. d. 18
31. q. 2. cap. 1. & 2. Tua. & 3. De neptis. l. 1. d. 5
cap. ult. l. 2. d. 18
32. q. 2. cap. ult. l. 1. d. 15
e. q. 5. cap. 22. Quidquid. l. 2. d. 18
e. q. 7. cap. 18. Quod proposuisti. l. 1. d. 6
cap. 24. Si quis. p. Illud. l. 1. d. 6
cap. 25. Hi qui. l. 2. d. 18
cap. 26. Neque. l. 2. d. 18. add. 11
33. q. 2. cap. 3. Historia. l. 2. d. 12.
cap. 4. Sive. l. 2. d. 12
cap. 5. Interfectores. l. 2. d. 18
cap. 6. Inter hæc. l. 2. d. 17. & 18
cap. 11. Hoc ipsum. l. 1. d. 4
cap. 14. In adulescentia. l. 2. d. 18
cap. 15. Latorem. l. 2. d. 18
cap. 16. Si quis. l. 2. d. 18
cap. 17. Si quis. l. 2. d. 19
e. q. 4. cap. 11. Nec uxorem. l. 2. d. 18
e. q. 5. cap. 2. l. 2. d. 9
34. q. 1. cap. 7. Ego dixi. l. 1. d. 6
35. q. 2. cap. 2. & 3. l. 2. d. 4
cap. 17. De consanguinitate. l. 2. d. 19
e. q. 5. cap. 6. Primo gradu. l. 1. d. 6. l. 2. d. 10
e. q. 9. cap. 4. Apostolicæ. l. 2. d. 19
cap. 6. Sententiam. l. 2. d. 13. & 19
36. q. 2. cap. 3. Quis. l. 1. d. 4

DE PŒNITENTIA.

Dist. 1. cap. 6. Si quis. l. 1. d. 4. & 18
cap. 19. Aut facta. l. 1. d. 18
cap. 30. Si cui. in fine. l. 1. d. 18
cap. 32. Facilius. p. Hoc. l. 1. d. 18
cap. 41. Non potest. l. 1. d. 3

c.67. Si agamus. l.1.d.4
cap. 68. Quamobrem. p. Rursus. l. 1. d.4
cap. 86. Quis aliquando. p. E contra auctorit. & p. Latentia. l.1. d. 18
cap. 88. Quamvis. p. Quib. l.1. d.18
cap. ultimum. l. 1. d.18
Dist. 2. cap. 1. l.2. d.9

DE CONSECRATIONE.

Dist. 1. cap. 7. Ecclesia. l. 2. d. 13
cap. 23. De fabrica.l.1. d. 14
cap. 30. Altaria. l.1.d.3
cap.33.Clericos. l.1.d.9
cap. 45. Consulto. l. 1. d. 14
cap.46. Jacobus. l.1.d.9
cap. 48. Sacramenta. l. 1. d. 16
cap.55. Porro. l.2. d.16.
cap. 56. Nullus. l. 1. d. 4. l. 2. d. 1
cap. 57. Ut illud. l.1. d. 13.
Dist. 2. cap. 6. Didicimus. l. 1. d. 9
cap. 7. Cum omne. l.1. d. 14
cap.13.Cotidie. l.1.d.16
cap. 16. In cœna. l.1.d. 13. & 16
c. 19.Sæculares.l.1.d.16
cap.21. Omnis. l.1.d.16
c.22. Triforme.l.1.d.16
cap.23. Tribus. l.1. d.16
c. 25. Timorem. l.2.d.9
cap. 30. Sacerdotum. l. 1. d. 13. l. 2. d.2
cap.42. Ego B. l.2.d.13
c. 54. Liquido. l.1. d.16
Dist. 3. cap. 1. & 3. Rogationes. l.1. d.16
cap. 7. Non licet. l.1. d. 11. & 16
cap. 8. Non oportet. l. 1. d. 11. & 16
cap. 19. Crucis. l.1. d.6
cap. 21. Nosse. l. 1. d. 6
cap. 29. Sextam. l.1.d.7
Dist. 4. cap. 4. Non potest. l. 1. d.3.
cap. 10. Nunquam. l. 1. d. 3
cap. 22. Quicumq. l. 1. d. 12
cap. 24. A quodam. l. 1. d. 18. l. 2. d. 17
cap. 44. Ab antiqua. l. 1. d. 4
cap. 57. Catechismi. l. 2. d. 17
cap. 58. Baptizandor. l. 1. d. 11.
cap. 59. Non liceat. l. 1. d. 11
cap. 80. De trina. l.1. d. 2
cap. 94. Pleriq. l.1. d.5.
cap. 104. Monachi. l. 2. d. 11
cap. 124. Omni tempore. l.1.d.11. & 12
cap. 126. In sabbato. l. 2. d. 11
cap.152.Placuit. l.1.d.2
Dist. 5. cap. 8. Dictum. l. 1. d. 15
cap. 34. In omnib. l.2. d. 11

Index capitum Gregorii noni, & libri sexti, & extravag.

De adulteriis. c.3. l.1. d.6.
ætate & qualitate. c. 9. l. 1. d.8
bigamis. c. 4. l. 1. d. 8
cler. non ref.c.2. l.2.d.3
cler. excomm. cap.1. & 2. l. 1. dial. 11. add. 5
cohabit.cler.c.2. l.2. d.1
eod.tit. cap.7. l.2. d.16
consang. & affin. cap.8. l.1. d.16
desponf. imp.c.1. l.1.d.5 add.4. cap. 2. l.2. d.18
foro comp. c. si diligenti. l. 1. d. 4. add. 17
Hæret. cap. 9. & 13. l. 1. d. 18
his quæ fiunt a Præl. sine consens. cap.1. & 8. l.1. d.14
immun. eccles. cap. 2. l. 1. d. 2
jurejur. cap. 4. l. 2. d. 1
oblig. ad ratiocinia ordinandis. c.uni.l.1. d.2
De pœniten. c.2. l.1. d.15
eod. tit. cap.12. l.1. d. 16. & 18
pœnis. cap.2. l. 1. d. 5
postul. Præl. c.3. l.2.d.7
præscriptionib. cap.ult. l.1. d. 17
privilegiis. c.23. l.2.d.1
purg. canon.c.1.l.1.d.15
Qui cler. vel nou. c.6. l.1. d.17
regularib. c. 4. l.1.d.12
religiosis dom. cap. 3. l. 2. d. 2
renuntiat. c.11. l. 2. d.6
verbor. signif. c. 15. in his. l. 1. dial. 4
vita, & hon. cler. cap.1. l.1. d. 13. add. 1.
lectione lib. 6. cap. 17. Fundam. l. 1. d. 6. add. 6.
verb.signif.extrav.Cum inter. & extrav. Quia quorundam. l. 1. d. 12

Index capitum juris Cæsarei.

Cap. 10. Quæritur. D. de statu hominum. l. 1. d. 20
cap. 15. D. qui potio. l.2. d.7
cap. 2. p. Si quis nemine. D. ne quid in loco pub. l. 2. d. 7
Const. 5. C. de Ep. & cler. l. 1. d.4
Const. litib. C. de agri & cens. li. x1. l.2. dial. 7. add. 1.

STEPHANI BALVZII
TVTELENSIS

NOTÆ
AD
ANTONIVM AVGVSTINVM
ET GRATIANUM.

STEPHANI BALUZII
TUTELENSIS
NOTÆ
AD DIALOGOS
ANTONII AVGVSTINI
De emendatione Gratiani.

GRATIANI DECRETUM] Recte admonet Antonius Auguſtinus hunc librum falſo vocari Decretum Gratiani, cum ſit potius collectio decretorum, ut ſcriptum eſt in editionibus Democharis & Contii. Nam & in codice Sangermanenſi, in quo ad marginem textus poſita eſt a manu recentiore gloſſa Bartholomaei Brixienſis, haec ſcripta ſunt manu antiqua: *Explicit Apparatus Decretorum.* In Victorino autem antiquo, in pagina quae antecedit initium operis, ſcriptum eſt manu antiqua: *Liber dictus Decreta Graciani.* Quin & in antiqua editione Veneta *Decretorum codex* vocatur. Et in ipſa editionis illius fronte haec inſcriptio praepoſita eſt praefationi editoris. *Ad celeberrimos Iuriſconſultos ſuoſque municipes Brixianos in novam Decretorum impreſſionem Petri Albignani Trecij præfatio feliciter.* Decretorum corpus vocavit Innocentius III. apud Odoricum Raynaldum ad annum 1202. §. 12. *quod eſt ultimum ſeptimæ cauſæ capitulum in corpore decretorum.* Item Vincen- Pag. 3.

tius Hispanus vetus Decretalium interpres, ex quo hunc locum descripsit Antonius Augustinus in ipso ferme principio Notarum ad primam antiquam collectionem Decretalium. *Quia non omnia*, inquit Vincentius, *poterant comprehendi in Decretorum corpore, ideo magister B. Papiensis Praepositus hoc opus compilavit.* Respexisse autem videtur Vincentius ad verba Tancredi relata ab illustrissimo Episcopo Monspeliensi Francisco Bosqueto in Notis ad epistolas Innocentii III. pag.48. Haec sunt verba Tancredi: *Post compilationem Decretorum factam a Gratiano, multae a Romana Curia decretales epistolae emanaverunt, quas magister Bernardus tunc Praepositus postmodum Episcopus Papiensis ad studentium utilitatem sub competentibus titulis compilavit.* Denique vir celeberrimus Iacobus Cujacius *ad cap. penult. & ult. de sentent. & re jud.* ita omnino loquitur de Gratiano: *Collectio autem Decretorum facta a Gratiano fuit prima quae praecessit sex collectiones Decretalium.* Hunc secutus est Franciscus Florens,cujus haec sunt verba ex praefatione tractatuum in novem priores titulos libri primi Decretalium pag. 3. *Secundo de collectione Decretorum Gratiani tractabimus.* Quin & Hieronymus Rubeus lib. 5. historiae Ravennatis pag. 246. loquens de epistola Stephani V. ad Romanum Archiepiscopum Ravennatem, quae exstat apud Gratianum, ita ait: *Id testatum litterae faciunt quae in Decretorum libris adhuc leguntur.* At si auctoritatem a veteribus libris & ab antiquitate editionum petere lubet, *Decretum Graciani* simpliciter scriptum est in pagina quae antecedit initium operis in recentiori codice Victorino, & *Gratiani Decretum* in calce veteris editionis Moguntinae. Neque aliter habent editiones Parisienses quae in initio postremi seculi prodierunt. Unde secutus est consensus generis humani. Eam ob caussam censeo retinendam esse inscriptionem illam, non solum apud Gratianum, sed etiam apud Burchardum & Ivonem. Sane Antonius ipse Augustinus in Notis ad primam collectionem Decretalium, cum Decretum Ivonis citat, citat autem frequenter, exprimit opus illud in numero singulari. Decretum Ivonis vocat etiam Cujacius ad titu-

tulum Decretalium de vita & honeſtate Clericorum cap. I. Atque haec de titulo libri dicta ſufficiant.

Exceptiones] Aſſentior Antonio Auguſtino: Attamen nollem quicquam mutare apud Ivonem in hoc loco, cum vox *exceptiones* exſtet in omnibus antiquis Ivonis codicibus & editionibus. Quin & apud Hildebertum Cenomanenſem in epiſtola XLVIII. *exceptiones* diſerte ſcriptum eſt in omnibus vetuſtis exemplaribus. Ea enim erat ſeculi illius priſci ratio & uſus ut *exceptiones* dicere mallent quam *excerptiones*. Poſſent hujus rei plurima adferri exempla, ſi res tanti eſſet. Sufficiet tamen, ut arbitror, auctoritas codicum Ivonis & Hildeberti. Addam nihilo minus etiam iſtud ex veteri codice MS. bibliothecae regiae: *Incipit prologus Petri viri diſertiſſimi in exceptionibus legum Romanarum.* Ex quo fortaſſis libro aut alio ſimili deſcripſit Ivo quae ſic ab eo referuntur libro quarto Pannormiae cap. 127. tam in editis quam in manuſcriptis codicibus: *Excepta de legibus Theodoſianis.* Pag. 4.

Canonicos regul.] Feſtive & eleganter, ut ſolet, hanc tautologiam traducit D. Eraſmus in colloquio de peregrinatione religionis ergo. *Collegium eſt Canonicorum*, inquit, *ſed quibus a Latinis regulæ cognomen additur, medium genus inter monachos & Canonicos quos ſeculares appellant. In odioſis Canonici ſunt, in favorabilibus monachi. Si Romanus Pontifex fulmine feriat omnes monachos, tum Canonici fuerint, non monachi. Sin idem permittat omnibus monachis uxorem ducere, tum fuerint monachi.* Reſpiciebat videlicet Eraſmus ad perditiſſimos mores ſui ſeculi: qui ſi noſtro reviviſceret, videretque hodiernas Canonicorum regularium congregationes, abſtineret profecto ab eorum inſectatione. Recte Cujacius ad titulum Decretalium de praebendis & dignitatibus: *Et quamvis hæc duo, Canonici & regulares, idem ſignificent, & hoc tantum interſit quod una Græca, altera Latina appellatio ſit, tamen, quia ita loquendi mos eſt, ita loquimur vel diſcretionis gratia, ut ſcilicet diſcernantur a ſecularibus.* Pag. 7.

Duor. antonior.] Democharis & Contii, Pag. 11.

tii, qui primi medicas manus admoverunt Gratiano. Post hos secutus est tertius Antonius Augustinus.

LIBER CÆSARAUG.] Quoniam auctor istorum dialogorum saepe laudat hunc librum, visum est semel observare intelligi vetustam canonum collectionem MS. ad Antonium Augustinum missam ex monasterio Carthusianorum Caesaraugustano, quo pervenerat post obitum Hieronymi Suritae clarissimi scriptoris annalium Aragonensium; ut ipse Augustinus docet in dialogo quinto libri prioris. Divisa est illa in libros quindecim. Cum vero nullius Romani Pontificis, qui post Urbanum secundum vixerit decretis utatur illius auctor, recte judicatum est illam eo tempore scriptam fuisse. Usus est autem istius collectionis auctor canonibus Conciliorum, decretis Romanorum Pontificum, & dictis sanctorum patrum. Haec ex Antonio Augustino Iesuita, ut opinor.

Pag. 16. COLLECT. CONC. TARR.] Nescio quid his verbis intelligat Antonius; nisi si loqui vult de collectione constitutionum provincialium Tarraconensium, quae Tarracone edita est. Verum tametsi editionem illam non viderim, non puto locum heic fuisse emendandi alicujus veteris canonis Africani, cum probabile sit hanc collectionem non fuisse diversam ab ea quae anno MDXCIII. recusa Tarracone est ex decreto secundi Concilii provincialis celebrati sub Ioanne de Teres Archiepiscopo Tarraconensi post Antonium Augustinum. Atqui in nova illa collectione nihil exstat praeter nudas constitutiones absque Notis.

PALEA] Instituti mei non est inquirere in originem hujus vocabuli. Sufficere arbitror Notam Correctorum Romanorum, quam invenies editam apud Antonium Augustinum pag. 20. Illud tantum dicam, non vidisse me hoc vocabulum in antiquis Gratiani exemplaribus manuscriptis; nisi quod aliquando, sed id tamen raro, diu postea scriptum est in notis marginalibus libro Sangermanensi adjectis. Idem vocabulum non reperitur etiam in prima editione Moguntina in fronte capitum quae eo nomine praenotantur in vulgatis editionibus. Exstat tamen, sed non adeo

adeo frequenter ut in vulgatis editionibus, in antiqua editione Veneta. Istud vero non impedit quin antiquitus adscriptum fuerit in libris Gratiani, cum ejus diserta mentio exstet apud Ioannem Andreae & alios veteres Iurisconsultos.

TARRACONENSIS] Et hunc quoque librum saepe laudat auctor istorum dialogorum. Dono ad eum pervenerat ex celebri monasterio Populeti, vulgo *Poblete*, ordinis Cistercienfis, haud procul Tarracone, ubi etiamnum exstat optima bibliotheca veterum librorum manuscriptorum. Quoniam autem is liber auctoris nomine carebat, placuit illum Tarraconensem appellari ex dioecesi. Continet decreta Romanorum Pontificum usque ad Gregorii septimi tempora, non vero postea; indicium non mediocre pro ea aetate conscriptum eum esse paulo ante Caesaraugustanum, ut eodem fere tempore hae duae collectiones prodierint. Haec rursum ex Augustino Iesuita. Pag. 33.

ZURITÆ] Hunc virum plerique Zuritam Latine vocant. Sed ipse se Suritam vocavit in Indicibus & in epistola dedicatoria veterum scriptorum rerum Sicularum ad Antonium Augustinum. Pag. 49.

MODESTIAM REQUIRO] Dictum adversus Albertum Pighium & alios illorum temporum assertores & vindices effusissimae potestatis Romani Pontificis. Sic Covarruvias lib. 4. variar. resolut. cap. 13. notat eundem Pighium lib. 4. de eccl. hierarch. cap. 8. multam ex ea occasione adversus Gratianum candescere in iram, *pio quidem animo*, inquit, *& ferventissimo in apostolicæ sedis majestatem zelo, quippe qui omni conatu contendat Summos Pontifices qui post Petrum sedem illam obtinuere, a labe hæresis prorsus immunes fuisse.* Itaque & Augustinus & Covaruvias damnant nimium Alberti Pighii zelum. Gaudeo vero idem eos dicere, quos veri inquirendi studium conjunxit & amicitia non vulgaris, ut ipsa Augustini verba ponamus ex dialogo quinto libri prioris pag. 49. Pag. 56.

DE LIBRO PASTORIS] Certum est hunc librum esse apocryphum, quod extra canonem ab omnibus Ecclesiis collocetur. Antiquum tamen esse Pag. 64.

&

& magnae apud veteres auctoritatis ostendit nuper eruditissimus amicus noster Ioannes Baptista Cotelerius societatis Sorbonicae Theologus in Notis ad hunc librum. Has tu consule, lector, & mihi pro indicina gratiam habeto.

Pag. 66. PECCATOR APPELLATUR] Loquitur de Isidori collectione, qui vulgo Mercator dicitur, cum in codicibus quibusdam manuscriptis legatur *Peccator.* Vide illustrissimum Archiepiscopum Parisiensem Petrum de Marca in libro tertio de concordia sacerdotii & imperii cap. 5. §. 2.

Pag. 82. SOLIUS EST ROM. PONT.] Loquitur heic Antonius Augustinus ex usu posteriorum temporum & sui seculi. Nam antiquitus aliud obtinebat, ut cuivis paulo erudito manifestum est.

Pag. 102. LOCUM VACUUM] Optima est conjectura Antonii Augustini existimantis locum vacuum relictum esse subscriptioni Romani Pontificis in actis Concilii Trullani. Videndus autem omnino Marca libro quinto de concordia cap. 18. §. 4.

Pag. 104. IMAGIN. SCRIPTURAS] id est, imaginum picturas, ut recte paulo post loquitur Anastasius. Hinc imaginarius ordo in canone tertio Concilii Turonensis secundi: *Ut corpus Domini in altari, non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo componatur.* Vide Notas ad Reginonem pag. 549.

Pag. 168. NON ARVERN.] Verissimum est quod ait Antonius Augustinus supra pag. 151. multa nos interdum falsa credere quae vera esse posteri fortasse cognoscent. Burchardus, Ivo, & Gratianus ex Concilio apud Arverniam celebrato retulerant decretum quoddam, quo cavetur ne quis viventi Episcopo superponatur aut superordinetur Episcopus. Id cum Antonius Augustinus non inveniret in vulgatis Concilii Arvernensis canonibus, sed inter canones Concilii quinti Aurelianensis, sibi visus est juste in hoc loco reprehendisse veteres illos canonum collectores. Non viderat nimirum Arvernensem secundam Synodum, quam vir celeberrimus Iacobus Sirmondus postea bono publico vulgavit, in qua eadem circa Episcopos statuunt quae decreta in Aurelianensi fuerant. In si-

ſimilem poſtea errorem impegit idem Sirmondus, & quidem occaſione decretorum alterius ſynodi Arvernenſis. Gratianus 1. q. 3. caput *Quaeſitum.* & 16. q. 2. caput *Sane quia.* retulerat ex Concilio Arvernenſi ſub Urbano ſecundo. Illa cum Sirmondus non inveniret inter canones editos Concilii illius Arvernenſis ſive Claromontani, legeret autem inter canones non editos Concilii quod anno poſt habitam ſynodum Arvernenſem ſequente Urbanus habuit apud Nemauſum in Gallia Narbonenſi, admonuit in Antirrhetico ſecundo adverſus Aurelium pag. 97. falſam eſſe inſcriptionem horum capitum apud Gratianum, adeoque reſtituenda illa eſſe Concilio Nemauſenſi. Quod etiam adnotaſſe illum manu ſua in exemplari impreſſo Gratiani,quod exſtat Pariſiis in bibliotheca collegii Claromontani ſocietatis Ieſu teſtis eſt omni exceptione major Gabriel Coſſartius in tomo decimo Conciliorum pag. 590. ubi Sirmondum vere ac libere reprehendit. Nam duo illi canones poſtea reperti ſunt eſſe Concilii Claromontani in veteri codice monaſterii Anianenſis, unde editi olim a nobis ſunt in additionibus ad librum ſextum de concordia ſacerdotii & imperii multo ante quam intrarent in ampliſſimam Conciliorum collectionem.

ARANDI ANTE MISSAM] Refert iſta Antonius Auguſtinus ex Concilio Moguntino, id eſt, ex Concilio quod in ea urbe habitum eſt extremis Caroli Magni temporibus. Apud Reginonem lib. 1. cap. 378. ex Concilio apud Adriſphac in Bajoaria. De quo Concilio dictum eſt in Notis ad Reginonem pag. 573. Non exſtat enim in vulgatis editionibus Conciliorum; neque ulla illius alibi, quod ſciam, memoria ſupereſt quam apud Reginonem. Pag. 181.

PROPRIA HABUISSE] Ingens & difficilis controverſia emerſit aevo Ioannis XXII. inter eum & Franciſcanos de paupertate Chriſti & Apoſtolorum, habuiſſentne illi aliqua in proprio vel in communi: immo parum abfuit quin bellum propterea eſſet. Ea igitur quaeſtio extorſit duas conſtitutiones Ioannis, quarum heic mentio eſt. Prima incipit: *Cum inter nonnullos.* Alterius initium eſt: *Quia quorundam* Pag. 194.

dam montes. Habeo ego veterem librum pulcherrime scriptum, in quo continetur magistri Petri Rogerii Doctoris Theologi Parisiensis lectura, ut ipse vocat, seu commentarius in secundam illam constitutionem, dictata publice Lutetiae eo tempore quo quaestio illa maxime incaluerat. In hoc libro bene multa notatu digna referuntur, & inter alia narratio de quodam Doctore Parisiensi, cujus nomen proditum non est memoriae literarum, qui eodem quo Petrus tempore docebat Lutetiae doctrinam quae a Ioanne XXII. declarata erat catholica, contrariam impugnabat. Hic ergo, ut solebant tum nonnulli scholastici Theologi insanire in novas cogitationes, eo usque progressus est, ut doceret opinionem Franciscanorum non solum esse haereticam, quod a Ioanne definitum erat, sed magis haereticam esse quam eam quae asserit Christum non fuisse incarnatum. Res est adeo demens ac stolida ut omnis huic narrationi fides deneganda foret nisi testimonio niteretur ejusdem Petri Rogerii, cujus haec sunt verba sub finem operis: *Dico tamen hic quod licet talis assertio sit hæretica, non tamen est magis hæretica quam assertio qua asseritur Christum non fuisse incarnatum. Quod dico propter dictum unius Doctoris, qui pridie oppositum, ut audivi, in sua lectione asservit, arguens sic. Illud est magis hæreticum quod est contra majorem evidentiam fidei. Hæc videtur certa; quia quanto aliquid est magis evidens secundum fidem, tanto ipsum negare est magis absurdum & erroneum. Sed asserere quod Christus & Apostoli nihil habuerunt in proprio vel communi est contra majorem evidentiam fidei. Illi enim qui erant tempore Christi & Apostolorum clare videbant quod Christus & Apostoli habebant aliqua vel in proprio vel in communi, non tamen ita clare videbant quod Deus esset incarnatus, quia non videbant clare Christum esse nisi purum hominem. Ergo asserere Christum & Apostolos nihil habuisse est magis hæreticum quam asserere Deum non esse incarnatum.* Refellit deinde Petrus ridiculam illam assertionem. Ceterum Petrus ille erat tum monachus Casae-Dei & Prior sancti Baudilii Nemausensis, postea vero factus est Romanus Pontifex, vocatus

tus Clemens ejus nominis sextus. Initio operis praefixa est epistola dedicatoria ad Ioannem XXII.

SI QUID IN VET. LIBRO] Notat imperitorum hominum stultitiam, qui stolide abutuntur auctoritate veterum codicum, pravam lectionem manuscripti codicis praeferentes bonae lectioni bonorum editorum, nullam aliam ob caussam quam ut emendasse videantur antiquas bonorum auctorum editiones. Et tamen certum est, ut ex Rigaltio jam alibi observavimus, etiam veterum codicum auctoritate falsissimas lectiones asseri. Magno usui sunt veteres libri ad emendandos auctores antiquos, nemo negat. Sed tamen multo judicio heic opus est, multo sale, multa diligentia, & plurimo istarum rerum usu. Pag. 199.

VINO ÆGR. BAPTIZARI] Certum est caput istud non esse Siricii, ut recte observat Antonius Augustinus. Neque tamen protinus verum est id scriptum fuisse a vano aliquo semipagano. Est enim ex responso undecimo Stephani secundi Papae, ubi sic legitur: *Si in vino quis propterea quod aquam non inveniebat, omnino periclitantem infantem baptizavit, nulla ei exinde adscribitur culpa. Infantes sic permaneant in ipso baptismo. Nam si aqua adfuit præsens, ille Presbyter excommunicetur & pœnitentiæ submittatur, quia contra canonum sententiam agere præsumpsit.* In antiqua collectione canonum Andegavensi caput illud ita scriptum est: IN EPISTOLA SANCTI SIRICI PAPÆ, HERA XIIII. *Presbyter qui in vino baptizat proxima necessitate, ut æger non periclitetur, pro tali re nulla ei culpa adscribatur. Si vero aqua aderat, & necessitas talis non urgebat, hic communione privetur & pœnitentiæ submittatur. Infans vero ille, si in sancta Trinitate baptizatus est, in eo baptismo permaneat.* Pag. 200.

LATENTIA PECCATA] Vide decreta Innocentii I. cap. 24. quae citantur a Rhabano in epistola ad Heribaldum Episcopum Autissiodorensem cap. 21. a Reginone lib. 2. cap. 139. & a Burchardo lib. 9. cap. 77. Pag. 205.

DE IOANNE VII. FEM.] Notissima est fabula, quam pueri & mulierculae norunt, extitisse olim Pag. 225.

olim feminam, quae per biennium sacrosanctam sedem apostolicam occupaverit, detecta porro fuerit ob subitum puerperium. Sed nunc illa adeo putida visa est, ut etiam ab adversariis nostris repudietur tanquam vanissima & opprobrium historiae. Anno MDCXLIX. David Blondellus eam confixit speciali dissertatione, in quam acriter invectus est Samuel Maresius; adversus quem cum Stephanus Curcellaeus anno MDCLVII. praefationem apologeticam edidisset, quae edita est in secunda editione libelli Blondellici, Maresius impatienter ferens, se adversus illum ultus est, rursus incumbens refutationi dissertationis Blondellicae. Pronuntiavit autem in initio Blondellus neminem ante Æneae Silvii tempora repertum fuisse, cui falsi suspicio suboleret. Attamen ex vita Urbani V. ab auctore coaetaneo scripta, quam vir illustrissimus Franciscus Bosquetus Episcopus Monspeliensis emisit in publicum, colligi posse videtur jam tum in suspicionem falsi venisse narrationem illam. Haec sunt verba auctoris: *Abinde vero ad palatium remeavit pacifice & quiete, per urbem equitando, rectamque viam tenendo; nec obliquavit hinc & inde, etiam occasione illius fatuæ mulieris quæ aliquandiu papatum dicitur occupasse, & in eadem via abortum faciendo peperisse refertur.*

Pag. 231. M. MENDIS PURGASSE] Praestitit illud Covarruvias in libro 4. variar. resolut. cap. 14. & seqq. ubi multa docte & erudite pro suo more scribit digna quae legantur ab hominibus rei canonicae & ecclesiasticae studiosis.

Pag. 233. PRO NICÆNIS HABITI] Loquitur de canonibus synodi Sardicensis, quos manifestum est citatos fuisse a veteribus collectoribus sub nomine Nicaenorum. Nolo heic enarrare totam eam historiam. Illud tantum moneo, plerosque canones Sardicenses, ac praesertim eos qui tractant de judicandis Episcopis, ex Concilio Nicaeno referri in antiqua collectione canonum Andegavensi, itemque in alia antiqua collectione quae exstat in monasterio sancti Germani de pratis apud Lutetiam.

IS LIBER NON EXSTAT] Loquitur de libro

bro diurno, in quo vetus Romanorum Pontificum professio descripta est. Hunc librum non exstare putabat Antonius Augustinus. Et tamen varia ejus exemplaria etiamnum supersunt, unum Romae in bibliotheca Vaticana, alterum Lutetiae in bibliotheca Collegii Claromontani Societatis Iesu, ex quo nonnulli viri clarissimi descripserunt in suos usus. Immo vir clarissimus Ioannes Launoius aliud exemplar viderat, ut ipse testatur in dissertatione de Lazari & Magdalenae in Provinciam appulsu cap. 10. observat. 10. *Laudatum porro Romanae Ecclesiae diurnum*, inquit, *qui videre voluerit*, *apud eos videbit ad quos integra pervenit Caroli Montchalli Tolosatis Archiepiscopi bibliotheca.* Vaticanum ediderat vir de antiquitate ecclesiastica optime meritus Lucas Holstenius anno MDCLX. prioraque & postrema editionis folia miserat ad illustrissimum virum Petrum de Marca Archiepiscopum ea tempestate Tolosanum; e cujus manibus illa recuperavit Coelius Picolomineus Nuntius tum apostolicae sedis in Gallia, nunc vero eminentissimus Cardinalis. Suppressa autem statim est editio illa Diurni, nescio quam ob caussam. Fortassis quia in initio nimium multa circa electionem Romani Pontificis tribuuntur Imperatori & Exarchae apud Ravennam commoranti.

MOLINAEI ESSE] Reprehendit in hoc loco Franciscus Florens Antonium Augustinum, quod scripserit verba paulo ante relata sibi videri Molinaei esse, non Contii. *Sunt enim*, inquit Florens in pagina octava ejusdem praefationis, *re vera Contii*, *& ipse Contius ea sibi asserit*, *si loca omnia quae citavimus supra ex editione Antuerpiana diligenter comparentur.* Qua vero conjectura ductus Antonius Augustinus putaverit hoc scholium non esse Contii, sed Molinaei, sane non video. Tota enim latinitas scholii valde diversa est a stilo Molinaei, neque in editione Gratiani a Contio procurata operae praestitae a Molinaeo ulla mentio est. Pag. 236.

INDEX SELECT.] Hunc indicem nos huc transtulimus, cum antea editus esset in fine additionum istius dialogi. Mutationis auctor nobis fuit Antonius Pag. 237.

nius Augustinus, qui in fine dialogi ait pag. 236. *Ecce tibi, minus tamen perfectum, indicem.* Vnde nos collegimus sequi eum debuisse statim post dialogum, non vero post additiones.

Pag 238. EUSTACHIUS] Nos addidimus hanc vocem, cum lacuna heic esset in superioribus editionibus. Neque puto quemquam aegre laturum hanc audaciam.

PAMPHILUS] Et hanc quoque vocem nos addidimus, quae deerat in aliis editionibus.

ARNALD. PONTACUS] postea Episcopus Vasatensis, vir doctissimus; de quo Franciscus Florens in praefatione tractatuum, de qua supra diximus, agens de selectis viris emendationi Gratiani praefectis, ita loquitur pag. 8. *Doleo tamen, & moneo, nec abs re, unicum Gallum Arnaldum Pontacum, & sero adhibitum. Reliqui omnes fuerunt aut Itali aut Hispani.* Hujus viri diligentiæ debemus editionem Chronicorum Eusebii & aliorum veterum emendatam ad codices antiquos.

FR. PEGNA] Diu molestum me habuere quae heic dicuntur de Francisco Pegna. Videbam virum fuisse doctissimum & laudatum, non solum ab hominibus qui eodem cum illo tempore vixerunt, sed etiam ab illis qui secuti postea sunt. Et tamen Antonius Augustinus subindicare videtur aliquid adversum famae viri, dum ait eum templum Dianae incendisse visum esse cum additiones Decretalium componeret, ac si Franciscus, alioqui ignotus, famam sibi comparare voluerit hoc labore, non secus ac Herostratus incendendo templum Dianae Ephesiae. Per additiones autem istas intelliguntur Notae marginales Decretalium in editione Gregorii XIII. quas nullus ferme scit esse Francisci Pegnae, atque adeo sunt sine nomine. Scripsit ille varia opera, commentarium in Directorium Inquisitorum Nicolai Eymerici, tractatum de extravagantibus, quem doctissimum tractatum vocat Franciscus Florens, annotationes in Lucernam Inquisitorum Bernardi Comensis, ac nonnulla alia.

Pag. 250. SYNODIS NON EDITIS] Editae illae nuper sunt

ſunt a Luca Holſtenio bibliothecae Vaticanae praefecto, ex veteri codice MS. Franciſci Cardinalis Barberini.

SEGEFREDUS] Intelligit haud dubie Sigebertum, apud quem ad annos 816. & 823. reperiuntur quæ heic notat Antonius Auguſtinus. Sed nihil mutare voluimus. Ceterum quaeſtio quam hic movet auctor de annis Lotharii facile ſolui poteſt ſi recurramus ad originem imperatoriae dignitatis ejuſdem Lotharii. Nam ille in conſortium imperii adſcitus a patre eſt anno DCCCXVII. III. Kalendas Auguſti, uti diximus in Notis ad Agobardum pag. 109. & patet ex actis diviſionis imperii factae a Ludovico, quae apud nos exſtant. Itaque qui coepit imperare anno DCCCXVII. menſe Iulio, trigeſimum ſeptimum imperii annum agebat anno DCCCLIII. die octava Decembris, qua celebratum fuit Concilium a Leone quarto. Idem Concilium dicitur celebratum anno quinto imperii Ludovici filii Lotharii, quod verum eſt. Nam Ludovicus conſors imperii factus a Lothario eſt anno DCCCXLIX. exeunte. Probatur illud ex Præcepto ejus pro monaſterio Farfenſi apud Ducheſnium tomo III. pag. 667. quod datum eſt v. Kal. Iunii anno XXIII. ejuſdem Ludovici, Indictione quinta, id eſt, anno DCCCLXXII. Ibidem pag. 690. exſtat aliud ejuſdem Præceptum datum III. Idus Iunii anno imperii ejus XVIII. Indictione XIV. id eſt, anno DCCCLXVI. Denique in Chartulario monaſterii Caſaurienſis leguntur acta quaedam, in quibus continetur donum Hirmingardis Auguſtae, quae data dicuntur *anno ſeptimo imperii Ludovici Imperatoris, menſe Iunio, Indictione quarta*, id eſt, anno DCCCLVI. Hinc ergo corrigas velim Chronicon Caſaurienſe editum in tomo quinto Spicilegii Dacheriani pag. 364. ubi annus dominicae incarnationis DCCCLIV. componitur cum anno tertio imperii Ludovici, XXXIV. Lotharii, & Indictione prima. Haec omnia mendoſa ſunt. Melius in coventu Ticinenſi ejuſdem Ludovici apud Henricum Caniſium to. v. lectionis antiquae, ubi annus DCCCLIV. dicitur eſſe annus ſextus imperii Ludovici, nimirum inceptus, Pag. 267.

tus, ſed non exactus. Sed heic rurſum Indictio quarta mutanda eſt in tertiam. Emendandum eodem modo eſt aliud ejuſdem Ludovici Praeceptum apud Duchesnium to. III. pag. 666. quod datum dicitur Kalendis Decembris anno VIII. ejuſdem Ludovici, Indictione VIII. Indictio enim octava non congruit cum anno octavo Ludovici.

Pag. 273. STEPHANI SANCTIONEM] Canon eſt Concilii Lateranenſis a Calliſto ſecundo celebrati, in quo refertur decretum Stephani primi adverſus laicos ne ullam facultatem habeant diſponendi de rebus eccleſiaſticis. Idem decretum refertur etiam ab Hildeberto Cenomanenſi in epiſtola 54. ad A. Epiſcopum Claromontenſem ſcripta. Sed Alexander III. in epiſtola ad Archiepiſcopum Upſellenſem, quae eſt XIX. in appendice Petri Cellenſis, citare videtur ex ſynodo Symmachi Papae. Tum conſequenter adfert poſtremam clauſulam iſtius canonis Lateranenſis.

Pag. 278. LIBRUM CALLISTI] Non puto Antonium Auguſtinum iſta referre tanquam crederet, ſed ut referret ſimpliciter quae de Calliſto feruntur opinione vulgi Hiſpanici. Conſtat enim narrationem illam falſam eſſe, Calliſtum vero nunquam fuiſſe in Hiſpania. Fuit tamen ſtudioſiſſimus ſancti Iacobi Compoſtellani, ut ait Baronius, & de ejus miraculis volumen confecit. Is eſt ipſe Calliſti liber ab Antonio Auguſtino memoratus. Illius exemplar nos vidimus in veteri codice MS. bibliothecae ſancti Victoris Pariſienſis, ex quo decerpere viſum eſt elegantem jucundiſſimamque praefationem iſtam. INCIPIT ARGUMENTUM BEATI CALIXTI PAPÆ *de miraculis ſancti Iacobi Apoſtoli. Summopere pretium eſt beati Iacobi miracula ad decus Domini noſtri Ieſu Chriſti ſcripturæ tradere & memoriæ æternaliter commendare. Dum enim ſanctorum exempla a peritis narrantur, auditorum corda ad patriæ cæleſtis dulcedinem & amorem pie excitantur. Quod ego animadvertens, barbaras terras perambulans, quædam ex his miraculis in Galetia, quædam etiam ultra tria maria, diverſa ſcilicet in diverſis locis ſcripta repperi, quædam in oris barbaris quibus beatus Apoſtolus ea dignatus eſt operari, narran-*

rantibus illis qui ea viderunt vel audierunt didici, quædam propriis oculis vidi, quæ diligenter ad decus Domini & Apostoli litteris commendavi. quæ quanto magis pulcriora, tanto magis cariora. Nec quis putet me omnia quæ audivi de eodem miracula & exempla scripsisse, sed quæ verissimis assertionibus verissimorum hominum vera approbavi fuisse. Si enim omnia miracula quæ de eodem in compluribus locis sub multorum narratione audivi scriberem, magis deficeret manus studiumque pergamenum quam ejus exempla. Quapropter præcipimus ut codex iste inter veridicos & autenticos codices deputetur & in Ecclesiis & in refectoriis diebus festis ejusdem Apostoli aliisque, si placet, legatur. Stimulabat Callistus Anglos ad peregrinationem Compostellanam, ut ex Vvillelmo Malmesburiensi docet Baronius. Contra Hildebertus Cenomanensis Episcopus in epistola LVIII. Comitem Andegavensem dehortabatur ab eo itinere capessendo. Et omnino digna est epistola illa quae legatur ab hominibus sacrarum peregrinationum ardore succensis.

INNOCENTII TERTII] Optime notat Antonius Augustinus falsum esse hoc loco Innocentium, qui crediderit canonem de quo heic agitur esse Concilii Constantinopolitani primi, cum sit ex synodo quam Photius habuit Constantinopoli. Vide lib. 5. de concordia sacerdotii & imperii cap. 21. §. 12. Pag. 289.

REGNARE DESIDERANT] Legendum, *desierant*. Error fuit typographi. Pag. 321.

FORUM IUDICUM] vulgo hodie *Fuero Iuzgo*. Editio commentariorum Alfonsi a Villadiego in eum librum cusa Madriti anno MDC. ita habet in prima pagina. *Forus antiquus Gothorum Regum Hispaniæ, olim* LIBER JUDICUM, *hodie* FUERO IUZGO *nuncupatus*. Iacobus Cujacius ad titulum secundum *De foro competenti* in Decretalibus probat multis exemplis forum dici in genere masculino, quo modo scriptum est ab Alfonso. Antonius tamen Augustinus heic forum posuit in neutro genere: quod esse aptius quam *forus* idem pronuntiavit in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 5. tit. 36. cap. 10. Recte autem ait Augustinus librum illum esse eum qui a

Petro Pithoeo editus est Parisiis anno MDIXXX cum hoc titulo : *Codicis legum Vvisigothorum libri* XII. Hunc codicem nos contulimus cum duobus antiquissimis exemplaribus manuscriptis, uno monasterii Moyssiacensis, altero Ecclesiae Albiensis. Rursum duo illius antiqua exemplaria exstant in bibliotheca Thuana, & aliud antiquissimum in monasterio Rivipullensi.

Pag. 322. ATQUE LOTHARII] Imposuit Antonio Augustino editio Capitularium Ioannis Tilii, ubi in praefatione Ansegisi scriptum est libris quatuor Capitularium contineri capitula quae domnus Carolus Imperator fecit, & ea quae domnus Ludovicus Imperator & Lotharius Caesar filius ipsius ediderunt. Sane fatendum est ita pariter haberi in vetustissimis Capitularium exemplaribus Rivipullensi, Camberonensi, Trecensi, & in editione Basileensi Ioannis Heroldi. Nihilo minus vir clarissimus Petrus Pithoeus pronuntiavit heic perperam adjectum esse nomen Lotharii, cum nihil inter haec proprium ejus esse putaret. Haec sunt Pithoei verba. *Sane quod in Ansegisi præfationibus Lotharij nomen adjectum est, datum id scias exemplarium quorundam antiquitati, quæ sub ejus ditione, ut verisimile est, primum descripta, non hoc solum ipsius honori tribuerant.* At parte ex alia antiquissimi & optimi libri, Pithoeanus, Thuanus, Colbertinus, non habent nomen Lotharii. Praeterea certum est omnia quatuor istorum librorum capita sumpta esse ex constitutionibus Caroli Magni & Ludovici Pii. Vide Concilium Meldense cap. 78.

SENONEN. ARCHIEPISC.] Et istud quoque falsum est, uti jam observaverunt viri eruditissimi. Nam Ansegisus collector Capitularium diversus omnino est ab Ansegiso Senonensi Archiepiscopo.

APOST. AUCTOR. CONFIRMATA] Intelligendum istud non est de libris septem Capitularium in universum, sed tantum de tribus ultimis a Benedicto Levita collectis, ut sapienter monuit illustrissimus Archiepiscopus Parisiensis in libro sexto de concordia cap. 27. §. 3. Nam collectio illa Benedicti Levitae diversa prorsus erat a collectione Ansegisi,

gisi, neque unum semper corpus cum ea constituebat. Testis sit Hincmarus Remensis Archiepiscopus in opusculo quod inscripsit *De Presbyteris criminosis de quibus approbatio non est.* Illic enim referens caput 34. libri quinti Capitularium, qui est primus Benedicti Levitae, ita ait: *Quid de Presbyteris criminosis, de quibus approbatio non est, agendum sit, in libro primo capitulorum Domni Karoli Imperatoris Augusti capite trigesimo quarto scriptum est: Hoc nobis magno cum studio retractandum est &c.* Denique Isaac Lingonensis Episcopus collectionem suam adornavit ex solis tribus libris Capitularium a Benedicto Levita editis. Quod evincit divisos illos utplurimum fuisse a collectione Ansegisi. Unde factum ut in antiquissimis exemplaribus Capitularium nulli alii libri reperiantur praeter quatuor priores.

NON INVENIANTUR] Quia nimirum ingens capitulorum numerus ex tribus postremis libris Capitularium detractus est a Ioanne Tilio & Petro Pithoeo, vel quia jam edita erant aliis in locis Capitularium, vel fortassis quia superflua & inutilia videbantur. Nos suis quaeque locis, si Deus firmam valetudinem nobis & otium dederit, restituemus secundum antiquas librorum illorum divisiones, quarum vestigia supersunt in Capitulis Ludovici Pii & Caroli Calvi, apud Hincmarum, Isaacum, Reginonem, in Concilio Troslejano, denique apud Fulbertum & Ivonem. Pag. 324.

IMPER. CUM EPISC.] Verissimum est quod heic observat Antonius Augustinus, fontem Capitularium fuisse ipsa Concilia atque conventus, in quibus Imperator cum Episcopis & aliis Consiliariis de rebus tam ecclesiasticis quam profanis agebat. Vnde capitula synodalia dicebantur quae in synodis inventa erant, ut dictum est in Notis ad Reginonem pag. 542. Sapienter autem dixit Augustinus *Concilia atque conventus*; quia tametsi certum sit magna partem horum capitulorum decretam fuisse in Conciliis, negari tamen non potest quid multa etiam a Principibus nostris pro jure suo statuta fuerint extra synodorum praesentiam. Vide Marcam lib. 6. de concordia cap. 25.

Pag. 331. MIHI INTERPRETARI] Notanda est singularis modestia & ingenua confessio Antonii Augustini, qui non intellecta a se fatetur verba ista abbreviata ex capitulis Caroli Magni, cccc. *solid. culp. jud.* conjicit vero scribi fortasse debuisse *comp. jud.* pro *compositione judicetur.* Legendum igitur est *solidis culpabilis judicetur*, ut scriptum est in capitulis quae idem Carolus addi praecepit legi Salicae, tum etiam in antiquo codice MS. sancti Petri Pictaviensis, & in libro Capitularium Rivipullensi. Attamen fatendum est in libro Petri Pithoei scriptum esse, cccc. *solid. componat.* quo etiam modo habetur in codice Colbertino & in Camberonensi. At in regio & in Thuano legitur *componatur*.

Pag. 332. IN PANORMIA EDITA] tam in editione Basileensi quam in Lovaniensi. Sed in codice Victorino legitur: *Capitular. lib. cap.* CCXCIIII. Exstat capitulum istud iisdem verbis in Additione prima Capitularium cap. 16. quae sumpta est ex conventu Aquisgranensi Abbatum Franciae cum monachis suis acto anno DCCCXVII. Sed in vetustissimo codice MS. bibliothecae Iuliae Helmaestadiensis academiae, cujus exemplum ad me miserunt viri clarissimi Hermannus Conringius & Ioachimus Iohannes Maderus, ita legitur: *Vt sibi conpatres commatresve non faciant, & nullam quamlibet mulierem osculentur.* Centuriatores vero Magdeburgenses centuria nona cap. 6. pag. 275. sic ediderunt: *Vt sibi compatres commatresque non faciant, & nullam unquam quamlibet mulierem osculentur.*

Pag. 336. ROTHADI EPISCOPI] Vide quae de hac caussa dicta sunt in capite octavo, undecimo, & duodecimo praefationis nostrae ad hos Antonii Augustini dialogos.

Pag. 357. PRÆCIPUÆ CUM Æ] Contii haec verba sunt in margine istius capitis: *Puto legendum* Praecipuae. *ut sit proprium nomen.* Doleo hanc conjecturam excidisse viro doctissimo. Vide locum integrum tomo tertio Conciliorum Galliae pag. 329. in epistola Nicolai ad Lotharium, quae incipit *Audito revertente Misso nostro.*

NON

NON ADMONITUS] Recte. Nam etiam in manuscripto Pannormiae codice Victorino sic scripta est vox illa ut facile dignosci non queat utrum *eviratus* legendum sit an *eiuratus*. Attamen vetusti correctoris diligentia effectum est ut intelligeremus legendum esse *eviratus*, ut qui mucrone cultelli disjunxerit litetas *u* & *i*. Pag. 361.

OSVVALDUS] Vir fuit optimus & sanctissimus, valde laudatus a Vvillelmo Malmesburiensi in libro tertio de gestis Pontificum Anglorum & a ceteris scriptoribus Anglis, tum etiam a Francisco Godvvino, licet illum is postea mordeat in caussa coelibatus Clericorum. At calidissimus Ioannes Balaeus omnes reverentiae & honestatis terminos heic excessit, huc etiam progressus ut Osvvaldum Odonis Archiepiscopi Cantuariensis filium ex monacha fuisse impudenter insinuaret, quia videbat eum dici nepotem Odonis, id est, fratris filium, ut interpretatur Godvvinus. Fuit autem primo Vvigorniensis Episcopus, (non Vvintoniensis, ut male credidit Antonius Augustinus) deinde Archiepiscopus Eboracensis. Retinuit tamen semper episcopatum Vvigorniensem, ne monastica professio, quam ipse illic recenter instituerat, evanesceret per absentiam ejus. Decessit die 27. Februarii anno 992. Vvigorniaeque in Ecclesia a se constructa sepultus est, ubi ad tumulum ejus, ut scribit idem Godvvinus, multa patrata perhibentur miracula, propter quae a posteritate credula sanctorum numero adscriptus est. Attamen Ioannes Pitseus putat eum pervenisse usque ad annum decimum supra millesimum. Scripsit nonnulla opuscula quae a Balaeo & Pitseo enumerantur. Nullus tamen eorum meminit Martyrologii ab eo scripti. Pag. 372.

FUITNE ALIQUIS] Ingenue fatetur Antonius Augustinus nescire se quis sit hic Gerardus vel Airardus Archiepiscopus Turonensis. Vide infra in Notis ad Gratianum 2. q. 1. cap. 16. *Notum*.

EGARENSE] Habitum illud fuit sub Sisebuto Rege Gothorum in Hispania. Egaram porro urbem fuisse Hispaniae Tarraconensis, sitam ubi nunc est Terracia, inter Barcinonem, Minorissam, & Auso- Pag. 400.

ſonam, oſtendimus olim in diſſertatione de epiſcopatu Egarenſi, quae nuper edita eſt in tomo quinto Conciliorum pag. 1645. Illud nunc addo, graviter heic lapſum eſſe Maurum Caſtellam Ferrerium, qui in libro ſecundo hiſtoriae ſancti Iacobi pag. 209. ſcribit Concilium Egarenſe celebratum fuiſſe in Gallia Narbonenſi, quae tum parebat imperio Regum Gothorum in Hiſpania regnantium.

STEPHANI BALVZII
TUTELENSIS
NOTÆ
AD GRATIANVM

INSCRIPTIO istius capitis haec est in antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus : *Item Nicolaus Papa Higmaro* vel *Igmaro Remensi Archiepiscopo.* Male Sargemanensis : *Ignatio Remensi Episcopo.* Vide Antonium Augustinum in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 3. tit. 4. c. 1. *Di. 8. c.3.* Mala.

In vulgatis editionibus legitur simpliciter : *Item Gregorius Vvimundo Aversano Episcopo.* Sed Correctores Romani adnotant in hoc loco in aliquot manuscriptis & apud Ivonem esse *Gregorius* VII. Ivo parte 4. Decreti cap. 213. *Gregorius VII. Vvimundo Aversano Episcopo.* Idem in Pannormia edita Basileae lib. 2. cap. 166. *Gregorius Guillimundo Aversano Episcopo.* In editione Lovaniensi : *Augustinus cap. 5. & 6. lib. 4. de baptismo.* In veteri codice Pannormiae Victorino : *Gregorius IIII. Vvimundano Aversano Episcopo.* In antiqua collectione canonum, quae fuit viri clarissimi Claudii Puteani, nunc vero servatur in bibliotheca regia, ita legitur : *Gregorius VII. Vvimundo Aversano Episcopo.* Codex sancti Germani Parisiensis : *Item Gregorius VII. Guimundo Aversano Episcopo.* Vetus codex Victorinus : *Item Gregorius Papa VII. Guillimundo Aversano Episcopo.* Antiqua editio Moguntina : *Item Gregorius VII. Guilimundo Aversano Episcopo.* Codex Colbertinus : *Item Gregorius VII. Simundo Adversano Episcopo.* Ex voce *Adversano* factum est postea *Adversario.* Alter codex Victorinus : *Item Gregorius VII. Guimundo Adversa-* *Ibid. c. 5.* Si consuetudinem.

sa-

ſario Epiſcopo. Vnde facile corrigas errorem qui exſtat apud Guillelmum Durandi in praefatione libri ſecundi de modo generalis Concilii celebrandi : *Gregorius VII. Gilmundo etiam adverſario Epiſcopo ſcribit.* Atque hoc mendum non eſſe typographorum erratum patet ex vetuſtiſſimo ejuſdem libri exemplari ſcripto diu ante typographicam artem inventam.

Di.10.c.3. Certum eſt. In codicibus Gratiani manuſcriptis & per typographos vulgatis legitur : *Item Felix Papa.* Apud Democharem : *Item Fœlix Papa loquitur Principi.* Ad quem vero Principem ſcripta ſit epiſtola illa , cujus Felicis , docet nos Sirmondi praefatio ad appendicem Codicis Theodoſiani , ubi monet ita reſtituendam eſſe inſcriptionem iſtius capitis : *Item Felix III. Zenoni Auguſto.*

Di. 15. c. 3. Sancta Ro. GELASIUS IN CONCILIO] Conſtat decretum iſtud de libris canonicis & apocryphis vulgo tribui Gelaſio Papae iſtius nominis primo. In veteri tamen codice MS. Eccleſiae Vrgellenſis , in quo continetur ſincera Iſidori collectio , & in pervetuſto codice monaſterii Iurenſis , ut monet R. P. Petrus Franciſcus Chiffletius in Notis ad Vigilium Tapſenſem, idem decretum tribuitur Hormiſdae Romano Pontifici , qui non multo poſt Gelaſium floruit. Sed & olim beneficio clariſſimi viri Lucae Dacherii vidi vetuſtiſſimum codicem collectionis Dionyſianae , in quo ſcriptum erat decretum hoc a Damaſo Papa , diu videlicet ante Gelaſii tempora , editum fuiſſe. Unde olim collegimus in Notis ad epiſtolam CXXVIII. Lupi Ferrarienſis , Damaſum fortaſſis primum omnium de hujuſcemodi libris publice ſtatuiſſe , deinde vero Gelaſium renovaſſe decretum Damaſi , illudque auxiſſe eorum auctorum nominibus qui poſt Damaſum vixere. Quod idem de Hormiſda quoque dici poteſt.

VENER. SUSCIPIENDÆ SUNT] Poſt haec verba nihil ex Gelaſiano iſto decreto legitur in antiquis Gratiani exemplaribus regio & Sangermanenſi. Quin & Nicolaus Cardinalis Cuſanus in libro tertio de concordantia catholica cap. 2. admonet antiqua Decreta (id eſt , veteres Gratiani codices) non ha-

habere hunc textum nisi usque ad vers. *Item decreta Romanorum Pontificum* inclusive, nimirum usque ad ultima verba a nobis relata. Sequentia tamen, quae in vulgatis Gratiani editionibus leguntur, exstant in duobus Victorinis & in Colbertino, tum etiam in duabus antiquis editionibus Moguntina & Veneta.

HEROICIS VERSIBUS] Sic omnino habent antiqua Gratiani exemplaria Victorina & Colbertinum, tum etiam veteres editiones Moguntina & Veneta. Et tamen Ioannes Pierius Valerianus, in libello quem scripsit pro sacerdotum barbis, docet vulgata hactenus exemplaria pro *heroicis versibus* habuisse *hereticis versibus.* Haec sunt ejus verba, digna profecto quae heic describantur: *At videte, obsecro, quæ damna plerunque depravati codices afferant. Nostris in sacris legibus, dist.* xv. *Gelasij Papæ sententia est, venerabilis viri Sedulij paschale opus, quod heroicis descripsit versibus, insigni laude proferendum. Vulgata tamen hactenus exemplaria, pro* heroicis versibus, haereticis versibus *habuere. Quod bonis quibusdam legum professoribus suspicionem oggessit poëmata omnia esse hæretica, poëtasque inter pios, etiamsi sacra tractent, nequaquam adnumerari. id quod Hadriano VI. Pont. Max. usque adeo persuasum vidimus ut hac de causa nullum hominum genus majori prosequeretur odio quam poëtas, id nominis nihil aliud præ se ferre arbitratus quam impietatem. Et adhuc aliqui, non mali quidem Præsules, depravata illius lectionis hallucinatione & alterius hujus de rasitanda barba errore ducti, neminem sacerdotio dignum putant qui vel barbam nutriat vel versus faciat. Tanti est pravam semel opinionem imbibisse.*

HISTORIA EUSEBII PAMPHILI] Heic Gelasius, sive quis alius sit auctor istius decreti, historiam Eusebii ecclesiasticam numerat inter apocrypha. Et tamen idem, cum in initio ageret de opusculis sanctorum patrum, quae in Ecclesia catholica recipiuntur, eandem historiam inter probatorum auctorum lucubrationes connumeraverat. Quod cum videret Beatus Rhenanus, existimavit verba illa, *Historia Eusebij Pamphili apocrypha*, adjecta deinde huic

huic decreto fuisse ab homine imperito. Haec sunt ejus verba ex epistola ad Stanislaum Turzum Episcopum Olomutzensem, quae praefixa est editioni Latinae Eusebii, & nonnullorum aliorum historicorum ecclesiasticorum ab eodem Rhenano procuratae anno MDXXIII. Basileae. *Quod autem*, inquit, *eadem* XV. *dist. paulo post legitur historiam Eusebij Pamphili apocrypham esse, ab aliquo asino adjectum est. nisi velimus dicere Gelasium sibi ipsi contrarium, ut qui in eodem decreto improbet librum ante a se probatum. quod est valde inconveniens.* Reprehendit autem Rhenanum Carolus Molinaeus quod existimaverit haec verba ab aliquo asino adjecta, cum potius dici debuisset alterius Eusebii esse historiam illam, quam Caesariensis. Haec sunt verba Molinaei. *Non est dicendum hæc verba ab aliquo asino adjecta, ut ait Beatus Rhenanus in præfatione sua in historiam Eusebii Cæsariensis, præsertim quia omnes libri sic habeant etiam inter Concilia Ecclesiæ to.* I. *Sed dicendum, esse alterius Eusebij quam illius Cæsariensis supra eod. col.* 2. *approbati.* Carolum deinde Molinaeum, tacito tamen ejus nomine, reprehendit Contius in scholio ad hunc locum. *Sed nec iis assentior*, inquit, *qui de alio Eusebio hunc locum intelligi volunt quam illius Cæsariensis cujus hodie extat utraque lingua historia ecclesiastica. Nam & Nicephorus in præfatione histor. eccles. ait in ejus historia apparere cacoëthes ejus hæreseos, & idem Gelasius paulo ante id significat.*

Mihi sane illa conciliandae istius contradictionis ratio probari non potest quam adfert Molinaeus. Itaque observandum est cum clarissimo viro Ioanne Baptista Cothelerio, apocrypha a Gelasio non pro pseudepigraphis duntaxat sumi, verum pro omnibus quae quia notam aliquam mereri videntur, sive suppositionis, sive erroris, sive impietatis, abscondi debent atque ignorari, nec in publica versari notitia sicut libri canonici scripturarum & ii ecclesiastici patrum, qui inoffenso pede decurri queunt. Quare inter apocrypha recenset Clementis Alexandrini opuscula, Tertulliani, Cypriani, Arnobii, Lactantii, aliorum, quamvis indubia. Huc usque observatio Co-

Cotelerii. Iam vero satis omnes intelligunt sublatam esse eam repugnantiam, non quae esset, sed quae esse videretur in decreto de libris canonicis & apocryphis. Nam qui in prima parte monuerat Chronicon Eusebii Caesariensis, atque ejusdem historiae ecclesiasticae libros, quamvis in primo narrationis suae libro tepuerit, & postea in laudibus atque excusatione Origenis schismatici unum texuerit librum, propter rerum tamen notitiam singularem, quae ad instructionem pertinent, *usquequaque non renuendos*, nunc cum de libris agit auctorum, in quibus naevi quidam & errores sunt, quique propterea non in omnium manibus esse debent, inter eos ponit historiam ecclesiasticam Eusebii, quam tolerari potius quam suscipi ab Ecclesia dixerat in prima parte decreti, ut seculi nostri verbis sententiam veteris temporis explicemus. Vide Didacum Covarruviam lib. 4. variar. resolut. cap. 17. §. 7. ubi recte ista explicat, conjecturam etiam Beati Rhenani refellens.

FAUSTI MANI. APOCRYPHA] In variis quae hactenus prodierunt Gelasiani istius decreti editionibus sequitur: *Opuscula Commodiani apocrypha*. Quae descripta non sunt apud Gratianum in vulgatis editionibus. Exstant tamen in Contiana, sed diverso charactere cusa, ut intelligeremus addita ea non esse ex antiquis Gratiani exemplaribus, sed ex ipso Gelasii decreto huc traslata velut in suum. Hic tamen agendi modus, ut ego arbitror, excitavit gravem Antonii Augustini censuram adversus Contium, tanquam is perperam nonnulla Gratiano inseruisset quae inserenda non erant. Haec sunt Augustini verba ex praefatione ad antiquas collectiones Decretalium: *Audacius Antonius Contius nuper & Ioannes Quintinus, qui multa inserere ausi sunt pontificiis rescriptis. Eorum ego ingenium laudo, atque quod dat minime aspernor. Id tamen mihi malo exemplo fieri videtur, si quod publica auctoritate accepimus, liceat nobis privata voluntate interpolare. Illi quidem præclare notas addunt, quibus sua ab alienis distinguantur. At res est plena periculi, cum facile in his librarii labi soleant & aliena verba vel longius separata in nostrorum verborum numerum referre.*

Haec

Di. 19. c. 3. Immemoriam.

Haec est inscriptio istius capitis in codicibus regio & Sangermanensi & in prima editione Moguntina: *Item ex capitulo Karoli Imperatoris.* Reliqui habent *Capitul.* Editio Veneta: *Item ex c. Caroli Imperatoris.* Burchardus lib. I. cap. 220. citat ex Concilio Triburiensi, ubi exstat. Fatendum tamen est cognitum magis fuisse hoc caput sub nomine Caroli, quam sub nomine Concilii Triburiensis, nimirum a viris, quibus Gratiani collectio notior erat quam codex Conciliorum. In tomo octavo Spicilegii Dacheriani edita est oratio a Pio secundo habita in conventu Mantuano, in qua haec scripta sunt pag. 323. quae ita legi debent, sicuti etiam leguntur in vetustissimo codice MS. bibliothecae Colbertinae. *Mirum si hæc ratio Carolum movit, quem prædecessoris sui Magni Caroli decebat imitatorem esse, cujus hæc verba leguntur: In memoriam beati Petri Apostoli honoremus &c.* Sed ex canone Triburiensi descripsisse videntur Episcopi provinciae Iuvavensis in epistola scripta anno DCCCCI. ad Ioannem IX. Papam, quae a Goldasto edita est in appendice documentorum de regno Bohemiae. Hi enim ita loquuntur: *Nequaquam enim credimus, quod coacti quotidie audimus, ut de illa sancta & apostolica sede, quæ nobis sacerdotalis mater est dignitatis & origo Christianæ religionis, profluxerit quippiam perversitatis, sed doctrina & auctoritas ecclesiasticæ rationis.* Vide additionem nostram ad caput XVI. libri secundi de concordia sacerdotii & imperii.

Di. 19. c. 9. Anastasius.

Certum est permulta in hoc capite esse quae non congruunt cum fide historiae. Neque tamen propterea accusandus est Gratianus, cum ille non sit auctor istius narrationis, quam accepit ex veteri libro pontificali Romanae Ecclesiae. Recte ergo Albertum Pighium reprehendunt Antonius Augustinus & Didacus Covarruvias quod omnem istius loci invidiam rejecerit in Gratianum. Vide quae supra a nobis dicta sunt in Notis ad Antonium Augustinum pag. 427.

REVOCARE ACACIUM] id est, *dogma ejus*, ut habet glossa interlinearis in codice regio. Baronius autem ita interpretatur ac si Anastasius propensior fuerit in restituendo sublato e Diptychis Acacii nomine

mine. Fortassis neutra harum interpretationum vera est.

Epistola ista Leonis quarti ad Episcopos Britanniae, cujus varia fragmenta refert Gratianus, reperitur integra in tomo tertio Conciliorum Galliae. Aliqua autem illius pars exstabat in collectione Severini Binii. *Di 20. c. 1.* De libellis.

Initium istius capitis sumptum est ex epistola 63. libri 7. epistolarum sancti Gregorii, ut recte notant Correctores Romani. *Di 22. c. 4.* De Constantinopolitana.

QUOD ET D. PIISSIM.] Tota illa clausula usque ad verbum *profitentur* deest in omnibus antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus, etiam apud Democharem & Contium. Adjecta ergo est a Correctoribus Romanis contra omnium codicum & editionum fidem. Et tamen iidem cum soleant admonere si quid propria auctoritate ex originalibus, ut ajunt, addant in contextu Gratiani, nihil heic admonuerunt; sed locum hunc uno tenore ediderunt interpolatum, ac si Gratianus ita legisset. Qua audacia non video fieri quicquam posse audacius.

EUSEBIUS] Tametsi clausula illa non exstet apud Gratianum, adeoque Eusebius iste nihil faciat ad auctorem nostrum, utar tamen hac occasione ut admoneam vocem illam deesse in antiquissimo codice epistolarum sancti Gregorii manuscripto in bibliotheca regia, tum Thomam Iamesium in Vindiciis Gregorianis pag. 123. notare eandem deesse in antiquis epistolarum Gregorii libris a se visis. Denique Amalarius, qui epistolam illam totam integram refert in libro 4. cap. 26. de ecclesiasticis officiis, legit simpliciter, *frater noster ejusdem civitatis Episcopus*, omisso nomine Eusebii, quod omisit etiam Anselmus Lucensis lib. 2. cap. 68. Nullus quippe ea tempestate Eusebius fuit Episcopus Constantinopolitanus, sed Cyriacus, ut cuivis manifestum est.

PRIMAS BYZANCENUS] Apud sanctum Gregorium lib. 7. Indict. 2. epist. 64. haec scripta sunt in titulo: *De Episcopo Constantinopolitano de crimine accusato.* Hanc porro summulam, ut vocant Correctores Romani, seu potius corruptelam esse

 an-

antiquissimam colligitur ex epistola XLVII. Hincmari Remensis Archiepiscopi ad Ioannem VIII. Papam scripta nomine Caroli Calvi. In capite enim quinto referens locum ex hac epistola Gregorii de praerogativa sedis apostolicae, cui se Episcopus in ea epistola nominatus dicebat velle subjici, Hincmarus aperte interpretatur de Episcopo Constantinopolitano. Quod aliunde, ut opinor, accipere non potuit Hincmarus quam ex lemmate jam tum apposito huic epistolae. Habetur illud in antiqua editione Parisiensi epistolarum sancti Gregorii facta anno MDXVIII. itemque in ea quae anno MDLXXXVI. in eadem urbe procurata est cum reliquis sanctissimi Pontificis operibus. Cum ergo lemma istud sit antiquum, adeoque per multa secula citra controversiam putatum sit heic agi de Episcopo Constantinopolitano, ut patet ex glossis Gratiani tam editis quam manuscriptis, non bene mihi fecisse videntur qui Romae curam edendarum sancti Gregorii lucubrationum susceperunt anno MDXCI. titulum illum ita mutantes propria auctoritate : *De Episcopo Bizaceno provinciæ Africæ de crimine accusato.* Porro omnes antiqui codices, omnes Gratiani editiones ante Romanam, habent in hoc loco *Byzancenus Primas.* In antiquissimo tamen epistolarum ejusdem Gregorii codice MS. bibliothecae regiae legitur *Bizazenus*; apud Anselmum vero Lucensem lib. 2. cap. 68. in codice Sangermanensi *Byzacenus*, in Barberino *Bizacenus :* quo etiam modo habetur in editione Romana epistolarum sancti Gregorii. Certa est haud dubie emendatio. Itaque vere mendum heic esse pronuntiavit illustrissimus Cardinalis Baronius ad annum DXCIX. de Primate enim Byzaceno agi, non autem de Episcopo Constantinopolitano. Vt mirum valde sit illustrissimum Cardinalem Perronium postea contendisse loqui in hoc loco sanctum Gregorium de Constantinopolitanae urbis antistite. Occasio postulat ut post emendatum istum locum, eandem medicinam adhibeamus Hieronymo, Augustino, & Zozimo, qui eodem vitio laborant. Itaque apud Hieronymum in dialogo adversus Luciferianos Muzonius (quem fuisse Episcopum primae sedis

fedis Byzacenae patet ex Concilio Carthagine habito anno CCCXCVII.) dicitur *Epifcopus provinciæ Byzantinæ.* pro quo reponendum eft *Byzacenæ*, ut nemo non videt. Atque ita omnino fcriptum vidi in vetuftiffimo codice MS. bibliothecae fancti Germani Parifienfis: *Muzonius Epifcopus provinciæ Byzacenæ, cui propter ætatem primatus ab omnibus deferebatur, ita locutus eft.* Apud Auguftinum in epiftola XLVIII. ita editum eft: *Omnes vos Maximianiftæ fuperabunt, quorum fchifma in Byzantio & in Tripoli exarfit.* Legendum ergo heic quoque *Byzacio*, ut manifeftum eft. Eodem modo emendanda eft infcriptio epiftolae XIII. Zozimi Papae, quae ita habet: *Zofimus Epifcopis per Byzantium conftitutis.* Quid enim hoc monftri eft, fi per Byzantium heic Conftantinopolim intelligas? Data eft ergo ad Epifcopos per Byzacium conftitutos, quae una eft ex provinciis Africanis. Error hinc ortus quod antiqui illi librarii faepenumero fcriberent *Byzantium* pro *Byzacium.* Exemplum iftius mali moris extat in veteri Notitia provinciarum MS. cujus nos exemplar unum habemus, aliud fimile exftat in bibliotheca illuftriffimi Archiepifcopi Remenfis Caroli Mauritii Tellierii. *In Africa funt provinciæ numero* VI. *Proconfularis, in qua eft Carthago, Numidia, Bizantium &c.* Item vetus codex fancti Petri Pictavienfis MS. *Provintiæ Africanæ numero* VI. *Proconfolabris, in qua eft Cartago, Nudimia, Bizantium, Tripolis, &c.* Sed has provincias rectius enumerat Rufus Feftus in breviario fuo: *Per omnem Africam fex provinciæ factæ. Ipfa ubi Carthago eft, proconfularis, Nimidia confularis, Byzacium confularis.* Sic in veteri codice canonum Ecclefiae Romanae, cum in actis Concilii Carthagine habiti anno tertio & quadrigentefimo recenfentur Epifcopi provinciarum Africae qui Concilio illi adfuerunt, ita legitur: *Ordo itaque rerum depofcit ut primitus de fratribus noftris & confacerdotibus qui ad hoc Concilium vel de Byzantio vel certe de Mauritania convenerunt, quæramus, quemadmodum huic Concilio decreverint intereffe. Et offerentibus Philologo, Gefta, Venuftiano, & Feliciano Epifcopis provinciæ Byzantinæ legationis lite-*

ras &c. Et infra: *Animadvertimus fratres & coëpiscopos nostros Byzantinæ provinciæ &c.* In quibus locis *Byzacio* & *Byzacenæ* recte reposuit vir clarissimus Christophorus Iustellus, tum in codice Dionisii Exigui, tum etiam in codice canonum Ecclesiae Africanae.

Di. 22. c. 6. Renovantes.

SUPERIOR ROMA] In antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus legitur *inferior Roma*; nisi quod in regio emendatum est a manu antiqua *superior*. In vetere Victorino supra vocem *inferior* addita est haec inepta glossa, *rationes vallis*, ac si superior & inferior Roma esset ratione situs. Melius Contius, qui in margine adnotavit legendum heic esse *senior*. quod etiam placuisse video Antonio Augustino.

DEINDE ANTIOCHENA] Cogor in hoc loco defendere Gratianum adversus Cujacium, qui eum arguit malae fidei, quasi canonem istum Trullanum, quem Cujacius adscribit synodo Chalcedonensi, corruperit. Haec sunt verba Cujacii ad caput 3. *Sane si.* de foro competenti: *Et initio quidem quatuor tantum Primates constituti sunt ex Concilii Constantinopolitani sexti canone 36. & Iustiniani Nov. 123. nempe hi quatuor, Romanus, Constantinopolitanus, Alexandrinus, Hierosolymitanus. Deinde cum Romanus se super omnes sic in cœlum extulisset, jam noluit se Primatem appellari aut Primatibus adnumerari, quasi non habentem comparem. Tum pro Romano subditus est Antiochenus Primas* c. penult. 22. dist. *ex Concilio illo Chalcedonensi, sed depravato dedita opera a Gratiano, puta pro Romano substituto Antiocheno.* Primo certum est nihil heic circa Romanum Pontificem mutatum fuisse a Gratiano, & Antiocheni Patriarchae mentionem in hoc canone Trullano vere factam. Deinde errat Cujacius cum existimat Patriarcharum quatuor sive Primatum institutionem primo factam fuisse in synodo Trullana, quam ipse Constantinopolitanam sextam nominat. Ex Novellis porro Iustiniani colligitur quinque olim patriarchales sedes fuisse, & in his connumeratam etiam Romanam. Qua de re vide Marcam in libro primo de concordia cap. 5. §. 4. & 5.

Heic

Heic ad verba Gratiani in principio distinctionis posita adnotandum est cum Antonio Augustino in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 1. tit. 4. cap. 9. tractatum ordinandorum appellari solere a Gratiano a distinctione ista usque ad quaestionem primam sive caussam conscripta, ideoque veteres interpretes Alanum, Vincentium, Tancredum, Laurentium, & ceteros, cum capita collectionis illius referunt, semper *supra* addere, perinde ac si post Gratiani volumen hoc adscriptum esset. Occasio hujus observationis haec est ex loco citato primae collectionis Decretalium: *Illud autem quod de Archiepiscopi consecratione, ordinatione &c. ut in tractatu ordinandorum*, id est, dist. 66. cap. 1. ut monuit idem Augustinus. *Di. 23.*

Hoc caput a Gratiano citatur ex Concilio Carthaginensi quarto. Nos vero in Notis ad Reginonem pag. 577. monuimus sumptum esse ex Statutis Ecclesiae antiquis, quae olim unicuique Episcopo legebantur in consecratione sua. *Ibid. c. 2.* Qui Episcopus.

COMAM NON NUTRIANT] Ad Clericorum enim modestiam pertinet, ut ait vir doctissimus Carolus Annibal Fabrotus ad titulum Decretalium de vita & honestate Clericorum, ut neque comam alant neque barbam: quo loco multa de hoc vetere instituto disserit. Hinc celebratissimus ille canon Concilii quarti Carthaginensis: *Clericus nec comam nutriat nec barbam*; ubi tamen quidam codices addunt *radat* vel *tondeat*. Inde factum ut inter oppositiones, quas aevo Nicolai primi adversum Latinos Graeci faciebant, illud etiam quaererent, cur Clerici barbas raderent, ut patet ex Ratramno, Ænea Parisiensi, & aliis. Quod rursum aevo Leonis IX. Latinis exprobratum fuisse a Niceta cognomento Pectorato observat Christianus Lupus pag. 1439. ubi multis ex antiquitate testimoniis probat hunc occidentalis Ecclesiae usum antiquitus fuisse ut Clerici barbam raderent. Itaque vero Gregorius VII. lib. 9. epist. 10. scribere potuit totius occidentalis Ecclesiae clerum ab ipsis Ecclesiae Christi primordiis barbam radendi morem tenuisse. Elegans & festiva est *Ibib. c. 21.* Prohibete.

 hi-

historia cujusdam Presbyteri Gothi sive Dalmatae, quem Thomas Archidiaconus Spalatensis in capite XVI. historiae Salonitanae graviter objurgatum narrat ab Alexandro secundo quod barbam radere secundum catholicae Ecclesiae morem renueret; additque: *Illico autem venerandus Pontifex propria manu paucos pilos de barba illius praecidit, & mox astantibus ut eum ecclesiastico more raderent jussit.* Denique cum barbae coepissent in honore esse, ac tamen plerique eas exhorrescerent tanquam rem novam & alienam a moribus Ecclesiae, Ioannes Pierius Valerianus aevo Clementis septimi libellum Romae edidit pro sacerdotum barbis, qui dein Parisiis recusus est anno MDXXXIII. In eo libello Pierius evincere multis ac variis argumentis conatur faciendum esse sacerdotibus barbae alendae potestatem. Inter incommoda vero quae ex barbae rasitatione in Ecclesiam invecta esse conqueritur, illud etiam addit, eo aliquando nostrorum delitias processisse ut hujus rasitationis ergo confusa quodammodo specie difficulter vir a femina internosceretur, atque hinc accidisse ut mulier ad pontificii solii majestatem eveheretur. Sed adversus Pierium, quem novellum barbae laudatorem vocat, scripsit postea Gentianus Hervetus alium libellum de pilis & barba radenda, qui editus est Parisiis anno MDXXXV. in quo inter alia sic loquitur: *Quamquam satis mirari non possum quid sacerdotem ullum ulla ex parte impellere possit ut barbam alere quam radere malit. Si enim ex eo vultui dignitatem & majestatem quaerit, quorsum attinet pilorum densitate inanem gravitatis laudem captare, turpissimis & nequissimis (pro dolor) factis summam levitatem effundere?*

Di.23. c.29. Mulier.

Aliter legitur hoc caput in prima appendice Reginonis cap. 19. *Mulier, quamvis docta & sancta sit, viros in conventu docere non praesumat. Similiter nec baptizare.* Apud Burcharduum vero lib. 8. cap. 82. *Mulier quamvis docta in conventu docere non audeat.* In Concilio Carthaginensi quarto, unde petitum est istud caput, ita legitur: *Mulier, quamvis docta & sancta, viros in conventu docere non praesumat. Mulier baptizare non praesumat.*

Ca-

Caput istud nullam habet inscriptionem in antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus, etiam usque ad Democharis & Contii tempora. Sed quia Demochares & Contius in margine adnotaverant sumptum esse ex canone 13. Concilii quarti Carthaginensis, hinc audaces facti Correctores Romani eam observationem transtulerunt in textum Gratiani fari coacti quae nunquam sciverat. Accepit enim haud dubie ex Burchardo aut Ivone, apud quos dicitur esse caput 101. Concilii apud Valentias. Recte Regino lib. 2. cap. 153. *Ex Concilio Carthaginensi.* **Di. 23. c. 33. Sponsus.**

Sumptum est hoc caput ex epistola Isidori Hispalensis Episcopi ad Ludifredum Cordubensem Episcopum, ut praefert inscriptio. Sub finem vero, cum dignitas & auctoritas Archidiaconi explicatur, haec adduntur: *Archipresbyter se esse sub Archidiacono &c.* usque ad *vel cui ipse injunxerit.* Eadem exstant in Decreto Ivonis parte 6. cap. 20. ubi Ioannes Molinaeus ista adnotavit in margine: *Haec non habentur in codice regio, suspectaque mihi perpetuo visa sunt, quod Archipresbyter subdatur Archidiaconis. quod vetustum non esse in canonibus Conciliorum vel mediocriter versatus nemo ignorat.* Consuluimus nos super ea re codicem antiquissimum bibliothecae sancti Victoris Parisiensis, in quo clausulam illam non invenimus; ejusdemque, ut opinor, auctoritate ductus Antonius Contius ista ad hunc locum adnotavit in margine Gratiani: *Desunt apud Ivonem.* Itaque Correctorum Romanorum haec verissima adnotatio est ad locum de quo nunc agimus: *Hinc usque ad vers.* Ad primicerium *non sunt in ipsa epistola Isidori, neque in Pannormia, neque apud Burchardum.* Mirum enimvero non est ista non exstare apud Burchardum, qui non omnia ex illa Isidori epistola descripsit quae de Archidiaconi officio agunt, sed in illis verbis excerpta sua finivit, *Clericis proprias partes idem distribuit.* In Decretalibus Gregorii IX. in titulo *De officio Archipresbyteri* ea quae a Gratiano referuntur de auctoritate Archidiaconi super Archipresbyterum, laudantur ex Concilio Toletano. Sed in nullo Toletanorum Conciliorum reperiuntur, & Garsias Loaisa **Di. 25. c. 1. Perlectis.**

noluit verba illa agnoscere pro verbis canonum Toletanorum. Ceterum Cujacius agens de hoc ipso negotio *ad caput penult. de causa possess. & propriet.* ait: *Nam Archipresbyter subjectus est Archidiacono, Presbyter Diacono. Quod prima fronte mirum videtur. Et verum est tamen.* Item ad caput. 8. *Ex parte.* De Clericis non resident: *Et quamquam*, inquit, *possit videri in clero tanto major esse Archipresbyter Archidiacono quanto major est Presbyter Diacono, tamen Archidiaconus Archipresbytero præponitur, cap.* 1. *sup. de offic. Archipresbyt. & can.* 1. 25. *dist. Et Arnulphus Episcopus Lexoviensis in epistolis etiam scribit Archipresbyterum ab Archidiacono eligi & confirmari ab Episcopo. Ex quo sequitur Archidiaconum esse Archipresbytero majorem.* Vide Antonium Augustinum in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 1. tit. 16. cap. 1.

Di. 27. *c.* 6. Quod interrogasti.

Hoc caput in prima appendice Reginonis cap. 57. refertur ex epistola Nicolai Papae primi ad Adalvvinum Archiepiscopum Iuvavensem, quae est sincera capitis istius inscriptio. Vide Notas ad Reginonem pag. 595. Similis medicina adhibenda est capiti *Quorundam.* dist. 34. & capiti *In tuis.* 7. q. 2. ut illic dicemus. De sensu porro istius capitis consule Cujacium ad cap. *Consuluit.* 4. Qui Clerici vel voventes matrimonium contrahere possunt.

Di. 28. *c.*8. Diaconi.

Ex isto capite collegit Cujacius ad caput primum ejusdem tituli etiam Diaconos ex permissu Episcopi ea lege posse in ordinem Diaconorum conscribi, ut tamen sibi quandoque liceat ducere uxorem liberorum procreandorum caussa. *Quod tamen Iustinianus*, inquit, *probare non videtur Nov.* 123.

Ibid. c. 12. De Syracusanæ.

Variant inscriptiones istius capitis in antiquis codicibus. Sangermanensis habet: *Item Pelagius Cathego Patricio.* Colbertinus & Victorini duo, *Cethego.* Regius, *Cetheo.* Veteres editiones, *Cethego*: quo etiam modo edidit Iuretus in epistola 55. Ivonis Episcopi Carnotensis, qui hunc locum citat; atque ita etiam habet editio istius epistolae apud Holstenium in collectione Romana. Sed apud Anselmum lib. 6. cap. 40. in codice sancti Germani Parisiensis scriptum est

Cæ-

Cætero: quae lectio reperitur etiam in libro Barberino ejusdem Anselmi. Correctores Romani videntur elegisse meliorem lectionem. Cethegi namque Exconsulis & Patritii tempore Iustiniani mentio est in epistola Vigilii Papae encyclica ad universam Ecclesiam de secessu suo ad sanctam Euphemiam.

In antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus haec est inscriptio istius capitis : *Item ex sexta synodo.* Reliqua addita sunt a Correctoribus Romanis, sed admonitis a Contio, qui in margine editionis suae adnotavit ista exstare in canone 26. synodi in Trullo. *Di. 28. c. 16.* Presbyterum

PRESBYTERUM] *scilicet orientalem*, ut ait vetus interpres in veteri codice Victorino, vel *orientalis Ecclesiae*, ut ait alter vetus interpres in codice regio.

PER IGNORANTIAM] Haec verba non habentur in antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus, neque apud Democharem & Contium. Sed in glossa legitur : *Potest intelligi de eo qui contraxit secundas nuptias per ignorantiam juris.* Nam & vetus interpres in codice regio per non legales nuptias intellexit secundas; *non legalibus*, ait, *id est secundis*. quam interpretationem amplexus esse videtur Innocentius III. lib. 2. epist. 66. ex qua sumptum est caput *Nuper* De digamis non ordinandis. At Balsamon & Zonaras in scholio ad hunc locum interpretari maluerunt de eo qui per ignorantiam suae cognatae legitime conjunctus est, & postea factus Presbyter. Atque ego sane eam sententiam puto esse veriorem. Nemo enim se secundis nuptiis alligat per ignorantiam juris, & nihil unquam fuit vulgatius in Ecclesia quam ei non licere esse in sacerdotio qui non esset unius uxoris vir. Vide Antonium Augustinum in fine dialogi octavi libri prioris. Quod autem Correctores Romani hic in contextu Gratiani addiderunt has duas voces, *per ignorantiam*, sumpserunt haud dubie ex canone Trullano, ubi exstant. Ego tamen maluissem Gratianum purum putum edidissent, additiones porro istas, quae alioqui bonae sunt, posuissent in margine aut in Notis.

Cujacius ad caput 7. *Vestra* De cohabitat. Cleric. ac *Di. 32. c. 7.* Nullus.

ac mul. disputat in utramque partem an rite possit quis & impune sine fraude interesse sacris quae facit is qui concubinam habet vel focariam, qui inquam quo in alio flagitio & dedecore volutatur, vel etiam an de manu ejus rite & legitime sacramenta sumere possit.

Carolus Molinaeus in annotatione ad caput istud haec omnino ait: *Cum hæc decreta Dominus Mansencallus primus Tolosani senatus Præses exequi vellet anno* 1550. *non caruit Epicureorum & Sophistarum cum illis colludentium calumniis.*

Di. 32. c. 6. Præter hoc. CUM HIS QUI PRÆFATÆ] In editione Lovaniensi Pannormiae lib 3. cap. 135. ita legitur hic locus: *officia qui præfatæ constitutioni fuerint inobedientes maneat.* Melius in editione Basileensi & in codice Victorino: *ad divina officia qui præfatæ constitutionis fuerit inobediens maneat.*

Di. 32. c. 17. Hospitiolum. Hoc caput ita inscriptum est in antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus: *Item Hieronymus.* Demochares addidit: *ad Nepotianum de vita Clericorum:* quam additionem retinuit Contius. Retinuerunt quoque Correctores Romani, sed addiderunt, *& alibi*, quia videbant caput hoc esse collectum ex variis beati Hieronymi locis, in quibus de vitanda mulierum consuetudine agitur.

Di. 32. c. 19. Mulieres. MATRICURIÆ] Apud Fulgentium Ferrandum in breviatione canonum cap. 221. legitur *matriculæ.* quam lectionem confirmat in Notis suis Petrus Franciscus Chiffletius vir doctissimus.

Di. 34. c. 1. Quorundam. Mendosa est inscriptio istius capitis, quae sic restituenda est: *Nicolaus Papa ad Adaluvinum Archiepiscopum.* Vide quae dicta superius sunt dist. 27. cap. 6. *Quod interrogasti.*

Di. 36. c. 1. Illiteratos. Admonent in hoc loco Correctores Romani duas istas voces *vitiatos vel* abesse a plerisque vetustis exemplaribus Gratiani, & ab originali. Non exstant sane in regio Gratiani codice, neque in Saugermanensi aut Victorinis, neque demum in Colbertino. Immo Regino lib. 1. cap. 411. & Burchardus lib 2. cap. 18. referentes istud Gelasii decretum, duas illas voces omiserunt. Ivo vero parte 6. Decreti cap. 37.

&

& 75. & in Victorino Pannormiae codice illas pariter non habet : Habentur tamen in editionibus Pannormiae & in antiquissimis Gratiani editionibus Moguntina & Veneta.

Di. 40. c. 6. Si Papa.

CUNCTOS IPSE JUDICATURUS] Indubitati juris est in Decreto Gratiani, Romanum Pontificem nullius mortalis hominis judicio subjacere, ipsum autem fas habere de omnibus judicandi, neque cuiquam licere de ejus judicare judicio, ut legitur in capite *Cuncta* 9. q. 3. Ex ea persuasione descendit nobile illud & celeberrimum Bonifacii VIII. apophtegma in capite *Licet* De Constitutionib. in Sexto; *Romanus Pontifex jura omnia in scrinio pectoris sui censetur habere.* Attamen eam non fuisse omnium sedis apostolicae Pontificum sententiam probari potest auctoritate Silvestri secundi. Consultus ille a quodam Abbate, non statim respondit, quia destitutus erat auxilio suorum librorum, quos in Gallia reliquerat, & Romae libri istiusmodi non exstabant, qui de rebus canonicis tractarent. Hac sapienti excusatione deprecatus culpam tarditatis, tum se praemuniens adversus invidiam si quid non recte rescriberet absque librorum auctoritate, ad postulata Abbatis respondere se ait quae memoria teneret. Quod si Silvester putasset omnia jura contineri in scrinio pectoris sui, nimirum expectoranda statim erat responsio ad inquisitiones Abbatis, neque recurrendum ad frivolam illam & inutilem excusationem de absentia librorum suorum. Sed operae pretium est heic describere epistolam ipsam ex veteri codice sancti Germani Parisiensis in quo collectio continetur quae vulgo tribuitur Anselmo Lucensi. Sic ergo ibi habet in fine libri undecimi.

EX DECRETO SILVESTRI PAPÆ.

SIlvester Episcopus servus servorum Dei Abbati salutem & apostolicam benedictionem. De hoc unde nos consuluisti ideo respondere tibi distulimus quoniam auctoritatem in Romanis voluminibus non habemus. Illos autem libros, in quibus specialem senten-

tentiam legimus, in Gallia relictos recolimus. Aliquid tantum memoriae retinemus quod tuae petitioni sufficere posse credimus. In eisdem libris de Episcopis per pecuniam promotis legitur ut quisquis talis inventus fuerit, per biennium pontificali officio carens, duos dies per ebdomadam vino & cocto se abstineat, & post finitum psalterium comedat. Hoc quippe traditionibus priorum patrum concordare videmus, qui hujuscemodi Episcopos deponi sanxerunt. Officii suspensio evidenter fit cujusque depositio. Qui enim deponitur a communione privatur. Valet utique tantundem biennii suspensio cum poenitentia quantum sola depositio. Qui vero post biennem suspensionem & poenitentiam officio suo redditur, quasi post depositionem misericorditer reconciliatur. Incipe ergo post octavas Pentecosten praedictum biennium, & eo pacto tuo officio sis restitutus. Si fratrum custodiam & totius coenobii sarcinam alicui fratrum committere possis, donec poeniteas, committe. Sin autem, oportet, quamvis graveris, ut ipse patienter totum sufferas. Multiplex igitur calor purius effundit a fornace metallum.

Di. 42. c. 7. **In oratorio.** Caput istud non exstat in libro Sangermanensi. In aliis vero & in antiquis editionibus refertur simpliciter ex Augustino, hoc modo: *Item Augustinus.* Editiones Democharis & Contii: *Item Augustinus epistola* 109. *ad monachas.* Editio Romana: *Item Augustinus epist.* 109. *de regula monachorum.* Et tamen haec verba non reperiuntur in epistola illa Augustini. Regino lib. 1. cap. 54. cum quiddam aliud attulisset ex dictis Augustini, in titulo istius capitis haec tantum verba posuit: *Item alibi.* Ex quo Burchardus lib. 3. cap. 80. collegit istud quoque caput sumptum a Reginone esse ex Augustino; adeoque inscriptio ejus haec apud illum est: *Ex dictis Augustini.* Hinc ergo acceperunt Ivo & Gratianus. Inventum autem est hoc caput in regula Tarnatensis monasterii cap. 15. Vide Notas eruditissimi viri Hugonis Menardi ad caput 59. concordiae regularum §. 4.

Di. 44. c. 7. NullusPresb. Burchardus lib. 2. cap. 161. & Ivo parte 3. cap. 252. itemque Gratianus citant ex Concilio Nannetensi cap.

cap. 10. ubi non habetur. Fons illius errati est Regino lib. 1. cap. 213. qui non satis bene ista distinxit. Vide illic Notas nostras. Exstat hoc caput in Capitulis Hincmari tit. 1. cap. 14. Vide Cujacium ad caput 14. De vita & honestate Clericorum.

Partem istius capitis, nimirum haec verba *Nec oportet Clericos*, & quae sequuntur, Regino lib. 1. cap. 187. retulit absque nomine auctoris. Burchardus lib. 2. cap. 165. & post illum Ivo parte 6. cap. 256. *ex Concilio Carthaginensi cap.* 12. Gratianus in codicibus manuscriptis & in antiquis editionibus *ex Concilio Martini Papae*, in editione Romana *ex Concilio Martini Papae cap.* 61. *&* 66. Exstat in Additione quarta Capitularium cap. 49. ubi in veteri codice MS. Petri Pithoei scriptum est *gratias auctori & datori Deo referre*, cum ceteri habeant simpliciter *gratias auctori Deo referre*. *Di.* 44. *c.* 12. Non liceat.

Caput istud multum illustrat Cujacius ad titulum Decretalium de vita & honestate Clericorum cap. 2. *Di.* 47. Si quis Cler.

Regino libro 1. cap. 342. citat ex Concilio Bracarensi, id est, ex capite 17. Martini Bracarensis. Recte heic adnotant Correctores Romani delendas esse voces illas, *aut Subdiaconus*, quae exstabant in editionibus Gratiani quae antecedunt Romanam. Etenim duae illae voces desunt in antiquis Gratiani exemplaribus regio, Sangermanensi, Colbertino, Victorinis, & ab antiquis editionibus Moguntina & Veneta; neque pariter exstant apud Martinum Bracarensem, Reginonem, Burchardum, & Ivonem. *Di.* 50. *c.* 22. Si quis Presbyter.

Antonius Augustinus pag. 39. censet scribendum esse *Masoni* in titulo istius epistolae. Antiqua collectio canonum Andegavensis ita habet: *In epistola Isydori Episcopi ad Massonem Episcopum de restauratione sacerdotis. Domino sancto meritisque beato Masoni Episcopo.* Ita etiam editum est ab Henrico Canisio in tomo quinto lectionis antiquae pag. 293. ex veteribus membranis monasterii Vveingartensis, & a Nicolao Serario in epistola septuagesima secunda inter Bonifacianas. In vetustissimo codice MS. sancti Petri Pictaviensis legitur *Mansioni*. Forte est Massona Emeritensis Episcopus, qui Concilio Toletano tertio subscripsit. *Di.* 50. *c.* 28. Dominio.

In

In gestis Concil.] Cujacius ad titulum Decretalium de cognatione ſpirituali cap. 1. explicans hunc locum ait illum ſic intelligi debere, ut potior ſit ſemper ſynodus oecumenica ſive univerſalis provinciali, quamvis ſit poſterior, alioqui ubi par eſt poteſtas utriuſque Concilii, poſterius priori praevalere. Eadem mens fuiſſe videtur antiquo canonum collectori, quem vir clariſſimus Lucas Dacherius edidit nuper in tomo undecimo Spicilegii. Sic enim legitur in fine praefationis: *In quibuſcunque rebus generalium Conciliorum auctoritatem non habemus, magis earum ſynodorum quæ per ſingulas provincias factæ ſunt quam proprium noſtrum ſequendum ſenſum.* Viderat Beatus Rhenanus hanc praefationem, cujus magnam partem edidit in admonitione de Tertulliani dogmatis, ubi demum addit, de tribus iſtius collectionis libris loquens: *Quos libros magno redimere cupiam. Sed injuria temporis & hominum incuria deperditi ſunt, ſolo hoc opuſculo ſalvo, quod præfationis illic vicem habet, & huc totum a me eſt appoſitum ſtudioſis rerum Chriſtianarum conſulturo.* Pax, vir eruditiſſime. Deperditi non ſunt libri illi, & nunc editi ſunt ex antiquiſſimis codicibus in Gallia noſtra repertis. Addit rurſum Rhenanus: *Teſtatur in calce ſe non tantum œcumenica Concilia ſecutum, ſed quædam ex provincialium ſynodorum conſtitutionibus accepiſſe, in quibus præſidere ſolet metropolitanus Epiſcopus. Quo libentius legere velim modo dictos libros.*

Di. 50. c. 34. De his vero. In praefatione noſtra ad epiſtolam Rhabani ad Heribaldum cap. 6. & 13. jam monuimus veriſſimam eſſe inſcriptionem iſtius capitis apud Gratianum, falſam vero eſſe apud Burchardum, qui caput illud accepiſſe ſe ait ex Concilio Ilerdenſi, unde non recte peti rectiſſime admonuit Antonius Auguſtinus in Notis ad Poenitentiale Rhabani. Falſum quoque eſt quod Romani Correctores addiderunt in contextu Gratiani, nimirum hoc caput ſumptum eſſe ex libro illo poenitentiali cap. 1. Nam neque liber ille inſcriptus eſt Heribaldo, neque verba quae heic referuntur ex epiſtola ad Heribaldum exſtant in primo ejuſdem epiſtolae capite, ſed in decimo. Re autem vera caput quod

quod est decimum in epistola ad Heribaldum, primo loco ponitur in libro poenitentiali ad Otgarium misso.

In codice Sangermanensi haec est inscriptio istius capitis: *Vnde Vrbanus secundus scribit Guarnerio Mereburgensi Episcopo.* Sic etiam scriptum primo fuit in regio; sed postea emendatum est, & pro *Mereburgensi* repositum *Nerebonensi*, puncto addito sub secunda *e*, quod significat hanc quoque literam esse delendam ut legatur *Nerbonensi.* Antiquus itaque liber Victorinus & prima editio Pannormiae habent *Nerbonensi.* Ceteri & antiquae editiones Moguntina & Veneta *Narbonensi.* Quo etiam modo legitur in Lovaniensi Pannormiae editione lib. 3. cap. 154. Et tamen certum est nullum ea tempestate Narbonensem Archiepiscopum fuisse Guarnerium, sed Dalmatium, cujus successor Bertrandus ex cathedra Nemausensi ad Narbonensem translatus est ab Vrbano secundo. Itaque quaerenda est vera inscriptio hujus capitis. Guillelmus Catellus in libro quinto Memoriarum historiae Occitaniae pag. 784. notat in antiquis codicibus manuscriptis hoc caput inscriptum esse *Guerino Neubrigensi Episcopo.* Verum istud quoque falsum omnino est, quia nullus unquam Neubrigensis Episcopus fuit. Itaque heic agitur de Episcopo Mereburgensi seu Mersepurgensi in Germania, ut docet antiquus Pannormiae codex Victorinus, in quo sic legitur: *Vrbanus II. Garnerio Mereburgensi Episcopo.* Quo etiam modo supra adnotavimus scriptum esse in Gratiani libro Sangermanensi. Vvernerum porro fuisse Episcopum Mersebur-gensem sive Marspurgensem ab anno 1073. usque ad tempora Paschalis secundi docet ex Broturso Ioannes Gualterius in Chronico Chronicorum. *Di. 50. c. 37. Clerico.*

CLERICO IACIENTE] In tertia collectione Decretalium lib. 5. tit. 7. cap. 5. exstat mentio casus cujusdam qui huic similis est. Item in epistola Ollegarii Archiepiscopi Tarraconensis ad Raymundum Episcopum Ausonensem, cujus mentionem fecimus in Appendice synopsis Conciliorum Philippi Labbei pag. 382.

Regino lib. 2. cap. 95. & post eum Burchardus lib. 6. cap. 33. & Ivo parte 10. Decreti cap. 162. citant ex *Di. 50. c. 40. Qui vero.*

ex Concilio Mogontiacensi, cum Gratianus referre se dicat ex Matiscensi.

Di. 50. c. 64. In capite.

Regino lib. 1. cap. 291. citat istud caput ex eodem Concilio ex quo retulerat caput quod praecedit, id est, ex Concilio Agathensi, ubi non exstat. Item Burchardus lib. 9. cap. 26. in editis. Admonent tamen Correctores Romani in uno manuscripto Burchardi exemplari citari ex Poenitentiali Romano. Quo etiam modo citatur in alio antiquissimo Burchardi exemplari, quod exstat in bibliotheca illustrissimi viri Dionisii Talonii regii Advocati in Parlamento Parisiensi.

Di. 54. c. 2. Nulli.

Vide Reginonem lib. 1. cap. 407. Recte vero notant Correctores Romani caput istud aliqua ex parte convenire cum iis quae scribuntur lib. 1. Capitularium cap. 88. de ordinatione servorum.

Di. 54. c. 3. Magnus.

Caput istud non exstat in codice Sangermanensi, neque in regio, neque demum in vetere Victorino. Exstat tamen in recentiore Victorino & in Colbertino, cum hac inscriptione: *Ex Concilio Magontiensi capitulo* VIII. Quo etiam modo habent antiquae editiones Moguntina & Veneta, itemque Demochares & Contius, nisi quod *Maguntinensi* habent pro *Magontiensi*. Iidem in margine ista adnotarunt: *Ca.* 8. *Concil. Carthagi. primi id habetur.* Ex quo factum est ut Correctores Romani, abolita inscriptione quae in omnibus Gratiani editionibus exstabat, istam, quae certa est, substituerint: *Ex Concilio Carthaginensi primo c.* 8. Recte, ut dixi. Sed ego mallem ut depravatam lectionem retinuissent in contextu Gratiani, bonam vero exemplo Democharis & Contii reposuissent in margine. Vide Notas Antonii Augustini ad primam collectionem Decretalium lib. 1. tit. 11.

ASTIAGENSIS] In codice Colbertino & in prima editione Moguntina legitur *Augustensis*, in Victorino recentiore *Augustinensis*, in antiqua vero editione veneta *Augustudinensis*, apud Democharem *Augustudunensis*. Sic etiam Contius, nisi quod in margine admonuit legendum esse *Astuagensis*: quo modo habet in omnibus codicibus vetus collectio canonum, edita in tomo XI. Spicilegii Dacheriani, lib.

lib. 3. cap. 30. nisi quod Trecensis habet *Asiiagensis*. Sincera vero priscae bonaeque lectionis vestigia supersunt etiamnum in veteri codice MS. Ecclesiae Vrgellensis, in quo antiqua Isidori collectio continetur, ubi scriptum est: *Magnus Episcopus Assluagenesius*.

Certum est caput istud sumptum non esse ex Concilio Toletano, sed ex libro primo Capitularium. Manifesta autem est origo istius erroris, ut ostendimus ad caput 394. libri primi Reginonis de ecclesiasticis disciplinis. Hallucinatio fuit Burchardi. Idem dic de capite octavo ejusdem distinctionis, quod ex eodem Concilio Toletano citatur a Burchardo & Ivone. *Di. 54. c. 6.* Deservorum.

Sirmondus in capite tertio Antirrhetici secundi adversus Aurelium ait ita scribendum esse in fronte istius capitis: *Vnde Vrbanus Papa II. Piboni Tullensi Episcopo scribens ait.* Exstare enim caput illud in epistola Vrbani ad Pibonem MS. Correctores vero Romani admonent in margine sumptum esse ex Concilio Melphiensi, ubi exstat iisdem omnino verbis, quibus legitur apud Gratianum. Quare si quid mutandum aut addendum esset in inscriptione istius capitis, mallem apponere nomen Concilii Melphiensis, quam Pibonis. Probabile enim est notius Gratiano fuisse Concilium Melphiense Vrbani secundi, quam epistolam ab eodem scriptam ad Pibonem Episcopum Tullensem. Porro epistola illa edita est nuper in tomo decimo Conciliorum. *Di. 56. c. 1.* Presbyterorum.

Certum & constans est nullum Vrbani secundi pontificatu Turonensem Archiepiscopum fuisse Bartholomaeum. Et tamen Gratianus tum in manuscriptis tum in editis codicibus caput de quo nunc agimus refert ex epistola ejusdem Vrbani ad Bartholomaeum Archiepiscopum Turonensem. Neque reponi potest errorem esse librarii. Nam Innocentius III. adferens istam auctoritatem in capite *Innotuit.* de elect. & electi potestate, cuncta refert ad Vrbanum praedecessorem suum, quia nimirum ita legerat in codice Gratiani. Fons istius mali est Ivo Carnotensis Episcopus, qui parte 6. Decreti cap. 410. caput primum istius distinctionis describens, haec in titulo posuit: *Decre-* *Di. 56. c.13.* Cenoman.

 tum

tum Gregorij VII. & Vrbani II. Presbyterorum filios &c. In Pannormia vero lib. 3. cap. 51. *Decreta Gregorij VII. & Vrbani II. de filiis sacerdotum. Presbyterorum filios &c.* Sequitur deinde in Pannormia: *Ex libro Pontificatus. Felix tertius &c.* Deinde: *Vrbanus Archiepiscopo Bartholomæo Turonensi. Cenomanensem electum &c.* Sic in editionibus Pannormiae. At in vetustissimo & optimo codice sancti Victoris Parisiensis nomen Vrbani omissum est in hoc loco, ubi ita simpliciter legitur: *Bartholomæo Turonensi Archiepiscopo. Cenomanensem.* Post quae sequitur in eodem codice: *Vrbano II. Petroni Legionensi Episcopo. Quia simpliciter ad sedem apostolicam veniens &c.* ut apud Gratianum. Itaque res ita constitui potest, decretum de Episcopo Legionensi vere esse Vrbani, aliud esse Gregorii septimi. Nam aevo Gregorii Bartholomaeus tenuit cathedram Turonensem, Cenomanensem vero Arnaldus, quem tradunt filium fuisse sacerdotis. Ad eum porro scripta est epistola 27. libri 7. ejusdem Gregorii.

Di. 59. c. 2. Si officia. Inscriptio istius capitis haec est in libro Sangermanensi: *Vnde Zozimus Papa.* In regio vero: *Vnde Zosimus Papa.* In Victorino antiquiore: *Vnde Gelasius Papa.* Sed postea emendatum est a manu aliquanto recentiore, & supra lineam scriptum nomen Vrbani. Recentior Victorinus & Colbertinus & duae antiquae editiones habent: *Item Vrbanus Papa.* Esse Zozimi in epistola ad Isichium Episcopum Salonitanum recte adnotarunt Correctores Romani.

Quærunt] Describenda heic mihi videtur observatio Caroli Molinaei ad hunc locum. *Incedebant enim* (Episcopi nimirum) *comitati suis sacerdotibus. Sed hodie habent aliud satellitium. Et tamen multitudinem faciunt propter quæstum; ut ille qui cupiens mille aureos, publicatis ordinibus fecit mille sacerdotes pro singulis aureis in Lemovicis.* Scio Molinaeum de ista avaritia & turpi quaestu queri potuisse si nostro seculo scripsisset.

Di. 63. c. 12. Nosse. In omnibus Gratiani libris antiquis & editionibus caput istud refertur ex epistola Stephani Papae ad Romanum Archiepiscopum Ravennatem: quo etiam

modo

modo legitur apud Anselmum Lucensem lib. 6. cap. 30. in codice Sangermanensi. Quod referendum esse ad Stephanum quintum scribit Hieronymus Rubeus in libro quinto historiae Ravennatum.

Scio ista ferme ad verbum sumpta esse ex libro pontificali in vita Hadriani secundi, cujus auctor vulgo creditur Guillelmus Bibliothecarius. Attamen in ea etiamnum sententia persto, quam prompsi in Notis ad Agobardum pag. 126. nimirum sublestae ac valde dubiae fidei apud me esse narrationem istam. Quod confirmari potest auctoritate Eutropii Presbyteri Longobardi, qui ait Carolum Calvum, ut Ioanni VIII. ac ceteris Romanis gratiam rependeret ob imperium Romanum in eum collatum, abdicasse jus quod hactenus Imperatores habuerant prohibendi ne electiones Romanorum Pontificum valerent quae citra praesentiam Missorum Imperatoris, aut sine consensu ejus factae essent: *Removit etiam ab eis regias legationes, assiduitatem vel præsentiam apostolicæ lectionis.* Quod evincit jus illud maxime viguisse eo tempore quo Hadrianus secundus electus est. *Di. 63. c.29.* Cum Hadrianus.

Carolus Molinaeus in Notis ab hunc locum putat hanc concessionem aeque falsam esse ac illam quae sub Constantini nomine circumfertur. Recte, ut opinor. *Di. 63. c.30.* Ego Ludovicus.

Idem Molinaeus ait paleam hanc vere confictam esse; quia Henricus dictus Auceps nullum unquam negotium habuit cum Papis; & tantum abest ut Otho primus ejus filius haec jura abjudicaverit ut ea renovaverit, ut omnes chronographi testantur. *Di. 63. c.32.* Constitutio.

Sumptum est istud caput ex capite 84. libri primi Capitularium, ubi tam in editionibus quam in codicibus manuscriptis legitur *suo liberius potiretur honore.* Quo etiam modo legitur in Chronico Reicherspergensi. In uno tamen antiquissimo codice bibliothecae Colbertinae sic habetur: *suo jure liberius potiretur.* Porro jam antea ad Concilia Galliae Narbonensis pag. 34. adnotavimus eam legem non fuisse observatam, ac nihilo minus Reges nostros dedisse episcopatus in universum; si paucas quasdam Ecclesias excipias, quibus speciali privilegio concessum erat ut illis vacantibus provideretur per electionem. Notan- *Di. 63. c.34.* Sacrorum canonum.

tanda autem est hoc loco hallucinatio auctoris Chronici Reicherspergensis, qui tempus istius constitutionis refert ad annum DCCCXLIX. conditamque fuisse ait a Carolo Calvo & Ludovico Rege Germaniae fratribus Lotharii Imperatoris. Haec sunt ejus verba. *His temporibus Carolus & Luduvicus gloriosi Reges, fratres hujus Lotharii Imperatoris, in primo libro Capitulorum suorum statuerunt Romanæ Ecclesiæ dicentes. Sacrorum canonum non ignari &c.* ut apud Gratianum. Errat, inquam. Primum enim constat capitulum istud esse ex libro primo Capitularium Caroli Magni & Ludovici Pii, qui de electione Episcoporum in universum intellexerunt, non vero coërcere voluerunt ad electionem Romani Pontificis. Deinde electio istius nullatenus pendebat a Carolo Calvo, aut Ludovico fratre ejus, qui Reges Italiae non erant. Itaque frustra legem edidissent de electione Romani Pontificis.

SEPT. CAP. NICÆNI] Regius Gratiani codex & Sangermanensis, itemque recentior Victorinus legunt *septimo Concilio Nicensi.* Colbertinus *septimo Concilio Nicæno.* Ita etiam Demochares & Contius. Antiqua editio Moguntina, VII. *Niceni Concilio.* Vetus codex Victorinus, *septimi Nicæni Concilij.* Legendum, *in Septimunicensi Concilio*, ut pridem monuit vir doctissimus Petrus Pithoeus in praefatione ad Breviationes canonum Fulgentii Ferrandi & Crisconii. Hanc emendationem amplectitur Cujacius ad caput primum de cohabitatione Clericor. & mulier. in Decretalibus, nescio an ex conjectura, seu quia acceperat a Pithoeo. Ceterum nemini tribuit hanc emendationem. Respexit ergo Gratianus ad caput undecimum Breviationis Ferrandi, quod his verbis conceptum est: *Vt ad eligendum Episcopum sufficiat matricis arbitrium. Concilio Septimunicensi. Concilio Macrianensi.* Pro eo igitur quod Gratianus mox habet *& in Gangrensi* legendum est *Macrianensi*, ut admonent Pithoeus & Cujacius, & patet ex Ferrando. Nam & in regio Gratiani codice, & in antiquiore Victorino legitur *& in Aganensi.* in qua voce conspiciuntur vestigia aliqua bonae lectionis. Ceterum hanc emen-

emendationem secuti sunt viri clarissimi Petrus Franciscus Chiffletius in Notis ad Ferrandum pag. 282. & Franciscus Florens in Decretales pag. 136.

Palea ista reperta non est in antiquis Gratiani exemplaribus regio, Sangermanensi, Victorino antiquiore, neque in Colbertino. Exstat tamen in recentiore Victorino *ex Concilio Aurasico cap.* XX. Ceterum is qui canonem illum posuit in Decreto Gratiani, seu is Gratianus fuit, seu alius quispiam, non accepit ex Concilio ipso, sed ex Burchardo, ubi exstat lib. I. cap. 30. Hinc ergo emendandum erat istud caput. *Di. 64. c. 5.* De abjectione.

In regio Gratiani libro titulus istius capitis hic est: *De his ita scribit Leo omnibus Episcopis.* Sangermanensis addit, *& Presbyteris.* Antiquior Victorinus: *De his autem scribit Leo Episcopus omnibus Episcopis.* Recentior: *De hiis ita scribit beatus Leo Episcopus omnibus Episcopis & Presbyteris.* Antiqua editio Moguntina: *De hiis ita scribit Leo Episcopus omnibus Episcopis & Presbyteris.* Voces *& Presbyteris* non exstant in veteri editione Veneta, neque in editionibus Democharis & Contii. Cetera similia sunt. Romana autem sic habet: *De his ita scribit Leo I. ad Episcopos Germaniæ & Galliæ epist. 86. alias 88.* Verba sunt Correctorum, non vero Gratiani, licet in contextu posita sint. In vetustissimo codice MS. bibliothecae regiae, in quo collectio Dionysii Exigui continetur, posita est ante collectionem ipsam haec epistola Leonis cum hac inscriptione: *Epistola Leonis Papæ de privilegio Chorepiscoporum sive Presbyterorum ad universos Germaniæ & Europæ atque Galliæ Ecclesiarum Episcopos.* Exstat sane inter epistolas sancti Leonis epistola quaedam adversus Chorepiscopos Germaniarum atque Galliarum. Verum ea non est sancti Leonis; & scriptam esse aevo Caroli Magni & Ludovici Pii, cum maxime incaluit quaestio de Chorepiscopis, manifestum fiet ex textu epistolae, & ex libris Capitularium collectis a Benedicto Levita, si quis ea comparare invicem velit. Idem dicendum de epistolis Damasi & Ioannis III. eandem ob caussam scriptis. Inscriptio porro epistolarum Leonis & Ioan- *Di. 68. c. 4.* Quamvis.

Ioannis, quae datae dicuntur ad Episcopos Germaniarum ac Galliarum, quod fieri non potuit nisi aevo Caroli Magni ob unionem Ecclesiae Gallicanae & Germanicae, haec inquam inscriptio satis ostendit compositas illas fuisse sub finem octavi seculi. Idem dici potest de epistola nona Pelagii secundi, ut pluribus dicetur ad caput *Invenimus*. 71. De Consecrat. dist. 1.

Di. 68. *c.* 5. Chorepiscopi — Sumptum est caput istud ex epistola Damasi ad Episcopos Africae, quam in capite superiori diximus esse suppostitiam.

Di. 71. *c.* 5. Fraternitatem. — CARDINANDUM] Admonent Correctores Romani scriptum heic antea fuisse *ordinandum*, & emendatum esse ex ipsa epistola sancti Gregorii, ex qua sumptum est hoc caput. In regio Gratiani codice scriptum est *ordinandum*, sed postea superscriptum antiquitus *cardinandum*. Colbertinus & Sangermanensis habent *ordinandum*. Antiquior Victorinus legit *cardinandum*. Sed superscriptum est *ordinandum*. Recentior *ordinandum*. Sic etiam antiquae editiones Moguntina & Veneta. Anselmus lib. 7. cap. 70. in codice sancti Germani *cardinandum*. Adnotant hoc loco Correctores Romani vocem *cardinare* ita videri beatum Gregorium accepisse ut canonicam translationem significet. Sed pace eruditissimorum virorum dictum sit, cardinare seu incardinare significat simpliciter addicere Clericum certae Ecclesiae tanquam illic constitutum in cardine; id quod manifestum est vel ex locis quos ipsi indicant ex sancto Gregorio. Vide porro Florentem ad titulum Decretalium de translatione Episcopi pag. 266.

Di. 73. — GRÆCA ELEMENTA] Ista Gratianus sumpsit, ut opinor, ex Ivone parte 6. Decreti cap. 433. Ivo vero acceperat ex Reginone lib 1. cap. 437. Vnde colligitur verissimum esse quod antea praefati sumus ad Reginonem, nimirum Ivonem collectione Reginonis usum esse. Fons istarum rerum epistola quae Attici Episcopi Constantinopolitani nomine circumfertur. Dubitaverat olim de ejus auctoritate illustrissimus Archiepiscopus Parisiensis Petrus de Marca. Verum, re postea melius perpensa, mutavit sententiam, eamque epistolam agnovit pro germano foetu Attici.

Ac-

Accepit Gratianus istud caput ex Burchardo, ut manifestum est. Burchardus autem acceperat ex libro primo Reginonis cap. 439. initium tantum mutans & finem epistolae. *Di. 73. c. 1. In nomine.*

MXII.] In codice Burchardi MS. apud Dionysium Talonium legitur: *Data Vvormatiæ Id. Martij anno dominicæ incarnationis*, *mense* XII. *Indictione* X. In Colbertino Gratiani libro & in antiqua editione Veneta: *Data Vvarmatiæ Idus Martij.*, *anno dominicæ incarnationis millesimo* II. *mense* XII. *Indictione* X. In codice Sangermanensi: *Data Guarmaciæ Idibus Marcij &c.* ut in editione Veneta. Prima editio Moguntina: *Data Guarmarciæ Idus Marcij anno dom. incar.* M. III. *mense* XII. *Ind.* X. Verum Indictio decima recte congruit cum anno incarnationis dominicae millesimo duodecimo.

HOMICIDIO] Duae antiquitus, ut ad Reginonem monuimus, fuere istius canonis apostolici editiones, una in qua exstabat clausula de homicidio, alia in qua deerat. Duravit autem duplex illa editio usque ad seculum Gratiani. Nam Anselmus vocem illam non habet, quae tamen exstat apud Ivonem par. 6. Decreti cap. 234. & apud Bernaldum Presbyterum Constantiensem in libro de vitanda excommunicatorum communione apud Tengnagelium pag. 254. De Nota porro Correctorum Romanorum ad hunc locum diximus in Notis ad Agobardum pag. 121. *Di. 81. c. 12. Presbyter.*

Palea haec in nullo veterum Gratiani librorum habetur praeterquam in recentiore Victorino, ubi refertur *ex decreto Eugenij*. Exstat autem in capite XV. Concilii Romani sub Eugenio secundo. Cujacius ad caput primum de cohabit. Clericor. & mulier. in Decretalibus, ubi canon iste descriptus est, admonet in castioribus sive emendatioribus codicibus ita recte legi: *Si quisquam Sacerdotum*, *Prebyterorum*, *Diaconorum*, *& Subdiaconorum*. *Di. 81. c. 22. Si quispiam.*

Sumptum est caput istud ex Concilio Carthaginensi tertio. Vir clarissimus Petrus Franciscus Chiffletius in Notis ad Ferrandum pag. 298. pronuntiat sibi suspectum esse hunc canonem qua parte in Cleri- *Di. 81. c. 27. Cum omnibus.*

eorum contubernium admittit etiam famulorum conjuges, immo & quascumque feminas, quae ante quam clero ipsi addicerentur, in eorum domibus consuevissent. *Qua licentia*, inquit, *haud scio an excogitari quidquam potuit vel ad Clericorum famam vel ad conscientiam convulnerandam perniciosius*. Vide Reginonem lib. 1. cap. 82. & sequentibus.

Di. 83. c. 2. Nemo. Burchardus, Ivo, & Gratianus in vetustis codicibus & editionibus hunc locum referunt ex Augustino. Re autem vera est sancti Gregorii, ut optime monent Correctores Romani. Mallem tamen ut iidem retinuissent Augustini nomen in contextu Gratiani, emendationem vero posuissent in margine aut in Notis. Insignis est ad illustrandum hoc caput locus Hieronymi in caput octavum Ecclesiastis, a nobis relatus ab librum septimum de concordia sacerdotii & imperii, dignus profecto qui heic quoque reperiatur. *Possumus*, inquit, *hoc testimonium accipere adversus Episcopos, qui acceperunt in Ecclesia potestatem, & scandalizant eos magis quos docere & ad meliora debuerant incitare. Hi frequenter post mortem laudantur in Ecclesia, & beati in his quæ non probabiliter fecerant publice sive a successoribus sive a populis prædicantur. Et hoc itaque vanum est, quia non ut egerunt sic audiunt, nec statim corripiuntur in peccato suo. Nemo quippe audet accusare majorem. Propterea quasi sancti & beati & in præceptis Domini ambulantes augent peccata peccatis. Difficilis est accusatio in Episcopum. Si enim peccaverit, non creditur. Et si convictus fuerit, non punitur.* Quia nimirum pro reverentia ordinis peccator honoratur, ut ait sanctus Gregorius in hoc capite. Manifesta porro crimina in Episcopo vix accipere fidem recte olim dixit Cassiodorus lib. 1. Variar. epist. 9.

Di. 84. c. 4. Cũ de quor. Est tantum epitome canonis Africani, qui exstat integer apud Reginonem lib. 1. cap. 92.

Di. 88. c. 1. Decrevit. Caput istud non esse Melchiadis recte observarunt Correctores Romani; qui monuerunt acceptum illud esse ex scripto de primitiva Ecclesia & munificentia Constantini, quod in antiquis Conciliorum voluminibus consequenter sequitur post decreta Melchiadis.

De-

DECREVIT S. SYNODUS] Priscis temporibus, cum nemo dubitaret de veritate & auctoritate eorum quae apud Gratianum scripta sunt, dubium non erat quin caput istud vere esset Concilii quod habitum fuisset sub Melchiade Romano Pontifice. Itaque ea persuasione imbutus Gaufredus de Monte electo Abbas Lirinensis, qui Basileae, quo tempore Concilium illic generale celebrabatur, scripsit tractatum de auctoritate Concilii generalis, ex hoc Gratiani loco collegit potestatem sive jus definiendi ac decernendi residere penes synodum, & non in solo Papa. Haec sunt hominis verba: *Et est advertendum quod Papa non dicit ibi* Decernimus sacro approbante Concilio, *sed* Decrevit sancta synodus, *ad denotandum quod auctoritas diffinitiva residet penes synodum & non in solo Papa; sicut nec solus Papa facit Concilium, sed ipse cum aliis.* Tum explicans quomodo deinde factum sit ut in Conciliis ultimorum temporum Romani Pontifices decernere se dicant sacro approbante Concilio, ait: *Nec obstat quod in suprascriptione dictorum capitulorum præponitur nomen Papæ, & in pluribus locis dicitur* sacro approbante Concilio: *quia hoc factum fuit ex graditudine Conciliorum ad honorandam sanctam Romanam Ecclesiam, quam Concilia generalia honorare consueverunt.* Dicere itaque videtur Abbas iste Romanos Pontifices non esse rerum dominos aut canonum conditores, ex ultronea porro & gratuita Conciliorum benevolentia in Ecclesiam Romanam descendisse honorem, qui Romanis Pontificibus tributus est in synodis posteriorum temporum, in quibus Papae decernere consueverunt sacro approbante Concilio. At si auctoritas diffinitiva, ut ille ait, ita penes synodum residet ut ad eam pertineat jus sanciendorum canonum, non vero ad Papam, quia is solus non facit Concilium, haud scio quonam modo conciliari Gaufredus possit cum Gratiano, qui 25. q. 1. sub finem apertis ac minime ambiguis verbis scribit Ecclesiam Romanam habere jus condendi canones, ita porro ipsam praestare canonibus auctoritatem ut se non subjiciat eis, omnes vero canones vel a Romanis Pontificibus vel ab

ab aliis ex eorum auctoritate conditos fuisse. Multo minus Gaufredo conveniet cum Alexandro a Turre Episcopo Sithiensi, qui in libro quinto de fulgenti radio ecclesiasticae hierarchiae cap. 18. omnem Conciliorum auctoritatem & robur ponit in persona Romani Pontificis, adeo *ut celeberrima Concilij decreta nihil firmi*, inquit, *nihil sancti*, *nihil rati habeant nisi ab illo sacrorum principe sint approbata*. Hinc illud Ludovici Majorani in libro tertio de vero Dei cultu cap. 35. majorem esse Petri successorumque ejus auctoritatem quam ecclesiasticae congregationis, id est, Concilii generalis. Nolo persequi ceteras sententias hominum Italorum, quorum major est e propinquo reverentia. Dicam tamen inveniendam ab iis esse aliquam rationem,qua Gallicanae Ecclesiae sententiam cum sua consocient ac conjungant, ut idem omnes, si fieri possit, sentiamus de auctoritate Conciliorum & Romani Pontificis. Hactenus enim Gallicanae Ecclesiae sententia & Italicorum ingeniorum opinio visae sunt esse res dissociabiles, quantum attinet ad istam materiam. Sed ante quam ab hoc capite discedam, illud quoque addam, exstare alium ejusdem Abbatis tractatum de potestate Papae & Concilii, itemque alium adversus errores Bohemorum, utrumque Basileae elucubratum. Hinc ergo illustrari poterit historia Abbatum celeberrimi & antiquissimi monasterii Lirinensis.

Di. 90. *c.*2. Oblationes. Vide Reginonem lib. 1. cap. 61. & lib. 2. cap. 375. & sequentibus. Vide etiam illic Notas nostras pag. 550.

Di. 91. *c.*2. Presbiter. Regino lib. 1. cap. 208. citat hoc caput ex Concilio Nannetensi, antiqua Gratiani editio Moguntina ex Concilio Navarcensi, Veneta ex Ananethensi, recentior Gratiani codex Victorinus ex Aurelianensi. In secunda collectione Decretalium lib. 5. tit. 22. & apud Gregorium IX. lib. 3. tit. 41. citatur ex Concilio Agathensi. Vtrobique male. Est enim ex Capitulis Hincmari Remensis Archiepiscopi tit. 1. cap. 9. Hinc ergo corrigendi Gratianus & libri Decretalium. Ceterum caput istud non exstat in antiquis Gratiani exemplaribus regio, Colbertino, vetere Victorino.

PRO-

PROPHETA] Regino lib. 1. cap. 185. citat ex decretis sancti Benedicti, Burchardus lib. 2. cap. 105. Ivo par. 6. Decreti cap. 182. & Gratianus ex dictis ejusdem. Est autem ex capite XVI. regulae sancti Benedicti. Ceterum paragraphus iste non habetur in manuscriptis Gratiani codicibus, in quibus deest prima pars capitis, id est, in regio, Colbertino, antiquiore Victorino. Quin & in codice sancti Germani Parisiensis, ubi exstat caput *Presbyter &c.* ex Concilio Nannetensi, desiderantur quae postea sequuntur in editionibus ex regula sancti Benedicti. Habentur tamen in recentiore Victorino. *Ibid §. Propheta.*

SYNODUS PERFECTA] id est, cui interfuerit metropolitanus antistes provinciae. Neque necesse est addi vocem *etiam* post vocem *metropolitanus*, ut admonent Correctores Romani ad caput octavum istius distinctionis. Synodus porro ista perfecta, quam plenariam vocat auctor antiquus, qui scripsit tres libros de poenitentia nuper in lucem emissos in tomo undecimo Spicilegii Dacheriani, valde diversa est a plenario totius Ecclesiae Concilio, de quo loquitur sanctus Augustinus. Vide porro Notas ad Agobardum pag. 100. *Di. 92. c. 5. Si quis.*

In fine istius capitis haec constans est lectio in omnibus Gratiani codicibus manuscriptis & editionibus: *noverit se laicis majorem, sacerdotibus esse minorem.* Vnde colligi potest quantum valeat unius hominis auctoritas ad corrumpenda veterum scriptorum loca. Nam apud Hieronymum in epistola ad Evagrium, ex qua sumptum est hoc caput, legitur: *noverit se lucris minorem, sacerdotio esse majorem.* Quo etiam modo legendum heic apud Gratianum esse ait Cujacius ad titulum Decretalium de Clericis non residentibus. Sic etiam habetur in collectione Anselmi Lucensis lib. 1. cap. 78. in codice sancti Germani de Pratis. *Di. 93. c. 24. Legimus.*

Emendatio haec istius loci Hieronymiani me admonet ut medicinam adferam alteri ejusdem auctoris loco, qui exstat in libro sexto commentariorum in caput octavum & decimum Ezechielis. Haec sunt verba Hieronymi: *Caveat ergo & uxor ne forte victa desiderio coeundi illiciat virum; & maritus, ne vim fa-*

faciat uxori, putans omni tempore subjectam sibi debere esse conjugij voluptatem. Valde corruptus est iste locus, qui sic legendus est ex vetustissimo codice MS. monasterii Corbeiensis literis Saxonicis ad miraculum scripto: *Caveat ergo & uxor ne forte victa desiderio coëundi celet virum; & maritus, ne vim faciat uxori, putans omni tempore subjectam sibi debere esse conjugij voluptatem.* Quo etiam modo legitur apud Ivonem parte 8. Decreti cap. 86. & par. 9. cap. 121. Quod indicat vocem *illiciat*, quae in vulgatis editionibus posita est pro voce *celet*, esse novitiam suppositamque ab iis qui pudicitiae cupidine & amore ducti, neque satis forsitan intelligentes Hieronymum, indecorum putabant & a verecundia muliebri valde alienum si uxor a marito peteret debitum conjugale. Vult ergo Hieronymus ut si forte uxorem titillaverit appetitio venereae voluptatis, marito significet. Prohibet autem ne maritus tyrannum agat, hoc est, ne putet sic subjectam sibi esse debere uxorem ut non ei debitum reddere debeat cum ipsa petit, sed cum marito collibuerit; tanquam initium & arbitrium capiundae voluptatis semper debeat esse penes virum, nunquam penes uxorem. Nam & Apostolus Paulus dixerat virum sui corporis potestatem non habere, sed mulierem, admonens illos ne invicem fraudarent.

Di. 95. c. 4. Presbyteri. OMNI ANNO] Fatendum est haec verba reperiri in omnibus Gratiani exemplaribus manuscriptis & editis. Admonent tamen Correctores Romani ea desiderari in aliquot Conciliorum editionibus. Ego puto simpliciter mendum heic esse, & pro *omni anno* legendum *omnino*. Vide Notas ad Reginonem pag. 553.

Di. 100. c. 11. Scriptorum. NICOMEDIANÆ] Sic omnino habent antiqua Gratiani exemplaria manuscripta & antiquae editiones, tum etiam Demochares, Contius, & Correctores Romani. Apud sanctum Gregorium lib. 5. Indict. 14. epist. 7. ex qua sumptum est hoc caput legitur *Nicomeditanæ.* Attamen ego contendo locum hunc esse corruptum, & pro *Nicomedianæ* vel *Nicomeditanæ* legendum esse *Nicopolitanæ.* Primum enim ea epi-

epiſtola ſcripta dicitur ad Epiſcopos Epiri; quorum Metropolitanus non erat Nicomeditanus Epiſcopus, qui nullus fuit, ſed Nicopolitanus, ut cuivis manifeſtum eſt. Deinde apud ſanctum Gregorium lib. 7. Indict. 1. epiſt. 11. & Indict. 2. epiſt. 90. reperimus mentionem fieri Andreae Epiſcopi Nicopolitani, hujus nimirum ipſius, de quo ad Gregorium retulerant Epiſcopi Epirotae. Vnde patet certam eſſe emendationem, uti dictum eſt in libro quinto de concordia ſacerdotii & imperii cap. 25. §. 10. Ceterum ne quis putare poſſit vitio typographorum factum eſſe ut prava illa lectio irrepſerit in epiſtolas ſancti Gregorii, prohibet auctoritas veterum Gratiani codicum omni arte typographica antiquiorum, tum etiam vetus codex epiſtolarum ſancti Gregorii manuſcriptus in bibliotheca regia, ubi Epiſcopus ille vocatur Nicomeditanus.

NEOPHYTOR. HÆR.] Ivo parte 2. Decreti cap. 84. refert epiſtolam Paſchalis Papae, in qua iſtud ipſum refertur ex beato Gregorio, apud quem non exſtare admonent Correctores Romani, qui putant heic agi de Paſchale ſecundo. Attamen Goffridus Abbas Vindocinenſis ad Vrbanum ſecundum ſcribens lib. 1. epiſt. 1. iſtius epiſtolae Paſchalis mentionem facit. Vnde certo colligitur illam non poſſe eſſe ſecundi Paſchalis, ut recte illic monuit Sirmondus. *Nuper canones relegens*, inquit, *quandam ſententiam inveni quæ Paſchali Papæ inſcribitur, ubi neophytum factum Epiſcopum hæreticum vocat, & ſicut ſimoniacum, ita & neophytum a ſancta Eccleſia debere ſeparari docet & præcipit.* Infra eadem cauſſa quaeſt. 3. cap. 7. *Si quis objecerit.* exſtat aliud fragmentum ejuſdem epiſtolae Paſchalis, ubi recte adnotant iidem Correctores Romani auctorem hujus capitis ac totius illius epiſtolae eſſe Paſchalem primum. *1. q. 1. c. 5.* Quiſquis.

Correctores Romani non indicaverunt fontem iſtius capitis. Videtur autem compoſitum ex reſponſo XIII. Stephani ſecundi Papae, quod ſic habet. *De illo Preſbytero qui baptizavit, tamen nec ſymbolum nec orationem dominicam nec pſalmos tenet, nec ſcit ſi Epiſcopus eum benedixit, hic primum omnium dignitatem* *1. q. 1. c. 59.* Si quis.

qua

qua illicita uti præsumpsit amittens, sub districta pœnitentia, & in monasterium mittatur, & omnibus diebus vitæ suæ plangens quod incongrue egit, degat vita monastica. Infantes vero quos baptizavit, si in nomine sanctæ Trinitatis baptizati sunt, in eo permaneant baptismo. Paulo aliter habet hoc responsum in antiqua collectione canonum Andegavensi MS. ubi tribuitur Papae Siricio. *Presbyter qui orationem dominicam non tenet, nec simbolum, neque psalmos, si Episcopus fuit qui eum benedixit, hic primum omnium dignitatem quam illicite præsumpsit ammittat, & sub districta pœnitentia omni tempore vitæ suæ in monasterio degat. Infantes vero quos in sancta Trinitate babtizavit, babtizati permaneant.* Rectius heic legitur *si Episcopus fuit qui eum benedixit*, quam apud Sirmondum *si Episcopus eum benedixit.* Nam quia multi per eas tempestates falsi Episcopi erant, praecipue Scoti, fieri poterat ut Presbyteri nescirent utrum vere Episcopi essent illi qui eos ordinaverant Presbyteros. Ceterum ignorare non poterant sibi manus impositas esse ab Episcopo. Ex isto porro responso formatum postea est caput nonum Concilii Compendiensis sub Pipino, quod descriptum reperitur in capite quarto libri quinti Capitularium. Puto enim pro eo quod illic legitur *sicut Sergius Papa dixit* legendum esse *sicut Stephanus Papa dixit.* Recte autem in Concilio Compendiensi editum est *Georgius*, pro eo quod editiones Capitularium habent *Gregorius.* Georgii quippe nomen hoc loco exstat in omnibus antiquis libris Capitularium.

1. *q.* 1. *c.* 79. Prophetavit.

NON ERGO SE IACTENT] Vide Notas ad librum Agobardi de privilegio & jure sacerdotii cap. CXI.

1. *q* 1. *c.* 105. Dictum est.

Primus hunc canonem Triburiensem protulit Regino lib. 1. cap. 127. ex quo deinde Burchardus accepit. Verba autem illa *vel pro balsamo*, quae superflua videntur, non exstant apud Reginonem. Balsamum enim & chrisma synonima sunt in hoc loco, ut patet ex capite quarto Concilii Bracharensis secundi 1. q. 1. c. 102. *Placuit ut nullus.* Item vox *statuit* neque in collectione Reginonis reperitur, neque in Decre-

creto Burchardi. Pro eo autem quod Gratianus & Burchardus in fine capitis habent *gratuita dispensatione donentur*, Regino legit *gratuita dispensentur.*

Decretum illud ab Vrbano primum fuit in Concilio Placentino, dein repetitum in Claromontano. Refert interpretaturque hunc canonem Eckbertus Bunnensis Canonicus in sermone decimo adversus Catharos. Vide infra 9. q. 1. c. 5. *Ordinationes.* 1. *q.* 1. *c.* 108. Si qui.

Melius habetur istud caput apud Reginonem lib. 1. cap. 23. Vide porro illic Notas nostras. 1. *q.* 2. *c.* 1. Placuit.

Palea ista non exstat in antiquis Gratiani exemplaribus regio, Sangermanensi, & vetere Victorino. Habetur tamen in alio Victorino & in Colbertino, item in antiquis editionibus Moguntina & Veneta, & in editione Democharis. Contii editio primam illius partem tribuit Vrbano Papae, secundam Gregorio. Et post haec verba, *occasione præsumat*, addit: *Greg. in registro. Regulam antiquam &c.* Recte. Nam prima pars sumpta est ex Concilio Placentino Vrbani secundi, altera ex regesto sancti Gregorii. Notavit autem Antonius Augustinus in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 5. tit. 2. cap. 1. verba sancti Gregorii mendose apud Gratianum conjuncta esse cum verbis Vrbani. Ceterum istum Gregorii locum luculenter explicat Marca in libro sexto de concordia cap. 10. 1. *q.* 2. *c.* 3. Nullus.

Caput istud plurima cura indiget, ob temeritatem praecipue Goffridi Abbatis Vindocinensis, quam postea explicabimus. Non reperiebatur illud ante hoc decennium inter vulgatos canones Claromontani Concilii. Quo factum est ut nonnulli viri eruditissimi, qui non animadvertebant exstare apud Gratianum, pronuntiaverint constitutionem illam, cujus mentio alibi supererat, hodie desiderari. Deinde Iacobus Sirmondus vir diligentissimus, cum decretum istud invenisset inter canones synodi Nemausensis, admonuit corrigendam esse inscriptionem ejus apud Gratianum, proque Concilio Aruernensi reponendum esse Nemausense, ut diximus supra in Notis ad Antonium Augustinum pag. 429. Tandem anno MDCLXIII. restitutus est hic canon Aruernensi Con- 1. *q.* 3. *c.* 4. Quæsitum.

Concilio, simulque admonitum repetitum illum fuisse in synodo apud Nemausum celebrata anno sequenti post Claromontanam. Quae caussa errandi Sirmondo fuit. Sic ergo habet initium istius capitis. *Questum est etiam de Episcopis qui altaria monasteriis data frequenter redimi pecunia compellebant. Decretum itaque est. Quoniam quidam simoniacae pravitatis &c.* Concilium Nemausense can. 1. *In Aruernensi Concilio quaesitum est de Episcopis qui altaria &c.* Duae omnino istius Claromontani canonis editiones antiquitus fuere, una omnium generalis & ubique recepta, altera monasterii Vindocinensis. Generalis habet ubique hanc clausulam: *Salvo utique Episcoporum censu annuo quem ex eisdem altaribus habere soliti sunt.* Vindocinensis autem editio non habuit clausulam illam. Quod probatur primo ex Chartulario illius monasterii, in quo canon ille descriptus est absque ea clausula, tum etiam ex epistola Paschalis secundi ad Ivonem Episcopum Carnotensem & Rannulfum Sanctonensem, quam decurtatam in hoc loco exhibet idem Chartularium, unde edita est bona fide a Sirmondo. Sic visum Goffrido negare audacter Vrbanum secundum praecepisse ut Episcopi annuum censum haberent a monachis, & expungere clausulam illam e canone Claromontano. Haec sunt ejus verba ad Vlgerium Episcopum Andegavensem lib. 3. epist. 12. *Annuntiastis, ut dicitur, Presbyteris vestris & Personis Ecclesiae vestrae quod Dominus Papa Vrbanus in Aruernensi Concilio praeceperat ut Episcopi annuum censum habeant a monachis pro redemptione altarium. Bone novit prudentia vestra non esse bonum, quod apostolica sinceritate disponitur, per contrarium praedicare. Bone Domine, vos illi non adfuistis Concilio, & ego interfui, qui hujus rei cognosco veritatem &c.* Negavit itaque verum esse quod vere affirmabat Vlgerius. Fraudem vero manifestam heic fecit cum censum illum annuum interpretatus est de censu *pro redemptione altarium*, verba haec perperam inferens decreto synodico. Nam Vrbanus prohibens illam altarium redemptionem, quae aliquid admixtum habebat simoniacae pravitatis, conservaverat tamen Epi-

Episcopis jus percipiendi censum annuum, quem ex eisdem altaribus habere soliti erant. Qui census multum diversus erat a pensitatione quam Episcopi exigebant in mutatione personarum. Sed Goffridus putavit ista invicem permiscenda & conturbanda esse, ut facilius se monasteriumque suum tueri posset adversus Vlgerium. Haec itaque fuit editio monasterii Vindocinensis. Aliam exhibent primo codex Anianensis canonum Claromontani Concilii a nobis editorum, antiquae membranae monasterii sancti Albini Andegavensis, epistola Paschalis secundi ad Ivonem edita ex membranis ejusdem monasterii, tum etiam omnia Gratiani exemplaria manuscripta, & omnes editiones. Denique hanc clausulam vere additam canoni Claromontano fuisse ab Vrbano colligitur ex epistola ejus de privilegiis monasterii sancti Bertini in Sithiu, cujus hoc fragmentum refertur in literis Gerardi Episcopi Morinorum, descriptis in duobus antiquis Chartulariis ejusdem monasterii. Haec sunt Vrbani verba: *Quaecunque altaria vel decimas ab annis triginta & supra monasterium vestrum possedisse cognoscitur, quiete deinceps & sine molestia qualibet vobis successoribusque vestris possidenda firmamus. Salvo utique censu Episcopi annuo quem ex eis hactenus habuit.* Vnde colligitur falli virum eruditissimum Antonium Dadinum Alteserram, qui lib. 4. dissertationum juris canonici cap. 8. cum retulisset integrum locum ex epistola Goffridi ad Vlgerium, nimium Goffrido credens, pronuntiat dubitandum non esse post testimonium Goffredi quin postrema illa verba quae leguntur in calce capitis *Quaesitum* adjecta canoni fuerint commento Episcoporum, qui peccandi titulum & auctoritatem quaerebant. Mox vero, ut opinionem suam confirmet, affert nonnulla decreta posteriorum temporum, quae venditionem prioratuum & redemptionem Ecclesiarum prohibent. Verum istud multum diversum est a clausula quam Alteserra putat adjectam canoni Claromontano. Canon enim vetat altarium redemptionem ac venditionem, sed confirmat possessionem, in qua Episcopi erant percipiendi ex eis censum annuum, id est,

censum synodalem, ut alibi diximus. Atque hanc interpretationem esse justissimam alibi pluribus ostendemus, Deo juvante. Vide interim additionem nostram ad caput primum & trigesimum libri sexti de concordia sacerdotii & imperii.

1. q. 3. c. 5. Ea quae. Hoc caput in vetustis Gratiani exemplaribus regio, Sangermanensi, Colbertino, & in antiqua editione Veneta, hanc habet inscriptionem: *Idem Gregorius.* In duobus autem Victorinis & in prima editione Moguntina: *Idem.* quod melius est. Habetur enim in Concilio Placentino Vrbani II. itemque in Claromontano.

1. q. 4. c. 10. Non imputantur. Post vocem *plectendi*, in qua terminatur hoc caput in editione Romana, omnes antiqui libri & editiones conjungunt verba quae sequuntur, *Officio autem &c.* Antonius quoque Contius, qui solet in margine distinguere verba Gratiani a verbis canonum aliorumve locorum ab illo relatorum, Gratiani propterea nomen in margine apponens majusculis characteribus exaratum, nihil heic scripsit donec perventum est ad initium capitis sequentis, ubi sic legitur in margine: GRATIAN. Melius Correctores Romani, qui capitis istius nostri finem, uti diximus, constituerunt in verbo *plectendi*, sequentia retulerunt ad Gratianum. Sunt enim re vera Gratiani verba. Interpretatur porro hunc locum vir doctissimus Didacus Covarruvias lib. 2. variar. resolut. cap. 8. §. 6.

1. q. 5. c. 1. Quicunque. Ista in antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus citantur simpliciter ex Vrbano, etiam apud Democharem & Contium. Postea Correctores Romani haec addiderunt in contextu Gratiani: *In Concilio Placentino cap. 5. & sequentibus, itemque in Concilio Romano.* Optima admonitio. Sed tamen ponenda illa non erat in textu, sed in Notis. Exstant porro hae constitutiones etiam inter canones Claromontanos a nobis editos ex veteri codice MS. illustrissimi viri Petri de Marca Archiepiscopi Parisiensis.

1. q. 5. c. 2. Eos qui. Fragmentum est epistolae Vrbani secundi ad Vitalem Presbyterum, cujus alia duo fragmenta exstant intra 30. q. 3. c. 4. & q. 4. c. 6. Habetur autem integra in veteri codice MS. monasterii Rivipullensis.

Ejus

Ejus initium est : *Vrbanus II. Vitali Presbytero Brivensi. Super quibus &c.* Deinde : *Quod autem uxor &c.* Denique : *Porro eos qui &c.* ut in hoc capite. Scripta est, ut diximus, ad Vitalem Presbyterum. Sed quis fuerit ille Vitalis, dubium faciunt antiqui codices manuscripti. Heic apud Gratianum simpliciter vocatur Presbyter, absque titulo. Sed Correctores Romani admonent in libro manuscripto decretorum Pontificum citari ex Nicolao ad Vitalem Presbyterum Pruviensem. Quod male est, cum sit ex epistola Vrbani secundi. Caput *Super quibus* ita inscribitur : *Vnde Vrbanus scribit Vitali Presbytero Brixiensi.* Inscriptio vero capitis *Quod autem* ita habet : *De his ita scribit Vrbanus II. Vitali Presbytero Brixiæ.* Atque ita omnino legitur in antiquis codicibus regio & Sangermanensi. In optimo tamen & vetustissimo codice monasterii Rivipullensis, qui scriptus est aevo Paschalis secundi, capita illa constanter inscribuntur Vitali Presbytero Brivensi. Quo etiam modo legitur in vetustissima collectione canonum MS. quae fuit Claudii Puteani. Animus itaque olim fuerat eam epistolam intelligere scriptam fuisse ad Vitalem Presbyterum Brivensem in finibus Lemovicum. Verum antiquus auctor vitae Anselmi Episcopi Lucensis a Sebastiano Tengnagelio editus mentionem facit cujusdam Vitalis Presbyteri Brixiensis hoc ipso tempore viventis. Haec sunt ejus verba : *Aliud quoque miraculum, quod confratre Vitali Brixiensis Ecclesiæ Presbytero, religiosæ vitæ viro, aliisque pluribus referentibus didici &c.* Ea auctoritate permoveor ut credam veram esse lectionem quae docet epistolam scriptam esse ad Vitalem Presbyterum Brixiensem, tametsi libri optimi manuscripti nomen habeant Vitalis Presbyteri Brivensis. Videndum autem erit an caput *Consuluit*, quod exstat in titulo Decretalium de usuris, quodque in prima collectione Decretalium lib. 5. tit. 15. cap. 12. dicitur esse Vrbani III. ad Brixiensem Presbyterum, restituendum sit Vrbano secundo. Nam Antonius Augustinus illic admonet Presbytero Brixiensi inscriptum illud esse in tribus libris Tarraconensibus, licet hanc inscrip-

tionem omittant Raymundus & Contius.

1. q. 5. c. 3. Præsentium. In veteri codice Rivipullensi legitur *cuidam principum ejus oblatum*, pro eo quod Gratianus habet *datum*. Infra in eodem libro sic habetur: *liceat eum ex concessione Episcopi sui fratrumque &c.*

1. q. 7. c. 3. Cavendum. Palea ista non exstat in manuscriptis Gratiani codicibus regio, Sangermanensi, & vetere Victorino. Habetur tamen in recentiore Victorino & in Colbertino, tum etiam in antiquis editionibus Moguntina & Veneta. Vide Reginonem lib. 1. cap. 258.

1. q. 7. c. 22. Si quis Episcopus. In antiqua collectione canonum Lugdunensi lemma istud appositum est huic canoni. EXCERPTA MARTINI. *Si quislibet Clericus aut laicus pro hærese fuerit excommunicatus, libellum fidei suæ det, ut opinionem hæresis purget.* Canon vero ita habet: *Si quis Episcopus, sive laicus, Episcopus, Presbyter, aut Diaconus, in aliquibus Ecclesiæ opinione offenderit &c.*

1. q. 7. c. 24. Daibertum. In Pannormia edita Lovanii sic inscriptum est caput istud: *Urbanus 2. a Petro Pistoriensi Episcopo & Rustico Vallis Umbrosæ Abbati.* In Basileensi vero & in codice Victorino: *VII. a Petro Pystorensi Episcopo & Rustico Vallis umbrosæ.* Melior est haud dubie lectio Lovaniensis editionis. Error hinc ortus, opinor, in codice MS. quod in codice quo librarius ille utebatur, ita haud dubie scriptum erat, *V. II.* ex quo effectum est *VII.* Legendum itaque: *Urbanus II. Petro &c.* Rursum in codice Victorino initium capitis est istiusmodi: *Daibertum a Gnezolone &c.* Et infra: *Negzeion hæreticus constat ab hæret. ordinatus, quia nihil habuit, dare nil potuit cui manus imposuit.* Mox: *necessitate ingruente Diaconem.*

2. q. 1. c. 7. In primis. In antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus legitur simpliciter: *Item Gregorius Iohanni Defensori eunti in Hispaniam.* Sed quia Demochares & Contius in margine editionum suarum admonuerant caput istud sumptum esse ex epistola 50. lib. 11. epistolarum sancti Gregorii, Correctoribus Romanis placuit ista addere in contextu Gratiani: *libro undecimo, epistola 50.* Vide Antonium Augustinum in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 3. tit. 13. cap. 3.

Ca-

Caput istud sumptum est ex prima actione Concilii secundi Suessionensis. Refertur autem in prima appendice Reginonis cap. 22. In regio Gratiani codice sic male inscriptum est: *Item Melciadas Papa.* Vide Antonium Augustinum in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 2. tit. 3. & Cujacium ad titulum Decretalium de libelli oblatione cap. 1. 2. q. 1. c. 9. Legum.

GIRARDO] Codex Sangermanensis *Arardo*, Victorinus antiquior *Airardo*, Colbertinus *Ayrardo*, recentior Victorinus *Archaldo*. Nulla istarum lectionum bona est. *Airardo* tamen mallem quam *Girardo*. Nam tum Herardus erat Archiepiscopus Turonensis, cujus exstant capitula CXL. excerpta ex corpore canonum. Chronicon Malleacense in veteri codice MS. Ioannis Beslyi viri clarissimi: *Domnus Herardus ordinatus est Turonensium Archiepiscopus anno* DCCCLVIII. *Hic generali synodo in civitate Turonica habita quædam necessaria sanctorum canonum capitula excerpsit, quæ firmius custodienda sanxit*, XVII. *Kal. Iunij.* Herardi itaque nomen reponendum est in fronte istius capitis, quemadmodum factum a Sirmondo est. Flodoardus lib. 3. hist. Remens. cap. 21. loquens de variis Hincmari epistolis ad Episcopos scriptis: *Herardo Turonensium antistiti, de quibusdam apostatis ad Ecclesiam redeuntibus & aliis pœnitentibus suscipiendis.* 2. q. 1. c. 10. Notum.

Capitis istius inscriptio sic habet in antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus, etiam in illis quae a Demochare & Contio procuratae sunt: *Item ex eodem ad Brunichildam Reginam Francorum capit.* CCXXXII. Vnde patet Gratianum accepisse ex Burchardo, apud quem lib. 1. cap. 196. sic omnino legitur in codice Talonico. Antiquissimae epistolarum sancti Papae Gregorii collectiones manuscriptae divisae in libros non sunt, sed consequentibus numeris descriptae. Vt mirandum non sit si Burchardus aliter numeravit quam nos hodie solemus. Non utar ampliori probatione. Adferam tantum titulum antiquissimi & optimi libri manuscripti bibliothecae regiae, in quo sic legitur: *In hoc codice continentur epistolæ beati Gregorij Papæ numero* CCXCIII. Correcto- 2. q. 5. c. 7. Mennam.

res Romani, quibus inscriptio istius capitis haud dubie videbatur obscurior & difficilior quam expediret studiosis rei canonicae, libere pro more suo eraserunt postrema Gratiani verba, & pro illis ista substituerunt, *lib.* II. *epist.* 8. Sic turbarunt fontes ex quibus sua Gratianus accepit. Mennae porro Episcopo, de cujus caussa heic agitur, inscripta est epistola quinquagesima secunda libri noni ejusdem Gregorii, ubi dicitur fuisse Episcopus Tolosanus in omnibus editionibus. In vetustissimo tamen epistolarum sancti Gregorii codice MS. bibliothacae regiae video Telonensem Episcopum dici, non Tolosanum; quod audio reperiri etiam in aliquot aliis earundem epistolarum libris antiquis. Sane ex Italia in Britanniam per Narbonensem secundam Viennensemque & Lugdunensem pergentibus, quae omnium expeditior securiorque via est, prima Galliarum urbs in litore mediterranei maris occurrit Telo sive Tolona, vulgo hodie *Toulon*, dein Massilia, & ceterae civitates, quarum Episcopi numerantur in titulo istius epistolae, qui sic habet in editione Romana MDXCI. *Gregorius Mennæ Tolosano, Sereno Massiliæ, Lupo Cabiloni, Agilio Meris, Simplicio Parisiis, Melantio Rotomagensi, & Licinio Episcopis Francorum, a paribus.* Hunc titulum descripsit postea Sirmondus ex editione Romana in tomo primo Conciliorum Galliae. Error autem est in his verbis, *Agilio Meris*; pro quibus legendum esse *Aigulfo Metis* recte conjecit Sirmondus, vel *Agiulpho Metis* Meurissius Episcopus Madaurensis in historia Episcoporum Metensium pag. 92. Nam in veteri codice MS. bibliothecae regiae mox laudato sic legitur: *Gregorius Mennæ Thelonæ, Sereno Massiliæ, Lupo Cabillonensi, Agilfo Mettis, Simplicio Parisis, Melantio, Potumo, & Licino Episcopis Francorum, a paribus.* Sed emendanda quoque sunt ista ex libro regio, *Melantio, Potumo;* pro quibus legendum est, *Melantio Rotumo*, id est, de Rodomo, seu Rotomago, ut diserte scriptum vidimus in antiquo codice epistolarum sancti Gregorii manuscripto in bibliotheca monasterii sancti Remigii Remensis, ubi etiam scriptum est *Agileo Mettis.* Ante quam vero manum de

de tabula tollam, libet heic explicare rem non satis omnibus notam, nimirum quid significent illa verba *a paribus*, quae leguntur in titulo istius epistolae Gregorianae. Veteres igitur hoc loquendi modo significare volebant eandem epistolam iisdem omnino verbis scriptam esse separatim ad unumquemque eorum qui nominabantur in titulo epistolae. Quod etiam antiquitus observatum est a docto quodam viro in margine ejusdem regii codicis, de quo paulo antea dicebamus. *Vniformis*, inquit, *epistola dicitur a paribus, dum duobus vel pluribus ipsa eademque uno sensu eodemque dictatu uniformiter mittitur.* Et quandoquidem heic sumus, moneo emendandam esse inscriptionem epistolae cujusdam Alexandri III. in tomo quinto Spicilegii Dacheriani pag. 525. ubi post haec verba *Firmano Episcopo* scriptum est: *similiter Esculano Episcopo, similiter Camerinensi &c.* Delenda itaque sunt omnia quae post voces *Firmano Episcopo* interjecta sunt usque ad *salutem*, quae reponenda sunt in fine epistolae. Nam ista adnotata olim a Iohanne Berardi sunt, ut hinc intelligeret lector eandem epistolam seorsim missam esse ad Esculanum Episcopum & ceteros qui illic nominantur. Vnde & in codice MS. ex quo edita illa est, quo nos usi sumus beneficio optimi viri Antonii Vionis Herovallii, vox *similiter* ubique in hoc loco scripta est rubeo charactere. Quod indicat, ut dixi, ista reponenda esse in fine epistolae, sicut videmus in regesto Innocentii III. frequenter additum in calce epistolarum: *In eundem modum Episcopo &c.*

Primus hunc canonem Triburiensem protulit Regino lib. 2. cap. 302. ex quo Burchardus descripsit. Vide Antonium Augustinum in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 5. tit. 30. cap. 9. *2. q. 5. c. 15.* Nobilis.

Reperitur hoc caput inter Capitula Hincmari Archiepiscopi Remensis tit. 2. cap. 22. unde citatur in capite nono Concilii Trosleiani. Extat etiam in Decreto Ivonis par. 6. cap. 420. & in veteri collectione canonum manuscripta, quae fuit Claudii Puteani. Sed in duobus illis locis acceptum dicitur ex epistola quadam Hincmari, qua caremus. *Hincmarus Remorum* *2. q. 5. c. 16.* Si mala.

rum Episcopus ac plebis Dei famulus dilecto fratri & venerabili coëpiscopo Iohanni salutem. Si mala fama &c. Varie autem se habet hic locus secundum varias editiones. Nam & Correctores Romani admonent finem illius diversam esse in Concilio Troslejano. Apud Ivonem vero & in codice Puteano ita legitur: *secundum decreta majorum cum denominatis sibi vicinis Presbyteris, quos scimus se nolle perjurare, sacramento famam suam purget.* Ibi *perjurare* melius est quam *pejerare* apud Gratianum. Vox enim illa tum valde erat in usu, ut patet ex libris Capitularium. Atque ita legitur in vetustis Gratiani codicibus regio, Sangermanensi, Colbertino, vetere Victorino. In recentiori Victorino legitur *dejerare.* In antiquis editionibus Moguntina & Veneta *pejerare.* Rursum Hincmarus hunc eundem locum paulo aliter refert in epistola 48. cap. 16.

2. q. 5. c. 20. Consuluisti. HUMBERTO] Codex Sangermanensis habet *Huberto*, regius & vetus Victorinus *Luiberto*, recentior Victorinus *Guiliberto*, Colbertinus *Liberto*, antiqua editio Moguntina *Lamperto*, Veneta *Huberto*, vetus codex Puteanus *Ludberto.* Ea est vera lectio, quae restituenda etiam est capiti 13. *Viginti* supra 16. dist. ubi scriptum est *Luythobio* pro *Ludberto.* Hujus exstat epistola ad Ludovicum Regem in calce opusculorum Hincmari a Ioanne Cordesio editorum pag. 628. Item pag. 631. epistola Otfridi monachi Vvissenburgensis ad eundem Luidbertum, seu verius praefatio in evangelium versibus Germanicis redditum; cujus operis ex veteri codice MS. meminit & Nicolaus Serarius lib. 4. rer. Moguntiac. pag. 655. Apud Flodoardum lib. 3. hist. Remensis cap. 21. mentio est plurimarum epistolarum ab Hincmaro scriptarum ad Luitbertum Maguntinum Archiepiscopum. Infra in hoc capite codex Puteanus legit: *Occulta vero & incognita illius sunt judicio relinquenda &c.*

2. q. 5. c. 22. Monomachiam. Caput istud sumptum est ex epistola quinquagesima Nicolai primi. Primus vero illud ex ea epistola excerpsit Regino lib. 2. cap. 77.

2. q. 5. c. 23. Saepe. Multum diversus est hic canon a vulgatis editionibus Concilii Vvormaciensis, uti diximus ad Regino-

nonem lib. 2. cap. 276. Heic vero Correctores Romani ediderunt *Corpus Domini sit mihi ad probationem hodie*, cum in omnibus Gratiani codicibus manuscriptis & antiquis editionibus, tum etiam apud Reginonem & Burchardum, scriptum diserte sit *tibi* pro *mihi*.

Apud Reginonem lib. 2. cap. 277. Burchardum lib. 2. cap. 199. & Ivonem par. 6. Decreti cap. 272. vox *furtum* non exstat. Iterum Regino & Burchardus & regius Gratiani liber habent *in singulis Missam tractare debet & secretam publice dicere & communicare.* Ita etiam Ivo; nisi quod legit *pro singulis*, cum alii legant *in singulis*. Ceterum in omnibus antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus, tum etiam apud Democharem & Contium, hoc caput ita habet: *Si Episcopo aut Presbytero aliquod maleficium imputatum fuerit, pro singulis &c.* Reliqua ergo addita sunt a Correctoribus Romanis. 2. q. 5. c. 28. Si Episcopo.

Recte admonent iidem Correctores hanc epistolam videri esse Gregorii quarti. Vide quae de ea re nos supra diximus in capite septimo nostrae praefationis. 2. q. 6. c. 11. Decreto.

Multifariam multisque modis inscriptum est hoc caput in antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus. Codex Sangermanensis & prima editio Moguntina: *Item cum Vigilius Papa dicat.* Antiquior Victorinus: *Item Vigilius Papa ait.* Regius & antiqua editio Veneta: *Item cum Iulius Papa dicat.* Recentior Victorinus: *Item Iulius Papa dicat.* Colbertinus: *Item cum Iulius Papa ait.* Apud Democharem & Contium: *Item cum Iulius Papa dicat.* Vbi iidem adnotant in margine haec exstare in epistola prima Iulii ad Episcopos orientales. Quod partim verum, partim falsum est. Nam in epistola illa Iulii haec tantum habentur ex isto capite: *Qui ergo scit se quibusdam praepositum, non moleste ferat aliquem sibi esse praelatum.* In collectione Anselmi Lucensis lib. 2. cap. 18. in codice Sangermanensi: *Vigilius Papa.* Atque haec est vera & genuina capitis istius inscriptio. Verum neque apud Gratianum neque apud Anselmum adnotatus est locus, ex quo excerptum est hoc caput. Itaque Correctores Romani, cum illud invenissent in epistola Vigi- 2. q. 6. c. 12. Qui se scit.

gilii, quae ad Eutherium sive Eleutherium scripta dicitur, verbis Gratiani ista addiderunt: *in epistola ad Eleutherium cap. ult.* Illustrissimus Cardinalis Baronius, cum describere pararet epistolam illam in suis annalibus, nesciretque cujus civitatis Episcopus fuisset hic homo, pronuntiavit ex ea colligi posse *ipsum fuisse Episcopum in extremis Hispaniæ oris Oceano conjunctis, vel in Lusitania, aut in Gallicia.* Quo factum est ut postea nonnulli Hispani scriptores sibi persuaserint, tanquam rem certam, Episcopum illum fuisse Bracharensem in Lusitania, etiam propterea in hunc terrarum orbem inducentes auctoritatem Iuliani Lucae Archidiaconi Toletani, & Marci Maximi Archiepiscopi Caesaraugustani, Chronographorum, si superis placeret, antiquissimorum & indubitatae fidei. At in antiquissima collectione canonum Lugdunensi optimae notae, quam in Hispania confectam, & inde Lugdunum olim advectam puto, cum varia illius epistolae capita in septem variis locis referantur, semper referuntur ex epistola Vigilii ad Profuturum. Itaque dubitandum non est, mea quidem sententia, quin expungendum sit ex titulo epistolae nomen Eutherii, ut reponatur Profuturi. Nam diserta epistolae a sede apostolica ad Profuturum metropolitanae Bracharensis Ecclesiae Episcopum scriptae mentio exstat in canonibus quarto & quinto Concilii primi Bracharensis habiti sub Ariamiro Rege. Haec sunt canonum verba. *Item placuit ut eodem ordine Missæ celebrentur ab omnibus quem Profuturus quondam hujus metropolitanæ Ecclesiæ Episcopus ab ipsa apostolicæ sedis auctoritate suscepit scriptum. Item placuit ut nullus eum baptizandi ordinem prætermittat quem & antea tenuit metropolitana Bracharensis Ecclesia, & pro amputanda aliquorum dubietate prædictus Profuturus Episcopus scriptum sibi & directum a sede beatissimi Apostoli Petri suscepit.* Quibus verbis nemo non videt designari aperte epistolam Papae Vigilii, quae ad Profuturum data dicitur in veteri codice Ecclesiae Lugdunensis. Ex qua interim observatione illustrari poterunt quae de ordine Missae Hispanicae scribit eminentissimus & doctissimus Cardinalis Bona lib. 1. rer. li-

liturgicar. cap. 7. Vide infra dist. 1. de consecr. cap. 24. *De fabrica.*

Hoc caput sumptum est ex epistola 41. Nicolai Papae ad Hincmarum Remensem Archiepiscopum scripta. In fine capitis legebatur olim, *canonica patrum deliberatione*, non solum in omnibus Gratiani codicibus manuscriptis & editis, sed etiam apud Anselmum Lucensem, & in epistola ipsa Nicolai. Correctores tamen Romani, repudiata lectione illa, quae retinenda erat, voci *canonica* substituere maluerunt *cana*, propter illum Virgilii versum: *Cana fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus, Iura dabant.* & quia in libro Ennodii pro Symmacho legitur *cana miracula* & *canum genium.* Ceterum in manuscriptis Gratiani exemplaribus legitur paulo infra *ingenio* pro eo quod Romani ediderunt *genio*. 2. q. 6. c. 13. Arguta.

In omnibus antiquis Gratiani exemplaribus & in editione Moguntina legitur *Cappellanum Ecclesiæ sancti Apollinaris* pro eo quod vetus editio Veneta, & quae post eam secutae sunt habent *Capellanum sancti Apollinaris*. 2. q. 6. c. 31. Post appellationem. §. *Forma.*

MCXLI. Ind. quarta] Legendum MCV. *feria* IV. ex consensu omnium veterum Gratiani codicum & antiquae editionis Venetae, nisi quod codex regius habet MCVI. vitio hauddubie librarii. Prima editio Moguntina, quam sequitur Demochares, habet MCLXI. *Indictione quarta.* Romani Correctores cum viderent quartam Indictionem non convenire cum anno illo incarnationis dominicae, sua propria auctoritate reposuerunt MCXLI. At ego contendo standum esse auctoritati veterum librorum, tametsi constaret mendum heic esse, adeoque nihil mutandum in contextu Gratiani.

In antiquis Gratiani exemplaribus manuscriptis & editionibus ante Romanam legitur heic simpliciter in titulo: *Vnde Adrianus Papa ait.* Correctores Romani addiderunt: *in Capitulis a se collectis cap.* 44. Et tamen Gratianus, cum capitulorum istorum auctoritatem adducit, ea nominare non solet, solo nomine Hadriani contentus. Certum est autem ea capitula tributa utplurimum Hadriano fuisse, etiam aevo Hinc- 2. q. 6. c. 40. Si quando.

Hincmari. Verum bene multa in illis sunt quae ostendere videntur illa non posse esse illius Pontificis. Quo factum est ut in praefatione mea ad Antonii Augustini dialogos de emendatione Gratiani veriorem esse putaverim scripturam veteris libri sancti Victoris Parisiensis, in quo haec capitula collecta dicuntur ab Angilramno Metensi Episcopo,& Adriano Papae oblata. Illud ipsum habetur in antiquo codice manu scripto monasterii Laetiensis, ubi sic legitur: *Liber capitulorum ex diversis Conciliis sive decretis Romanorum Pontificum collectorum ab Anilramno Metensi Episcopo*. Haec admonere alicujus, opinor, momenti erat.

2. q. 7. c. 5. Laicos. In omnibus antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus legitur simpliciter: *Item Eusebius*. Vel: *Item Eusebius Papa*. Demochares vero ista addidit in margine: *Euseb. episto. 1. ad Episcopos Galliæ.* quae verba dein editionis suae margini apposuit etiam Contius. Sed Correctores Romani, Demochare & Contio audaciores, illa transtulerunt in textum Gratiani. Vide Cujacium ad titulum Decretalium de testib. & attestationib. cap. 14. *De cetero*.

2. q. 7. c. 41. Nos si. Vir doctissimus Hermannus Conringius putat epistolam istam esse Leonis tertii, eo in primis argumento, quod Leone quarto sedente summa imperii penes Lotharium fuerit, non autem penes Ludovicum. Deinde apud neminem veterum scriptorum reperitur intercessisse simultates aliquas inter Leonem quartum & Lotharium. At vero ex Eginhardi annalibus liquet commotum adversus Leonem tertium fuisse Ludovicum Pium anno DCCCXV. quia cum conspirationem adversum se initam detexisset, *omnes illius factionis auctores ipsius jussu fuerant trucidati*, privata videlicet auctoritate sua, cum rem deferre debuisset ad aures Principis rerum domini. Nam & ipse Leo summum Principum nostrorum imperium agnoverat in initiis sui pontificatus, ac Carolo Magno fidem suam scripto obligaverat, id est, fidelitatis sacramentum praestiterat. Docet istud epistola 84. Alcuini, quae est Caroli ad Leonem. *Perlectis*, inquit, *excellentiæ vestræ litteris, & audita decretali cartula, valde, ut fateor, gavisi sumus, seu in electionis unani-*

ni-

nimitate, seu in humilitatis nostræ obedientia, & in promissionis ad nos fidelitate. Vbi tamen legendum puto, *& in promissione ad nos fidelitatis.* Sed ut redeamus ad Ludovicum, purgare se apud eum studuit Leo per Legatos. Probabile autem est scriptam missamque eodem tempore a Leone fuisse epistolam ad Ludovicum, cujus heic fragmentum refert Gratianus sub nomine Leonis quarti.

Ex hoc capite collegit Gratianus interdictam monachis antiquitus fuisse accusationem adversus Episcopos, immo negatam etiam licentiam dicendi testimonium adversus eosdem. Viguit ea lex in Anglia per multa tempora, ut colligimus ex Eadmero in libro tertio historiae novorum. Orta erat controversia de auctoritate quarundam literarum Paschalis secundi in Angliam delatarum a monachis quibusdam. Nonnulli ajebant falsas illas esse, alii negabant. Qui veras esse contendebant, *astruere nitebantur, semoto verborum incerto, scriptis sigillo Papæ signatis verbisque monachicis omnino credendum. Illi e contra trium potius Episcoporum assertionibus quam vervecum pellibus atramento denigratis plumbique massula oneratis fore credendum, abjecto monachellorum testimonio, qui ubi seculo se abrenuntiare professi sunt, omne, inquiunt, secularis negotij testimonium perdiderunt.* Cum vero nihilo minus adversarii urgerent uti cederetur auctoritati bullarum pontificiarum, responderunt isti: *Testimonium monachorum contra Episcopos non recipimus, & ovinæ pellis reciperemus?* Apud Eadmerum pag. 65. — 2. q. 7. c. 53. **Placuit.**

Inscriptio istius capitis in codice Sangermanensi haec est: *Item Stephanus Papa V. Girardo Laodicensi.* in regio, *Leodicensi.* in antiquiore Victorino, *Lodicensi.* in recentiori, *Gerardo Leodicensi.* in Colbertino demum, *Grando Leodicensi.* Ecce manifestissime constat epistolam inscriptam esse cuidam Clerico Leodiensi, seu is Episcopus erat, sive in inferiori gradu constitutus. Nam veteres codices nihil habent de dignitate hominis. Quod si de Leodiensi Episcopo heic agitur, necesse est ut Franconis nomen substituamus pro Girardo. Nullus enim, saltem Stephani quin- — 3. q. 2. c. 3. **Oportet.**

quinti Pontificatu, Leodiensis Episcopus fuit Girardus, sed Franco, ut constat ex historia Episcoporum Leodiensium.

3. q. 4. c. 8. Clericus. Cujacius ad titulum primum Decretalium de judiciis cap. 4. ita explicat postremam partem istius capitis, ut Curiam interpretetur de curia Decurionum, qui judices non sunt; cui poenae caussa Clericus addicitur, ut serviat tanquam pistrino: quam sententiam amplexus quoque fuisse videtur Franciscus Iuretus in Notis ad epistolam 53. Ivonis Episcopi Carnotensis. Quia tamen interpretatio illa non caret difficultate neque contradictoribus, illustrissimus vir Petrus de Marca Archiepiscopus Parisiensis sibi in eam rem incumbendum esse credidit. Itaque anno M DC L. die undecima Maii dissertationem de ea re edidit in monasterio sancti Hieronymi Murtensis prope Barcinonem; quam nos existimavimus heic post Notas nostras opportunissimo loco edendam esse, cum nondum in lucem prodierit.

3. q. 6. c. 10. Hæc quippe. Miror eruditissimos & sapientissimos viros Correctores Romanos inscriptionem hujus epistolae mutasse, contra omnium veterum librorum & editionum fidem. Vbique enim constanter scriptum est: *Vnde Nicolaus Papa Salomoni*, vel *Salamoni*, *Regi Britonum*, vel *Britorum*. Exstat autem epistola illa Nicolai integra in tomis Conciliorum. Et tamen Correctores Romani sic ediderunt: *Vnde Ioannes Papa Salomoni tertio & ultimo Regi Britonum.* Veruntamen non puto Gratianum scisse, ne fando quidem, quotus Britonum Rex fuerit Salomon, neque item utrum ultimus. Additionis istius fons & origo est Contius, qui in margine editionis suae adnotavit eum fuisse ultimum Regem Britonum; quam observationem ex margine in textum transtulerunt Correctores, ut solent. Neque tamen vera propterea est observatio viri doctissimi & celeberrimi, qui de emendatione ista alicubi agens, vel ex eo probat epistolam illam non posse esse Ioannis VIII. quod ad ejus tempora Salomon Rex non pervenerit. Fallitur, inquam, vir eruditissimus. Nam Ioannes electus est Romanus Pontifex anno DCCCLXXII. Salomon vero occisus

ſus eſt anno DCCCLXXIV. ut tradit auctor annalium Metenſium. De cauſſa porro Archiepiſcopi Turonenſis adverſus Epiſcopos Britonum, de qua agitur in hoc capite, vide quae dicta a nobis ſunt in libro quinto de concordia ſacerdotii & imperii cap. 46.

3. q. 6. c. 14. Indicas.

Hoc caput in antiquiori codice Victorino ſic inſcriptum eſt : *Item Nicholaus Papa Guallinoni Sennenſi Epiſcopo.* In regio : *Item Nicholaus Papa Vualliaoni Seneſi Archiepiſcopo.* In Sangermanenſi : *Item Nicholaus Papa Senonienſi Archiepiſcopo.* Aliorum varias lectiones referre neceſſarium non arbitror. Legendum itaque : *Item Nicolaus Papa Vvaniloni Sennenſi Archiepiſcopo.* Ceterum epiſtola illa Nicolai edita eſt integra a Ioanne Cordeſio in appendice opuſculorum Hincmari, dein a Sirmondo in tomo tertio Conciliorum Galliae. Vide porro quae de negotio illo Herimanni dicta a nobis ſunt in Notis ad Lupum Ferrarienſem pag. 457. & in capite ſeptimo praefationis noſtrae ad dialogos Antonii Auguſtini de emendatione Gratiani.

4. q. 2. c. 2. Placuit.

Hunc locum Regino lib. 2. cap. 336. citat ex libro tertio Capitularium cap. 52. Burchardus, quia nolebat uti auctoritate Capitularium, retulit ex Concilio Matiſcenſi cap. v. ac propterea initium mutavit. Vide Cujacium ad titulum Decretalium de teſtibus & atteſtationibus cap. 1.

6. q. 1. c. 18. Quicunque.

Vide Halitgarium lib. 4. cap. 28. Rhabanum in epiſtola ad Heribaldum cap. 18. & Reginonem lib. 2. cap. 324.

7. q. 1. c. 4. Pontifices.

In vetuſtis Gratiani exemplaribus Colbertino, Sangermanenſi, duobus Victorinis, tum etiam in prima editione Moguntina, inſcriptio iſtius capitis ita habet : *Item Nicholaus Alvino Iovanenſi Archiepiſcopo.* In regio vero : *Alumpno Iovinenſi Archiepiſcopo.* Apud Democharem & Contium : *Item Nicolaus Papa Alvino Ianuenſi Archiepiſcopo* : quo etiam modo editum fuiſſe reperio a Petro Albignano. Vtraque lectio mala eſt, cum legendum ſit *Adalvvino Iuvavenſi Archiepiſcopo*, uti nuper adnotavimus ad Reginonem pag. 595.

7. q. 1. c. 10. Non furem.

Codex Sangermanenſis habet : *Item Leo IIII. Nennoni*

noni Duci Britanniæ. Recentior codex Victorinus & vetus editio Moguntina, *Novoni.* regius, *Nennino.* antiquior Victorinus, *Nonnoni.* Colbertinus, *Nemo.* Editio Veneta antiqua, quam secutae sunt posteriores, *Vernoni.* Sed illud mendosum est, ut jampridem monuit Sirmondus in capite tertio Antirrhetici secundi adversus Aurelium. Legendum ergo, *Nomenoio.* Hic est Nomenoius, ad quem scripta est celebris illa & elegantissima epistola LXXXIV. Lupi Abbatis Ferrariensis, in qua Episcopi Gallicani ad eum scribunt nolle se fures & latrones vocare Episcopos ordinatos in locis viventium, sed mercenarios. *Episcopi legitimi sedibus propriis pulsi: &, ut mitius loquamur, quia dicere noluimus* FURES ET LATRONES, *mercenarij introducti.* Quibus verbis respexisse omnino mihi videntur ad epistolam istam Leonis quarti, in qua Gilardus Nannetensis Episcopus ordinatus in loco Actardi vocatur fur & latro. De illa enim loqui puto Episcopos Gallicanos cum Nomenoio scribunt ipsum noluisse literas ejusdem Leonis recipere, quibus eum monebat ut a malis coeptis desisteret. *Non solum nihil eorum quæ mandaverat fecisti, sed ne litteras quidem ipsas recepisti; & quia nolebas a malo desistere, timuisti bene monentem audire.*

7. q. 1. c 21. Placuit. Etiam in vetustis Gratiani exemplaribus manuscriptis adnotatum est canonem istum Concilii Carthaginensis quinti esse. Renovata autem est haec constitutio a Carolo Magno, ut patet ex libro primo Capitularium cap. 41. Vide Notas ad Reginonem pag. 542.

7. q. 1. c. 30. Remoto. In omnibus antiquis Gratiani Exemplaribus manuscriptis & editis haec tantum leguntur: *Item Hilarius Papa.* Deinde Demochares addidit in margine: *Episcopus Terraco. cap.* 3. Correctores Romani observationem Democharis ex margine, ut solent, transtulerunt in textum.

7. q. 1. c. 33. Sancitum. Primus hunc canonem protulit Benedictus Levita lib. 7. Capitular. cap. 146. & post eum Regino lib. 1. cap. 240. sed sine nomine auctoris. Burchardus addidit: *Ex Concilio Rotomagensi cap.* v. Quam secuti postea

postea sunt Ivo & Gratianus. Sed utrum re vera sit alicujus Concilii Rotomagensis, definire non possum. Certe non exstat in editis. Fortassis erit Concilii apud Rotomagum habiti sub Ludovico Rege, cujus mentionem facit eruditissimus vir Ioannes Mabillon monachus Benedictinus in praefatione ad tomum tertium sanctorum ordinis sui pag. 56. ubi existimat habitum illud esse circiter annum octingentesimum octogesimum.

Surripiat aut] Hae voces non habentur in antiquis Gratiani libris, neque in Talonico Burchardi codice optimo, neque demum apud Ivonem. Addita autem sunt, ut fatentur Correctores Romani, ex Burchardo, apud quem sic legitur in vulgatis editionibus: *Ecclesiam surripiat aut Ecclesiam vacantem &c.* Sed observandum est antiquos librarios duas interdum unius loci lectiones simul posuisse, ut ex his eligeret lector quam mallet, quemadmodum non semel dictum a nobis est. Apud Reginonem, unde Burchardus accepit, tum etiam in libro septimo Capitularium, legitur simpliciter: *Ecclesiam subripiat, pro hac cupiditate &c.* Postea exortus est Burchardus, qui hunc quoque canonem in Decreto suo posuit. Duae ergo illius lectiones habentur apud Burchardum, una vulgata, altera quae exstat in codice Dionysii Talonii. Vulgata sic habet: *surripiat, aut Ecclesiam vacantem pretio redimat.* Altera nihil habet praeter vocem *surripiat.* Ego censeo primo scriptum fuisse apud Burchardum uti apud Reginonem est, deinde studiosum quendam adnotasse supra lineam, *aut Ecclesiam vacantem pretio redimat.* Ex quo factum est ut aliqui eorum qui postea codicem Burchardi descripserunt, utramque lectionem retinuerint, alii eam tantum quae erat ex glossemate; quae praevaluisse videtur, cum Ivo & Gratianus illam habeant. Quicquid vero sit de toto isto negotio, certum est Correctores Romanos non debuisse mutare textum Gratiani.

Humifrido] Sirmondus in capite tertio secundi Antirrhetici monet legendum *Humfredo*, male porro apud Ivonem parte 6. Decreti cap. 120. *7. q. 1. c. 47. Scifcitaris.*

 ap-

appellari Vuilfredum. In vetustis Gratiani codicibus vocatur Vinfridus vel Vinfredus, in antiqua editione Moguntina Hunifridus. Eidem inscriptum debere esse caput *Clericum* dist. 50. admonet idem Sirmondus.

7. q. 2. c. 1. In tuis. Hujus capitis inscriptio in codicibus regio, Sangermanensi, & vetere Victorino haec est: *Unde Alex. II. scribit Gebonardo Vivanensi Archiepiscopo.* in Colbertino, *Vinanensi.* in recentiore Victorino, *Vienensi.* In antiquis editionibus Moguntina & Veneta, tum etiam apud Democharem & Contium, *Vivariensi.* Hanc ultimam lectionem retinuerunt in editione sua Correctores Romani. Verum manifestus heic error est. Neque enim Vivariensis Episcopus metropolitico unquam honore sublimatus est, neque ullus ea tempestate Gebonardus fuit Episcopus Vivariensis. Itaque sic legendum est: *Alexander secundus Gebonardo Iuvanensi Archiepiscopo*, id est, Salzburgensi: quam lectionem exhibent Ivo parte 6. Decreti cap. 405. & vetus canonum collectio MS. quae fuit Claudii Puteani. Gebonardum porro sive Gebehardum tenuisse cathedram Iuvavensem aevo Alexandri secundi patet ex vita ejus ab Henrico Canisio edita in tomo sexto lectionis antiquae pag. 1227. & ex Sigeberto in libro de unitate Ecclesiae pag. 94. in editione Basileensi Simonis Schardii. Similem medicinam adhibuimus capiti *Quod interrogasti.* dist. 27. & in caussa ista, q. 1. c. 4. *Pontifices.*

7. q. 2. c. 2. Nuper. Citat hoc caput, quod esse ait *ultimum septimae causae capitulum in corpore decretorum*, Innocentius III. apud Odoricum Raynaldum ad annum 1202. §. 12. cum ageretur de Lectorensi Episcopo morbo comitiali laborante in Archiepiscopum Auscitanum electo.

TRIGINTA DIEBUS] In codice Sangermanensi legitur, *ut eum* LXXX. *diebus.* in regio, *ut eum vl* LXXX. *diebus.* sed duo puncta supposita sunt literis *vl*, quae ostendunt illas esse superfluas. In antiquiore Victorino, *ut eum l.* XXX. *diebus.* quo loco litera *l* divisa est per lineolam superius, ut significet *vel.* Verum mendum heic est. Codex Colbertinus, *ut*

ut eum xxx. *diebus.* Recentior Victorinus : *ut eum l triginta diebus.* quo etiam loco litera *l* significat *vel.* Prima editio Moguntina : *ut eum* xxx. *diebus.* Veneta : *ut eum vel* xxx. *diebus.* quo etiam modo legunt Demochares & Contius. At Correctores Romani expunxerunt particulam *vel*, ut simpliciter legerent *triginta.* Fortassis nonnullorum veterum scriptorum auctoritas & vestigia sincerae lectionis in aliis ostendunt legendum esse *octuaginta*.

Iam antea ad distinctionem 68. monuimus falsam esse epistolam Ioannis tertii, ex qua sumptum est hoc caput. 8. *q.* 1. *c.* 1. Si Petrus.

IUDICIO EPISCOPOR.] Post illa verba sequitur in omnibus Gratiani codicibus manuscriptis & editis *& electione Clericorum.* Ea vero expunxerunt Correctores Romani, *quia neque in originali*, inquiunt, *neque apud ceteros collectores leguntur*. Ego, qui puto religiosum debere esse editorem veterum auctorum, retinuissem eam clausulam in contextu Gratiani, & in Notis admonuissem eam non exstare in originali, neque apud ceteros collectores. Et fortassis Gratianus viderat antiquum aliquod Antiocheni Concilii exemplar, in quo clausula illa continebatur. Diverso ausu iidem Correctores nonnulla frequenter addiderunt in contextu Gratiani, quae omittenda erant quia non exstant apud Gratianum. Hinc enim fit, quod saepe dicendum est, ut Gratiani collectionem hodie non habeamus, sed collectionem Correctorum Romanorum inhaerentem ordini, qui servatus a Gratiano est. 8. *q.* 1. *c.* 3. Episcopo.

In omnibus Gratiani libris editis & manuscriptis haec tantum habentur : *Item Innocentius Papa secundus.* Correctores Romani addiderunt : *in Concilio Romano cap.* 16. Verum nulla ratio est cur hoc caput adscribatur Romano Concilio potius quam Claromontano, quod novem annis habitum est ante Romanum. Eadem enim verba quae heic leguntur, exstant inter canones Concilii, quod Innocentius secundus celebravit apud Clarummontem in initiis sui pontificatus ; unde rursum colligitur nihil mutandum aut addendum fuisse apud Gratianum, absque auctoritate veterum codicum. 8. *q.* 1. *c.* 7. Apostolica.

8. q. 3. c. 2. Artaldus. Hoc caput intelligi debere de Artaldo Episcopo Helenensi in Gallia Narbonensi probavimus in libro quinto de concordia sacerdotii & imperii cap. 41. In veteri collectione canonum MS. quae fuit viri clarissimi Claudii Puteani, & nunc servatur in bibliotheca regia, haec quae sequuntur paulo aliter leguntur quam apud Gratianum. *Canonicis juraverat. hujusmodi sacramentum feci, nullam conventionem ante. consecrationem meam. criminis ejus conscius sum. a sacerdotio me repellat.* Ceterum omnia antiqua Gratiani exemplaria manuscripta & edita habent *a sacerdotio me repellat.* quae verba optimum sensum faciunt. Vt mirum valde sit hanc lectionem fuisse repudiatam a Correctoribus Romanis, qui *a sacra me unctione repellat* edere maluerunt.

ARELATENSIS] Omnia Gratiani exemplaria sic prorsus habent. Sed vetus collectio canonum Claudii Puteani, a nobis saepe laudata, legit *Alanensis.* Quae lectio, tametsi corrupta, propius accedit ad veram. Legendum quippe *Helenensis*. Helena, sive Elna, vulgo *Elne*, civitas est Galliae Narbonensis, dicta Illiberis apud Titum Livium lib. XXI. & *vicus Eliberri, magnae quondam urbis & magnarum opum tenue vestigium*, apud Melam. *Castrum Helenae* in Chronico Hieronymi, & oppidum *cui Helena nomen est* apud Paulum Orosium in libro septimo historiarum adversus paganos. Helenensis Ecclesia suffraganea semper fuit Ecclesiae Narbonensis usque ad tempora Iulii secundi, qui eam anno MDXI. x. Cal. Augusti exemit ab omni superioritate, dominio, potestate, jurisdictione, correctione, & auctoritate Archiepiscopi Narbonensis ejusque Officialium & Vicariorum, subjecitque eam sedi apostolicae. Sed postea Leo X. exemptionem, liberationem, & decretum, ac literas hujusmodi revocavit, cassavit, irritavit, & annullavit, illaque omnia pro infectis haberi & censeri, nulliusque roboris vel momenti fuisse & esse declaravit, Episcopumque & clerum ac populum civitatis & diocesis Elnensis Archiepiscopo Narbonensi semper subjecta fuisse & esse, prout ante exemptionem & liberationem. Literae

Leo-

Leonis datae sunt Romae anno MDXVII. XI. Kal. Februarii. Verum ista Leonis bulla irrita fuit, Carolo V. Caesare & Hispaniarum Rege obsistente. Itaque Helenensis Episcopus noluit deinceps habere Archiepiscopum Narbonensem pro suo Metropolitano. Cum vero post Leonis ac Iulii tempora Concilium Tridentinum statuisset, ut Episcopi qui nulli Archiepiscopo subjiciuntur, aliquem vicinum Metropolitanum semel eligerent, in cujus synodo provinciali cum aliis interesse deberent, Elnensis Episcopus, qui tum erat sub dominio Philippi secundi Regis Hispaniae, maluit Tarraconensem metropolim agnoscere, quam redire ad Narbonensem. Denique Gregorius XIII. Elnensem Ecclesiam statuit deinceps fore suffraganeam Ecclesiae Tarraconensis. Clemens autem octavus sedem Episcopi Elnensis transtulit Perpinianum, nomine tamen veteri semper manente.

9. q. 1. c. 4. Ab excommunicatis.

In veteri collectione canonum, quae fuit Claudii Puteani legitur: *Vrbanus II. Gebehardo Episcopo Constantiensi.* In codice vero Rivipullensi, *Geboardo.* Sirmondus tamen in capite tertio Antirrhetici secundi adversus Aurelium monet mutandam esse inscriptionem hujus capitis apud Gratianum, & pro Gebehardo Episcopo Constantiensi substituendum esse nomen Pibonis Episcopi Tullensis, quod is locus reperiatur in epistola quam Vrbanus ad eum scripsit; quae nuper, ut diximus, edita est in tomo decimo Conciliorum. Verum & Ivo & Gratianus aliique praeterea veteres collectores caput istud sumptum dicunt ex epistola ad Gebehardum Episcopum Constantiensem, ut ipse Sirmondus fatetur; adeoque nihil mutandum est. Refert autem hoc caput Eckbertus Bunnensis Canonicus in sermone decimo adversus Catharos.

9. q. 2. c. 4. In dominicis.

Refertur hoc caput, uti & sequens, a Reginone lib. 1. cap. 61. *ex Concilio Nannetensi* 419. Burchardus lib. 2. cap. 92. *ex eodem cap.* 419. Emendare ista conatus est Ivo Carnotensis, quod putaret hauddubie heic erratum esse, non a Burchardo, sed a librario; neque enim tot posse esse unius Concilii capitu-

la. Itaque par. 2. Decreti cap. 122. hunc eundem canonem referens, *ex Concilio Nannetensi cap.* XIX. sumptum fuisse tradit in omnibus editionibus, & in vetustissimo codice manuscripto sancti Victoris Parisiensis. Et tamen Antonius Augustinus in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 3. tit. 25. cap. 2. ait caput istud ab Ivone in loco citato referri ex capite 419. Concilii Nannetensis, nullum interim Decreti Ivonici exemplar antiquum laudans auctorem istius rei. Quo fit ut ego existimem heic memoria lapsum esse summum virum, & Ivonem posuisse pro Burchardo. Vide porro praefationem nostram ad Reginonem cap. 9. & 13.

10. *q.* 1. *c.* 2. Sic quidam. Apud Reginonem lib. 1. cap. 32. & apud Burchardum, qui ex Reginone accepit, lib. 3. cap. 20. legitur: *Multi contra canonum constituta &c.* Lib. 7. Capitular. cap. 213. *Multi contra canonum statuta &c.* Lectionem quae in Reginone est confirmat Concilium Toletanum tertium, unde sumptum est hoc caput.

10. *q.* 1. *c.* 9. Relata. Apud Reginonem lib. 1. cap. 12. legitur: *Delata est &c.* Sic etiam habetur in editionibus Burchardi lib. 1. cap. 229. At in vetere libro ejusdem Burchardi manuscripto in bibliotheca illustrissimi viri Dionysii Talonii legitur *Relata.* unde huc translatum est hoc initium istius capitis.

MANSIONES] id est, procurationes, ut diximus ad Reginonem. Eaedem dicebantur paratae, ut colligitur ex verbis istius canonis quae sequuntur. Attamen quidam paratas distinguunt a mansionatico.

10. *q.* 1. *c.* 14. Sanctorum. In vetustis Gratiani exemplaribus & editionibus haec est inscriptio istius capitis: *Item Calixtus Papa.* Correctores Romani, cum recte observassent ista non posse esse Callisti primi, non recte in contextu Gratiani addiderunt *secundus*, ut heic agi docerent de re, quam Callistus secundus sancivisset. In veteri codice MS. monasterii Anianensis, ex quo nos edidimus Concilium Lateranense habitum aevo istius Callisti, haec adduntur post vocem *rotundae*, *& sancti Nicolai Barensis*, *sancti Ægidij*, *aut de aliis &c.*

10. *q.* 2. *c.* 4. Precariae. Videndus Regino lib. 1. cap. 364. & sequentibus, ex quo sua Burchardus accepit. In Notis porro nostris

ſtris pag. 575. deteximus malam Burchardi fidem in hoc loco. Vide Antonium Auguſtinum in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 3. tit. 12.

Optime adnotant Correctores Romani caput iſtud non poſſe eſſe alicujus Concilii Carthaginenſis. Iidem admonent exſtare in lege Longobardorum lib. 3. tit.8. (legendum, 10.) cap. 2. Eſt enim ex Capitulis Lotharii Imperatoris, quae adjecit ad legem Longobardorum. Ceterum caput iſtud non habetur in antiquis Gratiani exemplaribus regio, Sangermanenſi, & Victorinis. Habetur tamen in Colbertino & in antiquis editionibus Moguntina & Veneta. Vide Antonium Auguſtinum in loco mox laudato. 10. q. 2. c. 6. De precariis.

PAROCHIALIUM] Antonius Auguſtinus pag. 34. ſuorum dialogorum de emendatione Gratiani cenſet legendum eſſe *parochianorum* pro *parœcialium.* Male, ut opinor. Canon quippe non loquitur de Chriſtianis fidelibus, qui ſub Presbyterorum illorum cura conſiſtebant, qui vulgo dicuntur parochiani, ſed de Presbyteris qui paroecias regebant, quos ideo canon vocat paroeciales Presbyteros. Hi ſe praegravari querebantur ab Epiſcopis ſuis, & modum poni poſtulabant eorum avaritiae. Renovavit ſynodus decretum Concilii Bracharenſis ſecundi. Itaque nihil in hoc loco mutandum; retinendaque vetus lectio, quam retinuit & Loaiſa in canone quarto Concilii Toletani tertii, unde ſumptum eſt hoc caput. Vetuſtiſſimus codex MS. Eccleſiae Lugdunenſis: *Querimonias etiam parrochialium Presbyterorum Galliciæ provintiæ ſollertiſſime diſcernere decuit.* Antiqua collectio canonum Andegavenſis: *Quærimonias etiam parrœchialium Presbyterorum Gallitiæ provinciæ ſolertiſſime diſcernere placuit.* 10. q. 3. c. 8. Inter cetera.

GALLIÆ] In antiquis Gratiani exemplaribus regio & Sangermanenſi ſcriptum eſt *Galiciæ*, in recentiore Victorino *Galiciæ*, in antiquiore *Galatiæ*, in Colbertino vero & duabus antiquis editionibus Moguntina & Veneta *Galliæ.* Quo etiam modo editum eſt a Demochare & Contio; eandemque lectionem praetulerunt Correctores Romani, quod Gallicanae regni Gothorum provinciae Epiſcopi, id eſt, provin-

ciae Narbonensis, ad synodos Toletanas per ea tempora convenire solerent. Verum verior mihi videtur sententia Garsiae Loaisae, qui ista adnotavit in margine istius Toletani canonis: *Galiciæ*] *Sic est in omnibus codicibus manuscriptis. quam lectionem retinui, cum infra dicatur hoc decerni ex decreto Concilii Bracarensis, sub cujus metropoli erat Gallicia.* Carolus etiam Molinaeus in annotatione ad hunc locum putat legendum esse *Gallicia*. Vidimus autem supra *Galliciæ* diserte scriptum esse in antiquissimis codicibus Lugdunensi & Andegavensi. Eandem autem lectionem praefert etiam collectio Isidori. Gaufredus de Monte electo Abbas Lirinensis legit *Galliæ* in tractatu de auctoritate sacri Concilii generalis.

Dioecesis suæ Basilicas] In omnibus antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus, etiam apud Democharem & Contium, legitur: *dioceses vel basilicas*: quo etiam modo scriptum est in vetusto codice Ecclesiae Lugdunensis. Colbertinus Gratiani codex habet tantum, *per singulas dioceses juxta synodum &c.* Correctores Romani maluerunt *per singulas diœcesis suæ basilicas.* Quam lectionem retinuit Loaisa in editione Conciliorum Hispaniae. Verum sincerior mihi videtur lectio veterum codicum. Quo loco vetus glossa interlinearis in codice Sangermanensi ita distinguit, ut super voce *dioceses* addat *rurales*, super verbo autem *basilicas* addat *civitatenses.*

Sed ut redeamus ad canonem ipsum, adnotandum est in eo agi de Episcopis visitantibus suas dioeceses, quorum fastui & ambitioni modum ponere conatur ista synodus Toletana. Ex eo fonte orta est constitutio Lateranensis sub Alexandro III. adversum Legatos; de qua egimus in libro quinto de concordia sacerdotii & imperii cap. 51.

11. *q.* 3. *c.* 2. Nullus judicum.

Caput istud non exstat in antiquis Gratiani exemplaribus regio, Sangermanensi, & vetere Victorino. Habetur autem in recentiore Victorino absque inscriptione. In Colbertino conjunctum est cum superiore. In antiqua editione Veneta nullam habet inscriptionem, nisi quod Paleae nomen illic exstat. In prima editione Moguntina sic inscriptum est: *Item ex Concilio*

cilio Parisiensi capitulo primo. Canon est quartus Concilii quinti Parisiensis habiti anno DCXV. ut monuit Sirmondus in Antirrhetico secundo adversus Aurelium. Citatur autem, sed absque inscriptione, lib. 6. Capitular. cap. 154. & Addit. IV. cap. 62.

Φρατρία] In omnibus antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus, tum etiam in editione Conciliorum Iacobi Merlini, legitur *fratrea* vel *phratea*, latinis characteribus. Primus, ut arbitror, Demochares graecis literis in hoc loco usus est; quem secuti sunt Contius & Correctores Romani. In antiqua collectione canonum Lugdunensi legitur: *quod apud Græcos dicitur fratrias.* Est igitur interpretatio canonis Chalcedonensis, in quo vox *Φρατρία* usurpata est pro conspiratione seu potius sodalitate. Fratrias cum conspirationibus conjunxit Flavius Gundemarus Rex in tomo Conciliorum Hispaniae pag. 263. *Per quasdam fratrias & conspirationes.* 11. q. 1. c. 22. Conjurationum.

ILLICITOR.] Vide Reginonem lib. 1. cap. 318. 319. & lib. 2. cap. 445. 11. q. 2. c. 34. Aliud.

Refert hanc constitutionem Innocentius III. in cap. *Novit.* De judiciis. ex Gratiano, ut apparet, cum eam tribuat Theodosio. Est enim constitutio Constantini inserta Codici Theodosiano. Rectius ergo in libro sexto Capitularium cap. 281. citatur ex sextodecimo Theodosii Imperatoris libro. Vide porro Cujacium in caput *Novit.* 11. q. 1. c. 35. Quicunque.

Puto totum hoc caput non satis bene intellectum esse ab Antonio Augustino in dialogo undecimo libri posterioris de emendatione Gratiani. Itaque visum est illud explicare. Romani, Franci, Alamanni, Bajoarii, Burgundiones, Saxones, Turingi, & Frisones, nullam, ut arbitror, difficultatem habent, neque Britones, Longobardi, Guascones, aut Beneventani. Quaerendum igitur quid heic intelligi debeat per Gallos, Gothos, & Hispanos. Ac primo quidem dubium esse non potest quin per Gallos intelligi debeant homines originis Gallicae, Franci quidem & Francico imperio subjecti, sed qui genus repetebant a vetustis Galliae incolis ante Francorum adventum. Hi ergo haud dubie suam legem habebant diversam a le- 11. q. 1. c. 37. Volumus.

ge Francorum, id est, Codicem Theodosianum, ac fortasse alias. De Gothis & Hispanis major est difficultas. Sed tamen ea facile solvetur. Gothi & Hispani Francico imperio subjecti eandem regionem incolebant, id est, eam Hispaniae partem quae nunc Catalonia dicitur, usque ad fluvium Rubricatum. Vnde in Praecepto Caroli Calvi dato anno DCCCXLIV. in monasterio sancti Saturnini prope Tolosam ita legitur : *Gotos sive Hispanos intra Barchinonam famosi nominis civitatem vel Terracium castellum cohabitantes.* Gothi igitur in ea Hispaniae parte habitantes ii erant qui supererant ex regno Gothorum, & nunc Catalani vocantur. Hispani vero in eadem parte Hispaniae cum Gothis habitantes ii erant qui ex ea Hispaniae parte orti erant quam Saraceni tenebant, & se in regnum Francorum contulerant, ut se Saracenorum jugo subtraherent. Vnde in Praecepto Caroli Magni dato Aquisgrani anno DCCCXI. IV. Non. Aprilis misso ad Comites illarum partium agitur de Hispanis, qui querelam suam adversus eos detulerant ad Principem, conquerentes sibi ablatas esse terras, quas ab eodem Carolo acceperant excolendas in ea ora. Sed totum istud negotium clarius explicant Praecepta duo Ludovici Pii de Hispanis, qui ad se perfugerant, quae edita primo sunt a Petro Pithoeo, deinde ab Andrea Duchesnio. Porro qui heic Gothi vocantur inter gentes regni Francorum, Hostolenses vocantur in praeceptis Carlomanni & Caroli Simplicis, quae edita a nobis sunt in appendice Conciliorum Galliae Narbonensis tit. II. & IV. *Si vero infra istas villas homines Hostolenses sive Hispani fuerint &c.* Hinc factum ut in veteri Chartulario Ecclesiae Helenensis idem Carolus simplex vocetur Rex Francorum atque Gothorum. Fortassis ex compositione istorum duorum vocabulorum *Gothi Hostolenses*, quae promiscue tum usurpabantur pro significandis populis qui nunc Catalani dicuntur, ortum est Cathaloniae nomen, ut primum fortassis dicti sint populi Gothostolenses, dein per abbreviationem Gotholenses. Alioqui enim non video unde exorta sit ea appellatio. Ex Gotholensibus porro, ut mutare solet posterior aetas, facti sunt

ſunt hauddubie Catalenſes, *Catalens*, *Catalans*.

Nihil dicam de hoc capite. Illud tantum moneo, videndum eſſe Antonium Auguſtinum in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 3. tit. 13. cap. 3. — 11. q. 1. c. 38. De perſona.

Vide rurſum Antonium Auguſtinum ibidem lib. 2. tit. 2. cap. 1. ubi multa adfert notatu digna ad illuſtrationem iſtius capitis. — 11. q. 1. c. 46. Si Clericus.

Quae heic dicenda fuiſſent, ea relata ſunt in Notis ad Antonium Auguſtinum, quia Auguſtinus pag. 357. notaverat inſignem errorem Antonii Contii. — 11. q. 3. c. 3. Præcipue.

Burchardus, Anſelmus, Ivo, & Gratianus citant hoc caput ex decreto Honorii Papae, ut recte monent Correctores Romani. Ex eodem decreto citat etiam ſanctus Thomas Archiepiſcopus Cantuarienſi in epiſtola ad Epiſcopum Ciceſtrenſem nondum edita. *Inde eſt*, inquit, *quod mandamus vobis & in vi obedientiæ præcipimus ut eos qui a nobis excommunicati ſunt, vos quoque, prout decet, excommunicatos & habeatis & denuntiari faciatis juxta illud decretum Honorij Papæ.* CURÆ SIT *omnibus Epiſcopis &c.* Ivo tamen parte 14. Decreti cap. 65. eam conſtitutionem tribuit Ioanni octavo in Concilio apud Ravennam. Ceterum hoc caput non poteſt eſſe Honorii ſecundi, cum referatur a Burchardo, Anſelmo, & Ivone. — 11. q. 3. c. 20. Curæ ſit.

Regino lib. 2. cap. 393. refert hoc caput, ſed abſque nomine auctoris. Burchardus, quia videbat caput quod antecedit ſumptum dici ex Iſidoro, iſtud quoque eidem ſcriptori tribuendum eſſe putavit. Burchardum Ivo deſcripſit, ut ſolet. — 11. q. 3. c. 28. Si quis frater.

Verba ſunt formulae ſecundum quam priſcis temporibus fieri debebat excommunicatio. Hanc formulam integram retulit Regino lib. 2. cap. 409. Burchardus, qui putaret iſtud quoque ſumptum eſſe ex Concilio Rotomagenſi quia caput 406. ex eo Concilio dicebatur acceptum, formulam iſtam tribuit Concilio Rotomagenſi, ut diximus in capite XIX. praefationis ad Reginonem. Burchardum ſecutus pro more ſuo eſt Ivo Carnotenſis Epiſcopus. — 11. q. 3. c. 106. Debent.

Et iſtud quoque caput eſt formula priſci aevi, relata a Reginone lib. 2. cap. 413. Burchardus deinde citavit ex Concilio Arauſico cap. V. Ivo ſimpliciter ex Con- — 11. q. 3 c. 107. Canonica.

Concilio Araufico. Hinc ergo edoctus eft Gratianus falfa pro veris accipere, falfa reddere & proponere.

12. q.2.c.33. Si quis. Canon ifte aliter legitur apud Reginonem lib. 1. cap. 353. Refertur autem infra ex Concilio Aurelianenfi. Sed re vera eft tantum epitome iftius canonis Agathenfis.

12. q.2.c.39. Et fi illi. Codex Sangermanenfis haec tantum habet in infcriptione hujus capitis: *Item ex Concilio Toletano.* Reliqui & veteres editiones: *Ex Concilio Toletano quarto.* Democharés & Contius addiderunt in margine, *cap. 66.* Sed Correctores Romani maluerunt eam notam reponere in textu Gratiani. Vide Antonium Auguftinum in notis ad primam collectionem Decretalium lib. 3. tit. 11. cap. 5.

12. q.2.c.44. Precariæ. Apud Reginonem lib. 1. cap. 362. citatur ex Concilio apud Belvacum, quod defcriptum eft in Concilio Meldenfi. Itaque five referas ex Concilio Meldenfi, five ex Belvacenfi, parum refert. Vide porro Notas ad Reginonem pag. 574.

12. q.2.c.55. Injuftum. Regino lib. 1. cap. 370. refert ex Capitulis ad Carifiacum, quae non exftant. Huic ergo malim credere quam illis qui repetunt eandem conftitutionem ex Concilio apud Silvanectum vel Tanfiacum. Deeft autem haec palea in vetuftis Gratiani codicibus regio & Sangermanenfi. Deeft etiam in vetere Victorino, nifi quod poftea addita eft in margine cum hac epigraphe: *Item ex Concilio Aprecarenfi cap.* 111.

12.q.2.c.58. Epifcopus qui. Exftat apud Reginonem lib. 1. cap. 357. & inde apud Burchardum lib. 3. cap. 176. Sed apud Reginonem defunt illa verba *Tunc enim* ufque ad *acquifivit*, quae habentur apud Burchardum & Gratianum.

12.q.2.c.62. Octava. Antiqua Gratiani exemplaria habent: *Item ex Concilio Spalenfi.* Editiones Moguntina & Veneta: *Item ex Concilio Hifpalenfi.* Sic etiam apud Democharem & Contium, qui in margine ita fcripferunt: *Cap.* 8. *Concil. Spalenfis* 2. Haec deinde obfervatio in textum migrare juffa eft editione Romana.

HELISÆO] Varie fcribitur hoc nomen in vetuftis Gratiani codicibus. Regius, Sangermanenfis, recentior Victorinus, & antiquae editiones Moguntina & Veneta, tum etiam Democharés, habent *Elifeph.*

Con-

Contius *Eliſep.* antiquus Victorinus *Eliphepb.* Colbertinus *Elyſeo.* antiqua collectio canonum Lugdunenſis *Heiſeo.* editio Loaiſae *Eliſſeo.* Adeo certum eſt nihil certi ſtatui poſſe in hujuſcemodi rebus. Attamen ſi quid in re adeo obſcura poſſet affirmari, mallem cedere multitudini teſtimoniorum, & legere *Eliſeph.* Nam alioqui hoc nomen magis accedere videtur ad nomina Hiſpanica illorum temporum, quibus Hiſpanicae Eccleſiae permixtae erant cum Mauris & Iudaeis.

AGABRENSIS] Sic omnino habent vetera Gratiani exemplaria Victorina, Sangermanenſe, prima editio Moguntina, Loaiſa. Vetus editio Veneta *Agabienenſis.* Demochares & Contius *Agabinienſis.* Vtrique male. Recte codex regius *Egabrenſis.* Quo etiam modo ſcriptum eſt in vetuſtiſſimo libro Eccleſiae Lugdunenſis. Egabro, hodie *Cabra*, ut docet Loaiſa, fuit olim ſedes epiſcopalis.

Canonem iſtum Claromontanum nos primi omnium edidimus ex veteri codice manuſcripto monaſterii Anianenſis, poſt noſtram vero editionem inſertus eſt maximae & ampliſſimae Conciliorum collectioni. Sic autem illic incipit hoc caput: *Die igitur quarta de laicis quæſtio facta eſt &c.* 12.*q*.2.*c*.146 De laicis.

Ante Romanam editionem caput iſtud hanc habebat inſcriptionem: *Item Innocentius Papa ſecundus.* Correctores Romani, quia neſciebant iſta decreta ab Innocentio primum fuiſſe in Concilio Claromontano, & certo exiſtimabant petita eſſe ex Concilio Lateranenſi ejuſdem Innocentii, haec verba audacter & intrepide addiderunt, *in Concilio Lateranenſi cap.* 4. Extat inter canones ejuſdem Claromontani Concilii; ubi deſiderantur voces illae, *Eccleſiæ &c.* Cetera ſunt ſimilia; niſi quod canon Claromontanus habet *ſubjiciantur* pro eo quod Gratianus legit *ſubjaceant*. 12.*q*.2.*c*.147. Illud quod.

Refert hunc canonem Africanum Regino lib. 1. cap. 217. De toto porro iſto negotio vide quae obſervata a nobis ſunt ad illum locum ex libro tertio Salviani adverſus avaritiam pag. 270. *Rectius pauperes a ſe fiunt*. 12.*q*.3.*c*.1. Placuit.

Hic

12. q. 4. c. 3. Presbyter.

Hic canon ex Concilio Arautico cap. 54. refertur a Reginone lib. 1. cap. 219. & a Burchardo lib. 3. cap. 119. Sed isthic observandum est, extare quidem hunc canonem in editione Helmaestadiensi Reginonis, sed non in antiquissimo codice MS. quo nos usi sumus. Ivo recte citavit ex Concilio Agathensi, ubi exstat. Vide Cujacium ad titulum Decretalium de peculio Clericorum cap. 2.

DIOECESIM] Corrige *diocesim.* Heic magna pars eruditorum hominum peccat, dum scripturam veterum codicum reducere volunt ad originem suam. Vix enim reperias ullum veterem codicem, in quo vocabulum illud scriptum sit cum diphtongo. Et tamen fere omnes qui veteres libros edunt, *diœcesim* semper scribunt ubicunque legerint *diocesim.* Haec admonere alicujus fortean momenti fuerit.

DIOCESIM] id est, paroeciam, Ecclesiam. Nam sicut paroeciae vocabulum usurpabatur antiquitus ad significandam integram Episcopi dioecesim, uti dictum est in Notis ad Lupum Ferrariensem, ita dioecesis vocabulo exprimebantur interdum singulares Presbyterorum Ecclesiae, quae nunc vulgo vocantur Ecclesiae paroeciales. Ruricius Lemovicensis lib. 2. epist. 6. *Has ad sanctitatem vestram per Presbyterum meum pro diœcesi Gemiliacensi, unde jampridem vobis scripseram, destinavi.* Gregorius Turonensis lib. 4. hist. Francor. cap. 13. *Cautinus Episcopus Brivatensem diœcesim psallendo adire disposuerat.* Item lib. 6. cap. 38. *Vrsicinum Cadurcinæ urbis Episcopum lacessere cœpit, dicens quia diœceses Rutenæ Ecclesiæ debitas retineret.* Et libro 1. de miraculis sancti Martini cap. 22. *Quid etiam in Condatensi diœcesi actum sit.* Vide etiam Sidonium lib. 9. epist. 16. cum Notis Savaronis & Sirmondi. Interdum vero dioecesis, quod etiam observatum ab aliis est, sumitur pro tota Episcopi dioecesi, interdum porrigitur ad universam Metropolitani provinciam.

12. q. 5. c. 6. Sicubi.

In omnibus Gratiani exemplaribus manuscriptis & antiquis editionibus legitur in hoc capite, *post hanc diffinitionem a Presbyteris &c.* Pro quo Correctores Romani posuerunt *post defunctionem ejus a Presbyteris.*

In fine istius capitis, quod sumptum esse dicitur ex Concilio Triouriensi, hoc est, ex Burchardo, haec leguntur: *Similiter de sanctimonialibus.* Atque in his verbis est finis istius caussae duodecimae in omnibus antiquis codicibus & editionibus. In Colbertino tamen sequuntur constitutiones tres Adriani III. sive potius IV. Leonis IX. & Adriani item quarti, ut opinor, cum hoc titulo: *Decreta de novalibus.* Illarum prior exstat in prima collectione Decretalium & apud Gregorium nonum, sed paulo diversa ab ea quae exstat in codice Colbertino. Eam vero Correctores Romani putant esse Adriani IV. ad sanctum Thomam Archiepiscopum Cantuariensem. Frustra. Nam Adrianus mortuus est anno MCLIX. mense Septembri. Thomas vero ad sedem Cantuariensem evectus est anno tantum MCLXII. ut ex actis vitae ejus collegit illustrissimus Cardinalis Baronius. Leonis noni epistolam ego olim inveneram in Pannormia Ivonis lib. 2. cap. 29. & in aliquot codicibus manuscriptis. Edita est nuper in tomo nono Conciliorum pag. 984. Aliam Adriani epistolam non inveni editam. Itaque visum est eam in hoc loco describere, vel ob eam rationem quod Decreto Gratiani inserta sit in codice Colbertino.

12. q. 5. c. 7. Quicunque.

Adrianus Episcopus servus servorum Dei dilectis A. Priori & universis monachis de Pontiden. salutem & apostolicam benedictionem. Nobis in eminenti specula disponente Domino constitutis, si cunctarum jura Ecclesiarum integra non debent & illibata servari, locum beati Petri Apostolorum principis inutiliter obtinere, & juxta commissae nobis dispensationis officium negligenter agere videremur. Sic enim Ecclesia Dei, nobis eam divina providente gratia gubernantibus, recte suo cursu dirigitur, dum nos errata quaeque vigili provisione corrigere & unicuique studemus jus proprium conservare. Dilectus autem filius noster Pontanolensis Ecclesiae Canonicus adversus * nos cum quaestione deposita, sua nobis relatione monstravit vos quasdam decimationes ad ipsorum jus pertinentes eis violenter auferre & ipsos super eisdem decimationibus ausu temerario in-

* Leg. vos conquestione.

infestare : qui si beati Benedicti regulam, juxta quam vivitis, & monasticum habitum quem gestatis, attenta sollicitudine pensaretis, ad proximorum bona diripienda non praesumeretis manus extendere vel quae alterius juris sunt vobis ita illicite usurpare, Ne igitur vos de cetero aut avaritiae malum aut vitium, quod absit, rapacitatis accuset, per apostolica scripta vobis praecipiendo mandamus quatinus nullam antiquam eorum possessionem vel decimationem, & eam praesertim quae in eo loco qui Arden nuncupatur existit, auferre seu perturbare ulterius praesumatis, & si quid eis praeter solitum hoc anno de ipsis decimis negavistis, quascunque etiam ipsorum possessiones per violentiam detinetis, secundum quod antiquitus praefata Ecclesia noscitur possedisse, eisdem Canonicis in integrum restituere omni occasione cessante nullatenus differatis. Nos siquidem religiosis viris non alias decimas nisi eas quae de novalibus provenire noscuntur duximus indulgendas. Si vero hujus nostri mandati ausi fueritis existere contemptores, & ad sedis apostolicae audientiam querimonia pervenerit iterata, timendum vobis erit ne sentire postmodum debeatis severitatis ecclesiasticae ultionem.

Sequitur rursum in eodem codice.

Item ex Concilio Ephesino.

Sed & hoc ibidem statutum est de Episcopis, Presbyteris, Diaconibus, & ceteris Clericis, si hereditatem a Domino Rege vel ab aliquo Principe vel amico suo, seu per hereditariam sortem sibi devenerit, vel quocunque modo adquisierit, donare eis liceat omnia cuicunque monasterio voluerint, dum vivunt, pro remedio animae, ad Ecclesiam quamcunque voluerint, vel suis consanguineis vel amicis. Sin * autem obierint quam firmiter perfecerint, altari cui serviunt omnia perpetuo sanctificentur & vivis tradantur.

* ante

Certum est hanc constitutionem non posse esse ullius Concilii Ephesini, & in synodo quadam occidentali posteriorum temporum fuisse conditam. Si quis conjecturae locus erit, tribuendus est hic canon

Con-

Concilio habito apud Erphesfurt in Germania anno DCCCCXXXII. Nam caput *Placita* 15. q. 4. tribuebatur olim Concilio Ephesino, cum sit Concilii illius Germanici, ut recte monuerunt Correctores Romani, & nos quoque infra ostendimus.

Haec est inscriptio istius capitis in omnibus antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus, etiam usque ad tempora Democharis & Contii: *Vnde Gelasius Papa ait.* Correctores Romani addiderunt: *Episcopis Siciliæ epist.*2. *cap.* 2. Regino lib. 1. cap. 18. citat simpliciter *ex epistola Gelasij Papæ.* Vide lib. 7. Capitularium cap. 175. 13. *q.* 2. *c.* 1. Facultates.

Nescio unde Gratianus acceperit istam regulam editam fuisse in Concilio Varensi. Sic enim omnino legitur in omnibus Gratiani exemplaribus manuscriptis & in omnibus editionibus. Regino lib. 1. cap. 125. Burchardus lib. 3. cap. 159. & Ivo par. 3. Decreti cap. 222. referunt ex Concilio Nannetensi, ubi exstat. Ceterum de interpretatione istius capitis, in quo nonnulla sunt intellectu difficilia, pluribus actum est in Notis ad Reginonem pag. 558. 13. *q.* 2. *c.* 15. Præcipiendum.

Primus hunc canonem synodi Triburiensis in epitomen, ut solet, redegit Regino, apud quem exstat lib. 2. cap. 94. Hinc ergo accepit Burchardus, dein Ivo, ex istis vero Gratianus. De auctoritate porro canonum Triburiensium, quae referuntur apud Reginonem, & tamen non exstant inter vulgatos canones ejusdem synodi, vide praefationem nostram ad Reginonem cap. 10. 13. *q.* 2. *c.* 31. Fures.

Hanc Paschalis secundi epistolam, quae data est Trojae in Apulia anno MCXV. VI. Kal Septembris, vir eruditissimus Petrus Franciscus Chiffletius edidit integram inter probationes historiae monasterii Trenorchiani pag. 372. 14. *q.* 2. *c.* 1. Super prudentia.

Citatur hoc caput ex Concilio Agathensi, ubi non exstat. Regino lib. 1. cap. 284. illud describens, non monuit unde acceptum esset. Heic Burchardus, ne haesisse sibi aqua videretur, addidit auctoritatem Agathensis Concilii. Et tamen difficile non erat invenire fontem ex quo Regino derivaverat. Nam cum is paulo ante retulisset quiddam ex primo libro Capitu- 14. *q.* 3. *c.* 4. Vsura.

tularium, & consequenter istud caput absque nomine auctoris, pronum erat intelligere acceptum esse ex eodem libro Capitularium, ubi exstat.

14. q. 4. c. 4. Si quis.

Caput istud citatur ex Concilio Martini Papae, id est, ex Capitulis Martini Bracharensis in Concilio secundo Bracharensi probatis. De sensu autem & sententia hujus capitis vide Cujacium ad titulum Decretalium de vita & honestate Clericorum cap 2.

14. q. 4. c. 7. Nec hoc quoque.

Iam monuimus ad Reginonem lib. 1. cap. 224. varias esse istius capitis lectiones apud eos, qui illo usi sunt. Vide Halitgarium lib. 4. cap. 34.

14. q. 4. c. 9. Quicunque.

Regino lib. 1. cap. 287. refert ex libro primo Capitularium, ubi exstat. Postea vero Burchardus, cum Decretum suum concinnaret, statuissetque secum ne uteretur auctoritate Capitularium, constitutionem illam retulit ad Iulium Papam. Hinc ergo decepti sunt Ivo & Gratianus. Haec si bene semel observata fuerint, facile erit deprehendere fontes plurimorum Gratiani erratorum.

14. q. 5. c. 12. Dixit.

Caput istud cum sequenti primus retulit Regino lib. 2. cap. 273. sed in epitomen, ut arbitror, redacta pro more suo. Ex eo deinde descripserunt Burchardus & alii.

14. q. 6. c. 4. Fur autem.

Regino lib. 2. cap. 272. retulit *ex dictis Hieronymi ad Titum*. Burchardus lib. 11. cap. 55. simpliciter *ex dictis Hieronymi*, in vulgatis editionibus. Sed in vetere libro manuscripto Dionysii Talonii adnotatum non est unde sumptus sit hic locus. Ivo par. 13. Decreti cap. 41. ex Hieronymo tantum.

15. q. 4. c. 1. Nullus Episcopor.

EXCEPTO CRIMINALI] id est, negotio, ut adnotat vetus interpres in veteri codice Victorino. Ceterum haec lectio constans est in omnibus Gratiani codicibus manuscriptis & editis. Sed in Concilio Tarraconensi edito a Garsia Loaisa legitur: *exceptis criminalibus negotiis.* Antiqua & vera lectio exstat in vetustissimo codice manuscripto Ecclesiae Lugdunensis: *excepto criminalia negotia.* Antiqui dicebant *excepto* per omnes casus; & idem verbum saepe regebat accusativum; ut adnotavimus ad Reginonem pag. 591. Nihil vulgatius in veteri lege Longobardorum, in lege Vvisigothorum, in vetustis exemplaribus Ca-

Capitularium, apud Marculfum, in Chartulario monasterii Casauriensis, & alibi. Quam rem heic omittimus, quia pluribus, Deo dante, de ea agemus in nostra quam paramus editione Capitularium Regum Francorum.

In codice Gratiani Sangermanensi, tum etiam in antiquis editionibus Moguntina & Veneta, denique apud Democharem & Contium, haec est inscriptio istius capitis: *Item ex Concilio apud Ephesum habito præsentè Rege Henrico.* In recentiori Victorino legitur, *apud Ephesim*; in antiquiore, *apud Herpister.* In regio scriptum fuit apud *Exphesum.* sed litera *x* jugulata deinde est. Colbertinus habet *Erphesur.* Legendum esse *Erphesfurt* docet Antonius Augustinus in dialogo tertio libri prioris pag. 28. & patet ex Burchardo, Ivone, & veteri libro Claudii Puteani. Recte ergo emendatum sic est in Romana editione. Aliud decretum ejusdem Concilii Ephesini ex codice Colbertino retulimus pag. 512. 15. *q*.4. *c*. 2. Placuit.

DOMINICIS DIEBUS] Vide Reginonem lib. 1. cap. 376. & Notas nostras pag. 575.

Ivo in Pannormia edita parte 5. cap. 111. caput istud refert hoc modo: *Vrbanus II. Vapicensi & Diensi Episcopis.* Sed in codice Victorino ita scriptum vidi: *Vrbanus II. Edrensi, Vapicensi, Diensi Episcopis.* Melius antiqua canonum collectio in codice manuscripto monasterii Rivipullensis: *Vrbanus II. Ebredunensi, Vapincensi, Diensi Episcopis.* 15. *q*. 6. *c* 5 Iuratos.

HUGONI] Sic habent omnes Gratiani codices, uno excepto Sangermanensi, qui *Vvigoni* habet. Neque dubito quin ita reponendum sit, cum eodem modo diserte scriptum viderim in codice Rivipullensi. Nam & in Victorino Pannormiae libro legitur *iungoni.* Quod si scripturam illam depravatam revocare studeas in viam, facile invenies scriptum primo fuisse *uvigoni*, istud vero a librario facile mutatum esse in *iungoni.* In Victorino porro illo codice & in Rivipullensi legitur: *prohibete. Quod si sacramenta &c. & juraverunt.* Recte.

FRAGITANUM] In prima appendice Reginonis cap. 31. legitur *Fratiganum.* In antiquis Gratiani 15. *q*. 7. *c*. 1. Sexta actione

tiani exemplaribus regio, Sangermanensi, & Victorinis, *Fragitanum.* In Colbertino vero & in antiquis editionibus Moguntina & Veneta, *Flagitanum.* quam lectionem retinuerunt Demochares & Contius. Editio Loaisae habet *Fragitanum.* Sic etiam antiqua canonum collectio Lugdunensis, & vetus liber Claudii Puteani. Ostenderunt autem in hoc capite Correctores Romani quantum sibi licere crediderint.

17. q. 7. c. 4. Felix. SELEMSELIT.] Antiqua Gratiani exemplaria regium, Sangermanense, Colbertinum, & vetus editio Moguntina legunt *Selensitanus.* Editio Veneta *Selencitanus.* Codices Victorini *Silensitanus.* Demochares & Contius *Seleucitanus.* Correctores Romani *Selemselitanus.* quo modo scriptum est in antiquo codice MS. Ecclesiae Vrgellensis, in quo sincera Isidori collectio continetur. In antiquissimo codice MS. Ecclesiae Lugdunensis bis scriptum est: *Felix Episcopus Selemsilitanus.* Fortassis Episcopus is erat Sillitanus in provincia Numidiae; cujus sedis Episcopum fuisse Maximum regnante Hunerico Rege reperio in antiqua notitia provinciarum Africae edita a Sirmondo & Chiffletio. Sed tamen nihil affirmare ausim.

16. q. 1. c. 10. Interdicimus Caput istud videtur sumptum ex Concilio Lateranensi Callisti secundi, cum aliquid simile reperiatur inter canones eusdem Concilii a nobis editos ex veteri codice MS. monasterii Anianensis.

16. q. 1. c. 25. Sunt nonnulli. Decretum istud Bonifacii IV. reperitur integrum in multis codicibus manuscriptis, editum vero est a Luca Holstenio. Constitutum autem fuit in Concilio Romano, cui interfuit Mellitus Episcopus Londinensis, ut docet Beda lib. 2. historiae ecclesiasticae gentis Anglorum cap. 4. *His temporibus venit Mellitus Londoniæ Episcopus Romam de necessariis Ecclesiæ Anglorum causis cum apostolico Papa Bonefacio tractaturus. Et cum idem Papa reverendissimus cogeret synodum Episcoporum Italiæ de vita monachorum & quiete ordinaturus, & ipse Mellitus inter eos assedit anno octavo imperii Focatis Principis, Indictione decima tertia, tertio die Kalendarum Martiarum.* Item Henricus

cus Huntindonienſis lib. 111. *Mellitus Epiſcopus Londoniæ Romam profectus Concilio Bonifacij Papæ interfuit, in quo de vita & quiete monachorum tractavit. Hic eſt Bonifacius quartus a Gregorio Papa.* Decretum illud totidem verbis, tacito tamen Bonifacii nomine, deſcriptum eſt in canonibus Concilii Nemauſenſis ab Vrbano ſecundo celebrati.

Fragmentum eſt ex epiſtola divi Hieronymi ad Ruſticum monachum, qui poſtea Narbonenſis Epiſcopus fuit. Vide quae de hoc viro dicta a nobis ſunt in libro quinto de concordia ſacerdotii & imperii cap. 33. ubi deſcripſimus hunc Hieronymi locum. *16. q. 1. c. 26. Sic vive.*

Recte admonent Correctores Romani duas eſſe diverſas iſtius capitis lectiones, quarum una, quam omnia vetera Gratiani exemplaria praeferunt, habet *aut admiſſa clericatus militia monaſticis non provehantur ordinibus*, alia *aut omiſſa clericatus militia monachicis provehantur ordinibus*. Poſtremam lectionem, ut ab eiſdem adnotatum eſt, habent prima Pariſienſis editio epiſtolarum ſancti Gregorii, & Anſelmus Lucenſis lib. 7. cap. 163. Diſcrimen itaque per eas tempeſtates magnum erat inter Clericos & monachos, Abbatibus vero non licebat eſſe Clericos, ut patet ex hoc loco. Singularis iſtius diſciplinae locus eſt in Concilio Carthaginenſi edito in tomo ſexto Spicilegii Dacheriani. Quaeſtio erat de monaſterio quodam provinciae Byzacenae, quod Liberatus Epiſcopus ſibi ob eam cauſſam ſubjectum debere eſſe dicebat quia fundatum fuerat a Subdiacono ſuo Abbate ejuſdem monaſterii. Negarunt monachi ſciſſe ſe eum fuiſſe Subdiaconum. Vnde certo colligitur dimiſſum ab eo fuiſſe gradum Subdiaconi cum in monaſterium ſe abdidit. Haec ſunt monachorum verba pag. 3. *Nec ideo nos eum quia Subdiaconus, ſed propterea quia monachus fuit, Abbatem habuimus. Vnde etſi forſan alicui Epiſcopo aliquando Subdiaconus, nobis tamen monachus fuit. Nec nos heredes honoris eccleſiaſtici, quem eum habuiſſe neſcimus, ſed ſanctiſſimae profeſſionis extitimus.* *16. q. 1. c. 38. Presbyteros.*

Caput iſtud ſumptum eſt ex Capitulari Caroli Magni ad Salz cap. 3. Refertur autem a Reginone lib. 1. cap. 26. *16. q. 1. c. 44. Quicunque.*

16.q.1.c.59. Quia juxta. In antiquis Gratiani exemplaribus inscriptio hujus capitis sic habet: *Item ex libro Capitulorum Caroli & Lodovici Imperatorum.* Certum est capita quae in libro primo Capitularium leguntur, Caroli Magni debere esse, si ratio habeatur propositi quod Ansegisus susceperat. Itaque ob eam caussam necessarium est caput istud referri ad eundem Carolum. Attamen vir eruditissimus Iacobus Sirmondus, cum videret idem caput constituere initium Capitularis, quod a Ludovico Pio editum est anno DCCCXVII. apud Aquisgranum, tum cetera quae sequuntur capita in eodem libro primo esse descripta, pronuntiavit in tomo secundo Conciliorum Galliae pag. 684. Ansegisum immemorem propositi & instituti sui, cum librum illum solius Caroli ecclesiasticis legibus destinasset, has etiam Ludovici filii constitutiones injecisse. Censebat ergo Sirmondus caput istud non esse Caroli, sed Ludovici tantum. Sed ego, qui certo scio caput istud vere esse Caroli, ut alibi ostendam, existimo Ansegisum eo deceptum, quod cum intelligeret illud esse Caroli, cetera quae sequebantur ad eum quoque pertinere putaverit, cum tamen sint utplurimum solius Ludovici.

ECCLES. DE DIVID.] Ita omnino codex regius, Sangermanensis, & Colbertinus, itemque vetus editio Moguntina. Antiquus codex Victorinus habebat etiam eandem lectionem; sed postea vox *viris* addita est supra lineam post vocem *ecclesiasticis.* In recentiore Victorino legitur *ecclesiasticis personis.* In antiqua editione Veneta, *ecclesiasticis officiis.* quam lectionem retinuerunt Demochares & Contius. Verum vox *officiis* non exstat in libris Capitularium, unde sumptum est hoc caput.

16. q.2. c. 2. Admonemus. Quatuor paleae sequentes non exstant in antiquis Gratiani exemplaribus Sangermanensi, regio, vetere Victorino, & Colbertino. Habentur tamen in recentiore Victorino, sed absque paleae nomine.

16. q. 2. c.6. Sane quia. Haec constitutio condita primum est anno MXCV. in Concilio Claromontano, dein anno sequenti repetita in Nemausensi. Vide porro additionem nostram ad caput 31. libri sexti de concordia sacerdotii & imperii, ubi canon iste editus & multum illustratus est.

CUM

CUM ABBAT. CONSENSU] Locus iſte aliquam habet difficultatem, adeoque ſilentio praetereundus non eſt. Etenim heic tota inſtituendi Presbyteri auctoritas datur Epiſcopo, Abbati ſolus conſenſus. Et tamen in prima parte conſtitutionis electio Presbyteri ſive collocatio, ut ſynodi verbis utamur, tribuitur monachis, conſenſus Epiſcopo, dum praecipitur ne monachi in paroecialibus Eccleſiis quas tenent abſque Epiſcoporum conſilio Presbyteros collocent. Quod prima fronte videtur eſſe contrarium. Sed controverſia iſthaec dirimi ita poteſt ſi ratio habeatur uſus quem in Eccleſiam ſtatim invexit hic canon Claromontanus. Certum quippe eſt, eodem tempore quo conditus fuit, intellectum de jure praeſentationis fuiſſe, quod Abbates deinceps habuerunt in inſtitutione Presbyterorum qui regerent paroeciales Eccleſias eorum monaſteriis contributas. Teſtis erit ipſemet Vrbanus auctor conditorque canonis, cujus haec ſunt verba ex epiſtola ad Hugonem Abbatem Cluniacenſem edita in Bibliotheca Cluniacenſi pag. 520. *Liceat quoque vobis ſeu fratribus in Eccleſiis veſtris Presbyteros eligere, ita tamen ut ab Epiſcopis vel ab Epiſcoporum vicariis animarum curam abſque venalitate ſuſcipiant.* quae verba haud ita multo poſt repetita inveniuntur in epiſtola Paſchalis ſecundi ad eundem Hugonem data pag. 522. Anno deinde MCXI. Lambertus Attrebatenſis Epiſcopus, qui Concilio Claromontano interfuerat, Eccleſiae beati Petri de Inſula concedens altare de Moncellis, hanc cautionem donationi ſuae adjecit apud Ferreolum Locrium in Chronico Belgico pag. 268. *Adjicimus etiam ut Eccleſia beati Petri per vos Preſbyterum idoneum Epiſcopo Atrebatenſi præſentet, qui ei obedientiam promittat, & de vitæ ſuæ honeſtate, ſicut canonicum eſt, promiſſionem faciat, ac deinde curam in populo de Moncellis gerendam gratis ſuſpiciat.* Biennio poſt Guillelmus Cadurcorum Epiſcopus ſtatuens in futurum de Eccleſia ſancti Stephani Vairiacenſis, quae tenebatur a monachis Tutelenſibus, his quae ſequuntur verbis explicavit poteſtatem Epiſcopis & Abbatibus datam in canone Claromontano: *Electione & providentia Tutelenſis Abbatis & monachorum in ſæpe-*

 dicta

dicta Ecclesia sancti Stephani de Vairiaco sacerdos ponatur; sed nobis praesentetur, a nobis curam suscipiat animarum, nobis obedientiam promittat. Eodem modo canonem postea explicavit Eugenius III. in epistola de privilegiis Majoris monasterii Turonensis data anno MCXLV. *In parochialibus vero Ecclesiis quas tenetis Presbyteros eligatis, quibus, si idonei fuerint, Episcopi parochiae curam committant; ut ejusmodi sacerdotes de plebis quidem cura Episcopo rationem reddant, vobis autem pro rebus temporalibus debitam subjectionem exhibeant.* Apertius Alexandes III. anno MCLXXIX. cum privilegia confirmaret monasterii Tornodorensis in tomo quarto Galliae Christianae pag. 645. *In parochialibus autem Ecclesiis quas tenetis liceat vobis sacerdotes eligere & electos Episcopo repraesentare; quibus, si idonei inventi fuerint, Episcopus &c.* Vnde facile colligi potest verum esse quod olim observavimus, huic canoni Claromontano imputandam esse originem juris quo hodie utuntur Abbates, quoties sacerdotia vacant, quibus animarum cura imminet, quae ab eorum monasteriis pendent. Destinant enim virum huic ministerio, quem Episcopo praesentant. Tum vero Episcopus eum in sacerdotio instituit, si idoneus repertus fuerit. Rursum ea ratione sublata quoque est repugnantia, quae esse initio videbatur in verbis canonis Claromontani.

16. q. 2. c. 7. Statuendum. Omnes libri manuscripti & antiqua editio Moguntina legunt: *Item ex Concilio apud Flaventiam habito.* Veneta vero, *apud Faventiam.* quam lectionem secuti sunt Demochares, Contius, & Correctores Romani. Certum est autem hoc quoque caput ex Vrbano secundo citari a Gratiano. Itaque mallem legere *apud Placentiam*, cum manifestum sit nullum apud Faventiam Concilium celebratum esse ab Vrbano. Non exstare enim omnes Placentinae synodi canones colligi potest ex Bertholdo.

16. q. 3. c. 6. Inter memoratos. Certum est omnia antiqua Gratiani exemplaria & omnes editiones repetere hoc caput ex decretis Innocentii Papae. Primus Antonius Demochares admonuit id haberi in cap. 2. Concilii Spalensis. Atque hinc repetit etiam Burchardus. Reprehendit autem heic Gra-

Gratianum Cujacius ad titulum Decretalium de praescriptionibus cap. 9. *Quia indicante*.

16. q. 7. c. 2. Congregato.

Exstat hoc caput in prima collectione Decretalium lib. 3. tit. 32. ex Gratiano, ut opinor, descriptum. Et tamen vir clarissimus Philippus Labbeus in tomo decimo Conciliorum pag. 509. existimat Gratianum ista sumpsisse ex collectione Bernardi Papiensis. Sed hanc ejus opinionem uno verbo destruit Antonius Augustinus in initio praefationis ad antiquas collectiones Decretalium. *Primus post Gratiani collectionem*, inquit, *Bernardus Circa fuit*, *Papiensis Præpositus*, *mox Faventinus Episcopus*, *qui sub eisdem fere titulis quibus Gregoriana collectio*, *qua hodie utimur*, *constat*, *Pontificum Maximorum epistulas decretales collegit.* Certamen ergo est inter Antonium Augustinum & Philippum Labbeum.

16. q. 7. c. 7 Decimas.

Caput istud Regino lib. 1. cap. 49. citat ex libris Capitularium, ubi exstat lib. 5. cap. 46. Burchardo deinde visum illud repetere ex Concilio Mediomatricis, ubi non exstat, ne Capitularium auctoritas alicujus apud eum momenti esse videretur.

16. q. 7. c. 16. Si quis Clericus.

Correctores Romani non invenerunt fontem istius capitis, quod in fronte dicitur esse Paschalis secundi. Puto autem conditum fuisse anno MCVII. in Concilio Trecensi, cui Paschalis praesedit. Ad hoc vero Concilium pertinere videntur etiam tria capita quae sequuntur.

16. q. 7. c. 32. Decernimus.

Quod si spretis] Ita prorsus habetur in antiquis Gratiani exemplaribus, & in aliquot editionibus Concilii Toletani noni, ex quo caput istud descriptum est. In duobus tamen codicibus Vaticanis, ut admonent Correctores Romani, legitur: *Quod si superstitibus.* quae lectio melior est. Error ortus ex transpositione literarum. Legendum quippe *prestis* pro *spretis.* Atque ita legitur in vetustissima collectione canonum manuscripta in bibliotheca regia. Immo paulo supra, pro eo quod & vulgatae Conciliorum editiones & Gratianus habent *superstites extiterint*, idem vetus codex regius legit *suppresles extiterint*: antiqua vero canonum collectio Lugdunensis *subprestes*. Quo loco tamen admonendum est in eadem collectione

ne legi paulo post, nimirum in loco quem heic emendandum suscepimus, *Quod si spretis.* Eadem collectio in epistola Innocentii ad Probum de Fortunio & Vrsa legit : *conventumque secundæ mulieris priore subprestite de divortio ejectæ nullo pactu posse esse legitimum.* In eodem codice Ecclesiae Lugdunensis lemma canonis quarti Concilii Toletani quinti sic expressum est : *De his qui regnum sibi blandiuntur Rege supreslite.* Et canonis XVII. Concilii sexti Toletani : *De his qui Rege suprestite aut sibi aut aliis adfuturum provident regnum.* Apud Marculfum lib. 2. cap. 5. pro eo quod editiones habent *subperstes fuerit*, antiquissimus codex regius legit *subprestis.* quo etiam modo emendandum est in plerisque Marculfi locis. Ex eodem fonte ortum est ut in eodem codice Lugdunensi, pro *superstitiosum*, quae vox exstat in eodem canone quarto Concilii Toletani quinti, legatur *suprestitiosum.* Et in epistola Vigilii ad Profuturum Episcopum Bracharensem, in capite primo, pro *superstitione* scriptum est *subprestitione* in eodem codice. Adeo facilis est error qui proficiscitur ex transpositione literarum. Contra, pro eo quod in initio sermonis LXXIX. sancti Ambrosii legitur *& illo spreto atque despecto* in vulgatis editionibus, in vetustissimo sermonum ejusdem Ambrosii codice Ecclesiae Lugdunensis habetur *& illo spetro atque dispecto.* Prestis ergo, ut ad emendationem nostram tandem redeamus, & suprestis significant superstitem. Vnde certo colligi debet legendum heic apud Gratianum esse : *Quod si prestis eisdem &c.* id est, superstitibus.

16.q.7.c.35. Considerandum.

Regino lib. I. cap. 242. hoc caput adfert ex libris Capitularium, ubi repertum est. Burchardus e libris Capitularium, ut solet, in peregrinum solum transtulit, constitutionem illam referens *ex decretis Gregorij Papæ cap.* V. Vide Franciscum de Roye ad titulum Decretalium de jure patronatus cap. I. Ceterum aegre fero initium istius capitis mutatum esse a Correctoribus Romanis, quamvis mutatum sit in melius. Debuerant enim, quod saepe dicendum est, emendare Gratianum ad vetera Gratiani exemplaria, emendationes vero ex originalibus, ut vocant, adnotare in mar-

margine aut in Notis, ut factum fuerat a Demochare & Contio.

Istud caput sumptum est ex Reginone lib. 1. cap. 242. ubi exstat iisdem omnino verbis; nisi quod Gratianus, qui ex Burchardo descripsit, post vocem *consensu* addidit *& consilio Episcopi*. Est autem epitome tantum canonis Triburiensis; quia solenne est Reginoni sic referre canones istius Concilii, uti jam observavimus. Vide clarissimum virum Franciscum de Roye ad titulum Decretalium de jure patronatus cap. 2. — 15. q. 7. c. 36. Si plures.

Ivo parte 6. Decreti cap. 428. & vetus collectio canonum MS. in bibliotheca regia caput istud aliter referunt quam Gratianus, & quidem pleniore sensu. In Pannormia edita Basileae capitis istius ea inscriptio est: *Calix III. Hugoni Treverensi & Theorico Virilinensi Episcopis.* In editione autem Lovaniensi lib. 3. cap. 183. *Calix III. Hugoni Treverensi & Theorico Verdunensi Episcopis.* Melius in codice Victorino: *Alexander II. Hidoni Tervirensi & Theodorico.* Vbi tamen legendum *Hudone Trevirensi*, ut in Decreto Ivonis & in veteri codice MS. bibliothecae regiae. Vide doctissimum virum Franciscum de Roye in prolegomenis ad tractatum de jure patronatus cap. 31. — 17. q. 2. c. 1. Gonsaldus.

Ista etiam ex Concilio Triburiensi abbreviavit Regino lib. 2. cap. 37. apud quem *immunitate* legitur pro *emunitate*. quae est lectio Gratiani. Vtraque autem lectio bona est. — 17. q. 4. c. 7. Si quis in atrio.

Caput istud ex lege Romana recitat Regino lib. 2. cap. 266. Gratianus heic ex Poenitentiali Theodori. Sane inter capitula Theodori edita in tomo septimo Spicilegii Dacheriani ista leguntur in cap. 54. *Pecunia Ecclesiæ furata sive rapta reddatur quadruplum, populari dupliciter.* — 17. q. 4. c. 16. Pecunia.

Decretum illud Ioannis VIII. exstat inter acta Concilii Tricassini secundi, & apud Ivonem parte 3. Decreti cap. 98. datum ad Episcopos & alios in Hispania & Gothia provinciis degentes, qui libro Gothicae legis utebantur. Correctores vero Romani monent eandem epistolam in codice manuscripto datam esse ad Episcopos & Abbates per Narbonensem & Hisp- — 17. q. 4. c. 21. Quisquis.

Hiſpanicas provincias conſtitutos. Quam inſcriptionem ego veriorem puto. Nam iſta decreta eſſe conſtat ad ſuggeſtionem Sigebodi Archiepiſcodi Narbonenſis, cujus auctoritati ſubjecta erat non ſolum Gallia Narbonenſis, ſed etiam ea citerioris Hiſpaniae pars quae citra Rubricatum habitatur, ut alibi diximus. Eadem dicta etiam eſt Gothia per eas tempeſtates, ut ſupra obſervatum eſt. Hiſpanicam autem provinciam vocat Ioannes eam partem Hiſpaniae, quia vere erat una ex provinciis Hiſpanicis, licet tum Francorum imperio pareret. E diverſo Gallia Narbonenſis, cum in Gothorum Hiſpaniae Regum poteſtate eſſet, Gallicana provincia ab eis dicebatur.

SACRIL. COMMITTITUR] Haec non ſunt Ioannis Papae, ſed Ivonis Carnotenſis aut alicujus vetuſtioris interpretantis legem Ioannis. Iſtud manifeſtum eſt ex verbis Ivonis, qui poſt relatam Pontificis legem, iſta addit: *Huc uſque lex Papæ.* Et mox addit: *Sacrilegium enim committitur &c.*

SI QUIS DOMUM] Iſta & quae ſequuntur non exſtant apud Ivonem, ſed in collectione quae Anſelmo Lucenſi tribuitur lib. 5. cap. 42. ubi dicuntur eſſe Ioannis octavi.

SI QUI MONAST.] Haec rurſum non exſtant in loco Ivonis ſupra relato, licet exſtent apud eundem parte 3. Decreti cap. 124. & par. 14. cap. 92. & apud Anſelmum in eodem lib. 5. cap. 36. ubi refertur ex decretis Ioannis Papae.

In fine epiſtolae, prout edita eſt in tomis Conciliorum & apud Ivonem, Papa jubet ut decretum iſtud addatur libro legis mundanae, id eſt, libro legis Gothicae; ne quis exiſtimet heic agi de libris Capitularium Caroli Magni, quia conſtitutionis ejus adverſus ſacrilegos mentio facta eſt paulo ſupra.

17. q. 4. c. 24. Qui Presbyterum.

Palea iſta non habetur in antiquis Gratiani exemplaribus, quae nos vidimus, neque in prima editione Moguntina. Exſtat tamen in veteri editione Veneta. Regino lib. 2. cap. 43. caput iſtud retulit *ex Concilio Moguntiacenſi cap.* 24. & poſt ipſum Burchardus lib. 6. cap. 7. Ceterum pro eo quod heic & apud Burchardum legitur *cum ſeptuaginta duobus juret*, Regino ha-

habet *cum duodecim juret.* quam lectionem esse praeferendam ostendimus ad Reginonem. Attamen Antonius Augustinus in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 5. tit. 30. cap. 10. existimare videtur eam lectionem esse meliorem quam Burchardus & Ivo & Palea habent.

ABSQUE SPE CONIUG.] Vide notas ad Reginonem pag. 582.

Hic canon non exstat inter vulgatos canones Concilii Triburiensis. Dubitandum tamen non est de ejus auctoritate, cum relatus a Reginone sit lib. 1. cap. 333. 17. *q*.4.*c*.25. Vt Presbyteri.

Palea haec non habetur in codice regio, Sangermanensi, antiquo Victorino, neque in Colbertino, neque demum in prima editione Moguntina. Exstat autem in recentiore Victorino & in antiqua editione Veneta. Regino lib. 2. cap. 41. caput istud refert ex libris Capitularium. Notavimus autem heic malam fidem & versutiam Burchardi, qui ne videretur aliqua accepisse ex libris Capitularium, aut ex Reginone, jugulavit quae illic dicuntur de Capitulari Caroli Magni. Vnde colligi debet Gratianum ex Burchardo accepisse, cum caput istud referat prout a Burchardo decurtatum est. Fons autem capitis est liber quintus Capitularium. Scio illud hodie reperiri in quarto, sed male. Non exstat enim in multis antiquis libris Capitularium ab Ansegiso collectorum. Repertum vero est in libro quinto in veteri codice bibliothecae regiae, in Colbertino, & in Rivipullensi. Citatur denique ex hoc libro ab Ivone in Pannormiae lib. 8. cap. 6. *ex libro* V. *Capitular. cap.* XC. (sic enim habetur in Victorino Pannormiae codice, non autem XX. ut habent editiones) & in antiqua collectione canonum MS. in bibliotheca regia. In regio vero libro Capitularium & in Rivipullensi positum est numero LXXXV. in libro quinto, & numero LXXXVI. in Colbertino. Vide Antonium Augustinum in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 5. tit. 32. cap. 2. 17. *q*.4.*c*.26. Omnes.

VVIRECILDI] Antea legebatur *Renaldus* Recentior codex Gratiani Victorinus, qui solus habet

bet hanc paleam, legit *verialdi.* Recte autem admonuerunt Correctores Romani legendum heic esse *Vvirigildi.*

17. q 4. c.27. Qui subdiaconum.

In omnibus antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus caput istud refertur ex libro quinto Capitularium. Apud Reginonem tamen refertur ex libro 3. cap. 25. ubi etiamnum exstat. Puto hinc fluxisse errorem apud Gratianum quod caput *Omnes Presbyteri*, quod re vera est libri quinti, omissum a librario fuerit per incuriam dum Gratianum exscriberet, & sub ea nihilo minus inscriptione positum caput *Qui Subdiaconum.* Variae autem & admodum diversae sunt lectiones istius capitis in libris veteribus, ut alibi dicemus.

17. q. 4. c.29. Si quis suadente.

Capitis istius inscriptio haec est in omnibus antiquis libris & editionibus: *Item Innocentius Papa secundus.* Haec tantum. Correctores Romani addiderunt: *in Concilio Lateranensi. c.* 15. In Concilio Claromontano ejusdem Innocentii ita legitur: *Item placuit ut si quis suadente diabolo hujus sacrilegii reatum incurrerit quod in Clericos vel monachos manus injecerit, anathemati subjaceat.*

REATUM] In regio Gratiani libro, Sangermanensi, & Victorino recentiore, tum etiam in Colbertino, legitur, *sacrilegij vitium incurrerit.* Antiquus Victorinus habet: *Si quis suadente diabolo in Clericum vel monachum &c.* Prima editio Moguntina: *sacrilegij crimen incurrerit.* Veneta: *vitium vel crimen incurrerit.* Admonitio fuit veteris librarii; ut solebant antiquitus duas interdum ejusdem loci varias lectiones simul referre in contextu orationis, lectori arbitrium relinquentes eligendi quam mallet. Quod ita interdum eveniebat. Literarum studiosi cum legerent librum aliquem, & in eo reperirent lectionem, quae ipsis non satis sana videbatur, nihil mutabant, sed tamen in margine vel supra lineam apponebant lectionem quam putabant esse praeferendam. Post hos librarii qui codices illos describebant, cum putarent omnia describenda esse, etiam varias illas lectiones uno tenore describebant in contextu. Hic est fons plurimorum erratorum in antiquis

quis libris. Adferri possent multa exempla hujus moris. Sufficiet tamen unicum exemplum prioris usus ex antiquissimo codice manuscripto monasterii Corbeiensis. In fine commonitorii Vincentii Lirinensis vulgo legitur *immoriantur*. At in codice Corbeiensi scriptum est *immorentur* , & in margine *vel immoriantur*. Exemplum emendationis positae supra lineam habetur in libro septimo epistolarum sancti Gregorii epist. 64. in qua agitur de caussa Primatis Byzaceni. In vetustissimo itaque codice regio scriptum est: *Bizacenus primus fuerat accusatus.* Qui postea libro illo usus est, super voce *primus* addidit *vel primas*. Rursum infra legitur : *Nunc autem iisdem prima.* Heic rursum super voce *prima* repositum est ab eadem manu *vel primas*. Iam si quis hos codices descripsisset , facile erat utramque lectionem reponere in contextu. Itaque ut ad id redeamus unde digressi sumus, quod heic apud Gratianum in editione Veneta legitur *vitium vel crimen incurrerit*, ex more librariorum factum est. Eruditorum deinde est expendere quaenam duarum lectionum praeferenda sit. Alterutram ergo istarum retinere debuerant Correctores Romani. Dabant enim collectionem Gratiani, non vero decreta Innocentii secundi.

Caput istud in omnibus Gratiani codicibus manuscriptis & editis inscribitur Ioanni Episcopo Viennensi; nisi quod in vetere Victorino legitur simpliciter : *Idem Iohanni Episcopo.* Ivo parte 16. Decreti cap. 77. legit *Vivanensi.* Certum est nullum aevo Gelasii primi Episcopum Viennae fuisse Iohannem. Nondum vero instituta cathedra episcopalis erat apud Iuvavum sive Saltxburgum. Itaque mutanda necessario est inscriptio istius capitis. — 17.q.4.c.33. Vxor.

Palea ista non habetur in aliquot vetustis Gratiani exemplaribus, neque in prima editione Moguntina. Exstat tamen in antiquo codice Victorino, & in antiqua editione Veneta. — 17. q.4.c.42. Hanc ergo.

Capitis istius haec inscriptio est in omnibus antiquis Gratiani codicibus & editionibus : *Item Innocentius secundus.* Correctores Romani addiderunt : *in Concilio Romæ habito c. 26. & 27.* Non exstat autem — 18. q.2. c.21. Perniciosam.

tem in Concilio Claromontano Innocentii secundi.

19. q. 1. c. 1. Clerici. MELIOR. VITAM] Contra Innocentius primus in epistola ad Victricium dixit clericatum esse meliorem gradum comparatione vitae monasticae. Quod etiam sensisse Hieronymum facile colligi potest ex epistola ad Rusticum. Vide Notas ad Lupum Ferrariensem pag. 381. & 501.

19. q. 2. c. 2. Duæ sunt. In antiquis Gratiani exemplaribus & in prima editione Moguntina legitur : *Vnde Vrbanus Papa in Capitulo sancti Ruffi.* Legendum : *Vnde Vrbanus Papa II. Capitulo sancti Ruffi.* Citat finem istius capitis Stephanus Tornacensis in epistola prima. Viri clarissimi Sammarthani fratres ediderunt epistolam ejusdem Vrbani ad Arberium Abbatem & Capitulum sancti Ruffi, sed multum decurtatam, in qua fortassis exstabat decretum istud. Data est ea Tricastri anno MXCVI. XIII. Kalend. Octobris.

19. q. 3. c. 1. Nullus Abbas. Et hoc quoque caput ex Concilio Eduensi refert Stephanus Tornacensis in epistola mox laudata, iisdem omnino verbis; nisi quod verbum *trahendo* apud illum deest, fortassis per incuriam editoris. Videtur autem hoc caput esse breviarium tantum canonis Eduensis, cum in veteri collectione quae Anselmo Lucensi tribuitur ista legantur sub finem libri septimi in codice Barberino : *Ex Concilio Eduensi, cui præfuit Hugo Densis Episcopus Romanæ Ecclesiæ Legatus. Clerici communem & canonicam vitam professi in nullo monasterio cucullis induantur, vel in aliis Ecclesiis recipiantur , quandiu vigor canonicus in suis locis persliterit, nisi petantur & concedantur a Prælatis vel ad regimen animarum vel ad institutionem regularium disciplinarum. Quod si aliter præsumptum , ad Ecclesias suas omnimodis revocentur. Non enim canonicus ordo monastico ordine in aliquo inferior perhibetur.* Ceterum nos alibi, Deo dante, plura dicemus de hoc Eduensis Concilio, edituri etiam Hugonis Diensis Episcopi tractoriam ad Archiepiscopum Turonensem, qua eum suffraganeosque ejus evocat ad synodum in Augustodunensi civitate celebrandam IV. Idus Septembris.

19. q. 3. c. 2. Mandamus. Refert rursum hoc caput Stephanus Tornacensis in

in eadem epistola primi. Vide Innocentium III. lib. 13. epist. 4.

Monach. effic.] Vir illustrissimus Franciscus Bosquetus Episcopus Monspeliensis ad epistolam illam Innocentii III. quam mox laudavimus, adnotat heic apud Gratianum legi in codice manuscripto Collegii Fuxensis, *monachus efficiatur sine licentia sui Abbatis.* Verum postrema illa verba valde sapiunt glossema imperiti hominis, & non sunt omnino hujus loci. Certe non exstant in antiquis Gratiani libris & editionibus.

In omnibus antiquis Gratiani exemplaribus, & in prima editione Moguntina, tum etiam apud Ivonem parte 6. Decreti cap. 411. legitur: *Abbati sancti Ruffi* vel *Rufi.* Sola vetus editio Veneta habet *Rufini.* Male. Apud Stephanum Tornacensem in eadem epistola caput istud nullam habet inscriptionem. Illud obiter monendum, verba illa, *ad hæc impetrata venia, salva reverentia majorum & gratia*, quae Italico charactere edita sunt apud Stephanum, tanquam e constitutione Vrbani secundi, non esse tamen Vrbani, sed Stephani Tornacensis, adeoque alio charactere scribenda esse. 19. q. 3. c. 3. Statuimus.

Sine patris] Ita legit Stephanus Tornacensis, qui sua accepisse videtur ex Gratiano. In aliquot vetustis legitur, *sine patris & totius congregationis.* Quod melius est. Nam & apud Ivonem habetur, *sine Abbatis totiusque congregationis.* In antiqua tamen collectione Rivipullensi deest conjunctio, *sine Abbatis totius congregationis.* Sed lemma capiti appositum in eodem codice est istiusmodi: *Quod nulli Canonico citra licentiam Abbatis & Capituli a claustro discedere liceat.* Vide infra 20. q. 4. cap. 3.

Sine comm. Lit. caut.] Hanc formam postea servaverunt Romani Pontifices in privilegiis quae concesserunt monasteriis. Obvia sunt istarum rerum innumera fere exempla. Sufficiet unicum ex bulla Lucii III. pro monasterio Montis sancti Quintini, quae edita est a clarissimo viro Luca Dacherio in Notis ad Guibertum pag. 620. *Prohibemus insuper ut nulli fratrum vestrorum, post factam in eodem*

loco professionem, nisi arctioris religionis obtentu, sine Abbatis sui licentia fas sit de eodem loco discedere. Discedentem vero absque communium literarum cautione nullus audeat retinere.

20. q. 1. c. 2. Addidistis. Male omnino Gratianus hoc caput tribuit Gregorio primo, cum sit Gregorii tertii. Vide porro quae de hoc argumento dicta a nobis sunt in Notis ad Salvianum pag. 420. secundae editionis.

20. q. 1. c. 4. Monachum. Canon est quadragesimus nonus Concilii Toletani quarti in editione Loaisae. Habitum autem fuit aera DCLXXI. Constitutionem porro istam edicto suo postea renovavit Chindasuintus Rex, quod exstat in libro tertio legis Vvisigothorum tit. 5. cap. 3.

21. q. 1. c. 3. Qui plures. Verum est istam constitutionem Leoni quarto tribui in vetustis Gratiani libris. Sed tamen ego puto dubitari posse an vere sit Leonis quarti. De negotio porro de quo heic agitur vide Cujacium ad titulum Decretalium de praebendis & dignitatibus cap. 28.

21. q. 2. c. 4. Sicut. Caput istud apud Reginonem lib. 1. cap. 243. refertur ex Concilio, ut arbitror, Remensi; unde acceperunt Burchardus, Ivo, & Gratianus. Vide Notas ad Lupum Ferrariensem pag. 371.

21. q. 2. c. 5. Præcipimus. Haec olim erat inscriptio istius capitis apud Gratianum: *Vnde Innocentius secundus.* Correctores Romani addiderunt: *in synodo Romana c.* 10. Recte, ut opinor; tametsi id adnotare debuerant in margine, non vero reponere in contextu Gratiani.

21. q. 4. c. 3. Episcopi. VELATO CAPITE] Argumentum heic sumit Zacharias ex capite undecimo prioris epistolae beati Pauli Apostoli Ad Corinthios, ubi deturpare caput suum dicitur mulier orans non velato capite. Vide quae nos infra adnotamus 33. q. 5. cap. 19.

22. q. 1. c. 12. Habemus. Apud Reginonem lib. 2. cap. 311. haec tantum habentur in fronte istius capitis; *Ex Cap.* id est, ex Capitulis Caroli & Ludovici. Burchardus lib. 12. cap. 2. *Ex dictis Hieronymi Presbyteri.* Nolebat enim, uti jam frequenter observavimus, uti auctoritate Capitularium Regum nostrorum. Hinc ergo facilis est emendatio Gratiani.

22. q. 1. c. 17. Predicandum. Ex eodem fortasse fonte orta est falsa inscriptio istius capitis, quod a Burchardo lib. 12. cap. 14. tribui-

buitur Eutychiano Papae, cum sit Theodulfi Aurelianensis Episcopi, ut recte monent Correctores Romani. Displicebat enim fortassis homini Germano sive Saxoni apellatio Capitulorum Gallicanorum, ideoque omnia Capitula Regum & Episcoporum nostrorum repudiabat. De decretis porro Eutychiano tributis plura dicta a nobis sunt in Notis ad Reginonem pag. 579.

Burchardus lib. 12. cap. 25. citat *ex Concilio Hibernensi cap.* 1. Male apud Stevartium in excerptis e Burchardo pag. 690. *Nivernensi.* Inventum est autem nuper hoc caput in antiquissima collectione canonum Hibernensium, unde editum est in tomo nono Spicilegii Dacheriani pag. 23. Ivo parte 12 Decreti cap. 80. & Gratianus referunt *ex Concilio Elibertano cap.* 1. 22. q. 4. c. 17. Diffinitio.

In omnibus antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus, apud Reginonem lib. 2. cap. 331. Burchardum lib. 12. cap. 5. in codice Talonii, & Ivonem parte 12. Decreti cap. 62. legitur: *Qui perjurat se &c.* Atque ita semper in antiquis libris Capitularium, ubicunque perjurii mentio est. 22. q. 5. c. 2. Qui pejerat.

Certum est clausulam illam, *sicut Gunebodigni faciunt*, additam Gratiano fuisse a Correctoribus Romanis. Non nego quin ea exstet in Capitulari Aquisgranensi, quod est fons istius capitis. Verum cum non habeatur in antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus, addenda illa non erat in contextu orationis, sed in Notis aut in margine. Sane cum a Gratiano, sive potius ab Ivone, ex quo Gratianus descripsit, caput istud citetur ex libro primo Capitularium, manifestum est ignotam Ivoni & Gratiano fuisse eam clausulam, quia non exstat in antiquis libris Ansegisi, quibus addita est a Ioanne Tilio ex constitutionibus, ut puto, Caroli magni editis a Vito Amerbachio. Illud admonere heic debeo, memoriae lapsu factum esse nuper ut in Notis ad Reginonem pag. 590. scripserim eam clausulam exstare in veteri codice MS. Capitularium monasterii Rivipullensis. Memoriae lapsus fuit, ut dixi. Non animadvertebam enim adnotatum a me esse in libro meo 22. q. 5. c. 14. Parvuli.

edito deesse in codice Rivipullensi x x x i. capita libri primi Capitularium, nimirum a capite x x v i i. usque ad l x v i. Gunebodignos porro diximus ad Reginonem pag. 590. eos esse qui Gundobada lege vivebant.

22. q. 5. c. 16. Honestum. Duae antiquitus fuere istius capitis lectiones. Antiqua, quae sola vera est, quaeque exstat in omnibus libris manuscriptis Capitularium, excepto Camberonensi, habet: *in sanctis habet jurare.* Quod Gallice diceremus: *Qui a à jurer.* Hanc lectionem secutus est Ivo Carnotensis in parte 12. Decreti cap. 33. At in capite 69. ubi idem caput describit ex Burchardo, legit *audet* pro *habet*. Quae lectio valde mala est. Eam tamen exhibent, ut dixi, vetus Capitularium liber monasterii Camberonensis, Regino lib. 2. cap. 312. Burchardus lib. 12. cap. 12. & Gratianus. Burchardus porro hanc constitutionem pro sua audacia tribuit Papae Cornelio, quia nolebat eam laudare ex libris Capitularium. Burchardum secuti sunt Ivo & Gratianus. Praeceptum Caroli Calvi pro Ecclesia Cameracensi editum ab Auberto Miraeo in Notitia Ecclesiarum Belgii cap. 37. *excepto dumtaxat stipite quo Comitis industria, mallo accersito, justitiam Dei & Regis regaliter habet exhibere.*

23. q. 4. c. 17. [illegible] Caput istud inventum non est apud Augustinum, sed apud auctorem glossae ordinariae, ut monent Correctores Romani. Vide porro quae nos de hoc argumento diximus in Notis ad Agobardum pag. 43.

23. q. 4. c. 30. Guilisarius. GUILISARIUS] Ita omnino libri veteres & editiones Gratiani. Vnus Anselmus Lucensis, seu is qui collectionem quae Anselmi esse dicitur composuit, in optimo codice MS. sancti Germani Parisiensis & in Barberino habet *Vilisarius*, quod propius accedit ad *Belisarius*. Anselmo antiquior Anastasius Bibliothecarius in vita Silverii fere semper scribit Vilisarium, rarissime Belisarium, non solum in editionibus, sed etiam in vetustissimo codice MS. Bibliothecae Colbertinae. Ex Belisario itaque factus est Vilisarius, ex Vilisario Guilisarius. Idem Anselmus utrobique habet *palatium Pincis* pro eo quod Gratianus in vetustis codicibus & editionibus con-

stan

ſtanter habet *palatium Principis.* Pinciani palatii mentio eſt apud Anaſtaſium in vita Silverii. Quamquam non eſt magnum operae pretium de re iſta certare, cum manifeſtum ſit caput iſtud ſumptum eſſe ex ſuppoſititia Silverii Papae epiſtola, quam illuſtriſſimus Cardinalis Baronius repudiavit ut falſam.

Sumptum eſt hoc caput ex Concilio Bracharenſi primo. Citatur etiam ab Halitgario lib. 4. cap. 6. Reginone lib. 2. cap. 92. Burchardo lib. 19. cap. 130. & in Additione IV. Capitularium cap. 60. Vide etiam lib. 6. Capitularium cap. 70. & lib. 7. cap. 344. 23. q. 5. c. 12. Placuit.

Ivo parte 10. Decreti cap. 54. & vetus liber Claudii Puteani paulo aliter hoc caput referunt quam exſtat apud Gratianum. In veteribus Gratiani libris & editionibus inſcribitur Gotifredo vel Godefrido Epiſcopo Lucano. De ſenſu autem iſtius capitis videndus omnino Marca in libro quarto de concordia cap. 14. §. 3. 23. q. 5. c. 47. Excommunicatorum.

Caput iſtud non reperitur in regio Gratiani codice, neque in Sangermanenſi, neque in antiquo Victorino. Habetur tamen in recentiore Victorino & in Colbertino, tum etiam in antiquis editionibus, ubi refertur ex Concilio Guarmacienſi ſeu Vvormacienſi, ubi hodie legitur. Attamen obſervandum heic eſt primum ejus auctorem eſſe Carolum Magnum, ex cujus Capitularibus citatur a Reginone lib. 1. cap. 24. Vide porro quae nos illic adnotavimus pag. 545. Vide etiam Antonium Auguſtinum in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 3. tit. 34. cap. 1. 23. q. 8. c. 25. Sancitum.

Caput eſt 18. Concilii Lateranenſis ab Innocentio ſecundo celebrati, ut adnotant Correctores Romani. Repertum etiam eſt in fine Concilii, quod idem Pontifex habuit apud Clarummontem in initiis ſui pontificatus. Haec ibi diverſa ſunt a vulgatis canonibus ſynodi Lateranenſis. *omnimodis laborandum. ignes appoſuerit. Et ſi in hoc mortuus fuerit.* 23. q. 8. c. 32. Peſſimam.

IN HISPANIA] nimirum in ſervitio Dei, ut loquitur canon, hoc eſt, pugnando adverſum Sarracenos, qui tum Hiſpaniae incubabant, adverſus quos propterea inſtitutum erat bellum ſacrum. Hiſpani-

nicum enim illud iter non erat ſimplex peregrinatio religionis ergo, ut diximus in Notis ad Concilium Lateranenſe Calliſti ſecundi.

24. q. 1. c. 4. Audivimus. Certum eſt inſcriptionem iſtius capitis corruptam eſſe in omnibus Gratiani exemplaribus manuſcriptis & editis. Recte autem, ut opinor, apud Ivonem parte 14. Decreti cap. 57. legitur: *Guillelmo Marcioni.* In Pannormiae editionibus lib. 5. cap. 135. legitur ut apud Gratianum: *Alexander II. Valeriano Epiſcopo & martyri.* Pro quo in optimo Pannormiae codice Victorino habetur, *Vvillermo Martinioni.* Quaerendum itaque deinceps erit quis fuerit ille Marchio Vvillermus.

24. q. 1. c. 5. Manet. Hoc caput mirifice, ut ſolet, illuſtrat illuſtriſſimus Archiepiſcopus Pariſienſis Petrus de Marca in libro quarto de concordia cap. 6. §. 3. & cap. 8. §. 7.

24. q. 2. c. 1. De communione. Olim duae fuere iſtius capitis diverſae editiones. Vna, quae ſola bona eſt, habuit *remedium non differretur.* Altera, quae bona non eſt, negationem adjectam non habet. Illam tamen, praeter auctores a nobis alibi laudatos, ſequitur vetus canonum collector editus in tomo undecimo Spicilegii Dacheriani lib. 2. cap. 65. itemque Hincmarus in opuſculo LV. capitulorum cap. 24. Vide Notas ad Reginonem pag. 557.

24. q. 3. c. 18. Ecce autem. In omnibus antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus, itemque apud Democharem & Contium, haec tantum habentur in titulo: *Item Proſper.* Correctores Romani addiderunt: *libro ſecundo de vita contemplativa c. 7.* Certum eſt tributos olim Proſpero fuiſſe libros tres de vita contemplativa, qui inter ejus opera edi ſolent, ejuſque nomine a Gratiano paſſim & ab aliis citari ſolent. Verum recte obſervatum eſt ab eruditiſſimo viro Iacobo Sirmondo in tomo ſecundo Conciliorum Galliae pag. 683. illos non eſſe Proſperi, ſed Iuliani Pomerii Abbatis Arelatenſis. Vide infra diſt. 1. de poenit. cap. 31. *Porro illi.*

24. q. 3. c. 22. Quiſquis. Burchardi editiones lib. 10. cap. 65. referunt hoc caput ex Concilio Tungrenſi, in codice autem Talonico ex Targrenſi Concilio. Ivo parte 13. Decreti cap. 65.

65. ex Concilio Tungrensi, ut apud Burchardum editum.

CHRISTUM DOMINI] id est, Episcopum, ut statim dicitur. Res postulare videtur ut heic, captata occasione, explicem locum quendam sancti Hilarii, quod in ejus interpretatione lapsus esse videatur vir eruditissimus. Verba Hilarii sunt ex libro contra Constantinum Augustum jam vita defunctum: *Quot tu deinde in Ecclesiam Tolosanam exercuisti furores? Clerici fustibus cæsi, Diacones plumbo elisi, & in ipsum, ut sanctissimi mecum intelligunt, in ipsum Christum manus missæ.* Heic vir doctissimus per Christum intelligit imaginem crucifixi, cum de Rhodanio Tolosano Episcopo intelligi debeat hic locus, qui propterea missus est in exilium quod Arrianis esset contrarius, ut omnes norunt paulo versati in historia illorum temporum.

Correctores Romani non indicaverunt fontem istius capitis, quod sumptum est ex Concilio Lateranensi Callisti secundi. 24. q. 3. c. 23. Si quis.

Inscriptio istius capitis haec est: *Item Vrbanus Papa.* Antonius Augustinus in dialogo quinto libri posterioris scribit vidisse se veterem codicem, in quo caput illud adscriptum erat Vrbano secundo. Ego puto esse canonem Concilii Claromontani, cujus epitome a nobis olim edita est cum aliquot canonibus ejusdem synodi. In epitome illa, quae continet velut narrationem quandam rerum in hac synodo gestarum, ista leguntur in capite octavo: *Item etiam expeditio facta est & constituta est equitum & peditum ad Hierusalem & alias Asiæ Ecclesias a Sarracenorum potestate eruendas. Et in eorum bonis usque ad reditum pax continua promulgata.* Nisi forsitan tuitio ista personarum ecclesiasticarum & peregrinorum distinguatur a tuitione quae concessa est euntibus ad bellum sacrum. 24. q. 3. c. 24. Paternarum.

In decretis Nicolai secundi, quae nondum in lucem prodierunt, haec leguntur in ipso statim initio: *Vt pax & tregua Domini a fidelibus Christianis reperta & laudata, sicut scriptura habentur, ita firmiter teneantur. Infractores vero anathemate feriantur.* Hinc ergo patet caput istud esse Nicolai secundi. Et vero 24. q. 3. c. 25. Illi qui.

non posse esse alterius Nicolai hinc manifestissime colligitur, quod illic agatur de tregua & pace, quae istius tantum Nicolai seculo reperta est, Nicolai primi aevo audita nondum fuerat.

24. q. 3. c. 39. Quidam. Enumerat in hoc capite Gratianus antiquas haereticorum sectas, Isidorum, ut ipse fatetur, describens. In nonnullis porro paragraphis Graece hodie leguntur aliqua vocabula, quae in antiquis Gratiani exemplaribus Latine scripta sunt. Primus omnium Demochares Graecos characteres miscuit cum Latinis Gratiani. Ioannes deinde Quintinus, cum hunc catalogum ex Gratiano descriptum ederet, tum Contius, denique Correctores Romani, Demochari quam Gratiano similes se esse maluerunt. Ego vero, qui omnino puto Gratianum ne summos quidem Graecae linguae apices novisse, censeo retinendam fuisse Latinitatem Gratiani, id est, nihil apud illum emendandum, nisi ex fide veterum Gratiani exemplarium, naevos quin etiam erroresque viri retinendos in editione emendatissima.

25. q. 1. c. 7. Contra. Mirum non est Correctores Romanos non invenisse epistolam, ex qua sumptum est hoc caput. Nondum enim exierat in lucem. Eam postea edidit illustrissimus Cardinalis Baronius, & post eum Sirmondus in tomo primo Conciliorum Galliae. Incipit autem: *Multa contra veterem formam &c.*

26. q. 5. c. 5. Si quis Episc. Sumptum est istud ex Concilio Toletano quarto. Sed multo melius editus est hic canon apud Reginonem lib. 2. cap. 352.

26. q. 5. c. 12. Episcopi. Exstat apud Reginonem lib. 2. cap. 364. absque inscriptione. Burchardus lib. 10. cap. 1. primus illud tribuit Concilio Ancyrano, prorsus male. Vide Antonium Augustinum in dialogo 14. libri prioris & Notas nostras ad Reginonem pag. 592.

27. q. 1. c. 4. Nec aliqua. Codices regius, Sangermanensis, recentior Victorinus, & antiqua editio Veneta sic habent in fronte istius capitis. *Item Ciprianus ad Pomponium de virginitate.* Antiquus Victorinus, *ad Pompinum.* Prima editio Moguntina, *ad Pompinium.* Male. Sed omnium pessime Colbertinus: *Item Ciprianus ad populum.* Recte alii, *ad Pomponium.* Epistola est sexagesima

ſima ſecunda Cypriani. Porro Democħares & Contius in inſcriptione iſtius capitis retinuerunt *de virginitate*, & in margine admonuerunt legendum eſſe *de virginibus*. Eam emendationem Romani Correctores repoſuerunt in contextu Gratiani.

MANUS OBSTETRICUM] Rigaltius in obſervatione ad hunc Cypriani locum: *Turpe negotium. & nimium curioſis digitis, inter obſtetricum manus virginitas occiditur.* Vide Cujacium ad titulum Decretalium de frigidis & maleficiatis cap. 6. *Fraternitatis*.

ZELI DOLOREM] Ita in omnibus antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus, & in aliquot etiam Cypriani editionibus. Rigaltius tamen, fretus auctoritate codicis Veronenſis, maluit *zeli livorem*, itaque repoſuit in ſua editione.

Hujus capitis, prout legitur apud Burchardum & Gratianum, fons & origo eſt Regino lib. 2. cap. 164. ut oſtendimus in praefatione noſtra ad Reginonem cap. 17. 27. q. 1. c. 15. Impudicas.

ABRUPTUM] Certum eſt hanc emendationem eſſe optimam, & ita etiam legi apud Burchardum lib. 8. cap. 29. in editionibus. Attamen in codice Talonii legitur *arbitrium*. Hinc ergo ſumpſit Gratianus, apud quem conſtanter in omnibus antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus ante Romanam legitur *arbitrium*. Vnde colligi certo debet ita omnino ſcripſiſſe Gratianum, neque mutari debuiſſe.

Iſtud caput Gratianus accepiſſe videtur ex Reginone; cum non reperiatur apud ceteros collectores Gratiano antiquiores. Apud Reginonem porro lib. 2. cap. 165. refertur *ex epiſtola Gregorij Papæ*. Hinc Gratianus ſimpliciter: *Item Gregorius*. Putavit Democħares inveniſſe ſe hunc locum in epiſtola nona libri octavi ſancti Gregorii ad Marianum ſive Marinianum. Verum recte monuerunt Correctores Romani caput hoc vel ex alia epiſtola acceptum eſſe, vel in eo multa eſſe immutata. Solet autem aliquoties Regino abbreviare veterum loca quae ab eo referuntur. 27. q. 1. c. 25. Pervenit.

Caput iſtud non exſtat in codice Sangermanenſi, neque in Colbertino, neque demum in Victorino vetere, 27. q. 1. c. 38. Viduæ ſi.

re. In regio autem, ubi exſtat, hanc habet inſcriptionem: *Item ex Concilio Toletano* III. *capitulo* X.

27. q. 2. c. 4. Omnis. Vide Antonium Auguſtinum in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 5. tit. 37. cap. 1.

27. q. 2. c. 13. Additur. Iſtud quoque caput accepiſſe videtur Gratianus ex Reginone, apud quem exſtat lib. 2. cap. 107. ſub finem.

27. q. 2. c. 18. Lex divinæ. Vide Antonium Auguſtinum in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 4. tit. 2. cap. 1.

27. q. 2. c. 20. Multorum. Iungendum eſt iſtud caput cum capite primo diſtinctionis 31. *Ante triennium.* Abrogat autem Gregorius Pelagii deceſſoris ſui conſtitutionem de uxoribus Subdiaconorum. Vnde collegit Eraſmus in caput ſeptimum epiſtolae prioris ad Corinthios Pelagium & Gregorium Romanos Pontifices diverſa & invicem pugnantia ſtatuiſſe de hypodiaconorum abſtinentia ab uxoribus.

27. q. 2. c. 21. Agathoſa. In prima appendice Reginonis cap. 51. refertur *ex reg. par.* 1. *cap.* 180. *ad Adrium Notarium Panormi.* Apud Burchardum lib. 9. cap. 48. *ex reg. Greg. ad Adrium Notarium cap.* 80. Sed in codice Talonii legitur: *Ex reg. Gg. ad Adrianum Notarium cap.* LXXX.

27. q. 2. c. 26. Scripſit. Caput iſtud a Reginone lib. 2. cap. 113. refertur paulo aliter quam heic habetur expreſſum. Ex Reginone deſcripſit Burchardus lib. 9. cap. 49.

27. q. 2. c. 29. Quod autem. Burchardus lib. 9. cap. 40. & poſt eum Ivo parte 8. Decreti cap. 178. citant ex epiſtola Gregorii ad Ioannem Ravennatem Epiſcopum. Neſcio autem quo modo factum ſit ut Correctores Romani in hoc loco admonuerint in Pannormia exprimi nomen Gregorii junioris. Nam in duabus Pannormiae editionibus Baſileenſi & Lovanienſi, in loco a Correctoribus adnotato, id eſt, lib. 6. cap. 115. ita omnino inſcriptum eſt hoc caput: *Exempla Gregorij ad Iohannem Ravennatem Epiſcopum.* In Victorino vero Pannormiae codice: *Ex epiſtola Gregorij ad Iohannem Ravennatem Epiſcopum.* Fieri poteſt ut decepti illi fuerint inſcriptione capitis 78. octavae partis decreti ejuſdem Ivonis, quae ita habet: *Gregorius junior Bonifacio Epiſcopo. Quod propoſuiſti &c.* Gratianus heic retulit ex epi-

epiſtola Gregorii ad Venerium Epiſcopum Calaritanum. Vtrique male. Eſt enim ex epiſtola Rhabani ad Heribaldum Epiſcopum Autiſſiodorenſem, ut oſtendimus nuper in capite undecimo praefationis noſtrae ad eandem epiſtolam. Ex epiſtola porro illa citat Regino lib. 2. cap. 242. Vide infra 33. q. 1. c. 1. *Quod autem.*

Regino lib. 2. cap. 215. refert hoc caput *ex Concilio ad Vermeriam temporibus Pippini*, in quo inventum eſt. Mos autem fuit Burchardo mutare utplurimum inſcriptiones capitum quae deſcripſit ex Reginone. Itaque lib. 17. cap. 3. iſtud retulit *ex Concilio Aurelianenſi cap.* 6. in editis, *cap.* VIII. in codice Talonico. Burchardum ſecuti ſunt, ut ſolent, Ivo & Gratianus. 27. *q.* 2. *c.* 30. Qui dormierit.

Regino lib. 2. cap. 217. iſtud quoque caput refert ex Concilio apud Vermeriam temporibus Pippini, ubi hodie non exſtat, ſed in Compendienſi. Fieri poteſt ut canones horum Conciliorum in eodem libro deſcripti fuerint, ſic ut Vermerienſe, quod tempore prius erat, priore loco deſcriptum eſſet, Compendienſe ſequeretur: Reginonem vero non ſemper intentum fuiſſe ad diſtinctionem harum ſynodorum. Fieri etiam poteſt ut ea tempeſtate exſtarent canones multo plures Concilii Vermerienſis quam nunc exſtent, eos porro fortean dein repetitos in Compendienſi. Burchardus & poſt eum alii referunt ex Concilio Triburienſi. 27. *q.* 2. *c.* 32. Si quis ſponſam.

Regino lib. 2. cap. 156. laudat hunc locum ex libro primo Capitularium, ubi exſtat. Burchardus, cui Capitularium Regum noſtrorum auctoritas in faſtidium verſa erat, citavit ex Concilio Toletano, ubi non exſtat. Vide Notas Correctorum Romanorum. 27. *q.* 2. *c.* 34. Statutum eſt.

Vide Antonium Auguſtinum in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 4. tit. 4. cap. 1. 27. *q.* 2. *c.* 51. Duobus modis.

Caput hoc in omnibus antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus citatur *ex Concilio Vrbanenſi* vel *Vrbenenſi*. In veteri collectione canonum quae fuit Claudii Puteani, *ex Concilio Vrbenenſi* VI. Cum ergo haec conſtitutio reperiatur in canone ſexto Concilii Arvernenſis, mihi dubium non eſt quin hinc emendanda ſit inſcriptio iſtius capitis. 28. *q.* 1. *c.* 17. Si quis Iudaicae.

Ci-

28. q. 2. c. 2. Si infidelis. Citat hoc caput Innocentius III. lib. 2. epist. 50. ad Episcopum Ferrariensem, ex qua sumptum est caput *Quanto* de divortiis.

29. q. 2. c. 4. Si quis ingenuus. Regino lib. 2. cap. 119. citat etiam ex Concilio Vermeriensi, ubi exstat. Sed apud ipsum, uti nec in Concilio ipso, non exstat sequens clausula, quae videtur esse tantum interpretatio superioris partis. *Si autem ancillam eam scierat, & collaudaverat, prout legitimam eam habeat.* Solus Burchardus habet hanc clausulam. Vide Cujacium ad titulum Decretalium de divortiis cap. 1.

29. q. 2. c. 7. Perlatum. Refertur a Reginone lib. 2. cap. 203. ubi desunt hae duae voces, *quaesitum est*, quas Romani Corectores abesse scribunt a ceteris collectoribus praeter Magistrum sententiarum.

30. q. 1. c. 1. Pervenit. Vide Cujacium ad titulum Decretalium de cognatione spirituali cap. 4. *Maritum*.

30. q. 1. c. 2. Si quis filiast. Regino lib. 2. cap. 218. citat ex Concilio ad Vermeriam. In fine vero haec adduntur: *Similiter & mulier.*

30. q. 1. c. 5. De eo quod. Apud Reginonem lib. 2. cap. 196. hoc caput adscribitur Rhabano in epistola ad Heribaldum, unde sumptum esse & corruptum a Burchardo pluribus ostensum est in capite decimo praefationis nostrae ad eam epistolam.

30. q. 1. c. 7. Ad limina. In omnibus vetustis Gratiani exemplaribus & editionibus legitur *Limozinae* vel *Lemozinae*, nisi quod prima editio Moguntina habet *Lemovisine.* Vetus quoque codex monasterii Rivipullensis & Anselmus lib. 10. cap. 30. legunt *Lemozinae.* Citat hoc caput Stephanus Tornacensis in epistola quinta ex Gratiano, ut verisimile est. Ceterum Anselmus Lemovicensis Episcopus, ad quem scripta est epistola illa, synodum suam plenam habuit Lemovicas civitate anno DCCCXCVII. ordinationis suae anno XXVIII. ut patet ex charta edita a clarissimo viro Christophoro Iustello in probationibus historiae Vicecomitum Turennensium pag. 14. Vnde colligitur factum illum fuisse Episcopum anno DCCCLXIX. Sane in Chartulario Ecclesiae Lemovicensis exstat quaedam charta Frotarii Militis data anno DCCCLXXI. Indictione IV. regnante Ludovico Rege filio Caroli Regis

in Equitanorum regno anno v. in qua Anselmus Episcopus nominatur.

Epistolam Zachariae Romani Pontificis ad Theodorum Episcopum Ticinensem, cujus major pars heic & apud ceteros collectores habetur, nos edidimus integram in appendice actorum veterum, quae adjecta est post Notas ad Reginonem. 30. q. 3. c. 2. Pitacium.

Supra 1. q. 5. cap. 2. *Eos qui.* monuimus hanc epistolam vere scriptam videri ad Vitalem Presbyterum Brixiensem, tametsi nonnulli antiqui codices Brivensem vocent. 30. q. 3. c. 4. Super quibus.

Correctores Romani 30. q. 3. c. 5. adnotant epistolam Paschalis secundi, ex qua sumptum est hoc caput, haberi integram in collectione Anselmi Lucensis lib. 10. cap. 34. Quod verum est. Nam exstat in codice Barberino. Sed deest in libro vetere monasterii sancti Germani de Pratis. Vide Cujacium ad titulum Decretalium de cognatione spirituali cap. 4. *Maritum.* 30. q. 4. c. 5. Post uxoris.

Sumptum est hoc caput ex eadem Vrbani secundi epistola, ex qua diximus sumpta esse caput *Eos qui.* 1. q. 5. c. 2. & caput *Super quibus* 30. q. 3. c. 4. 30. q. 4. c. 6. Quod autem.

Refertur hic canon a Reginone lib. 2. cap. 153. Vide porro quae ad explicationem ejus nos illic diximus pag. 585. & 657. 30. q. 5. c. 5. Sponsus.

PARANYMPHIS] Paranymphi sunt (ut ait Cujacius ad titulum Decretalium de clandestina desponsatione) qui adsident novae nuptae, donec eam sacerdoti benedicendam obtulerint, & deduxerint in domum viri. Quae tamen omnia si non intervenerint, non ideo matrimonium ullum vitium incurrit.

Correctores Romani adnotant apud Augustinum, unde sumptum est hoc caput, legi: *fieri verum connubium non potest.* Atque hanc lectionem adversus Gratianum confirmat Cujacius ad titulum Decretalium de eo qui duxit in matrimonium quam polluit per adulterium cap. 1. 31. q. 1. c. 2. Denique.

Capitis istius inscriptio in codice Sangermanensi haec est: *Vnde in Concilio apud Alpheum habito Rege statutum est cap.* VI. In regio & in recentiore Victorino: *Vnde in Concilio apud Alpheum habito præsente Corrado Rege statutum est capitulo* VI. In Victorino ve- 31. q. 1. c. 3. Illud vero.

vetere: *Vnde in Conciliis apud Alpheum habitis præs. R. Corrado statutum est cap.* VI. In Colbertino: *Vnde in Conciliis apud Alfeuum habitis præs. Corrado Rege statutum est cap.* VII. Prima editio Moguntina: *Vnde in Conciliis apud Alphenum habitis præsente Conrado statutum est cap.* VI. Veneta: *Vnde in Concilio apud Alphesum habito præsente Rege Corrado statutum est capitulo* VI. Burchardus lib. 9. c. 34. in codice Dionysii Talonii: *Ex Concilio apud Altheum habito præsente Kuonrado Rege cap.* V. Ita etiam Ivo parte 8. Decreti cap. 211. & in Pannormia lib. 7. cap. 10. In veteri tamen collectione canonum MS. in bibliotheca regia hoc decretum tribuitur Concilio Augustidunensi.

NOLUMUS ENIM] Hanc regulam postea in usum miserunt Romani Pontifices Hadrianus IV. & Alexander III. in caussa Gaufredi Comitis Ruscinonensis, qui adulteram pertinaciter retinebat, uti adnotatum a nobis est in appendice synopsis Conciliorum R. P. Philippi Labbei pag. 383.

31. *q.* 1. *c.* 4. Relatum.

Regino lib. 2. cap. 237. caput istud simpliciter retulit ex Concilio Triburiensi. Adnotant vero Correctores Romani sententiam hujus capituli haberi in canone quadragesimo ejusdem Concilii, sed cum Burchardus hoc citet ex capite tertio, videri alterius esse quod desideratur. Non animadverterunt viri doctissimi magnam in hoc fuisse audaciam Burchardi, qui & capitum inscriptiones persaepe propria temeritate mutavit, & numeros de suo addidit. Nam quod ad caput istud spectat, manifestum est descriptum a Burchardo fuisse ex Reginone, qui canonem Triburiensem, ut solet, in compendium redegit.

31. *q.* 1. *c.* 6. Si qua mulier.

Haec palea non habetur in antiquis Gratiani exemplaribus regio, vetere Victorino, & Colbertino. Exstat tamen in Sangermanensi cum hoc titulo: *Item ex Concilio apud Vermerias.* In recentiore Victorino: *Item ex Concilio Elibertano apud Vermerias.* Quo etiam modo legitur in antiqua editione Veneta, tum etiam apud Democharem & Contium, qui in margine adnotavit caput istud deesse in veteri codice. In prima editione Moguntina haec tantum habentur: *Ex Concilio*

cilio Elibertano. Vide Reginonem lib. 2. cap. 118. & Antonium Augustinum in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 4. tit. 20. cap. 1. Adnotavit in hoc loco Antonius Augustinus caput istud alicubi peti ex Concilio apud Vermerias, alibi vero sumptum dici ex Concilio apud Vvarmaciam vel Vvormaciam. Cujacius vero ad titulum Decretalium de divortiis cap. 1. volens tollere difficultatem quae heic remorari posset lectores istarum rerum curiosos, admonuit nihil referre Vermeriam scribas an Vvormatiam; utroque enim nomine eundem locum significari. Praestat autem ponere ipsa ejus verba: *Et ut hoc admoneam, quo cœcutiunt multi, nihil refert Vermeriam scribas an Vormatiam. Vtroque nomine Vangionum civitas cognominatur, ubi & Pippinum habuisse Concilium fere omnes historici narrant.* Verum est Vvormatiam esse civitatem Vangionum, in Germania superiori, vulgo hodie *Vvorms.* At Vermeria, sive Vermeriacum, fuit palatium regium in Gallia, haud procul Compendio, in dioecesi Suessionensi. Hodie locus ille vocatur *Verberie* & contractius *Verberi.* Itaque magnum discrimen est inter haec duo nomina, immensum spatium inter haec duo loca.

In omnibus Gratiani exemplaribus manuscriptis & editis, etiam apud Democharem, Contium, & Correctores Romanos, haec tantum habentur in titulo istius capitis: *Item judicium Vrbani Papæ.* Ivo parte 8. Decreti cap. 23. & in Pannormia lib. 6. cap. 108. addit: *de filia Iordani Principis.* Quo etiam modo legitur iu veteri canonum collectione MS. in bibliotheca regia. 31. q. 2. c. 1. Si verum.

RODELI] Apud Ivonem & in veteri illa collectione bibliothecae regiae scriptum diserte est *Ridelli.* quae est vera lectio. Notissimum per eas tempestates nomen in Gallia Narbonensi.

OSTENDITUR] Ibidem utrobique legitur *ostendetur.* quod melius est.

In libris Gratiani regio & Sangermanensi, tum etiam in prima editione Moguntina, legitur: *Item Sanctio Regi Aragonum.* Alii codices manuscripti & editio Veneta, *Sacrato* vel *Sacratio.* Ivo parte 8. Decre- 31. q. 2. c. 3. De neptis.

cre-

creti cap. 24. *Satino.* In Pannormia edita Lovanii lib. 6. cap. 109. *Item Sanctio Regi Aragonum.* In editione Sebastiani Brant: *Item Sacratio Regi Aragonum.* In Victorino vero Pannormiae codice: *Vrbis Sancio Aragonum.* Refert hoc caput Hildebertus in epistola 42. sed absque titulo. Recte in libro Caesaraugustano, ut admonet Antonius Augustinus in dialogo quinto libri prioris, scriptum erat: *Vrbanus secundus sanctio Regi Aragonum.*

32. q. 7. c. 8. Fidelis. ALTERUM DUXIT]. Ita vetus editio Veneta. Sed prima Moguntina, itemque veteres codices Sangermanensis, Colbertinus, & recentior Victorinus habent *ducit.* Vbi glossa interlinearis in antiquo codice Victorino ponit: *id est, ducere vult.* Editiones Democharis & Contii habent: *& alterum maritum duxit.* Codex regius & antiquior Victorinus: *& adulterum ducit.* quam lectionem, tametsi prorsus malam, censeo retinendam apud Gratianum, quia is accepisse videtur ex Burchardo. Burchardus autem ex Reginone fideliter exscripserat, uti diximus in capite XVI. praefationis nostrae ad Reginonem. Nam apud Burchardum lib. 9. cap. 63. legitur *adulterum ducit* in editionibus & in libro Talonico.

32. q. 7. c. 19. Quædam. Probabile est istum canonem esse Concilii Compendiensis, quod sub Pipino Rege celebratum est, licet aliis illic verbis referatur. Haec sunt verba canonis octavi compendiensis apud Sirmondum: *Si quis homo habet mulierem legitimam, & frater ejus adulteravit cum ea, ille frater vel illa femina qui adulterium perpetrarunt, interim quo vivunt nunquam habeant conjugium. Ille cujus uxor fuit, si vult, potestatem habet accipere aliam.* Brevius Regino lib. 2. cap. 216. *Si quis cum uxore fratris sui dormierit, adulter & mœcha diebus vitæ suæ absque conjugio maneant. Ille vero cui uxor fuit, si vult, aliam conjugem accipiat.* Burchardus lib. 17. cap. 17. refert ex Concilio Triburiensi cap 12. iisdem omnino verbis quibus e Reginone relatum erat ex Concilio Vermeriensi.

32. q. 7. c. 20. Si quis viduam. Primus omnium Rhabanus caput istud citavit ex Concilio Mogontiensi in epistola ad Heribaldum cap.

cap. 20. ex quo Regino descripsit lib. 2. cap. 197. Repertum est in eodem capite 26. Concilii Moguntini sub Rhabano, ex quo ipse Rhabanus citat. Vide rursum Reginonem lib. 2. cap. 225.

Exstat in Concilio Vermeriensi cap. 12. & hinc apud Reginonem lib. 2. cap. 215. 32. q. 7. c. 21. Qui dormierit.

Certum est caput istud a Gratiano tributum esse Zachariae Romano Pontifici: id quod & antiqua exemplaria manuscripta & veteres editiones probant. Vnde vero ita acceperit Gratianus, non video. Burchardus enim lib. 19. cap. 5. citat ex Poenitentiali Romano; quod magis placet. Nam & stilus ipse non est epistolaris, & praeterea non convenit dignitati pontificiae. 32. q. 7. c. 23. Concubuisti.

CONCUBUISTI] *scienter*, ut ait glossa interlinearis in antiquis Gratiani exemplaribus Victorino vetere & Sangermanensi. Quamquam quid opus erat istud adnotare, cum fieri vix possit ut quis insciens sorori commisceatur uxoris suae? Quod si tamen contingeret, scelus vero illud nullo is unquam tempore intelligeret a se perpetratum, hauddubie poena teneri non posset, quae adversus incestos istiusmodi statuta est in hoc capite. Non habent enim latentia peccata vindictam, ut ait Innocentius primus in epistola ad Exuperium Episcopum Tolosanum 32. q. 5. c. 23. *Christiana religio*.

NUBAT CUI VELIT] *post mortem mariti*, inquit auctor glossae. Sed hanc interpretationem apud Petrum Lombardum lib. 4. Sententiar. dist. 34. reprehendit Erasmus in caput septimum epistolae prioris ad Corinthios, ubi fuse disputat an unquam divortium licitum esse possit inter Christianos. Non dubitabat autem Erasmus quin haec constitutio vere esset Zachariae. Itaque ea persuasione imbutus, ex eo etiam refellit Magistrum sententiarum, quod probabile non sit Zachariam praetermissurum fuisse eam interpretationem suae constitutionis, si ea illi mens fuisset quam ipsi affingit Lombardus. *An rem tanti momenti*, inquit, *taciturus erat Pontifex si sensisset quod hic interpretatur? Quid si maritus superstes sit uxori? Nonne jam par erit hac in parte pœna nocentis & in-*

nocentis? Sane si quis verba istius capitis expendat paulo diligentius, facile animadvertet glossam esse contrariam sententiae quae illic posita est. Nam femina cujus maritus mortuus est, quae ideo soluta est a lege viri, privilegio non indiget ut alium ducat. Isthic vero damnatione viri sublato matrimonio, uxori potestas fit in aliam familiam nubendi; quod marito interdicitur. Vnde colligi certo debet regulam hanc esse diversam a generali lege connubiorum, quae nemo unquam dubitavit quin licita essent inter liberos, id est, inter eos qui matrimonii vinculis adstricti non essent, adeoque auctorem istius capitis non approbaturum hodie, si revivisceret, interpretationem quam huic loco adhibuerunt Petrus Lombardus & Bartholomaeus Brixiensis.

32. q. 7. c. 24. Si quis. Canon est synodi Vermeriensis, ex qua refertur a Reginone lib. 2. cap. 214.

32. q. 7. c. 25. Hi qui. Caput istud sumptum est ex libro secundo sententiarum Pauli in interpretatione, ut etiam observatum est a Correctoribus Romanis. Regino lib. 2. cap. 130. laudaverat ex lege Romana, quod idem est. Vide porro Notas nostras ad Reginonem pag. 585.

q. 1. c. 1. Od autem. In omnibus antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus legitur: *Vnde Gregorius scribit Iohanni Ravennati Archiepiscopo.* Apud Burchardum lib. 9. cap. 40. in codice Dionysii Talonii: *Ex epistola Gregorij ad sanctum Iohannem Ravennatem Episcopum.* In vulgatis editionibus & apud Ivonem parte 8. Decreti cap. 178. & in Pannormia lib. 6. cap. 115. *Ex epistola Gregorij ad Ioannem Ravennatem Episcopum.* His itaque auctoritatibus adducti Correctores Romani vocem *Episcopo* reposuerunt apud Gratianum, cum antea legeretur *Archiepiscopo.* Regino lib. 2. cap. 242. recte citat ex epistola Rhabani ad Heribaldum, ut ostensum est in capite undecimo praefationis nostrae ad epistolam illam. Vide supra 27. q. 2. cap. 29. *Quod autem.*

33. q. 1. c. 2. Requisisti. Burchardus lib. 9. cap. 44. citat simpliciter ex epistola Gregorii. Fons non est inventus. Vide Cujacium ad titulum Decretalium de conditionibus appositis cap. ult.

Apud

Apud Reginonem lib. 2. cap. 244. caput istud refertur absque inscriptione. Burchardus lib. 9. cap. 42. citat ex Concilio apud Compendium cap. 20. Hodie est in Concilio Compendiensi sub Pipino cap. 17. 33. q. 1. c. 3. Si quis acceperit.

Vir clarissimus Iacobus Sirmondus in capite tertio Antirrhetici secundi adversus Petrum Aurelium admonet caput istud sumptum esse ex epistola Hincmari ad Aquitanos, quae nunc edita est in synodo Tullensi apud Tusiacum tomo tertio Conciliorum Galliae pag. 173. 33. q. 1. c. 4. Si per sortiarias.

NUNQUAM INIUSTO) In epistola ipsa tomo 3. Concilior. Galliae pag. 184. legitur: *sed nunquam vel nusquam injusto.* Heic meminisse oportet observationis a nobis non uno loco factae, veteres librarios, cum non satis intelligerent quaenam lectio praeferenda esset ex duabus quae illis occurrebant inter exscribendum, utramque utplurimum posuisse, eo pacto lectori arbitrium integrum relinquentes sequendi quam mallet. Vide Notas ad Salvianum pag. 403. secundae editionis. Itaque legendum simpliciter, *nunquam injusto.* Quae lectio sola habetur in libro 6. Pannormiae cap. 117. tam in editis quam in codice Victorino.

Revocanda ad memoriam hoc loco sunt quae supra observavimus dist. 27. cap. 6. *Quod interrogasti.* & 7. q. 1. cap. 4. *Pontifices.* nimirum epistolam istam Nicolai primi datam esse ad Adaluvinum Iuvavensem sive Saltzburgensem Archiepiscopum. 33. q. 2. c. 6. Inter hæc.

In omnibus antiquis Ivonis & Gratiani exemplaribus & editionibus inscriptio istius capitis haec est: *Item Stephanus V. Astulpho.* Burchardus tamen lib. 6. cap. 40. refert ex epistola Paulini Forojuliensis Episcopi ad Heistulfum. Itaque nuper ea sub nomine ejusdem Paulini edita est in tomo septimo Conciliorum pag. 1064. ex manuscripto codice Remensi. Neque dubium est quin ea sit vera ac genuina epistolae istius inscriptio, cum diserta illius mentio exstet apud Flodoardum lib. 3. hist. Remensis cap. 21. in commemoratione epistolarum ab Hincmaro Remensi Archiepiscopo scriptarum; quod observatum 33. q. 2. c. 8. Admonere.

est in margine epistolae in tomo septimo Conciliorum. Verba sunt Flodoardi: *Vulfadio Biturigensi Archiepiscopo, de his qui inconsulte uxores suas interficiunt, sententiam Paulini, quam sibi mitti petierat, scribens.*

33. q.2. c.15. Latorem. Inscriptio istius capitis haec est in libro Sangermanensi: *Item Nicholaus Papa Rodulpho Episcopo sanctae Argenteae retensis.* In regio autem sic: *Item Nicholaus Papa Radulfo Episcopo sanctae Argenteae retensis Ecclesiae.* Sed heic primo scriptum erat *tretensis.* postea prima litera *t* jugulata est. Antiquus codex Victorinus: *Item Nicholaus Papa Rodulpho Episcopo sanctae argenteae utensis.* Recentior: *sanctae argenteae erecensis Episcopo.* Colbertinus: *sanctae argenteae recensis.* Antiquae editiones Moguntina & Veneta: *sanctae Ecclesiae argenteae retensis.* Burchardus, ex quo alii sumpsisse videntur, diserte scriptum habet lib. 6. cap. 46. *sanctae argenteae retensis Ecclesiae*, etiam in libro Dionysii Talonii. Anselmus Lucensis lib. 11. cap. 43. in codice sancti Germani, *argenteae remensis.* in Barberino, *retensis.* Testatur quoque Beatus Rhenanus in admonitione de Tertulliani dogmatis eandem lectionem reperiri in omnibus quos ipse vidit Gratiani codicibus, non excusis modo, verum etiam manuscriptis, reperisse se porro epistolam illam in veteri codice adjunctam constitutionibus provincialis synodi, quam Magonciaci habuit Rabanus Archiepiscopus. Itaque in editione Rhenani sic legitur: *Nicolaus &c. Ratholdo Episcopo sanctae Argentoratensis Ecclesiae.* Quo postea modo apud Gratianum emendarunt Demochares & Contius. Recte porro Demochares, Contius, & Correctores Romani heic Ratholdi nomen reposuerunt pro Radulphi. Nam & ita eum nominat Burchardus, & ea ipsa tempestate vivebat Radoldus Argentoratensis seu Argentinensis Episcopus, ut fidem facit Iacobus Vvymphelingius in catalogo Episcoporum Argentinensium his verbis: *Radoldus, vir mirifica sapientia praeditus, episcopatum vehementer auxit, & diversis operibus loca sacra exornavit. Sedit annis octo. Obiit in Domino anno octingentesimo & septuagesimo octavo.*

vo. Falsus est tamen hoc loco Vvymphelingius; omninoque necesse est Radoldum mortuum esse ante annum DCCCLXXVIII. si verum est ipsum sedisse annis tantum octo. Vel si mortuus est anno illo, sedisse dicendus est annis saltem duodecim. Nam Nicolaus primus, qui epistolam istam scripsisse dicitur ad Ratholdum, obiit anno DCCCLXVII. exeunte.

DE POENITENTIA. *Di.* I. *c.* 23. Perniciose.

Primus, ut arbitror, hunc locum protulit Regino lib. 2. cap. 49. *ex dictis Ferrandi Diaconi.* Postea Burchardus lib. 6. cap. 31. eundem locum referens, accepisse se ait ex dictis Augustini. Quem secuti sunt non solum Anselmus, Ivo, & Gratianus, sed etiam Alexander III. in epistola XXII. earum quae a Sirmondo editae sunt cum epistolis Petri Cellensis. Cum autem putaret vir doctissimus Ioannes Molinaeus hunc locum vere Augustini esse, neque tamen illum inveniret apud Augustinum, ista addidit in margine apud Ivonem parte 10. Decreti cap. 160. *Decerpta haec videntur ex enarrat. psal. ad versi. Dormivi conturbatus, & proximos.* Quoniam vero locus ille Augustini non sufficiebat ad constituendam integram sententiam istius capitis, Correctores Romani huc descenderunt ut existimarent ex variis Augustini locis confectum esse. Haec sunt eorum verba: *Caput hoc collectum est ex variis locis B. Augustini, videlicet ex lib. 3. de consensu Evangelistarum c. 13. explanatione psal. 56. & 63. & tract. 114. & 115. in Ioannem.* Quantum laboris ac taedii ademisset Regino viris doctissimis, si tum editus ille fuisset!

Di. I. *c.* 31. Porro illi.

Iam antea adnotatum est supra 24. q. 3. c. 18. *Ecce autem.* libros de vita contemplativa non esse Prosperi, sed Iuliani Pomerii. Qua observatione utendum etiam est in hoc capite, & in capite *Charitas.* dist. 2. de poenit.

Di. I. *c.* 32. Facilius.

VOLUNT. EXCOMM.] Elegans est locus Caesarii Episcopi Arelatensis ex homilia prima inter eas quae a nobis editae sunt: *Et hoc attendite, fratres, quod qui pœnitentiam petit, excommunicari se supplicat.* Vide reliqua.

Di. I. *c.* 44. Agite.

OR. ET P. V. ECCL.] Vide Caesarium Arelatensem in eadem homilia prima.

Di. 2. c. 13. Quia radix. Di. 5. c. 2. Qualitas.

Vide eundem Caesarium in homilia nona & decima de nostris.

Vide Rhabanum iu epistola ad Heribaldum cap. 15. & Reginonem lib. 1. cap. 313.

33. q. 5. c. 3. Mulier.

Caput istud sumptum est ex canone tertio Concilii Compendiensis sub Pipino Rege. In Concilio ipso legitur: *Mulier si sine commeatu viri sui velum in caput miserit, si viro placuerit, recipiat eam iterum ad conjugium.* In libro autem quinto Capitularium cap. 16. *Mulier si sine comiato viri sui &c.* Latini veteres commeatum dicebant pro facultate, potestate, licentia, sed utplurimum in rebus bellicis. Annibal ad milites apud Livium lib. 21. *Si quis vestrum suos invisere vult, commeatum do.* Apud Suetonium in vita Tiberii accipitur pro potestate abeundi: *Requiem laborum prætendens, commeatum petiit.* Et paulo post: *Facta tandem abeundi potestate.* Inutile esset ista probare pluribus testimoniis. Postea, labente bona Latinitate, vocabulum illud usurpatum est simpliciter pro potestate seu permissione. Concilium Vernense sub Pipino cap. 9. & lib. 5. Capitularium cap. 42. *Si quis Presbyter ab Episcopo suo degradatus vel excommunicatus fuerit, & ipse per contemptum postea aliquid de suo officio sine commeatu* (in Capitularibus, *comiatu*) *facere præsumpserit &c.* Eddo Argentinensis Episcopus apud Franciscum Guillimannum in Episcopis Argentinensibus pag. 107. *Ideo placuit nobis per commeatum Domini nostri Pippini gloriosi Regis.* Hinc factum ut Regino, cum describere statuisset hunc canonem Compendiensem in sua collectione, ita scripserit lib. 2. cap. 126. *Mulier si sine licentia mariti sui &c.* Reginonem secutus est Burchardus lib. 9. cap. 47. Falluntur enim vehementer aut fallunt qui scribunt Burchardum in hoc loco usum esse voce *comiato.* Nam & in editionibus & in codice Talonico diserte scriptum est *licentia.* Hinc rursum factum ut duae deinceps fuerint istius canonis editiones; una vetus, quam librarii retinuerunt in libris Capitularium; alia recens ac nova, quam collectores canonum & decretorum post Reginonem usurpare maluerunt. Ivo Carnotensis Episcopus utramque posuit in

suo

ſuo Decreto, antiquam parte 9. cap. 124. ex libro quinto Capitularium, aliam par. 8. cap. 185. *ex Concilio*, ut ipſe ait, *apud Compendium cap.* VI. ſed re vera ex Burchardo, apud quem haec ipſa verba habentur. Gratianus novam tantum lectionem retinuit, quae tum apertior videbatur. Et tamen non multo ante Gratianum vox *comiatus* adhuc in uſu erat haud procul Gratiani patria, nimirum apud Langobardos. Exſtant enim in Chartulario monaſterii Caſaurienſis acta vetera, in quibus ſic habetur: *In Dei nomine. Ab incarnatione Domini noſtri Ieſu Chriſti anno* MXLVII. *menſe Ianuario, Indictione* XV. *Ideoque ego Raimundo filius quondam Grimaldi, & ego Beledruda filia quondam Coni, quæ ſum ſociata in conjugio Raimundo viro meo, conſentiente mihi Beledrudæ ipſo jamdicto Raimundo viro meo, & ego Raimundus comiatum dedi & conſentiens ſum tibi jamdictæ Beledrudæ conjugi meæ.* Et paulo poſt: *Declaro enim quia ſtatutum eſt in ipſo Capitulari Domini Imperatoris, & Domnus Karolus Imperator inſtituit in ſuo Capitulari, ut quæcumque femina libera Langobarda per commiatum viri ſui poteſtatem habeat de rebus ſuis vendere aut donare.* Item in aliis actis biennio poſt confectis. *Ab incarnatione Domini noſtri Ieſu Chriſti anno* MXLVIIII. *menſe Octobri, Indictione* III. *Ideo conſtat me Tederadam filiam quondam Luponi, conjugem Iohannis. Declaro enim quia Domnus Karolus Imperator conſtituit in ſuo Capitulare ut quæque femina poteſtatem habeat per commiatum viri ſui vendere & donare, & cuicumque venderet, firmum & ſtabile permaneret. Et ego Iohannes filius quondam Tranſarici commiatum dedi tibi Tederadæ conjugi meæ.* Acta iſta deſcripta ſunt ex vetuſtiſſimo Chartulario monaſterii Caſaurienſis, quod mecum pro humanitate ſua & amicitia noſtra communicavit vir clariſſimus & literati orbis fulgentiſſimum ſidus Antonius Vion Herovallius.

Hoc caput Regino lib. 2. cap. 125. retulit ex Concilio Vermerienſi, ubi exſtat. Poſtea Burchardus lib. 9. cap. 46. Remenſe Concilium pro Vermerienſi, ut ſolet, ſubſtituit. Burchardum deſcripſit Ivo parte 8. — 33. q. 5. c. 10. Qui uxorem.

Decreti cap. 184. & in Pannormia lib. 6. cap. 82. Verba autem illa, *sed similiter convertatur*, quae in fine capitis habentur apud Burchardum, Ivonem, & Gratianum, non exstant in Concilio Vermeriensi, neque apud Reginonem. Addita autem illa fuisse puto a Burchardo, ne fortean accepisse videri posset a Reginone.

33. q.5.c.19. Mulier.

Heic sanctus Ambrosius dicit mulierem debere velare caput, quia non est imago Dei. Addit deinde, illam, ut ostendatur subjecta, & quia praevaricatio per illam inchoata est, hoc signi debere habere ut in Ecclesia, propter reverentiam episcopalem, non habeat caput liberum, sed velamine tectum. Interpretatio est capitis undecimi prioris epistolae Pauli ad Corinthios, ubi scriptum est debere mulierem potestatem, id est velum, signum subjectionis & praevaricationis, habere supra caput propter angelos, id est, ut vulgo interpretantur, propter Episcopos & Presbyteros, qui angeli Dei vocantur. Quo respexisse etiam videtur Tertullianus in libro de corona militis, ubi scribit feminam nudo capite videri non debere propter angelos. Explicandus autem heic obiter est, data occasione, canon XLII. Aunacharii Episcopi Augustodunensis, in quo sic vulgo legitur: *Vt unaquaeque mulier, quando communicat, dominicalem suum habeat. Quod si qua non habuerit, usque in alium diem dominicum non communicet.* Baronius, Binius, Vossius, alii existimant heic per dominicalem intelligi linteolum illud, cujus mentio est apud Augustinum in sermone 252. de tempore, sive ille Augustini sit, sive alius cujuspiam. *Mulieres*, inquit, *nitidum exhibent linteolum ubi corpus Christi accipiant.* Sed ego semper aliter sensi, omninoque ita existimavi, dominicale illud fuisse genus quoddam velaminis, absque quo non licebat feminis accedere ad sacram communionem. Atque ut in ea etiamnum sententia perstem facit antiqua collectio canonum Andegavensis, in qua canon ille sic ad verbum legitur tanquam ex Concilio Matisconensi. *Si mulier communicans dominicale suum super caput suum non habuerit, usque ad alium diem dominicum non communicet.* Quare fixum ac constans esse

esse debet dominicale fuisse velum quo mulieres operiebantur eo tempore quo accedebant ad eucharistiam percipiendam. Vide supra 21. q. 4. cap. 3. *Episcopi.*

PROPTER REV. EPISC.] Sic explicat Ambrosius locum Pauli. Sic etiam multi alii explicarunt. Attamen Iacobus Gothofredus, pro eo quod apud D. Paulum legitur *διὰ τοὺς ἀγγέλους*, legendum esse putat *διὰ τοὺς ἀγελαίους*, id est, *propter greges juvenum.* Sed hanc interpretationem rejicit vir clarissimus Franciscus de Roye in libro secundo de juribus honorificis in Ecclesia cap. 14. licet emendationem Graeci textus non omnino improbet. Ego arbitror retinendam esse antiquitatem, explodendam novitatem, juxta monitum Vincentii Lirinensis.

Inscriptio istius capitis haec est in codicibus manuscriptis: *Item Innocentius Papa.* Vel: *Item Innocentius Probo.* Quo etiam modo legitur apud Ivonem in Decreto. In Pannormiae editionibus legitur: *Innocentius Papa Probo Episcopo.* Sed in optimo libro Victorino haec tantum habentur: *Innocentius Probo.* quod melius est. Itaque male in prima editione Moguntina legitur: *Item Innocentius Papa Probo Episcopo.* Melius Veneta: *Item Innocentius Papa Probo.* 34. *q.* 1. *c.* 2. Cum in cap-

CUM CONSTITUTA] Legendum *Restituta*, auctoritate omnium veterum Gratiani librorum & editionum. Hoc enim est proprium nomen mulieris, quam Fortunius duxerat cum Vrsa tenebatur in captivitate, ut adnotatum etiam est supra lineam in codicibus Sangermanensi & antiquo Victorino. Restituta quoque vocatur in collectione decretorum Innocentii primi apud Dionysium Exiguum, tam in veteribus libris quam in editionibus, & apud Ivonem parte 8. Decreti cap. 245. & in Pannormia lib. 6. cap. 89. denique in antiqua collectione canonum Lugdunensi, & in vetustissima item collectione monasterii Rivipullensis.

Caput istud sumptum est ex canone nono Concilii Vermeriensis, non a Gratiano quidem, sed ab Ivone, qui primus illum in compendium redegisse videtur, quemadmodum exstat apud Gratianum. Regino integrum illum retulit lib. 2. cap. 124. itemque Burchardus lib. 9. cap. 54. Sed apud Burchardum desunt 34. *q.* 1. *c.* 4. Si quis nec.

sunt verba sequentia: *aut seniorem suum, cui fidem & fidelitatem promissam mentiri non potest, secutus fuerit &c.* Postrema porro pars canonis non exstat apud Ivonem neque apud Gratianum.

34. q. 1. c. 6. In lectum.

Regino lib. 2. cap. 206. Burchardus lib. 17. cap. 4. & Poenitentiale Romanum Antonii Augustini tit. 3. cap. 5. citant hoc caput ex Concilio Triburiensi, ubi non exstat. Sed meminisse heic oportet observationis quam protulimus in capite decimo praefationis ad Reginonem, nimirum plurimos canones Concilii Triburiensis a Reginone relatos, qui nunc non exstant, non ideo tamen rejiciendos, ob auctoritatem & perspectam bonam fidem hominis.

34. q. 1. c. 7. Ego dixi.

Palea ista non exstat in antiquis Gratiani exemplaribus manuscriptis. Habetur autem in vetustis editionibus Moguntina & Veneta. Et certe additum Gratiano fuisse istud caput vel ex eo manifeste colligitur, quod inscriptio sequentis capitis ita omnino habet etiam in editionibus quae habent hanc paleam: *Vnde in eodem Concilio legitur.* Quo etiam modo editum est a Demochare & Contio. Correctores Romani addiderunt vocem *Triburiensi*.

34. q. 1. c. 8. Si quis cum duabus.

Regino lib. 2 cap. 208. & post eum Burchardus lib. 17. cap. 5. citant ex Concilio Triburiensi. Neque dubium esse potest, post testimonium Reginonis, quin vere sit illius Concilii.

35. q. 2. c. 11. Extraordinaria.

Certum est antiquas editiones & aliquot manuscripta Gratiani exemplaria sic habere in titulo istius capitis: *Ait enim Vrbanus Papa secundus Gratiano Neapolitano Episcopo.* Sed in vetere Victorino est, *Gratiano apolitano Episcopo.* Sic etiam primo scriptum fuit in codice regio; sed postea supra lineam inter has voces *Gratiano* & *apolitano* addita est syllaba *ne.* unde factum est *Gratiano neapolitano.* Vitiosa lectio, quam recte emendarunt Correctores Romani. Nam scriptam esse epistolam ad Hugonem Episcopum Gratianopolitanum testis est omni exceptione major Ivo Carnotensis Episcopus in epistola 232. uti illic observavit Franciscus Iuretus vir eruditissimus.

35. q. 2. c. 14. Sane consan.

In Colbertino Gratiani codice sic habet inscriptio istius

iſtius capitis : *Item Yſidorus.* In recentiori Victorino : *Item Yſidorus ex Concilio Maticenſis provinciæ.* In regio : *Item Yſidorus ex Concilio Maticenſi.* In Sangermanenſi & Victorino vetere : *Idem Yſidorus vel ex Concilio Maticenſi.* Prima editio Moguntina : *Item Iſidorus ex Concilio Maticenſi.* Veneta : *Item Iſidorus ex Concilio Macienſi.* quo etiam modo editum eſt a Demochare & Contio. Correctores Romani : *Item Iſidorus ex Concilio Mancienſi.* Ivo parte 9. Decreti cap. 44. *Ex Concilio Mantiecno* ſive *Manticeno.* In Pannormia lib. 7. cap. 69. *Ex Concilio Macienſi.* Male, cum legendum ſit *Maticenſi* auctoritate libri Victorini. Sane cum Ivo iſta acceperit ex Burchardo, non aliter legere potuit quam ſcriptum ab illo fuit. At Burchardus lib. 7. cap. 8. ſcripſit : *Ex Concilio Matiſcenſi cap. 3.* Non reperitur tamen inter canones Conciliorum Matiſconenſium. Sed in capite 29. Concilii quod apud Cabillonem habitum eſt aevo Caroli Magni eadem ferme verba habentur quae in iſto capite leguntur.

Refertur hoc in exceptionibus Egberti cap. 130. & in prima appendice Reginonis cap. 30. tum etiam apud Burchardum lib. 7. cap. 19. & 20. Ex illo porro collegit Cujacius ad titulum Decretalium de conſanguinitate & affinitate cap. 5. affinitatem quae contracta eſt inter cognatos viri & uxorem, tum etiam inter cognatos uxoris & virum, morte alterius conjugis non perimi in ſuperſtite. 35. *q.* 2. *c.* 20. Quædam lex.

Regino lib. 2. cap. 226. recte citat ex Concilio Moguntiacenſi. Burchardus lib. 7. cap. 18. ex Concilio Cabillonenſi, non recte. Ex Burchardo deſcripſerunt Ivo & Gratianus. Hinc origo falſae inſcriptionis iſtius capitis. Vox *inventum* non habetur apud Reginonem. 35. *q.* 2. *c.* 21. Contradicimus.

Caput iſtud a Gratiano refertur ex Iſidoro. In margine vero Demochares iſta addidit : *Iſido. c. 6. li. 9. Etym.* Secuta eſt deinde editio Antonii Contii, ubi addita eſt in margine nota Democharis ; & conſequenter diverſo charactere Contius ita heic ſcripſit : *Non extat in his quæ vidi Iſidori exemplaribus vel impreſſis vel manuſcriptis.* Deinde lib. 1. lectionum ſubſeci- 35. *q.* 5. *c.* 1. Series.

secivarum juris civilis cap. 10. ait valde mirari se extitisse quosdam tantae falsitatis confirmatores, qui & librum & caput quo apud Isidorum invenirentur notaverunt ad marginem librorum. *quibus*, inquit, *in tam aperto mendacio nulla venia suffragatur.* Videndus heic Antonius Augustinus in dialogo sexto libri prioris, & in dialogo decimo libri posterioris.

35. q. 5. c. 6. Primo gradu. Rursum heic excandescit in eodem capite lectionum suarum Contius adversus eos qui Pauli I. C. verbis heic abusi sunt sub nomine Isidori, cum non exstent apud Isidorum. Conqueritur autem praeterea fraudem factam fuisse in contaminandis Pauli verbis, & cum barbari cujusdam interpretis ineptiis commiscendis. Itaque caput istud omnino emendandum est ex libro quarto Sententiarum Pauli tit. XI. Vide iterum eundem Augustinum in dialogis mox laudatis.

35. q. 6. c. 2. Videtur. Palea ista non exstat in antiquis Gratiani exemplaribus regio, Sangermanensi, Colbertino, ac vetere Victorino. Habetur tamen in recentiore Victorino, & in antiquis editionibus Moguntina & Veneta. Vide Cujacium ad titulum Decretalium *Qui matrimonium accusare possint* cap. 3.

35. q. 6. c. 3. Notificamus. In omnibus antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus caput istud inscriptum est Richario vel Richardo Episcopo Ianuensi. Codex Sangermanensis Ricarium Genuensem vocat. Vetus collectio canonum Rivipullensis: *Ciriacho Genuensi Episcopo.* Ivo parte 9. Decreti cap. 33. *Cyriaco.* In Pannormia edita lib. 7. cap. 85. *Richardo Ianuensi Episcopo.* In codice Victorino: *Cariaco Genuensi Episcopo.* Legendum *Cyriaco*, ut monet Ferdinandus Vghellus tomo quarto Italiae sacrae pag. 1164. ubi adnotat Cyriacum factum fuisse Episcopum Ianuensem circa annum MXC. eamque Ecclesiam rexisse annis quatuor.

DEF. UXORIS] Omnes antiqui libri & veteres editiones, etiam apud Democharem & Contium, habent: *duo ex propinquioribus jam defunctæ uxoris vel vivæ ejus qui accusatur hanc &c.*

35. q. 6. c. 4. Si duo. Caput istud sumptum esse dicitur *ex Concilio Vrbani*

ni Papæ habito in Apulia, id eſt, ex Concilio apud Melphiam, vel ex Concilio apud Troiam.

Regino lib. 2 cap. 231. fons eſt & origo iſtius capitis. Sed verba illa, *& iſtæ ſanctorum reliquiæ*, quae leguntur apud Burchardum, Ivonem, & Gratianum, non exſtant apud Reginonem. 35. *q.* 6. *c.* 5. De parentela.

Et iſtud quoque caput Burchardus ſumpſit ex Reginone lib. 2. cap. 232. 35. *q.* 6. *c.* 6. Iſtud.

Nuper in Notis ad Reginonem pag. 579. diximus decretum iſtud non eſſe Eutychiani Papae, ſed formulam fuiſſe ſecundum quam Epiſcopi interrogare debebant laicos in unaquaque paroecia. 35. *q.* 6. *c.* 7. Epiſcopus.

IN SYNODO] id eſt, in conventu habendo in Eccleſia cum Epiſcopus ad illam accedet viſitaturus. Vide Notas ad Reginonem pag. 578. Addendus vero nunc eſt inſignis locus ex vita ſancti Vdalrici Epiſcopi Auguſtani ab incerto, ſed antiquo auctore conſcripta, qui in capite ſexto tractans qualiter dioeceſim viſitavit, ita ait: *Ad loca autem illa cum perveniſſet ubi Concilia ſua denunciata fuerant, cum evangelio & aqua benedicta & ſonantibus campanis & tanta honorificentia ſuſceptus eſt quantum illis qui ibi congregati ſunt virtus ſuppetebat. Statim vero Miſſa celebrata in Concilio conſidens populum ante ſe vocari fecit, prudentioreſque & veraciores ſacramento interrogare præcepit quæ in illa parochia emendatione digna fuiſſent & contra jura Chriſtianitatis perpetrata peccata, ut ei veraci relatu nota fierent facta.* Vide reliqua.

SYNODALEM CAUSAM] id eſt, quae ad Epiſcopi cognitionem pertineat, quae judicari debeat in ſynodo Epiſcopi cum conſilio Clericorum ſuorum, ut patet ex laudata vita ſancti Vdalrici. Vide Notas ad Reginonem pag. 579.

Caput iſtud exſtat apud Reginonem lib. 2. cap. 233. ſed paulo diverſum ab editione Gratiani. Itaque Gratianus deſcripſit ex Burchardo lib. 7. cap. 27. 35. *q.* 6. *c.* 9. Ab iſto die.

Et hoc quoque caput ex Reginonis lib. 2. cap. 240. deſcripſit Burchardus lib. 9. cap. 81. ex quo poſtea aut ex Ivone Gratianus accepit. Ceterum fons iſtorum omnium eſt Regino. 35. *q.* 6. *c.* 11. Ab iſto die.

Epi-

35. q. 10. c. 1. Fraternitatis,

Epiſtola iſta inventa non eſt inter epiſtolas ſancti Gregorii, nec ullus aetate illius fuit Venerius Epiſcopus Calaritanus. Non reperi porro illam apud auctorem ullum Anſelmo Lucenſi Epiſcopo antiquiorem, apud quem exſtat lib. 10. cap. 35. in codice MS. ſancti Germani Pariſienſis, ubi manu antiqua ſcriptum eſt in margine: *Apocricum caput.* Apud Anſelmum vero, poſt ultima verba a Gratiano relata, haec adducitur in fine epiſtolae. *Sed ne Domini conſtitutio vel juſſio caſſaretur, & ne tellus a proprio vacaret ornatu, Spiritu ſancto reſtante, poſuit terminum conſtitutio ſancta ſanctorum. Ait autem præceptio ſancta divina: Creſcite & multiplicamini & replete terram. Poſuit enim Dominus terminos cauſis, ætatibus ſeculi finem ſtatuit, compaginibus membrorum hominum poſuit numerum. Lex Eccleſiæ regulaque ſanctorum cognatio mortalium agnatis atque affinibus terminum reciprocationis inſtituit. Quod valde metuendum exterminare ſancimus; quique exterminare non metuit, catholicus non eſſe convincitur.* Miror autem epiſtolam iſtam non fuiſſe inſertam ampliſſimae collectioni Conciliorum, cum illic in tomo quinto pag. 1578. edita ſit alia ſuppoſititia ſancti Gregorii epiſtola ad Felicem Epiſcopum Meſſanenſem. Facile enim conjungi ambae poterant.

36. q. 2. c. 8. Tria legitima

Caput iſtud adjectum vidi libris Capitularium in veteri codice MS. bibliothecae regiae, in altero Oratorii Trecenſis, & in tertio noſtro. Vtrobique autem hanc habet inſcriptionem: *De legitimis conjugiis, Hieronymus ait. Tria legitima &c.* Regino quoque lib. 2. cap. 107. iſtud ipſum refert ex dictis Hieronymi.

De consecratione. Di. 1. c. 9. Nemo Eccleſiam.

Ostensa donatione] id eſt, dote baſilicae per donationem cartulae confirmata, ut loquitur Concilium Bracharenſe ſecundum apud Reginonem lib. 1. cap. 23. Debet autem dos illa ſive donatio geſtis municipalibus alligari, ut docet ſanctus Gregorius lib. 2. indict. 10. epiſt. 9. *Percepta primitus donatione legitima geſtiſque municipalibus alligata.* Donationem illam dotis nomine expreſſit Zacharias Papa in epiſtola ad Pipinum Majorem Domus cap. 15. ſi modo vocula *tot*, quae nullum heic ſenſum habet, mutetur in vocem *dote*, ut par eſt. Haec ſunt enim ver-

verba Zachariae Gregorium describentis & interpetantis: *Percepta primitus donatione legitima, id est, præstante tot, gestisque municipalibus allegata.* Nemo enim non videt legendum illic esse *præstante dote.* Vide notas ad Reginonem pag. 543.

Certum est hoc caput apud Gratianum citari ex Concilio Meldensi cap. VIII. cum tamen non sit Concilii Meldensis canon, sed ex libro primo Capitularium. Error hinc ortus quod Regino lib. 1. cap. 28. citat canonem 63. Meldensem, deinde adfert absque inscriptione constitutionem de Ecclesiis antiquitus constitutis, tum caput istud, cui haec verba superscripsit: *Cap.* LXV. Hinc Burchardus lib. 3. cap. 10. collegit caput istud sumptum esse ex canone LXV. Concilii Meldensis. Sic enim legendum haud dubie apud Burchardum, non vero XLV. ut perperam editum est. Scio ita haberi in codice Burchardi Talonico. Sed nihilo minus existimo ita rescribendum esse. *Di. 1. c. 18. Ecclesiæ.*

Hoc caput apud Burchardum lib. 3. cap. 62. citatur simpliciter ex epistola Vigilii Papae. In antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus scriptum est: *Item Iulius Papa.* In editionibus Democharis & Contii: *Item Iulianus Papa.* Sed in margine ista adnotata sunt: *Vigilius Pa. ad Eutherum.* Ex quo Correctores Romani effecerunt inscriptionem istius capitis hoc modo: *Item Vigilius Papa ad Eutherium epist.* 1. *c.* 4. Re vera est Vigilii, ut recte observat Antonius Augustinus in dialogo decimoquarto libri prioris, verum non ex epistola ad Eutherium, sed ex ea quae ad Profuturum Bracharensem Episcopum scripta est. Vide quae supra adnotata a nobis sunt 2. q. 6. c. 12. *Qui se scit.* *Di. 1. c. 24. De fabrica.*

SANCTUARIA] id est, reliquias sanctorum, sacra pignora. Vide clarissimum virum Antonium Dadinum Alteserram in Notis ad epistolas sancti Gregorii lib. 1. epist. 48. pag. 53.

LIGNEI SACERDOTES] In omnibus antiquis Gratiani exemplaribus & editionibus ita legitur hic locus: *Quondam sacerdotes non aureis calicibus sed ligneis utebantur. Zephirinus* XVI. *Romanus Episcopus patenis vitreis Missas celebrari constituit. Tunc de* *Di. 1. c. 44. Vasa.*

deinde Vrbanus XVIII. (in aliis XVII.) *Papa omnia misteria sacra fecit argentea.* Fatendum tamen est in Concilio Triburiensi, unde sumptum est hoc caput, tum apud Burchardum lib. 3. cap. 223. & apud Ivonem parte 3. Decreti cap. 282. ita legi quo modo editum hodie est apud Gratianum. Refert autem hunc locum illustrissimus Cardinalis Baronius ad annum DCCLV. demum addens pulcherrimam hanc gravissimamque sententiam, de Bonifacio Episcopo Moguntino loquens : *Ita sanctus, cum sui temporis sacerdotum ignaviam deploraret.* Ita etiam Petrus Damiani, vir sanctissimus, in opusculo 31. ad Episcopos Cardinales cap. 6. *Nunquam certe vidisse me memini pontificales baculos tam continuo radiantis metalli nitore contectos sicut erant qui ab Esculano atque Tranensi gestabantur Episcopis. Vterque tamen, alter in Apulis finibus, Nicolao præsidente, alter in Lateranensi Ecclesia coram Alexandro, Romanis scilicet Pontificibus, sunt dejecti. Nec eis profuit quod Pontifices ligneis auratis usi sunt baculis, dum sacerdotii meritum non nitor efficiat vestium, sed spiritualium norma virtutum, & non micantia margarita vel gemmæ sed mores aurei deceant sacerdotem.* Hinc vetus adagium sive carmen inter Francos, a Vido Coquillio relatum in historia Nivernensi.

Au temps passé du siecle d'or,
Crosse de bois, Evesque d'or.
Maintenant changent les lois,
Crosse d'or, Evesque de bois.

Di. 1. c. 45. Vt calix.

Regino lib. 1. cap. 67. citavit hoc caput ex Concilio Remensi. Vide illic Notas nostras.

Di. 1. c. 61. Hoc quoque

Recte adnotatum est ab eminentis doctrinae dignitatisque viro Ioanne Cardinale Bona lib. 1. rer. liturgicar. cap. 13. caput istud falso tribui Papae Soteri aut Anacleto. Addit deinde vir doctissimus optimam ac verissimam observationem, nimirum Missas solitarias istorum Pontificum aevo non fuisse in Ecclesiae usu, huncque abusum nonnisi post aliquot secula inter monachos irrepsisse. Vide Reginonem lib. 1. cap.

cap. 191. & Burchardum lib. 3. cap. 68.

Canon iste conditus fuit in Concilio Agathensi, cui praefuit sanctus Caesarius Episcopus Arelatensis. Exstat inter ejus homilias a nobis editas una, quae octava est, valde pia, docta, & elegans, de hoc argumento, digna profecto quae his nostris temporibus relegatur in conventu Christianorum. *Di. 1. c. 64.* Missas.

VBI EPISCOPUS] In aliquot antiquis Gratiani exemplaribus legitur: *Et si ibi Episcopus non fuerit, benedictionem accipiat a sacerdote*. Antiqua collectio canonum Lugdunensis & Regino lib. 1. cap. 196. habent: *Et ubi Episcopus fuerit, benedictionem accipiat sacerdotis*, id est, Episcopi. Nam si Episcopus non adest, populus benedictionem ejus accipere non potest. Postea cum sacerdotis vocabulum vulgo usurpatum est ad significandum Presbyterum, raro ad significandum Episcopum, putarunt qui postea secuti sunt negationem in hoc loco deesse, adeoque substituendam. Et tamen canon 26. Concilii primi Aurelianensis, unde sumptum est hoc caput, non habet negationem illam; quae non exstat etiam in Additione quarta Capitular. cap. 42. ubi descriptus est idem canon. Immo Concilium tertium Aurelianense cap. 29. aperte ostendit heic per sacerdotem intelligi Episcopum, adeoque tollendam esse negationem. Haec sunt verba canonis: *De Missis nullus laicorum ante discedat quam dominica dicatur oratio. Et si Episcopus præsens fuerit, ejus benedictio expectetur.* Refertur autem iisdem omnino verbis iste canon lib. 7. Capitular. cap. 201. Primus ergo negationem adjecit Burchardus lib. 3. cap. 29. *Et si Episcopus defuerit &c.* Fatendum tamen est eam lectionem reperiri in antiqua collectione canonum edita in tomo undecimo Spicilegii Dacheriani, non quidem in codice nostro, ex quo edita est, sed in regio & Trecensi, ubi sic legitur lib. 2. cap. 95. *Et ubi Episcopus defuerit, benedictionem accipiant sacerdotis.* Verum admonendum illud est, in codice Trecensi, quod multo antiquius est regio, scriptum primo fuisse *fuerit*, postea syllabam *de* additam fuisse supra lineam ante verbum *fuerit.* In antiquissimo codice Lugdunensi, ubi caput istud positum *Di. 1. c. 65.* Cum ad celebr.

 est

est in libro tertio, legitur simpliciter *fuerit*, ut in nostro. Vide Concilium Agathense can. 47.

Di. 1. c. 66. Qui die. Adversus impiam illam perditissimorum hominum dementiam, quae in hoc capite notatur, valide declamat Salvianus Presbyter Massiliensis in libro sexto de gubernatione. Vide Notas nostras pag. 402. secundae editionis.

Di. 1. c. 71. Iuvenimus. Iam alii observaverunt hanc epistolam non posse esse Pelagii secundi. Quod confirmari potest ex eo quod scripta dicitur ad Episcopos Germaniarum atque Galliarum. Nam haec conjungendarum harum nationum ratio in usu non fuit nisi sub secunda Regum nostrorum stirpe, cum regiones illae Francorum imperio parerent. Tum vero nihil vulgatius. Acta sancti Albani martyris edita ab Henrico Canisio in tomo quinto lectionis antiquae pag. 660. ajunt Bonifacio concessum a Gregorio & Zacharia Romanis Pontificibus fuisse *per totam Galliam Germaniamque in omnibus Conciliis & ecclesiasticis conventibus apostolica vice fungi.* Praefatio Concilii apud Theodonis villam habiti anno DCCCXXI. apud Burchardum lib. 6. cap. 5. *cum nuntiis reliquorum Episcoporum Galliæ & Germaniæ.* Decretum Ludovici Pii eodem anno editum in conventu Triburiensi apud eundem Burchardum ibidem : *a primatibus totius Germaniæ. & Galliæ.* Infra : *pene omnes Galliae & Germaniæ principes subscripserunt.* Gregorius IV. epistolam de Aldrico Episcopo Cenomanensi scripsit ad Episcopos per Galliam & Germaniam constitutos. Idem in epistola ad Episcopos regni Francorum apud Agobardum to. 2. pag. 59. *Hæc idcirco dicimus ut noveritis non vos posse dividere Ecclesiam Gallicanam & Germanicam ab unitate tunicæ quæ subjacet capicio.* Acta sancti Friderici Episcopi Trajectensis apud Surium die XVIII. Iulii : *Porro Germaniæ & Galliæ Episcopi comperta cæde immerita beati Friderici &c.* Vvalafridus Strabo cap. 28. de rebus ecclesiasticis : *Triduanæ autem Litaniæ , quæ proximis diebus ante Ascensionem Domini annue per omnes Galliarum vel Germaniæ Ecclesias celebrantur , in Galliis sunt constitutæ.* Nicolaus primus in epistola LXIV. ad Theutber-

bergam Reginam in tomo tertio Conciliorum Galliae pag. 321. *omnes religiosi & clari Galliarum & Germaniæ viri.* Idem in epistola LXVII. ad Lotharium ibidem pag. 327. *Siquidem cum ad relationem omnium pene qui ex Gallicanis & Germanicis regionibus Romam orationis gratia veniunt &c.* Flodoardus lib. 3. hist. Rem. cap. 21. in commemoratione epistolarum ab Hincmaro Archiepiscopo scriptarum: *Respondit etiam ad capitula quædam regni Francorum Episcopis a Iohanne Papa transmissa de privilegiis sedium per capitula* VII. *quoniam idem Papa nisus fuerat Ansegisum Sennensem Episcopum Primatem constituere, ut apostolica vice per Gallias & Germanias frueretur.* Sumptum illud ex epistola Ioannis VIII. ad Episcopos per Gallias & Germanias constitutos, quibus scribit se Ansegiso Sennensis Ecclesiae Praesuli concessisse ut vice sua in ecclesiasticis negotiis exercendis frueretur per Gallias & Germanias. Responsio itaque Hincmari, cujus meminit Flodoardus, est epistola ipsius sexta in editione Busaei, XLIV. in editione Sirmondi. In capite autem XX. conjunguntur etiam, alia occasione, Germanicae & Gallicanae nationes: *In Germanicis & Belgicis ac Gallicanis provinciis omnis religio Christianitatis pene fuit abolita.* Belgicam provinciam miscuit Hincmarus in gratiam suae provinciae, quae una erat ex Belgicis. Ante tempora igitur Bonifacii Moguntini Galliarum & Germaniarum Episcopi non solent conjugi. Vnde certo colligitur epistolam illam Pelagii confictam esse aevo Carolino. Videndus autem eminentissimus Cardinalis Ioannes Bona lib. 2. rer. liturgicar. cap. 10.

Regino lib. 1. cap. 194. citat simpliciter *ex definitione ecclesiasticorum dogmatum*, absque nomine auctoris. Heic apud Gratianum tribuitur Augustino, alibi Gennadio Massiliensi. Vide Notas Geverharti Elmenhorstii ad caput 53. editionis ejusdem libri ab eo procuratae sub nomine Gennadii. Vide etiam epistolam quadragesimam Hincmari Remensis Archiepiscopi. *Di. 2. c. 13. Quotidie.*

Constitutio ista non exstat inter vulgatos canones synodi Eliberitanae, videturque esse ex veteri Poeniten- *Di. 2. c. 21. Omnis.*

tentiali, aut ex canone quodam Concilii Hibernensis, quod saepe canones Hibernici laudentur in veteribus libris tanquam ex Concilio Eliberitano. Regino, qui lib. 1. cap. 331. primam partem istius capitis habet, retulit absque nomine auctoris. Burchardus lib. 5. cap. 22. *ex Concilio Elibertano cap. 3.* Idem lib. 19. cap. 155. refert decretum quoddam de eadem materia ex Concilio Elibertano, quod Regino lib. 1. cap. 328. tribuit Concilio Helibernensi, in veteribus vero libris, ut adnotavimus nuper ad hunc locum Reginonis, dicitur esse Concilii Hibernensis.

Di. 2. c. 28. Si per ebrietatem. Caput istud in veteribus Gratiani libris citatur ex Poenitentiali Bedae Presbyteri. Exstat autem in capite duodecimo libri de remediis peccatorum, qui vulgo Bedae tribuitur. Regino lib. 1. cap. 149. non adfert nomen auctoris ex quo ipse descripsit. Burchardus lib. 5. cap. 46. refert ex Poenitentiali Bedae.

Di. 2. c. 29. Pervenit. Heic & apud Reginonem lib. 1. cap. 120. & apud Burchardum lib. 5. cap. 30. citatur ex Concilio Remensi. Vide Notas ad Reginonem pag. 554.

AD DEFER. INFIRMIS] Vide rursum Notas ad Reginonem pag. 537.

Di. 2. c. 30. Sacerdotem. Vide eruditissimum virum Franciscum de Roye Antecessorem Andegavensem in tractatu de juribus honorificis in Ecclesia cap. 3. pag. 10.

Di. 2. c. 31. Institutio. Sumptum est istud ex Concilio Gerundensi, ut inscriptio indicat. Notandum autem est discrimen quod Romani Correctores admonent esse in editionibus hujus capitis. Nam apud Gratianum legitur *in omnibus provinciis*, & apud Burchardum & Ivonem *in omnibus comprovincialibus Ecclesiis.* quod melius est. Nam in Concilio ipso legitur *in Tarraconensi provincia.* Synodi enim provincialis auctoritas non egreditur extra provinciam. In antiqua collectione canonum Lugdunensi legitur : *ita in Dei nomine Terraconensis provinciae tam ipsius Missae ordo &c.*

Di. 2. c. 93. Presbyter. Regino lib. 1. cap. 69. caput illud citat *ex Capitulis synodalibus*, id est, ex libro primo Capitularium. Duplex quippe Capitulorum regiorum genus erat. Alia enim erant regia simpliciter, id est, in consilio Principis inventa & statuta. Alia vero erant synodalia,

re-

regia sane, sed in synodis facta, & ut plurimum de rebus ecclesiasticis. Vide Notas ad Reginonem pag. 542.

INFIRMATUS] Recte admonent Correctores Romani post ista addi apud Burchardum & Ivonem & in Capitularibus *aut parvulus infirmus fuerit.* Vide Notas ad Reginonem pag. 551.

ASSUMPTIO S. MARIÆ] De hac festivitate nihil decreverat Carolus Magnus cum festivitates enumeraret quae per omnia venerari debent in anno. Cum enim ceteras nominasset lib. 1. Capitular. cap. 164. demum addit: *De assumptione sanctæ Mariæ interrogandum relinquimus.* Deinde ista quoque festivitas addita est aliis, ut patet ex lib. 2. Capitular. cap. 35. & lib. 6. cap. 186. Ex Capitularibus descripsit etiam Regino lib. 1. cap. 377. Magnum inter Canonicos Ecclesiae Parisiensis his diebus certamen fuit de hoc festo, propter verba Vsuardi, qui dormitionem sanctae Dei genitricis Mariae simpliciter vocat, ab assumptionis nomine abstinet. Meum non est componere hanc litem. Adferam tantum insignem locum ex vetustissimo libro homiliarum Ecclesiae Lugdunensis, cujus auctor ignoratur. Videtur autem tribui debere Paulo Diacono aut Smaragdo. In codice itaque illo, post recitatam in festo assumptionis sanctae Mariae homiliam in illud ex evangelio secundum Lucam, *intravit Iesus in quoddam castellum*, auctor homiliae ista addit in fine: *Succincte evangelica lectione tractata, dicendum breviter quid hæc eadem lectio ad beatam Dei genitricem conveniat. Cum enim tota ex duabus sororibus Deo devotissimis constet, tamen in fine sui non incelebrem immo præcipuam de beata Dei genetrice sententiam continet, ubi dicitur:* Maria optimam partem elegit. *Cum enim sancta Ecclesia tribus fidelium gradibus constet, conjugatorum scilicet, continentum, & virginum, beata profecto Dei genetrix, cujus hodie sollemnia celebramus, optimam partem elegit, cui datum est & de intemerata virginitate & de prolis gaudere fœcunditate, quæ simul & virgo materque esse promeruit. Dicamus ergo, immo incunctanter dicamus quia Maria optimam partem elegit. Ferunt*

Di. 3. c. 1. Pronuntiandum.

enim quidam codices quod hodierna die a filio suo Domino Iesu Christo in cœlestibus fuerit provecta palatiis. Quod quia a beato Hieronymo in epistola quam ad Paulam scripsit apocryphum asseveratur, minus fidenter a catholico sensu recipitur. Sit ergo illud necne, nos tamen debemus credere eam filio suo in cœlestibus conregnare. Iam ergo ad eam vota nostra precesque convertamus. Rogemus eam ut pro nobis apud pietatem filij sui intervenire dignetur. Flodoardus lib. 3. historiae Remensis cap. 5. enumerans res praeclare gestas ab Hincmaro Remensi Archiepiscopo, haec ait inter cetera: *Libellum quoque de ortu sanctæ Dei genitricis Mariæ, sed & sermonem beati Hieronymi de ipsius Dominæ Assumptione scribi fecit.*

Di. 3. c. 20. Aquam. Remedius Curiensis cap. 24. & Regino lib. 1. cap. 210. citant etiam ex epistola Alexandri Papae.

Di. 4. c. 23. Romanus. Caput istud est pars capitis *Si quis per ignorantiam.* 1. q. 1. c. 59. ubi vide quae dicta illic a nobis sunt.

Di. 4. c. 44. Ab antiqua. Inscriptio istius capitis haec est in antiquis Gratiani exemplaribus & in editione Veneta: *Gregorius Quirico Episcopo & ceteris in Hibernia Episcopis.* nisi quod codex regius *Quirino* habet pro *Quirico.* Editio prima Moguntina non legit *Hibernia*, sed *Yberia*; & quidem rectius. Nam ita prorsus scriptum est in antiquissimo epistolarum sancti Gregorii libro manuscripto in bibliotheca regia: *Gregorius Quirio Episcopo & ceteris Episcopis in Iberia.* Vide Antonium Augustinum pag. 41. & Marcam in Notis ad Concilium Claromontanum pag. 327. editionis nostrae. Falluntur autem, ut ego arbitror, qui istius epistolae mentionem fieri putant a Paulo Diacono in libro tertio de gestis Longobardor. cap. 10. Agitur enim illic de epistola Pelagii.

Di. 4. c. 94. Plerique. SISEMUNDI] In antiquis Gratiani exemplaribus regio, Sangermanensi, recentiore Victorino, & duabus editionibus Moguntina & Veneta, scriptum est *Sisemandum*, in Colbertino *Semandum*, in Victorino vetere *Sisemundum.* Legendum est *Sisenandum*, ut recte monet Antonius Augustinus pag. 49. & 54.

Di. 4. c. 104. Monachi. Vide Antonium Augustinum pag. 332. & ibi Notas

tas nostras. Vide etiam quae in hoc loco observantur a Correctoribus Romanis.

PUERIS AUTEM] Cujacius ad titulum Decretalium de dispensatione impuberum cap. 3. admonet hunc locum, qui valde depravatus est apud Gratianum, ita legi debere: *Pueris autem, quibus, quod adhuc investes sint, a puritate vocabulum est.* Apud Burchardum sane lib. 4. cap. 99. legitur: *Pueris autem, quibus, quod adhuc investes sunt, a puritate vocabulum est.* At in codice Talonii paulo aliter legitur, sed tamen eodem sensu: *Pueris autem, quibus, qui adhuc investes sunt, a puritate vocati sunt.* Vide illustrissimum virum Franciscum Bosquetum Episcopum Monspeliensem in Notis ad epistolas Innocentii III. pag. 151. Di. 4. c. 118. Eos quos.

IMPUBERES] Ita Recentior codex Victorinus & antiquae editiones Moguntina & Veneta. Ceteri habent *imberbes.*

Sumptum est hoc caput ex canone 36. Concilii quarti Carthaginensis. Burchardus tamen lib. 4. cap. 76. citat ex Concilio apud Valentias, pessimo more. Vide Notas ad Reginonem pag. 553. Di. 4. c. 123. Presbyteri.

Titulus hujus capitis in antiquis Gratiani libris & editionibus praefert heic nomen Anselmi Romanae Ecclesiae Legati, nisi quod in codice regio vocatur Aricelinus. Reponendum hauddubie est Aselli nomen, qui per ea tempora Legatus Romanae Ecclesiae fuit in Africa. Vide Antonium Augustinum pag. 15. Di. 4. c. 152. Placuit.

Caput istud sic inscriptum est in veteribus Gratiani libris: *In libro quinto Capitularium.* Sumptum est autem ex canone nono Concilii Moguntiaci sub Carolo Magno, unde descriptum est in libro quinto Capitularium cap. 115. Canonicorum Clericorum mentio etiam in canone undecimo Concilii tertii Aurelianensis. Di. 5. c. 34. In omnibus.

Sumptum est hoc caput ex Capitulis Hincmari Remensis Archiepiscopi tit 1. cap. 14. Vide Reginonem lib. 1. cap. 213. Di. 5. c. 35. Nullus.

TURPIA IOCA] Cicero lib. 14. epist. 14. ad Atticum: *Ioca tua plena facetiarum de hæresi Vestorina & de Phario nummo re Puteolano risisse me satis*

nihil est necesse rescribere. Quo loco vide Notas clarissimi & eruditissimi conterranei mei Simeonis Bosii. Ælius Spartianus in vita Adriani: *Ioca ejus plurima extant.* Iulius Capitolinus in vita Antonii Pii: *Omuli multa joca semper patienter accepit.* Vide Notas ad Reginonem pag. 537.

CUM URSO] Vide Notas ad Reginonem pag. 564.

LARVAS DÆMONUM] In Capitulis Hincmari, unde sumptum fuisse diximus hoc caput, & apud Reginonem, tum etiam apud Burchardum lib. 2. cap. 161. post haec verba sequitur, *quas vulgo talamascas dicunt.* Vide Notas ad Reginonem pag. 564.

Di. 5. c. 37. Non oportet. Gratianus hoc caput citat ex Concilio Laudicensi, ubi exstat. Regino autem lib. 1. cap. 507. & Burchardus lib. 2. cap. 135. ex decretis Martini Papae, id est, Martini Bracharensis, apud quem inventum etiam est. Vide Cujacium ad titulum Decretalium de vita & honestate Clericorum cap. 12.

ADDENDA IN NOTIS.

PAg. 486. *linea ult. post illa verba*, Agileo Mettis *adde.* Mennam porro Thelonae Episcopum fuisse vel haec res manifeste probat, quod in caussa monasterii Lirinensis apud eundem sanctum Gregorium lib. 9. Indict. 4. epist. 8. ejus testimonium refertur, tanquam e propinquo. Scribens enim Pontifex ad Cononem Abbatem Lirinensem ait: *Quam autem solers sis in regendis fratribus, quantoque studio in eorum sis custodia vigilans, reverentissimo fratre & coëpiscopo nostro Menna referente cognovimus.* Quid porro monasterium Lirinense ad Episcopum Tolosanum, tam procul ab domo? Ante quam &c.

Pag. 496. lin. 25. post verbum audire *adde.*

7. q. 1. c. 13. Qualiter. In antiquis Gratiani exemplaribus ea est inscriptio istius capitis: *Hoc idem probatur auctoritate beati Gregorij, qui Ariminensi Episcopo dolore capitis laboranti alterum subrogavit ita scribens in registro capitulo* CCXXXVIII. Editiones Democharis & Contii

tii habent *cap.* CCCXXXVIII. Correctores Romani pro ultimis Gratiani verbis ista substituerunt: *ita scribens in 7. lib. regesti sui, indi. 2. epist. 49. ad Marinianum Episcopum Ravennæ.* Verum retinenda erat veterum codicum & editionum lectio, ut deprehendere possent eruditi lectores an ista Gratianus accepisset ex fontibus ipsis, an vero ex rivulis & stagnis aliorum. Nam si quis editione Romana Gratiani sola utatur, nunquam animadvertet caput istud descriptum esse ex Burchardo, apud quem exstat lib. 1. cap. 189. *ex registro S. Gregorij Papæ cap.* CCXXXVIII. ut heic apud Gratianum in antiquis codicibus & editionibus. Ivo parte 5. Decreti cap. 305. habet: *Ex registro Gregorij cap.* CCXXXIX. Accepit ergo & Ivo ex Burchardo.

Idem flagitium ab eisdem commissum est in titulo istius capitis, qui sic habet in vetustis Gratiani codicibus: *Item ex eodem capitulo* CCXXXIII. *ad Eleutherium Episcopum.* pro quo Contius & Demochares ediderunt CCXLIII. Correctores Romani: *Item ex eodem regesto, lib.* 11. *epist.* 7. *ad Eutherium Episcopum.* Sed Burchardus, ex quo Gratianus descripsit, lib. 1. cap. 191. habet: *Ex regist. cap.* CCXXXIII. *ad Etherium Episcopum.* In codice vero Talonii: *E reg. Atherium Episcopum cap.* CCXXXIII. At Ivo parte 5. Decreti cap. 307. scriptum habet in titulo istius capitis: *Ex registro Gregorij ad Eleuterium Episcopum.* 7. q. 1. c. 14. Quamvis.

Pag. 511. *lin.* 19. *post vocem* manuscriptis, *adde.* Hujus porro pars habetur in cap. *Relatum* De sepulturis; ubi male inscribitur Episcopis per Dardaniam constitutis, cum scripta sit ad Episcopos per Italiam.

Pag. 513. *lin.* 5. *post illa verba*, infra ostendimus, *adde.* Hunc scrupulum nobis exemit Burchardus, qui in lib 1. cap. 227. canonem istum refert ex Concilio apud Altheum cap. 37. Nam *Alphesum* scriptum quoque alicubi esse pro *Altheum* monemus infra 31. q. 1. c. 3. Facile autem est mutare *Alphesum* in *Ephesum.*

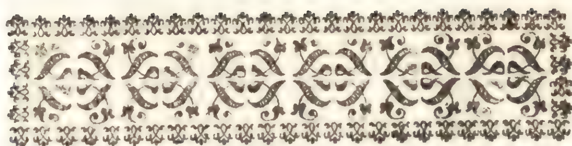
ADMONITIO.

POst abſolutam hanc editionem, vir doctiſſimus Ioannes Mabillonius monachus Benedictinus, e Belgica peregrinatione redux magno reipublicae literariae bono, ad me dedulit vidiſſe ſe duo vetuſtiſſima Pannormiae exemplaria manuſcripta, unum in bibliotheca monaſterii Aquicinctenſis, alterum in monaſterio Blandinienſi, utrumque nomen Ivonis Epiſcopi Carnotenſis adſcriptum habens, utrumque eundem finem operis exhibens quem notavimus in praefatione noſtra cum de Pannormia ageremus. Vnde certo colligitur non exſtare in codicibus illis decreta Innocentii ſecundi, quae edita ſunt in calce Pannormiae, quae moverant viros eruditiſſimos ut exiſtimarent opus illud non poſſe eſſe Ivonis. Hoc te monitum volui, lector erudite, ut tibi ſemper probem bonam fidem meam.

ILLUSTRISSIMI VIRI
PETRI DE MARCA
ARCHIEPISCOPI
PARISIENSIS
INTERPRETATIO CAPITIS
Clericus 3. *q*. 4.

Nunc primum edita ex autographo auctoris.

ILLUSTRISSIMI VIRI

PETRI DE MARCA ARCHIEPISCOPI PARISIENSIS

INTERPRETATIO CAPITIS

Clericus 3. *q.* 4.

I. QVÆRUNT anxie viri eruditi quid ſignificare velit Stephanus a Gratiano relatus cap. *Clericus.* 3. q.4. cum ſtatuit Clericum qui Epiſcopo ſuo inſidiatus fuerit, a gradu removeri debere, & curiae tradi ſerviturum. Quidam corpus curialium intelligunt, cui Clericus vilia miniſteria obiturus addicatur. Quidam vero forum & curiam ſecularium judicum, quorum ſententia debitam poenam ſuſcipiat; quemadmodum in eadem ſpecie Clerici ſuo Epiſcopo inſidias molientis decrevit Pius Papa apud Gratianum cap. *Si quis ſacerdotum.* 11. q. 1. Poſteriores Pon-

Pontifices, horum decretorum verbis utentes, Clericum tradi curiae sic interpretati sunt, ut de judicibus publicis & eorum curia, non autem de corpore curialium, intelligant. Sed non adimunt scrupulum quem verba Stephani injiciunt, qui tradi curiae serviturum decernit. Quae servitia, ut collegio curialium competere possint, aliena tamen videntur a magistratibus publicis; quorum apparitio & obsequium non videtur poenae loco censeri posse, cum decus potius quam vilitatem & infamiam ministrantibus addat.

II. Attamen fatendum est veram esse quam Pontifices secuti sunt curiae interpretationem: qui juris antiqui vestigia apud solos decretorum ex Isidoriana collectione petitorum consarcinatores cum legissent, iis verbis usi sunt, quae a veteribus Romanae sedis summis sacerdotibus profecta arbitrabantur, cum tamen earum epistolarum interpolatori tribuenda sint; sive is Hispanus fuerit, sive Riculfus ipse Moguntinus, qui primus in Galliis hanc collectionem, a se ex Hispaniis advectam, temporibus Caroli Magni publicavit, teste Hincmaro. Illa vero paulatim in auctoritatem recepta in Capitularium libris, deinde a Nicolao primo vehementer asserta, in judiciis tandem usurpata est, & a Burchardo, Ivone, Anselmo, atque demum a Gratiano in suis collectionibus laudata.

III. Enimvero licet huic locutioni vetustatem octo seculis superiorem non demus, rem ipsam in veteris Ecclesiae disciplina rece-

ce-

ceptam inveniemus. Quod ut apertius atque uberius explicari posset, de Clericorum foro disputandum esset nobis juxta veterum canonum sensum. Sed materia isthaec cum alterius sit instituti, illud unum observandum relinquit quod ad istius articuli dispunctionem omitti non potest.

IV. Clerici dupliciter inspici possunt, vel quatenus divinis ministeriis inserviunt, vel quatenus sunt reipublicae cives. Sub priore illa inspectione, cum functio & ministerium illorum ex sola Christi Domini institutione pendeat, jure divino immunes sunt a magistratuum publicorum cognitione, qui rationem ab iis exigere non possunt neglecti vel male gesti ministerii ecclesiastici. Quatenus vero sunt cives, ex divi Pauli effato Regum imperio & jurisdictioni publicorum judicum subditi sunt. *Omnis anima*, inquit Apostolus, *potestatibus sublimioribus subdita sit.* Qua peremptoria voce omnes homines complexus est, dempto nemine, sive sit Apostolus, sive Propheta, sive Episcopus, Clericus, aut monachus, ut adnotavit Chrysostomus in commentariis hujus loci.

V. Enimvero licet haec ita se habeant summo jure, ex indulgentia Principum deinde Clerici consecuti sunt ut immunes essent a magistratuum publicorum cognitione. Quae quidem immunitas Ecclesiae concessa, & synodorum Pontificumque decretis recepta, atque censuris roborata, in totum rescindi non potest contrariis Principum constitutioni-

nibus; quippe quae jus quaesitum & tam longa consuetudine firmatum tollere non debeant, nec reipublicae tranquillitatem, quae his moribus fovetur, laedere, ut eleganter docet Covarruvias, qui Clericorum immunitatem refert, non ad jus divinum, sed ad Principum privilegia, quae hodie immutari non possint.

VI. Ex duplici illa quam posuimus Clericorum inspectione orta est antiqua illa, quam praefert canon septimus synodi Constantinopolitanae & Iustiniani Novella, criminum a Clericis admissorum distinctio, ut alia sint ecclesiastica, alia vero civilia; quorum discrimen explicat Theodorus Balsamo. Prioris generis erunt, non solum haeresis & schisma, quibus laici quoque implicari possunt, sed quaecunque peccata in regulas clero praescriptas; ut de subintroductis mulieribus, de ordinationibus perperam vel etiam ob pecunias celebratis, & de similibus caussis.

VII. Crimina civilia, sive secularia, sunt illa quae legum publicarum animadversioni subjiciuntur, utpote quae reipublicae quietem & societatem violant. Ea sunt varii generis, delicta privata, & crimina publica. Quod discrimen secuti sunt Imperatores Romani, cum benignius in Clericos agere coeperunt. Vnde in Codice Theodosiano controversiae quae ad religionem pertinent, in quibus sunt crimina ecclesiastica & minora Clericorum delicta, scilicet e civilium numero, Episcopis & cujusque dioeceseos sive provinciae syno-

nodis discutienda relinquuntur. Minora inquam delicta, servata judiciis publicis atrocium criminum, quae numero quinque, adversus Clericos cognitione; ut docent leges aliquot editae cura Sirmondi in Appendice Codicis Theodosiani.

VIII. Quae quidem criminum exceptio de Clericis secundi & inferioris gradus, id est, a Presbyteris usque ad ultimum gradum intelligenda sunt. Nam sacerdotes primi gradus, id est, Episcopi, a publicorum judiciorum cognitione immunes semper fuerunt apud Principes Christianos. Quibus praeivit vox illa Constantini in Nicaena synodo, quia conquerentium ad invicem Episcoporum libellos sibi oblatos, ut de iis cognosceret, cum repulisset, adjunxit: *Vos dij estis. Conveniens non est ut homo dijudicet deos.* Quod Ruffinus & alii magnificis verbis retulere. Sed ad reliquos Clericos verba Constantini trahi non possunt. Hinc petitum Valentiniani senioris rescriptum, cujus meminit Ambrosius & epistola synodica Concilii Romani pro Damaso, quo jussit ut sacerdotes soli de sacerdotibus, id est, Episcopi de Episcopis, judicarent.

IX. Quae praerogativa Episcoporum ne quidem a Iustiniano, qui Novella sua crimina ceterorum Clericorum atrociora suis judicibus reliquit, ullo pacto imminuta est. Vnde factum ut nec in prima nec in secunda neque in tertia Regum nostrorum dynastia, si facinus adversus Leodegarium excipias,

nec etiam vigente Gothorum in Hispaniis dominatu, Reges in Episcopos, etiam laesae majestatis reos, lege animadvertere tentaverint ante synodorum judicium, quibus hanc jurisdictionem non adimebant; ut docent annales & acta Conciliorum. Adeo ut hac quoque tempestate, in qua reliquorum e clero privilegia non adeo vigent, nihil sibi licere in Episcopos majestatis reos pietas Regis Christianissimi passa sit, impetrata nuper a Summo Pontifice, juxta recentioris moris formam, delegatione aliquot Episcoporum, qui judicio ecclesiastico de caussa decernerent.

X. Ceterum olim, ut dixi, quinque crimina reservata erant animadversioni judicum publicorum adversus Clericos. Vnde factum ut in Matisconensi Concilio tria crimina foro seculari reservata fuerint. Hincque sumpsit originem casuum privilegiatorum cognitio. Attamen antiqua illa criminum exceptio non impediebat quin Clerici de moribus apud Episcopos conventi, judicio ecclesiastico pro qualitate & punitione delicti puniri possent; idque factum ex Pauli auctoritate, qui monet Timotheum ut sub duorum aut trium testimonio, Presbyterorum caussas discutiat. Quare antiquis canonibus, ob crimina publica, canonica poena Clericis convictis irrogatur. Sed censura ecclesiastica, cum admonitione aut suspensione ministerii sola vel ad summum depositione constaret, aut si atrocissimum esset flagitium, excom-

communicatione vel anathemate, & reipublicae tranquillitas gravius animadverti exposceret, depositus sententia Episcopi sui Clericus ad judices publicos transmittebatur, poena legitima plectendus, si de aliquo ex quinque illis criminibus impetitus esset; cum nulla ratio pati posset ut depositus ob crimen canonicum, vel ob minus delictum civile, contra mentem legis nova poena opprimeretur.

XI. Singulare usus istius habetur exemplum in actis Concilii Chalcedonensis actione x. in qua relecta sunt gesta synodi Tyriae habitae in caussa Ibae Edesseni Episcopi. Samuel & alii Presbyteri Ecclesiae Edessenae libello accusabant Episcopum suum, inter cetera capita hoc quoque objicientes, quod Abraamium Diaconum de maleficio magico accusatum, & de se praesente clero & Episcopo confessum, omnium votis excommunicatione confossum, nulla dein praevia satisfactione, Episcopum ordinare destinasset, impeditus ne perficeret sola Archidiaconi refragantis intercessione. Mox ista verba subjungunt, quae trituram fori utriusque docent: *Et retinet chartam magicarum incantationum reverendus noster Episcopus, qui debuit judici provinciæ hunc, qui ita execrabilis est, offerre, secundum consequentiam legum.* Eas intelligit leges Principum, quae sunt editae in Appendice Codicis Theodosiani superius laudata.

XII. Si judicium inceptum esset apud

Episcopum, quia fortasse accusator erat e clero, qui ad judicia publica Clericum evocare nulla in caussa poterat, juxta Concilii Carthaginensis & Chalcedonensis disertos canones, vel etiam laicus, qui adversus Clericum crimen intendere poterat, suam suorumve injuriam persequens, tunc, post latam sententiam, Episcopis incumbebat ex officio ut reum atrocioris criminis judicibus publicis offerrent. Quod diu perduravit cum magna utriusque fori concordia, donec vetita est in universum, variis Pontificum decretis, judicibus secularibus adversus Clericos judiciaria cognitio, cujusvis criminis praetextu. Tunc arbitrii sui fecerunt ob quae crimina Clerici, judicio ecclesiastico depositi semel, ad graviorem poenam infligendam ad judices seculares transmitterent. Hoc est quod in decretis Pii & Stephani dicitur, curiae tradi Clericos convictos, scilicet ut puniantur; quemadmodum diserte observat Pius, *ut accipiat quod inique gessit.* Cui sententiae non est contrarium quod ait Stephanus, ut Clericus depositus curiae tradatur serviturus. Quippe non significat ut ad vilia ministeria in curia obeunda damnetur. Nulla enim istius generis poena ullibi occurrit. Retrahebantur quidem in curiam, etiam post presbyteratus ordinem, quicunque e curialibus, quo se muneribus & functionibus publicis seu personalibus seu realibus subtraherent, in clerum adsciscebantur, ut docet Innocentius primus in Decretis, condi-

ditionem priorem & nexum curialium subituri. Sed ista non pertinent ad poenam ob crimen aliquod inflictam.

XIII. Dicendum ergo, ut hic nodus expediatur, traditum curiae Clericum, ut in illum a judicibus animadverteretur, eo tamen animo ut capitis minutione maxima, id est, servitute tantum, non autem ut capite, plecteretur; scilicet ut libertate adempta per judicis sententiam, servituti perpetuae addiceretur. Solebant Episcopi pro damnatis in judicio publico veniam petere a Praesidibus provinciarum, quo, poena aut penitus remissa, aut in leviorem mutata, damnati locum haberent agendae de facinoribus suis apud Deum poenitentiae; ita tamen ut sicut Episcopis libera erat deprecatio, judicibus quoque, si utilitas publica sic posceret, libera esset repulsa; quemadmodum docet Augustinus in epistola ad Marcellinum Comitem. Quare si solenne Episcopis erat pro quibuscunque damnatis intercedere, culpae non mediocris rei fuissent si depositis a se Clericis suffragati non essent, quando eos, ex ordine legum, judicibus tradebant, mitiorem poenam illis infligi postulantes.

XIV. Porro poena servitutis ob crimen admissum inducta erat a Concilio Aurelianensi, & ejus exemplo a Conciliis Toletanis. Vnde factum ut auctor epistolae Stephani ejus meminerit. Deportati & damnati in metalla amittunt quidem libertatem; sed servituti adjuncta est poena deportationis,

cujus fiunt servi. In specie autem Concilii Aurelianensis, raptor, si ad Ecclesiam confugerit, restituitur: serviendi tamen conditioni obnoxius, facultate concessa sese pecunia redimendi; quae sine dubio in laesi patris commodum cedebat.

XV. Ceterum sola Clerici depositio ob crimen exceptum inflicta sufficiebat ut locus esset judicio publico, absque ulla canonicae immunitatis injuria. Non inutiliter addidi inflictam depositionem ob crimen exceptum; quoniam ex alio quoque capite depositio irrogari potest, puta ob crimen ecclesiasticum. Quo casu nefas esset damnatum semel, de integro novis poenis opprimere, judicio seculari.

XVI. Enimvero ut manifestius haec materia aperiatur, inspiciendum est an ex sola depositione Clerici damnati redeant ad forum seculare. In qua controversia confligunt ad invicem Ioannes & Bernardus Decreti Glossatores. Sed divisione eam dirimendam puto; adeo ut non sola poena inspicienda sit, sed etiam illius caussa: quae si fuerit gravior, sive ob crimen civile, sive ob crimen ecclesiasticum, depositum non solum a gradu removebit, sed etiam a clero. Hujus poenae exemplum petetur, in crimine ecclesiastico, ex Decreto Siricii relato apud Gratianum cap. *Quisquis.* Dist. 84. *Quisquis Clericus*, inquit, *aut viduam aut certe secundam conjugem duxerit, omni ecclesiasticæ dignitatis privilegio nudetur, laica sibi tantum communione*

ne

ne concessa. Quae laica communio significat
Clericum non solum e consessu cleri extra
cancellos depulsum, & redactum in locum &
ordinem laicorum ad communicandum sy-
naxi, sed deturbatum omnino a corpore cle-
ri, & ad laicam conditionem detrusum; ita ut
seposito privilegio quod antea illi compete-
bat, nunc pertineat ad forum seculare in
caussa civili & criminali; in quo distinguitur
haec communio laica a peregrina; cum ista
retineat Clericum in ordine cleri, (etsi gra-
du consessus & sportulis ordinariis multatum,
praeter alimenta) laica vero eum ab illo or-
dine depellat. Si autem depositio inferatur ob
negligentiam in obeundo ministerio eccle-
siastico, ex ea caussa depositus jurisdictioni
ecclesiasticae subditur, ita ut ob delicta sub-
sequentia synodi judicio ad agendam poeni-
tentiam in monasterium detrudatur; ut defi-
nivit Concilium Cabilonense relatum in cap.
Dictum. Dist. 81.

XVII. Hujus disputationis occasio tol-
lebatur definitionibus synodorum subsequen-
tium, quae Clericos ob crimen capitale dam-
natos & ad laicam communionem redactos,
in monasterium detrudi in perpetuum jube-
bant, agendae poenitentiae severioris caussa,
ut in Conciliis Agathensi & Epaunensi.
Quam formam secuta est synodus Aurelia-
nensis tertia can. VII. erga Clericum adulte-
rii convictum. Earum exemplo Toletana
quarta can. XXVIII. simili detrusione plectit
Episcopum, Presbyterum, Diaconum, &

 Cle-

Clericum, qui magos & ariolos consuluerit, & simoniace ordinatos Concilium Toletanum octavum can. 3.

XVIII. Postquam mos iste desivit detrudendi Clericos in monasteria, ut poenitentiam agerent, in illa quoque secunda specie, quam proposuimus, de Clerico degradato, etiam ob crimen ecclesiasticum, disceptatum fuit in Anglia quingentis abhinc annis. Regii ministri degradatum Clericum ex quacunque caussa foro suo asserebant. Thomas vero Archiepiscopus Cantuariensis contendebat ex sola depositione non amitti privilegium clericale; sed si depositus in crimen incideret, tunc ob impoenitentiam subdi foro seculari.

XIX. Satius fuisset, ut dixi, disputationem ex superiori distinctione dirimere, quae adhibenda quoque est in altera quaestione, an ex sola depositione consequatur damnatum tradi curiae seculari. Depositus quippe ob crimen ecclesiasticum alia poena plecti non debet. Qui autem ob crimen atrox degradatur, eo ipso legibus publicis permittitur, ut superius dixi. Quae fuit sententia aliquot Pontificum qui Innocentium praecesserunt, ut ipse fatetur in cap. *Novimus.* de verbor. signific. *Quorundam est opinio a pluribus approbata*, inquit, *ut Clericus qui propter hoc* (id est, falsi in literis apostolicis) *vel aliud flagitium grave non solum damnabile sed damnosum fuerit degradatus, tanquam exutus privilegio clericali, seculari foro per* con-

consequentiam applicetur. Quod ille jus immutavit, decernens ut solennis degradatio Clerici antea fiat, atque pronuntietur judici seculari, quatenus degradatum in suum forum recipiat; eo temperamento adjecto, ut Ecclesia pro eo efficaciter intercedat, ad leniendam poenam, citra mortis periculum. In qua intercessione nihil est novi, cum frequens esset apud veteres, etiam in gratiam laicorum. Novum jus in eo versatur, quod praeter depositionem & solennia degradationis, pronuntiandum sit specialiter de traditione facienda curiae. Quae definitio videtur profecta ex eo quod Alexander III. in cap. *At si Clerici.* De judiciis. docuit quemlibet depositum pro suis excessibus non esse tradendum judici seculari, ne duplici contritione conteratur. Vnde sequitur caussae cognitionem adhibendam, an flagitii ea sit gravitas ut traditionem illam extorqueat.

XX. Ceterum Celestinus III. tot adhibet cautiones, ut vix locus esse possit huic traditioni, nisi quis malo genio natus omnem exuerit humanitatis sensum. Statuit enim ut depositio praecedat ob praeteritum crimen. Deinde vero, ut incorrigibilis appareat Clericus, novis criminibus admissis, quae plectenda sunt excommunicatione. Si recentioribus se facinoribus implicet, feriendus anathemate. Demum si contempta Ecclesiae auctoritate in profundum malorum devenerit, tunc tradendus est seculari potestati, ut eum comprimat. cap. *Cum nobis ab homine.* De judiciis.

XXI.

XXI. Qui progressus tamen servandus non est si crimen ex suo genere sit atrocissimum. Tunc enim interest reipublicae Christianae ut monstra illa scelerum ultore ferro extinguantur. Statim ergo a degradatione celebrata pronuntiare debet judex tradendum esse reum curiae seculari, ut adversus falsarios literarum apostolicarum constituit Innocentius III. in Concilio Lateranensi, cap. *Ad falsarior.* De judiciis. & in eodem Concilio adversus haereticos, cap. *Excommunicamus* §. 1. De haereticis. Quod in criminibus majestatis, assassinii, ac in ceteris hujusmodi atrocioribus locum quoque habet; ut docent Pragmatici, & nos antiquae disciplinae congruere jam docuimus.

AN-

ANDREÆ SCHOTTI

LAVDATIO

FVNEBRIS

V. CL.

ANTONII AVGVSTINI

Archiepiſcopi Tarraconenſis.

ILLVSTRISSIMO
REVERENDISSIMOQVE VIRO
LÆVINO TORRENTIO
EPISCOPO ANTVVERP.
ANDREAS SCHOTTVS
S. P. D.

MAGNO in dolore vel moerore potius versabar adhuc, Praesul optime, quem ex clarissimi viri Antonii Augustini morte accepi, cum mihi tuae redditae sunt. Quare ut & memoriam illius sancte inviolateque servasse, & tibi, cui plurimum debeo, dicto audiens fuisse viderer, laudationem funebrem huic fasciculo literarum inclusi; quod & innocentissimo viro, Romae cum versareris, usus sis familiariter, & mortem illius, accepto nuncio, tuleris humaniter.

ter. Et vero quis animo tam diro atque agresti fuit qui non tanti viri morte sit commotus; qui tamenetsi senex, & affecta aetate, multis editis libris, tanquam ingenii liberis, naturae concessit, tamen propter excellentem doctrinam atque virtutem videbatur omnino mori non debuisse. Equidem luctui meo minuendo, quando tolli omnino non potest, commentarium de moribus anteactae innocenter vitae scriptisque antistitis illius adjunxissem, ubi tanquam in amplissimum campum, laxatis habenis, excurrere licuisset, nec tam angustis horae spaciis temporisque brevitate mihi ad comparandum dati circumscriptus fuissem, si tantum abs re mea otii suppeditasset. Haec tamen pauca, quae oratione complecti poteram & debebam, alii, quibus majus otium atque ingenium datum, ampliora facere & tanquam calamistris inurere poterunt, ut certa verissimaque, quae ipse, quasi mortem illius praesagiens, longeque ante praevidens, sciscitando ex ore ipsius hausi, ratus, id quod accidit, fore ut cum hac ille corporis compage solutus vivere desjisset, unde vitam certius ceteraque que ad antiquitatis scientiam pertinent, qua, ut melius nosti, ad miraculum usque instructus erat, discerem, fore neminem. Nec me fefellit augurium. Quinto enim post mense exstinctus est. A senis itaque sanctissimi latere, quoad possem, nunquam discessi, simul in amicitiam domesticamque familiaritatem adscitus sum; & tanquam coelo delapsum hominem, Catonem al-

alterum, & parentis loco, ducebam: Quo in precio & ab exteris omnibus, cum Iurisconsultis, tum humanitate praeditis, existimari non ignorabam. Ab exteris, inquam. Vt enim Veritas ipsa in sacris literis clamat: ὀυκ ἔστι προφήτης ἄτιμος, εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι ἀυτοῦ. Temporum & aetatis potius in narrando, ut in Attici vita Nepos, quam virtutum descriptionem singulatim, ut in Plotini vita Porphyrius & in Procli Diadochi Marinus, secutus sum. Nihil est enim aptius ad delectationem lectorum quam temporum varietate fortunaeque vicissitudine animos in legendo audiendoque retinere. Sic enim elucet maxime & adolescere ingenia, & ad maturitatem, disciplinarum cultu, ut in agris segetes, pervenire solere. Stylum vero, ut debui, ita temperavi ut neque vera laus detracta, quamquam omnia persequi non poteram, nec falsa affícta esse videatur. Verum ipsum semper spectavi, nulla animi perturbatione victus. Memineram M. Tullium & Livium questos olim, nec injuria, laudationibus funeribus factam esse historiam mendosiorem; quod caussae serviendo oratores, veritatis vix habita ratione atque dilectu, in majus omnia extulerint. Nec me fugit Cyrum Xenophontis philosophi eloquentissimi, quem non sine caussa P. Scipio Africanus manibus assidue sinuque gestabat, non ad historiae fidem, sed ad effigiem justi imperii scriptum. Idem tamen philosophus Agesilaum singulari libello ita laudavit, ut prae illo facile Imperator, qui nullam imaginem sui ex-

Cic. in Bruto. Livius lib. 8. extremo.

Cic. 1. ad Q. fratrem epist. 1. & lib. 5. epist. 12. ad Famil.

exſtare paſſus eſt, omnes omnium expreſſas imagines, ſigna, ſtatuaſque contempſerit. Statuae enim e lapide vel aere ductae intereunt tempeſtate, vi, vel vetuſtate. Virtus contra clara aeternaque habetur. Quae cum ita ſint, quicquid hoc eſt laboris induſtriaeque noſtrae lib. mer. Amice magne, ad te mitto, nos ut in hac aetate audacter admoneas doceaſque, quem tanti Antonius fecit, itaque de te & ſentire & praedicare ſolebat, ut quod praefiſcine mihi liceat, more majorum, in Lyricis pangendis, cum ab Horatio diſcederet, tibi uni primas daret, praeterea nemini. Legerat enim libenter tua illa de partu virginis divina poëmata. Tranquillum item probabat, & Horatium efflagitabat; & ego, ſi pateris, illius omniſque adeo poſteritatis voce poſtulo. Sic te nobis Deus Opt. Max. diu ſervet incolumen. Vale; & Io. Livineio meis verbis ſalutem felicitatemque. Tarracone ann. ∞. IↃ. LXXXVI.

AND.

ANDREÆ SCHOTTI ORATIO IN FVNERE ANTONII AVGVSTINI ARCHIEPISCOPI TARRACONENSIS

ANNO MDLXXXVI.

CVM multa divinitus heroïcis illis temporibus, viri ornatissimi, a priscis inventa atque instituta, & a majoribus nostris religiose ad hanc diem servata sunt, tum nihil vel ad vivorum solatium jucundius, vel ad eorum qui vixerunt memoriam honorificentius excogitari potuit, quam bene de Republica meritos, domi militiaeque illustres, cum mortem obiissent, pro funere laudari, atque ad posteritatis memoriam commendari. Graeci enim, optimis & disciplinis exculti & legibus instituti, eum morem Athenis Atticis jam inde a Solone Legislatore traxisse creduntur. Romani vero, qua nulla gens alia vel moribus legibusque

que melius temperata, vel exteris gentibus ad vitam moresque formandos plura exempla suppeditavit, jam inde ab exactis Vrbe Regibus, (laudato fortissimo viro L. Bruto, qui pro patriae libertate occubuerat, a collega Valerio Poplicola) hunc sitis in funere honorem perpetuo habendum censuerunt. Et recte quidem pieque, si verum fateri volumus, utrique judicarunt; cum ne qui mortem obiissent, debita virtuti laude fraudarentur; tum ut heredes atque superstites ad majorum imitationem resque praeclare gerendas tanquam calcaribus incitarentur ardentius quam fumosis familiarum ex cera imaginibus, quas & in atriis collocare & gestare in funere solebant. Verum enim vero cum ego ad pium hoc quidem postremumque officium, sed perdifficile, persolvendum non satis idoneus delectus sim, dum, ut debeo, meo me ipse pede metior, vehementius pertimesco. Quae enim res summos etiam oratores conturbare singulae solent, locus ad dicendum amplissimus, & rei qua de verba facienda sunt gravitas, eae mihi hodierno die sese offerunt universae. Si enim in caussis gravioribus, ut accepimus, initio dicendi M. Tullius atque Demosthenes, summi oratores, commoveri solent vehementius quam vel aetas illorum vel usus exercitatioque postulabat: quid mirum, juvenem me, qui cum illis non sum comparandus, & frequenti hoc vestro conspectu & pudore mihi innato perturbari? Verum tot tantaque exstant amplissimi

Plutarc. in Poplicola.

ſimi Praeſulis Antonii Auguſtini, quem more inſtitutoque majorum laudandum precibus victus ſuſcepi, in me exterum hominem humanitatis ac benevolentiae officia ut officium hodie deſeruiſſe videar & ingratus jure haberi debeam, niſi diuturni ſilentii mei finem hic dies tandem aliquando attuliſſe videatur. Equidem non ignorabam nihil huc niſi perfectum ingenio elaboratumque induſtria adferri oportere. Verum manum mihi injiciebat qui mihi ad haec ſtudia ungenda & recolenda auctor & princeps exſtitiſſet, in quibus ipſis humanitatis, ut ſunt & appellantur, literis ſi quid poſſum, quantum id eſt, quod ſentio quam ſit exiguum, id omne repetere a me ſuo jure poteſt. Iacta itaque eſto alea, & quidem nominis mei periculo, dum optime de me meriti Manibus ſatisfeciſſe, ac parentis potius quam nominis rationem videar habuiſſe; in quo illud in primis mihi laetandum eſſe video, me de ejus viri laudibus dicere ingreſſum, in quo praedicando nemini, ne indiſerto quidem, oratio deeſſe poſſit, ſitque adeo difficilius exitum quam principium invenire. Dicendum eſt enim breviter, pace veſtra, auditores, cum de Antonii Auguſtini Praeſulis noſtri ampliſſimi vita & moribus, hoc eſt, de ſingulari eximiaque virtute, tum de doctrina & ſcriptis ad poſteritatis utilitatem comparatis. Denique perfecti ut Iuriſconſulti, ſic & Epiſcopi exemplar, tanquam ſpeculum, ante oculos proponam. Quare ut attente nos patienterque

que audiatis, ejusque quem vivum parentis loco duxistis, jam mortui laudes libentibus auribus animisque accipiatis, vos quaeso obtestorque. Quod si a vobis, ut spero & opto, impetravero, futurum est ut nec me in dicendo laborasse, nec vos tanti viri memoriam grata animi recordatione revocasse poeniteat. Illud enim Romane moreque majorum, id est, ingenue vereque confirmare audeo, dubitare me vehementer an parem Augustino aut multis retro annis majorum secula tulerint, aut quae consecutura est posterorum aetas, datura similem sit virum, qui in his ipsis juris antiquitatisque disciplinis virtutumque ornamentis proinde excellet, ceterosque, ut hic noster, aequales longo post se relinquet intervallo. Q. Caecilium Metellum, cognomento Macedonicum, memoriae proditum est, cum tristem nuncium accepisset, P. Scipionem Æmilianum, cui etiam virtus victae eversaeque Carthaginis Africani cognomen addiderat, domi suae incerto auctore esse interfectum, a quo tamen de Repub. aemulatione, ut fit, gloriae sine acerbitate dissenserat, foras prosiliisse, & in hanc veritatis plenam, ut ab aemulo profectam, vocem prorupisse: *Concurrite*, inquit, *concurrite, cives Romani. Vrbis enim nostræ mœnia conciderunt.* Eundemque ferunt filiis quatuor Consularibus, a quibus & ipse magno felicitatis humanae argumento post elatus est, negocium dedisse ut Scipionis Africani funus non deducerent solum, sed etiam efferrent,

Plutarc. in Apopht. Val. Max. lib. 4. cap. 1.

Plinius li. 7. cap. 44.

rent, humerosque pheretro subjicerent, hoc addito eulogio exsequiis digno: *Non fore ut in posterum postremum id officium excellentiori ulli civi ampliusque de omni Repub. merito imperatori præstarent.* Idem mihi hodierno die exclamare jus fasque est. Quin potius, cum toga armis praestantior sit, resque bellicas consilia superent, & animus corpori longe antecellat, eo verius justiusque pronunciavero: Concurrite Tarraconenses, omnisque adeo Hispania citerior, ulterior. Moenia nostra, extincto Antonio Augustino, eversa sunt; nec spes est fore ut alteri praestantiori viro postremum hoc officium, mortuo debitum, persolvamus. Cum illo enim spes omnium nostrum, auditores, resque publica & patria elata esse videntur; inopum subsidia atque fortunas jam video concidisse. O igitur fallaces hominum spes! O inanes mortalium cogitationes! Sed hoc agamus. Atque ut inde oratio mea proficiscatur unde aetatum initia ducuntur, a capite arcessam narrationem, si quis forte adsit ideo ignarus temporum, & in familiis illustrium virorum hospes ut haec ignoret. Ætatis itaque memoriam replicans ultimam, inde usque repetens, comperi natum esse domo nobili AUGUSTINORUM & excellentibus viris in gerenda Republica claris, Caesaraugustae, Celtiberorum urbe celebri & copiosa, nunc etiam studiis ingeniisque affluente. Patre ad haec Antonio Augustino Pro-cancellario Aragoniae finitimorumque regnorum. Quae dignitas hodie apud *Anno* CHRISTI 1517.

Reges ſecundas tenet. Auguſtorum quoque Romanorum temporibus , ut ex annalium memoria & Carini Imperatoris vita obſervare memini , plena in adminiſtrandis rebus publicis & honoris & auctoritatis Cancellarii poteſtas perpetuo fuit. Vixdum ex ephebis filius exceſſerat , tinctus iis artibus, quibus prima aetas ad humanitatem informari ſolet , natu licet minimus , tamen , ob ſingularem indolem , maxima in ſpe deliciiſque parenti , Complutum , quae in Carpetanis princeps academia eſt , ad uberiorem ingenii cultum miſſus eſt , ubi celeriter antecellere aequalibus ingenii gloria contigit. Verum aſſiduis bellorum tempeſtatibus jacebant adhuc humanitatis ſtudia , Ciceronis nomen vix in ſcholis tum audiebatur. Nondum ſatis culta bene dicendi facultas. Graecae literae mutae doctoribus carebant. Sine quibus tamen diſciplinis in jure civili enucleando excellere nemo poteſt , & reliquae ſcientiae graviores quaſi conticeſcunt. Senſa enim mentis commode eloqui non poſſe nec ad poſteros tranſmittere niſi ruſtice & inquinate poſſe hominis eſt , vel M. Tullio judice , intemperanter abutentis & otio & literis. Studia vero haec in Italia diſciplinarum parente jam tum colebantur vehementius quam in Hiſpanicis academiis ; ſive id ſoli coelive genio , ſive hominum indoli & induſtriae , ſive otio denique & tranquillitati Reipublicae acceptum eſt referendum. Salmanticam hinc a parente miſſus , prima ibi juriſprudentiae fundamenta jecit

Fl. Vopiſcus in Carini vita.

Tuſcul. I.

cit gnaviter. Verum ut exoticae merces & peregrinae domesticis fere gratiores, & plantae alio coelo cultae atque insitae suaviores saepe uberioresque esse solent, miles denique is optimus qui patria procul stipendia fecit, item in praestantibus ingeniis usu venire accepimus. Alieno enim coelo studiorum labor & industria fit major. Exacuitur enim & quasi usu exterorum splendescit ingenium, prudentiaque paratur. Magna itaque Italicorum ingeniorum subtilitate, doctrina, & eloquentia, honesta quadam laudis contentione, quae stimulos optimis ingeniis addere solet, excitatus, cum de posteritate serio cogitaret, cui se vixisse testatum aliquando facere vellet, Bononiam, eruditissimis hominibus liberatissimisque studiis, juris praesertim civilis, affluentem, cogitabat, quo in opido collegium ingentibus olim sumptibus amplissimum fortissimumque virum Ægidium Albornotium Cardinalem in Hispanicae gentis gratiam sua pecunia exaedificandum curasse inaudierat, quo erudiendi gratia ex omnibus fere Hispaniae urbibus praestantissima ingenia quotannis vocarentur alerenturque liberaliter. Magnam hic studiorum segetem ex aemulatione, ut fieri amat, ingeniorum mutua colligi, assiduas hic disserendi exercitationes scholasque haberi acceperat; ex quo ludo, tanquam ex equo Troiano, meri heroes, qui de jure consultoribus responderent, prodiissent; quorum e numero non-nemo Hispaniae clavum nostra memo-

Anno 1365. Io. Genesius Sepulveda in hist. Bonon. Collegij.

An. 1535. ria summo cum imperio tenuisset. Bononiam itaque, parentum permissu, excelsi animi & laboriosi juvenis tandem pervenit anno altero Pauli tertii Pont. Maximi. Ea in urbe paucis ante annis Carolus Caesar Imp. a Clemente VII. P. M. frequenti hominum concursu & quasi orbis terrae panegyri diademate coronatus inunctusque fuerat, more majorum, Augustus. Quae res urbem cetera claram per se & nobilem, ut pontificiae ditionis, reddiderat illustriorem. Hic in collegium ultro invitatus Augustinus, licet suis sese sumptibus alere commode posset, commigravit; opibus tamen patriis valere jussis, ne his fisus negligentius, ut fit, in studiis versaretur. Sic pontes a tergo militibus abrumpere solitos duces, ne qua fugae spes relinquatur timidis, adolescens legerat. Nactus hic eos est doctores qui ceteris omnibus ingenii gloria antecellerent. Paullo enim Parisio juris pontificii celebri interpreti assidue operam dedit, qui ob singularem pietati conjunctam eruditionem mox in patrum purpuratorum senatum lectus est. Cui Andreas Alciatus Insuber, ut in bello defessis integri recentesque submitti ab imperatore solent, suffectus, de superiori loco docendi personam sustinuit, accitus insigni honorario, princeps cum esset ejus aetatis antecessorum, propterea quod eloquentiam Graecarumque literarum, quae perpaucorum hominum semper fuerunt, peritiam ad jus illustrandum attulisset, ingenioque cum intendisset, & poë-

An. 1530. (margin note beside "mente VII. P. M.")

poëtica, ut Iani Parrhasii discipulum possis adgnoscere, plurimum valeret. Biturigas enim, quod hodieque gymnasium Iacobo Cujacio Tolosate Iurisconsultorum coryphaeo floret, Ticinum item & Bononiam academias docendo Alciatus mirifice ea tempestate, ut & jus ipsum scriptis editis, illustravit, eductis, vel ut verius dicam, genitis summis aliquot juris sacerdotibus, in quibus Augustinus noster familiam ducebat, quod in iis ipsis juris enucleandi vestigiis pedem ponere cogitaret. Viglius item Zuichemus Frisius princeps erat; qui Galliae Belgicae Praeses, negociorum mole a scribendo, ut feliciter coeperat, abreptus est. His igitur auditoribus, ut imperator spoliis opimis, merito gloriabatur Alciatus. Antonius vero feriis, quibus proferri res solent, cessaturque aestivis mensibus, ardente canicula, Patavium, celebritate commotus, discendi gratia, dum se aestus solis frangeret, secessit, mensesque octo ibi haesit, cum doctoris auctoritate, tum loci amoenitate captus. Marianum enim Socinum minorem diligenter audivit. Quae quidem Socinorum familia tres continenter insignes Iurisconsultos edidit, Marianum majorem & Bartholomaeum, libris editis claros, quales Iurisconsultos vix singulos singulae aetates ferre solent. Sic olim & Muciorum gens, quae tot una prudentes juris emisisset, quot satis multis civitatibus esse possent, in coelum laudibus ferri solet. Idem & Augustinorum gentis decus fuisse ut plures ea Iuri-

risconsultos, patrem, avum, proavum dederit, annalium Celtiberiae memoriam evoluens, comperi. Hic & subsecivis horis, quas alii tribuunt aleae, intempestivis conviviis, aut somno, literas amoeniores libenter respexit, & Lazarum Bonamicum, disertum hominem, Graecos etiam doctores, Fazellum & Romulum Amasaeum audivit. M. enim Porcium Catonem admodum senem Graece discere non erubuisse acceperat. Et vero sine his artibus eruditisque linguis, historiarum antiquitatisque memoria, perfectum Iurisconsultum evadere posse neminem & saepe ipse differuit & scripto edito, ut posteritas posset exaudire, testatum reliquit. Decurso jam studiorum curriculo feliciter, Florentiam Etruriae metropolim se contulit, cum Io. Metello Sequano homine eruditissimo, quicum ex studiorum, ut fit, similitudine vetus necessitudo intercesserat, & Pandectarum juris civilis volumen immensum, Iustiniani Imp. jussu a Triboniano collectum, ejusque temporibus, ut creditur, priscis admodum literis exaratum (qui thesaurus olim Pisis allatus est quantivis precii, religioseque a Ducibus asservatus, tanquam Apollinis oraculum consulitur) cum Norica & nupera Gregorii Haloandri editione summa fide diligentiaque comparavit. Hic Laelio Taurello, egregio & diserto ejus aetatis Iurisconsulto, Florentiae usus est familiarissime, doctissimo item candidissimoque, & de literis bene merito Petro Victorio. Hinc doctoris sui

Emendat. Juris li. 2. cap. 1. & 2.

Ann. 1536. Car. Sigonius li. XI. de regno Italiæ. Angel. Polit. li. 10. epist. 4. & Miscell. cap. 41. Viglius Zuichemus præf. Theophili & An. August. lib. 1. Emendat. juris.

ſui Alciati veſtigiis inſiſtens, quod incredibile & ipſe juvandae foris privatimque Reipublicae & Philologiae cupiditate flagraret, diſcrepantes lectiones & emendationes earumque rationes, illas quidem ex membranis antiquis, has a ſe excogitatas, in eum libellum conjecit, quem hinc *Emendationum juris* titulo inſcripſit; moxque, non tam popularis aurae captandae, quam bene merendi ſtudio, excidere adoleſcenti ſibi, annos vix nato quinque & viginti, paſſus eſt. Quo libello, ſi molem ſpectes, in ſpeciem exiguo, ſin rerum utilitatem ponderumque momenta aeſtimes, ſinuoſis aliorum voluminibus anteponendo (magnum enim librum magnum malum Ariſtophanes Criticus appellabat: Domitius vero Piſo libros theſauros eſſe debere judicabat) Italiam, qua patet, nominis fama conturbavit, nomenque cum omni poſteritate adaequavit. Ad haec plurimos exteros homines ſuo juvandae juriſprudentiae exemplo incitavit, ut iiſdem ingreſſi veſtigiis Itali, Galli, & Belgae homines doctiſſimi, politiorem illam (qua hodie ſeculi aurei felicitate, depulſa omni barbarie, fruimur) juris civilis tractationem amplecterentur. Hoc amplius effectum eſt ut noſtra etiam memoria Galli & Belgae, juris antiqui ſtudioſiſſimi, quos honoris cauſſa libenter nomino, Balduini, Raevardi, Curtii, Duareni, Contii, Connani, Goveani, Hotomanni, Ruſſardi, Cujacii, ceteri, ſcriptis ad immortalitatem comparatis, jus vetus, adhibita philologia, mi-

An. 1543.

Athenæus
Plinius pr.

mirifice illuſtrarint. Hac tanta celebritate famae abſentibus etiam, qui aliquid de ingeniis ſtudiiſque judicare aut poſſent aut vellet, notus Auguſtinus, Romam venit, quam urbium dominam terrarumque deam eſſe, Vrbem etiam aeternam indigitari didicerat, Paulo tertio decimum jam annum Eccleſiae Chriſtianae clavum tenente: moxque ſingulari hominis doctrina explorata, duodecim--Viris Stlitium judicandarum, hoc eſt, ſacri Palatii judicibus, adſcriptus, omniumque ſuffragiis delectus, Lud. Gometio I. C. Hiſpano & Epiſcopo ſucceſſit. Pontifici & Eccleſiae fidelem operam navavit, ea integritate atque innocentia ut difficile ſit dictu abſtinentiane majore vixerit, an in jure dicundo ſeveritate graviore ſit uſus. Iulius tertius P. M. ſextum poſt annum ſuffectus, adeo Antonium dilexit ut & intimis conſiliis adhibuerit, Legatumque ſumma cum auctoritate in Britanniam inſulam opibus florentiſſimam miſerit, cum Rex vere Catholicus Philippus ſecundus Mariam Reginam, Catholicorum regum Ferdinandi & Iſabellae neptem, duxit uxorem, Reginaldi Poli Cardinalis praeſtantiſſimi auſpiciis; & inſulanis pacem Eccleſiae tranquillitatemque, exoriens veluti ſol, attulit. Sed o rerum inconſtantiam miramque viciſſitudinem! Vt nihil eſt in rebus humanis proprium, nihil perpetuo bonum! Nec enim diu gaudere paceque frui datum. Immatura enim Reginae feminae lectiſſimae mors aetatis octavo & triceſimo (nata enim uno ante Auguſtinum an-

Martial. & Frontinus 2. De aquae ductibus urbis Rom.

Anno 1544.

1550.

1554.

anno) Ecclesiae Dei Reique publicae ex insperata laetitia summum attulit moerorem. Sed & alterum tristitiae argumentum oblatum. Hac enim tempestate, flagrante bello Gallia, Carolus mundi vanitatum pertaesus, & regnorum mole fessus, tot victoriis de Gallo & Turca, rebusque gestis, omnibus qui ante illum fuerunt Augustis comparandus, imperio sua sponte abdicavit, fasces deposuit, filioque tradidit, & apud Carpetanos in solitudinem, ut quod reliquum esset vitae curriculum, totum rerum divinarum contemplationi precibusque ad Deum Opt. M. fusis impenderet, sese abdidit: raro ac paene inaudito aetatum omnium exemplo post Lotharium Imp. Caroli Magni nepotem: qui tamen, ut creditur, toedio rerum adversarum victus, cum Ludovico, a Carolo fratre altero, post quintum decimum imperii annum monasticam vitam amplexus est. Diocletianus vero cum collega Maximiano, immanes tyranni & ferae crudelissimae, imperii quidem insignia & ipsi posuerunt, hic Nicomediae, alter Mediolani; sed si veram caussam quaerimus, desperatione quadam adducti opprimendi, in quos impotenter saeviebant, Christianos. Amurathes item Turcarum Rex, majorum nostrorum memoria, Mahumeti Othomano filio, paulo ante captam Constantinopolim, Orientis imperium concessit. Verum neque metu, neque animi perturbatione, aut quod laborem periculaque defugeret, Carolus secessit; sed solum pietatis innatae studium, ut rationem gesti

1516. 1555. *Circa annum Christi* 850. *An. Christi* 304. *Anno* 1450.

sti imperii Deo judici reddendam longe ante subduceret, in eam mentem impulisse videtur. At unde digressa est revocetur oratio.
An. 1555. Revertit ex Anglia Romam Augustinus, Paulumque ejus nominis quartum apostolicae navis gubernaculo admotum comperit, Vrbemque armis militaribus Hispanorum cinctam metuque nuperae direptionis consternatam. *An. 1527. ad VII. Id. Maij.* Tandem armis positis redditur Ecclesiae otium atque tranquillitas. Post ab ipso Allifanus Episcopus creatus, missusque pontificia auctoritate ad Ferdinandum Caesarem in Germaniam. Qua honorifice obita legatione, gregem sibi creditum adiit, eumque omni humanitatis genere & liberalitatis est prosecutus. Hinc non diu, ut motoriam egisse fabulam suis ingratiis videatur, Siciliam insulam, opibus florentem & frugibus, ut horreum Italiae atque Hispaniae appellandum videatur, Philippi Regis Catholici auctoritate atque auspiciis lustrare jussus, integre id munus obivit, ut & Regi gratum officium praestiterit, & insulanis jus sancte administrarit. Reversus iterum in Hispaniam est, ut optimo Regi, cui debebatur, rei gestae ratio redderetur. *Ea est enim imperandi optima conditio*, inquit Tacitus, *ut non aliter ratio constet quam si uni reddatur.* *Tacit. lib. I. Annal.* Mox Ilerdensium episcopatus a Pio quarto nec opinanti traditur & repugnanti. Sed victus precibus cessit. Nam & Petrus Augustinus, natu major frater, eo ipso tempore Oscam (non procul inde sitam antiquissimam Hispaniae academiam, quo jam inde

inde a Q. Sertorii temporibus Hiſpanica juventus erudiendi gratia mitti ſolet) Epiſcopus tenebat. Inde Tridentum uterque profectus eſt, quo, indicta ſynodo oecumenica, tanquam ad panegyrim ex omnibus orbis partibus doctiſſimorum ſimul ac pientiſſimorum hominum, ſarciendae Eccleſiae catholicae concordiae, conventus fiebant. Auguſtinus itaque, ut erat eccleſiaſticarum rerum uſu periſſimus, ſacerdotum illis temporibus mores paululum a majorum gravitate degenerantes, ſolutamque diſciplinam ad priſtinum decus continentiamque revocanda cenſuit, ratus, quod res eſt, hinc tanquam a capite, corporis medicinam, ut membra convaleſcant, inchoandam. *Propter nos*, inquit cum Iona Propheta, *hæc tempeſtas in Gallia Germaniaque exorta eſt. A domo itaque Dei auſpicandum. Occurrite, Patres, labenti Reipublicæ.* Praeclare Auguſtinus; & perhoneſta oratio. Meminerat enim Numantiam Carthaginemque ſuperari evertique a Scipione Africano minore non ante potuiſſe quam correcta militum, qui jam luxu, otio, deliciiſque pridem enervati languebant, diſciplina. Legibus itaque de ordinum diſciplina ſanciendis adfuit, juvitque in partem. Anno poſt tertio rurſum in Hiſpaniam navigavit, & Ilerdae Eccleſiam rexit optimis & legibus & inſtitutis. Eccleſiaſticos ritus preceſque, quibus ſacerdotes aſſuefierent, compoſuit; & Collectionem canonum antiquam Anſelmi Lucenſis, quarti juris pontificii compilatoris, edidit. Annos ipſos

Plut. in Sertorio.

Ionæ I. *d.*

Livius li. LI. *&* LVII.

ipſos ſedecim ei ſacerdotio ſumma pietate ac
Anno 1576. religione praefuit. Poſt, longo ſatis intervallo, a Gregorio tertio-decimo, Pontifice vere maximo, & bonorum omnium parente optimo, Tarraconenſis Archiepiſcopus renunciatus, hanc Eccleſiam ad extremum uſque ſpiritum Praeſul quartus & triceſimus ſancte innocenterque, ut ſcitis, adminiſtravit; vixitque jucunde in hac urbe, propter antiquitatis Romanae impreſſa veſtigia, theatrum, circum, titulos, nummos, & inſcriptiones, quibus referta urbs eſt, ut & moenia omnia Romane loqui videantur. Romanorum enim hic portus nobilis, haec ſtatio, huc curſus fuit; eratque, ut vos non fugit, citerioris olim Hiſpaniae caput Tarraco: quae pars ulteriorem, Baeticam nimirum & Luſitaniam, magnitudine longe ſuperabat. Haec illa illa eſt Tarraco, (patiamini me, quaeſo, auditores, animo meo morem gerere, & haec breviter perſtringere, quando me in hoc dicendi genere tam diligenter attenditis) haec inquam Tarraco eſt jam inde a veterum Scipionum temporibus clara urbs, cum populus Romanus cum Carthaginenſibus de imperio totius Hiſpaniae vitaque contenderet; ut de Grae-
Polyb. lib. 1. cis Polybius, prudentiſſimus revera ſcriptor,
Livius li. 28. de Latinis Livius, memoriae prodiderunt. C.
Plinius li. 3. c. 3. item Plinius major Scipionum opus appellare non dubitat. Sed inſtitutum urgueamus, quando ad extremum uſque vitae actum fabulaeque cataſtrophen, triſtem illam quidem,
An. 1586. ſed in qua ſunt omnia, pervenimus. Obiit enim

enim Augustinus naturaeque concessit, sibi
quidem suo tempore, (dici enim non potest
quam corporis his compagibus cum Paulo *Philipp. 1.c.*
solvi optaret) Reipublicae vero Ecclesiaeque
Dei laboranti nobisque nimis praepropere.
Ætatis quidem septuagesimo abiit e vita: qui *Macrob. lib.*
fere humanae vitae terminus ab antiquis phi- *1. Somnii Sci-*
losophis, doctissimis hominibus, angustus *pionis. cap. 6.*
sane nimisque brevis, circumscribitur. Ex-
stat & divinum regii vatis oraculum: *Dies*, *Psal. 89.*
inquit, *annorum ejus septuaginta anni. Si au-*
tem in potentatibus, (hoc est, ut Hebraei le-
gunt, si admodum robustus fuerit) *octoginta*
anni. Amplius eorum labor & dolor. id est,
ut iidem interpretantur, pars aetatis princeps,
juventa, dolorum plena est & molestiarum.
O brevem igitur hominis vitam! O exiguum
nimis curriculum! O miseram hominum con-
ditionem! Quamobrem praestans ille philoso-
phus Theophrastus moriens cum Natura ex- *Cic. Tuscul.*
postulavit, brutis animantibus, quorum ni-
hil intererat, longam aetatem concedi, ut cer-
vo, ut cornicibus, ut phoenici, teste Hesio- *Hesiod. apud*
do; homini vero, qui rationis sit & orationis *Plut. De ora-*
particeps, nimis angustis temporum spaciis *cul. defectu.*
vitam concludi. Verum est in promptu quid
respondeam, & ad consolationem facit plu-
rimum, sic placitum Deo imperatori, qui
nos in hac vitae statione collocavit ea condi-
tione ut cum vellet hinc evocaret, & quasi
rude donatos ad feliciorem vitam transferret,
aeternam, finisque expertem. Sed & Sallu- *Sallust. initio*
stius philosopho illi pro me respondeat. *Dux*, *Iugurt.*

Q q in-

inquit, *atque imperator vitae mortalium animus est, qui ad gloriam virtutis via grassatur, abunde pollens potensque & clarus est.* Ratio igitur & animi morte carentis industria & vires corporis & longaevae aetatis durationem, quibus a brutis animantibus superamur, facile pensant longeque vincunt. Quae cum ita sint, Antonio gratulandum potius quam lacrymis indulgendum esse censeo. Ille enim jam tum cum erat inclusus in corpore, coelestia assidue animo praecepit, & ea quae supra erant contemplans, quam maxime se a corpore abduxit. Nunc vero voti sui compos ex corporum vinculis tanquam ex carcere evolavit. Nostra vero haec, quae dicitur vita, mors est appellanda. O te felicem igitur, Antoni, o terque quaterque beatum, qui his vitae laboribus in tam laboriosa ac diuturna peregrinatione a coelesti patria defunctus, requiem capies sempiternam! Nos contra miseri, qui superstites sumus, tot malis, quibus haec mortalium vita referta est, morborum, aegritudinum, bellorum, pestis, famis, dolorum denique omnium obnoxii. Recte itaque Thraces, cetera barbari, pueros recens natos lacrymis excipiebant, humoque lacrymantes tollebant; vita vero functos gaudio efferebant, omnique laetitiae genere deducebant, quod malis omnibus defuncti morte esse viderentur. Quid nos humanitate excultos facere par est, auditores? Quanto rectius poëta Ennius, Rudinus homo, qui mortem suam lugeri lacrimisque decorari vetat

Cicero Catone.

tat quod eam immortalitas consequatur. *Cur?* inquit. *Volito docta per ora virum.* Sic Antonii nomen excipiet omnis quae consecutura est aetas posterorum. Sed efferor studio, longiusque opinione provectus sum. Ad me redeo. Verum quando satis multa in his temporum angustiis dixisse videor de vita Praesulis amplissimi, reliquum est ut de perfecti Iurisconsulti & Episcopi munere breviter dicendum esse videatur. Cum enim domicilium Romae Antonius haberet, pontificiarum caussarum judex aequissimus, & quasi rerum ac fortunarum suarum sedem ibi, si arbitratu suo perpetuo vivere licuisset, horis subsecivis, quibus a negotiis publicis laxamenti aliquid dabatur ad corporis animique relaxationem, cum eruditissimis hominibus, qui domum ejus assidue discendi gratia frequentabant, Octavio Pantagatho, Gabriele Faërno, Basilio Zancho, Onuphrio Panuinio, Pyrrho Ligorio, Paulo Manutio Aldi F. Carolo Sigonio, & qui hodie vivunt, Latino Latinio & Fulvio Vrsino, Metello item Sequano, qui XI. ipsos annos in illius contubernio jucundissime vixit, ceterisque domi suae, quae illis oraculum, verius Delphico, esse videbatur, de urbis Romae antiquitatibus, inscriptionibus, numismatis, rerum gestarum memoria, & scriptoribus antiquis Graecis atque Latinis, omnique adeo philologia & interioribus litteris libenter differebat, & instar apis undique decerpebat, quibus Spartam, quod aiunt, illustraret suam. Hoc otium M. Varronem &

De perfecto Iurisconsulto.

Festum Pompeium illustravit, aliisque ut legi & intelligi possint, & calamistris inurerent ii qui majori & otio abundabant & subsidio, in manus tradidit: nullum denique acroama jucundius quam hujusmodi literatissimorum virorum in hexedra consessum atque coronam, nullum senatum praestantiorem sibi videri dicebat. Memoria teneo cum diceret (saepe enim de perfecti Iurisconsulti officio, qualem Oratorem M. Tullius, & qualem Reip. ideam Plato ille divinus quaesivit, graviter ac diserte differere solebat) eas quae vere, ut sunt, ita appellantur, humanitatis disciplinas suppeditare prudentibus, ubi animus ex forensi strepitu reficiatur, hominesque paulo politiores juris interpretum quorundam rustico & incondito sermone defessos hic conquiescere & debere & solere; nec ferre animos posse tantam contentionem, nisi amoeniori oratorum, poëtarum, & historicorum lectione relaxentur, atque adeo ex his & philosophorum spaciis, incredibile dictu esse quantum crescat haec ars judicandique facultas. Poëticam iccirco adolescens attigit; pangebatque interdum carmen, alternis versibus longiusculis, non invito Appolline. *Equidem de me*, inquit, *confitebor ingenue, nunquam me ab his studiis abhorruisse sed ad illa respectum habere; sine quibus litteris nihil diu victurum posterorum memoriæ prodi potest. Nec me pudet, nec cur pudere debeat video. Ceteros pudeat qui ea fere quæ ingenij tarditate vel ignavia consequi non potuerunt, in aliis damnare*

nare solent & vitio vertere, ne se ipsi ignaviæ vel inscientiæ condemnare tacito quodam præjudicio cogantur. O tempora! O mores! O insipiens hoc seculum & inficetum! Iaceret profecto jurisprudentia, reliquæque disciplinæ pessum irent densa tenebrarum caligine involutæ, nisi litterarum lumen accederet. Sic ille. Quamobrem nulla Antonii ingenium doctrinamque posteritatis oblivio obscurabit, editis tot ingenii monumentis ad jus antiquum Romanum recte enucleandum. Nec enim silebitur admirabilis quaedam ac paene divina ipsius in legibus interpretandis, qualis ne in Servio quidem Sulpicio major exstitit, scientia, in odorando unde partes a Triboniano misere divulsae essent sagacitas, in depravatis locis ad sanitatem revocandis felicitas, in falsis sententiis refellendis modestia, in omnibus, qui quidem aliquid vel mediocre in commune contulissent, laudandis singularis ac paene propria illi humanitas. Denique de illius ad verum evadendi incredibili prudentia nulla unquam aetas conticescet. Veritas enim & ratio ipsa, quae legum esse anima perhibetur, in Democriti puteo demersa, non a quibusvis erui potest; sed summa opus industria, maximumque studium est adhibendum. Omnes certe ex omni aetate (liceat enim mihi apud vos praefiscine quod sentio dicere) qui intelligentiam juris habuerunt, vix sunt ad Antonium Augustinum comparandi; aut si quem aequare studeas, praeferas certe neminem, quod felici hoc & aureo literarum seculo, bella

Cic. Philipp. IX.

modo civilia conquiescerent, & eruditissimis hominibus affluente, nemo fortasse ad jus sacrum profanumque illustrandum, ad artemque redigendum, & dispersa melius colligenda, aut majores animos aut plura literarum subsidia, cum ab Antonio discessero, Cujacium semper excipio, attulisse videatur. Neque magis juris quam justitiae consultus fuit in aequitate explicanda summa animi constantia, ut pro libidine leges ac refigere minime sibi licere existimaverit: non actiones ampliandas, non lites ex litibus serendas, more hujus aetatis, judicabat; quod hominum genus olim leguleios, rabulas forenseis, vulturesque togatos appellabant. Merito itaque a nostri seculi prudentibus Augustinus, ut apud M. Tullium Q. Mucius Scaevula, Iurisperitorum eloquentissimus & eloquentium juris peritissimus publicis in scholis (fremant licet omnes aemuli & indocti homines) honoris gratia nominatur. Magna vero & paene incredibilis in eo ad extremum usque spiritum memoria, quae est Iurisconsultorum propria, semper viguit, aucta assiduis lucubrationibus discendique cupiditate: qua una re veterum videatur concessisse nemini, ut quantum aetate mala vires magis minuebantur, eo animus in dies magis magisque crescebat doctrina; & hebetata oculorum acie, animus verum cernebat acutius. Vt enim homini propria est veri inquisitio atque investigatio, trahimurque omnes & ducimur ad cognitionis & scientiae cupiditatem, sic major

Ab Amm. Marc. ll. Apuleio, & Petronio.

In Bruto.

jor in iis exiſtere ea ſolet & debet qui onera Reipublicae ſuſtinent graviora, quique vaſtum illud juris pelagum conſcendere parant. Solon Athenienſium legislator, & unus in ſeptem Graeciae ſapientibus, ſeneſcere ſe multa in dies addiſcentem gloriabatur. Idem etiam animam agens audire & diſcere exoptabat. Sed quid externa Graecorum, cum ſuppeditent domeſtica Romanorum Iuriſconſultorum, exempla commemoro? Pomponius enim I. C. *Ego diſcendi*, inquit, *cupiditate, quam ſolam vivendi rationem optimam in octavum & ſeptuageſimum ætatis annum duxi, memor ſum hujus ſententiæ quam dixiſſe fertur Iulianus. Etſi, inquit, alterum pedem in ſepulcro haberem, adhuc addiſcere quaedam vellem.* Haec ille. Vt autem adoleſcens jus civile egregie & illuſtravit Auguſtinus & aliis viam quam inſiſterent monſtravit munivitque, ſic matura jam aetate atque judicio jus quoque pontificium, eadem animi alacritate, ut ſacerdotem, Epiſcopum, atque adeo Chriſtianum Iuriſconſultum decebat, accurate ſibi recenſendum emendandumque putavit. Ad haec, ex quo Tridentino Concilio domum revertit, Concilia oecumenica quatuor, quae beatus Gregorius P. M. quatuor Evangeliis ſubjungere & aequare non dubitavit, collectis in Italia ex omnibus bibliothecis exemplaribus Graecis, Graece edere cogitabat, quod ea canonum collectio eo magis indigere hac lucubratione videretur, quo infeliciori nata erat ſeculo, ex compilationibus Burchardi

Valer. Max. lib. 8. cap. 7.

Lib. XL. Pandect. Tit. De fidei com. libert. ap. apud Iulianum.

Ius canonicum.

Vvormaciensis, Ivonis Carnotensis, Deusdedit Cardinalis, Anselmi Lucensis, & Gratiani monachi, qui & ipsi ex sanctorum patrum Ecclesiae catholicae scriptis hinc inde sententias in classes redigere & ad capita revocare conati sunt; quemadmodum antea ex infinitis prope veterum prudentum responsis Tribonianus I. C. Iustiniani Imperatoris jussu Pandectarum volumen collegerat, exstinctis veterum, unde tabulas illas naufragii desumpserat, libris. Sed cum utrique a librariis temporumque injuria male accepti sint, melior tamen Gratiani conditio fuit, quod ejus fontes integri exstent, Pandectarum vero maximam partem perierint, exceptis nuper in Gallia repertis Caii & Vlpiani Institutionibus fragmentisque legum. Iuliani item Antecessoris Constitutiones & Theodosianus codex in partem juvant. Iuvant & Graeci, qui Romanorum leges Graece exscripserunt, Theophilus, Harmenopulus, & βασιλικὰ quae vocantur. Sacro vero juri illustrando, post duos Antonios Gallos Democharem & Contium, qui in Gratiani collectaneis elaborarunt, Ilerdae Collectiones antiquas integras Anselmi Lucensis, ut dixi, foras dedit, opus rarum & utile. Quadraginta ad haec dialogis de Gratiani emendatione disseruit. Ea vero tempestate commodum optimus Pontifex Gregorius tertius-decimus, qui & ipse juvenis Bononiae suae Iuris Antecessor fuerat, supplicibus praeterea libellis rogatus Michaëlis Thomasii (qui nuper, ut scitis, Ilerdensis Epi-

Episcopus, magno sui relicto desiderio, vita decessit) de sacrorum canonum Gratiani collectione ad fontes exigenda restituendaque negotium & doctis hominibus Romae, in his Petro Ciacconio, homini ut doctissimo, sic ad antiquos scriptores instaurandos bono publico tanquam de coelo delapso, & academiis omnibus dederat; perfectumque est tandem aliquando, ut nunc minus turbide rivuli illi decurrant, multas tamen ut Antonio spicas legendas his ipsis duobus libris reliquisse videantur. Nec his contentus, ad artem redigere, quod in jure civili M. Tullius aliquando cogitarat, coepit Antonius jus sacrum, nimis diffuse, nec satis via & ordine traditum, edita nunc Epitome juris canonici, ad artem methodumque revocata ea parte quae de personis est. Altera enim de rebus ipsis, & tertia de actionibus atque judiciis, quo ordine Iustinianus Imp. Institutiones edendas curavit, in adversariis adhuc latent, lituris plenae. Verendum itaque, quod invitus refero, atque utinam falsus augur aliquando deprehendar, ne parentis immaturo interitu partus ille aut posthumus sit, nec satis politus exeat, aut, quod Deus ne siverit, perpetuo delitescat. Quam enim partem Veneris Appelles inchoatam reliquit, nemo pictor est inventus qui absolvere auderet. Habetis, auditores humanissimi, quae de perfecto Iurisconsulto pro re nata breviter mihi leviter his tincto in mentem venire potuerunt. Accipite nunc Episcopi optimique pastoris perso-

Cic. III. Off.

Episcopi munus.

ſonam, quam ad imitandum, tanquam expreſſam imaginem, liceat intueri. Non enim eorum ſolum hominum qui nunc ſunt, quique aliis erunt in annis, gloriam Auguſtinus ſuperavit, ſed & veteres aliquot virtute doctrinaque adaequavit. Divus enim Paulus, vas illud electionis, Tito Cretae atque Timotheo Epheſi Epiſcopis exemplar optimi Eccleſiae Praeſulis adumbravit, quem omni reprehenſione notiſque ignominiae carere oporteret. Ei potiſſimum tres has res ineſſe oportere tradit, doctrinam, virtutem, & auctoritatem. De quibus cum breviter diſſeruero, finem dicendi faciam. Quis igitur hoc homine noſtra parentumque memoria doctior? Quis omnis antiquitatis, etiam eccleſiaſticae, peritior? Quis in docendo ſcribendoque diſertior? Quod ſcriptorum genus ſacerdoti neceſſarium non attigit, non ad unguem tenuit, non literis exornavit? Clamant & pro me teſtimonium dicunt tot ſcripta ab illo prudenter, accurate, cogitateque meditata, & ad veterum normam revocata. Quae idcirco conſulto praetereo quod ea vos colligere animoque repetere, ſunt enim in promptu, manibuſque geſtantur, poſſitis. Tarraconenſium enim Epiſcoporum decreta illuſtravit, poenitentiaeque canones edidit. Synodum ad haec Epiſcoporum nuper in hac ipſa aede ſacra coëgit, utiliterque multa ſancivit. Iuſtitiae vero ejus publica haec documenta habeo, cum in civili Republica, tum Eccleſia adminiſtranda. Raros enim & niſi natu jam grandi-

Ad Titum 1. 1. *Ad. Tim.* 3.

diores, vitaque caste & innocenter acta probatos, altaribus admovebat. Quod tantum abest ut vitio verti ut summae etiam laudi atque constantiae tribuendum censeam, censentque omnes qui ordinis sacri mysteriorumque Ecclesiae dignitatem majestatemque animo perspectam habuerint, memineríntque avitis illis & incorruptis nascentis Ecclesiae temporibus, ut a sordibus cum avaritiae tum libidinum alieni ad altare remque divinam accedebant, sic plerunque munus hoc arduum per se ac difficile sacerdotii & Episcopi fuga in loca sola vitabant primi illi heroës, homines divini, *a* Gregorius, *b* Chrysostomus, *c* Martinus, *d* Ambrosius, *e* Augustinus, ceteri. Nonnemo etiam, ut accepimus, sacris, quibus se indignum esse judicabat, initiari cogeretur, abscisso pollice dextero, officium declinavit. *f* Paulus etiam Timotheum, collegam paene suum, itinerumque comitem, hortatur. *Manus cito*, inquit, *nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis. Te ipsum castum custodi.* significans fore ut si temere quosvis ad sacra illotis, quod ajunt, manibus pedibusque irrumpentes consecrarent, ut ejusdem criminis reus sit, scelerique participet. Integrum itaque & incorruptum a muneribus se servet hortatur. Quin & ethnicos majore religione in suis detestandis idolorum sacris usos deprehendi. Aristoteles enim in eo quem conformabat optimo Reipublicae statu, non adolescentibus rerum imperitis & so-

a *Paulus Diaconus in ejus vita.*
b *Metaphrastes.*
c *Severus Sulpicius.*
d *Paulinus in ejus vita.*
e *Augustin. epist.* 148. *ad Valerium. & Possidius in ejus vita.*
f 1. *Timo.* 5. *d.*

Aristot lib VII. *Polit.*

solutis, sed senibus cultum rerum sacrarum demandandum, qui sacris operentur, suadet. Quid non, corrupto hoc seculo, facere par est? Doctos itaque, qui rari admodum in his oris, & natu grandiores, castos denique sacris admovebat, quibus opus esse maxime videretur, ne inutiles ventres alerent bona pauperum; ut hi in lege Domini meditarentur die ac nocte, literis imbuti, hoc agerent, Deoque toti vacarent, precibus, jejuniis, seque a vulgo vitiisque abducerent. Profanos itaque jure arcebat a sacris, proculque abesse jubebat; *Odi*, inquit, *profanum vulgus*, *& arceo. Favete linguis.* Nimirum nascentis Ecclesiae, quae, quo propius aberat ab origine, eo verum acutius cernebat, severitatem continentiamque revocare studebat. Valeant igitur, valeant qui ea calumniantur quae summae sint laudi tribuenda. Nunc reliquas virtutes perstringamus. Quanta in eo Praesule integritas? nihil ut gratiae, ne in proximis quidem agnatis, unquam tribuerit. Tros Tyriusque illi nullo discrimine habitus. Quanta temperantia in victu cultuque corporis, quanta comitas & morum facilitas, quanta gravitati conjuncta humanitas, quanta in rebus maximis ac difficillimis aggrediendis gerendisque animi excellentia, ad exitumque perducendis constantia, quanta in jure dicundo aequitas, in providendo acumen, in omnibus denique rebus aequabilitas! Idem semper vultus, sive adversa sive secunda inciderent; eadem frons, eademque mens.

Horatius lib. 3. Oda 1.

mens. Nemo domesticorum viginti retro annis iratum vidit. Adeo domitas animi perturbationes habebat. Castitas vero tanta ut feminam nunquam credatur attigisse. Cum libris enim fidis sodalibus assidue colloquens, otium commerciumque matronarum devitabat. Singularis vero illius & praedicatione digna maxime semper exstitit in pauperes beneficentia ac liberalitas, quos & audiebat ipse libentissime stipem postulantes & queritantes de injuria potentiorum. Quare a congressu suo arceri prohibebat, quod CHRISTI membra esse praedicaret, ejusque personam hic sustinere, se bonorum Ecclesiae dispensatorem esse duntaxat. *Vtinam*, inquit, *satis idoneus reperiar. Res hæc, ut & vita hæc vitalis, non mancupio sed usui tantum datur a principe illo Deo, in quo vivimus, movemur, & sumus. Ei subducenda æra ad assem esse, extremo judicij die, quo omnes nos manifestari ante tribunal illius oportet.* Hi sermones illius quotidiani, hae cogitationes, hic mens defixa, humana omnia; principumque amicitias, quae donis alitur augeturque, facile contemnebat. Calices itaque & vasa argentea pignori opponi, libros etiam, quos & optimos & innumeros pecunia sua undique collegerat, & tanquam mutos magistros auro cariores habebat, alienari jubebat, si in annonae caritate pecunia deesset alendis pauperibus; quibus hic ager, ut scitis, abundat. Hac vero, quae vera est, liberalitate, ne singula, quae sunt innumera, consectari videar,

Actor. 17. f.

Roman. 14. b.
2. Corin. 5. b.

effe-

effectum est ut tam inops a pecunia decesserit Augustinus ut ei, divo Augustino, quem sedulo, ut nomine, sic & reipsa vitaque exprimebat, vix suppetat sumptus quo efferri honeste queat. Thesaurizabat nimirum in coelo, ubi nec fur nec tinea damnum opibus adferre possent. Auctoritate denique, quod tertium caput propositum erat, tanta valuit justitiaeque fama, de qua & alterum me civilis Reipublicae exemplum allaturum promiseram, ut etiam adventus sui nuncio expectationeque praedones agri Tarraconensis omnes terruerit fugaritque. Quis enim antea vicus satis tutus ab illorum injuria videbatur? Quis non ager grassantium sicariorum insolentiam formidavit? Quis, quaeso, iter faciebat qui non se in latronum fore potestatem timeret? Hic Antonius, ut alter Hercules, monstrorum domitor, Augiae stabulum perpurgavit, agrum lolio & zizaniis, oram omnem monstris liberavit. Vt enim Sol tenebras radiis suis discutit, sic adventu suo agrum latrociniis infamem pacavit. Alii captivi latrones adducti vinctis post terga manibus, alii ultro ejus sese potestati dediderunt, poenas plerique more majorum dederunt. Proh Deum immortalem! Tantane unius hominis, & quidem togati, in studiisque educati, incredibilis virtus, famaque justitiae & severitatis, tantam tam brevi tempore lucem tranquillitatemque Reipublicae adferre potuit? Eat nunc Pompeius, qui suam in bellis conficiendis celeritatem summam jactabat, quod

Ado Treverens. in Martyrol. 28. Augusti.

Matth. 6. c.

quod intra quinquagesimum diem bellum piraticum cum Cilicibus praedonibus & grave & periculosum confecerit. Cedat huic Antonio quantum arma togae & laurea laudi Ciceronis concessit. Noster enim citius agrum hunc latrociniis, furtis, rapinis, stuprisque infestum purgavit, ignominiaeque nota exemit. Ignoscebat, qui deliquisset prudens, nemini, ne quidem si nobilis, si proximus cognatus is esset; ne & quid ipse tale posthac committeret, & ceteri essent ad injuriam tardiores, a flagitiisque exemplo deterriti, abstinerent; ratus, quod res est, non posse alios in officio continere eum qui se ipse non continet ab avaritiae sordibus & cupiditate, neque severum esse judicem in alios posse qui sibi ipse non imperet, nec animi perturbationes domitas habeat, neque alios in se severos esse judices velit. Erat ad haec, quando & id ad auctoritatem conciliandam pertinet, summa in eo corporis dignitas, statura procera, egregia corporis membrorumque habitudo, robusta ad extremam aetatem valetudo ac firmitas, incessus gravis, in aspectu gravitas comitati conjuncta, in sermone lepor concinnaque brevitas. Iocis etiam urbanis interdum & salibus utebatur, sed cum literatis hominibus. Ocelli perexigui, & flava coma; hebetata, ut fit, assiduis lucubrationibus oculorum acies. Vitreis itaque perpetuo usus est. Denique in toto corpore ea dignitas eluxit quam imperio dignam Euripides judicavit. Te, te igitur appello, Antoni,

Apud Porphirium & Stobeum. Πρῶτον μὲν εἶδος ἄξιον τυραννίδος.

toni, (Eſt enim, ut credimus, in morte ſenſus) quando eſt hoc in more poſitum inſtitutoque majorum ut qui bene de Republica meriti, vita functi eſſent, pro funere laudarentur, ſi cuiquam juſtus honos Epiſcopo in morte habitus eſt, ſi quae juſta cum lacrymis perſoluta ſunt, nulli juſtius quam tibi, mea quidem ſententia, poſtremum hoc officium deberi videatur. Salve igitur & vale. Difficillimis Reipublicae temporibus extinctus es, rebuſque ereptus humanis, ne ad interitum feſtinantis patriae Ceſarauguſtae, inteſtinis bellis adoleſcentulorum opera labefactatae, ruinam videre, & graviſſimum acerbiſſimumque caſum lugere cogereris. Ad coeleſtem nimirum patriam feſtinabas, quam multis ante annis animo praeceperas, aeternam illam beatitudinem, qua beati aevo ſempiterno fruuntur, aſſiduis votis exoptans, quam nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis venire potuit. Te, te igitur poſtremum appellabo, antiſtes optime, iis verbis quibus M. Varronem tuum, togatorum doctiſſimum, M. Tullius olim affatus eſt, & divum Iſidorum Braulius patriae tuae Epiſcopus; quos tu ſingulares viros unus hac aetate repraeſentabas. *Tui nos libri in orbe & urbe peregrinantes erranteſque tanquam hoſpites quaſi domum deduxerunt, ut poſſimus aliquando qui & ubi eſſemus agnoſcere. Tu ætatem patriæ, tu deſcriptiones temporum, tu ſacrorum jura, tu ſacerdotum munera, tu domeſticam publicámque diſciplinam, tu ſedem regionum &*

Iſaiæ 64.b.1. Corinth.2.b.

Cic. in Academ. quæſt. Braulius præf. in Etymol. Iſidori.

& locorum, tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina, genera officia, caussas aperuisti; plurimumque doctis hominibus omninoque Latinis litteris luminis attulisti, & juri cum divino tum civili facem prætulisti. Et quoniam nemini vestrum, auditores, meus dolor concedit, nunc de me confitebor ingenue. Equidem ita hujus viri morte sum affectus, ut nemo unquam unici filii mortem magis doluerit, quam ego hujus viri ita de me bonisque omnibus meriti ut parentis loco, dum vixero, sim habiturus, Deumque venerans assidue, bene precaturus Manibus tanti viri; cujus ego sermone biennium totum ita cupide fruebar quasi jam divinarem, id quod evenit, illo extincto, unde tanta discerem fore neminem. Maxima enim in illo, ut dixi, cognitio antiquitatis, summa scientia juris antiqui legumque Romanarum & familiarum; multae in eo, ut Romae natus videretur, literae & elegantia sermonis Latini. Ciceronem etiam senex legebat assidue, ut eloquentiae principem. Iuris vero tanta in eo accuratio, ut veterum aliquis praestantissimorumque prudentum, Paulus, Vlpianus, aut Papinianus ab inferis exstitisse ac revixisse, vel animam, ex Pithagorae sententia, recepisse illorum videretur. Quanto porro historiarum antiquarumque rerum Graeciae & Italiae explicata cognitio! Ius pontificium & civile ita illustravit, hoc adolescens, senex illud, ut principem illum Iurisconsultorum nostrique aevi florem delibatum uno ore

 ge-

gentes omnes praedicent. Memoriae prodi-
Cic. in Manilian.
tum Q. Catulum, clarum Romae oratorem, cum de belli Mithridatici (quod & genere necessarium, & magnitudine periculosum, magna varietate terra marique gestum est) imperatore deligendo ageretur, quaesiisse ex populo Romano, si in uno Cn. Pompeio omnia ponerent, si quid illi, ut saepe fit militiae, humanitus accideret, in quo spem essent habituri, eo ipso die sui de Magno judicii ac pietatis hunc fructum retulisse, ut uno omnes ore cives in ipso uno spem habituros responderint. Sed nos tanti viri jactura, hoc amisso patrono, hoc parente optimo sublato, quem respiciemus, quem appellabimus? Te, te inquam, Ioannes Teresi, qui jam Dertusanus Episcopus designatus cum esses, hacque commodum iter haberes, peropportune accidit ut Antonio in morte postrema illa officia exhiberes, Ecclesiaeque catholicae matris nostrae sacramenta illi conferres omnia, quibus juvari morituri, more majorum, solent. Ille vero, ut spero & opto, in beato-
1. Corinth. 13. d.
rum sedibus, ubi summa felicitas est, Dei Opt. Max. aspectu assidue perfruetur: quem quidem nunc tantum videmus in speculo & aenigmate, illic autem facie ad faciem, sicuti est, videbimus. Equidem, ad me quod attinet, si pro immortalibus ejus in me officiis parum cumulate satisfecisse cito videar, (quis enim praestare hoc possit?) quaeso a vobis, auditores, obtestorque ut & ingenii mei tenuitati & brevitati temporis mihi ad

me

me comparandum dati dandam esse veniam putetis, dum & aetatis incremento, & uberiori anni proventu, studiorumque progressu majora a me pietatis officia, mortuo debita, de vita illius sancte innocenterque acta, scriptisque ad immortalitatem comparatis, longe his copiosiora expectare possitis.

DIXI.

D. O. M. S.

ANT. AVGVSTINO DOMO CÆSARAVG.

ROMÆ OLIM IN VRBIS ET ORBIS LVCE

XII. VIRO STLITIVM IVDICAND.

EX ALLIFANO ET ILERDENS. EPISC.

TARRACON. ARCHIEP. IN PAVPERES MVNIFIC.

O. B. DE ANTIQUIT. ET LITTERIS MER.

IVRIS CIVIL. ET PONTIFICI INSTAVRAT.

IN HOC ÆDIS SACRÆ D. THECLÆ VIRG. ET MART.

A SE AMPLIATÆ MEMBRO ET AD ARAM.

CORPORI CHRISTI CONSECRAT.

IN SPEM RESURRECT. QUIESCENTI.

S. P. Q. TARRAC. P. H. C. ET COLLEG. CANONIC.

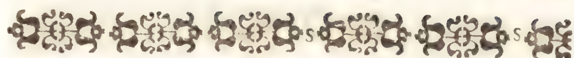
PARENTI OPT. LIB. MER.

PON. CVR.

VIXIT. ANN. LXX. M. III. D. III. OBIT DAMNO PVBLIC.

PRID. KAL. IVNIAS ∞. IↃ. LXXXVI.

Mortalis cum ſis, mortuo bene precare.

NÆNIA
IN OBITUM
ANTONII AVGVSTINI
V. C.

SIccine me linquis, ſuperum jam ſede receptus,
Antoni? O nimis hoc flebile diſcidium!
Vt colui uſque ſenem ſincero pectore, campos
Sic utinam accedam fidus ad Elyſios.
Æternae ergo mihi lacrymae, ſi vita manebit,
Dum veniente die, teque abeunte voco.
Namque jaces flos ac decus aevi, utriuſque & ocelle
Heſperiae, qua Sol occidit atque oritur.
Vixiſti, antiqui o juris legumque ſacerdos.
Iuſtum & cana fides deſeruere ſolum.
Lugete, o Celtis miſcentes nomen Iberi.
Namque ferent, vereor, ſecula nulla parem.
Sitque ſuper tumulo, Pario de marmore, carmen,
A ſera dignum poſteritate legi:
Hic ſitus eſt Antonius; heic, auguſta pererrans
Templa Dei, & volitans docta per ora, jacet.
Carpe, viator, iter. Cineres, dic, omine fauſto,
Dum lux illa venit judicii, urna tenet.
Annua dum facies, perſolvens juſta, parenta:
Manibus haſce pii mittimus inferias.

AND. SCHOTTVS
ἐκ τοῦ παραχρῆμα.

Ἠελίῳ, σοφίας τε δεδηκότι ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΩ.
Σῆμα κενὸν Σχόττος τεῦξε χαριζόμενος.

HIERONYMVS OSORIVS
Episcopus Sylvensis ad Antonium Augustinum V. C.

TRiptolemus quondam sevit sacra munera frugum,
  Legibus & gentem Cecropiam excoluit.
Tu leges ipsas atra rubigine tristes
  Ingenio purgas, & sata laeta facis.
Ille angui vectus volucri tenet aethera curru.
  Te volucri fama ducet in astra decus.
Ille colit Cererem. Peragis tu sacra sacerdos
  Matris Eleusinae, sacraque Pieridum.
Evellis lolium atque inimicas frugibus herbas,
  Inducisque satis Castalios latices.
Ergo Triptolemus tibi jam concedat habenas;
  Et victus, currus deserat ille suos.

ELEGIA IN LAVDEM V. C.
ANTONII AVGVSTINI
Archiepiscopi Tarraconensis.
IO. GRVTERI ANTVVERP.

ÆStuo, confiteor, versoque stylum usque legendo,
  Augustine, tibi dum bona verba fero.
Quotquot enim tecum componere de grege certo,
  Cui sua cuncta Dei rara dedere bona,
Nil nisi cum melico Philomelae gutture corvum,
  Nil nisi cum cygno comparo Noctis avem.
O pater, o sidus Romani nominis aureum!
  O immortalis gentis Achaiae honos!
Quis monumenta suas posset tua mittere in aureis,
  Quae veterum purgant oblita sensa patrum?
Ascia & in decus antiquum ignicolore refingunt
  Iustinianei fasque piumque chori.

Quin

Quin quoque te humani credat sub corporis umbra
Magnum aliquem indigetem dissimulare poli?
Nobilis aut potius regali ex stirpe deorum,
Restituis mundo qui bene rursus opes.
Fallor? an hoc quoque lanificae sensere sorores,
Fata recens genito cum cecinere tibi,
Et fore dixerunt in quo fas cernere priscos
Semivirosque deos, semideosque viros,
Quique ita doctrinarum exacta cognitione,
Quique ita virtutum divitiore penu,
Venturi premeres, premeresque superstitis aevi,
Et premeres aevi praeteriti omne decus.
Qualiter igniculos astrorum Cynthius, haud cum
Frigore contractus Ægoceronta colit;
Sed per odoratae Erigones cum exultat aristas
Flammeus, atque citos aethere ducit equos.
Plaudite jo Parcae: jam nunc in vestra sorores
Verba diem capiunt inveniuntque fidem.
Quique habitant nostris adversum gressibus orbem
Haud minus atque quibus tera superna patet,
Nil Augustino melius majusve dedisse
Aut dare coelestes posse aliquando ferunt.
Augustine pater, pater Augustine, modesta
Lumina demissam quid jacis usque in humum?
Sicne animos potius meritis poscentibus addes,
Verticeque elato tecta tuere Iovis?
Nil ex parte tuis minima datur auribus. Ipsa
Fama est magna tibi, sed minor ingenio.
Templum si tibi non centum sublime columnis
Auxisset variis mundus uterque plagis,
Divinosque palam vivo largitus honores
Aras sacrasset supplice ubique metu;
Certe ego, si quando tua fas evoluere scripta,
Scripta quibus genii splendet imago tui,
Algida sic quatior ferventi pectora thyrso,
Sicque coruscanti numine totus agor:
Ilicet ut superos sublatus ad aëris orbes,
Iam videar Themidis cernere pectus herae.
Eque alto Astraeae solio auscultare docentem,
Pascere & ambrosia pro libitu ora dape.

Ipſe Corinthiaco, ipſe tibi Auguſtine, metallo
  Struxero delubrum ad Scaldis euntis aquas.
Magnum opus, irritent cujus faſtigia coelos,
  Vis hominum quod non diruere ulla queat.
Illic, exemplis Lyſippi divite ab auro,
  Magnorum ſpiret gens animoſa Deum.
Quemque ſua exornet ſpecioſo emblemate veſtis,
  Cuique ſua obnubent florea ſerta caput.
In medio tu ſtes, Antoni, adamantinus, omni
  Diffundens paſſim corpore tale jubar,
Quale vomat Phaebi juvenilis imago, rubenti
  Si Nabathaeorum ex aequore ſaltet eques.
Nunc ego quid poſſum, cui gazae nulla ſuperſtes,
  Copia cui genii flamma puſilla micat.
Heu mihi, ceu violas non eſt comprendere Aprileis,
  Quantave in Hyblaeo monte vagetur apis;
Sic neque gratanti tua facta aequare tenore,
  Concipere aut liquido mens animi ulla queat.
Muſſem igitur merito, vimque almi nominis almam
  Rite ſacroſancta religione colam.

ANTONIVS AVGVSTINVS ad Latinum Latinium Romam.

LVcebant Soles olim mihi candidiores,
  Docte Latine, tuis
Octavique patris dictis cum pectus onuſtum
  Saepe foret variis.
Vltima nunc feſſum vaſtis Hiſpania terris
  Sole cadente tenet.
O mihi felices, fruſtra ſuſpiria duco.
  Praeteritoſque dies.
Viximus, antiquae cum Vrbis luſtrare rüinas
  Romuleae licuit
Et Capitolinas pacatis prendere turres,
  Aurea templa Iovis.
Innumeros illic varia de gente triumphos
  Legimus in Tabulis,

Cen-

Censores, cum Consulibus, populique Magistris,
Ordine quemque suo.
Inde forum, sacramque viam, mysteria Pyrrhi,
Discere dulce fuit.
Quid memorem veteres Ianos, atque Amphitheatrum,
Balnea, templa, domos?
Dulce fuit doctus cum conviva abdita quaeque
Protulit in medium.
Laudamus multi. Sed Fulvius atque Faërnus
Omnia ferre negant.
Sed quid ago? Verbosos aetas reddit amicos,
Care Latine, tuos.
Vive, memor nostri. Mihi Flaccus stillat in aurem,
Pulvis & umbra sumus.

IVDICIVM

ANTONII AVGVSTINI de eloquentia cum jurisprudentia conjungenda.

Præfat. in Iuliani Antecessoris Novellas.

CVM duo lectorum genera sint, quorum alteri discendi caussa legunt, alteri solum ut reprehendendi captent occasionem, illorum mihi habendam esse rationem, horum contemnendam esse calumniandi cupiditatem semper existimavi. Sive enim scribas, sive nihil scribas, sive hoc aut illo modo scribas, semper hi habent quod reprehendant. At studioso viro nullus liber est inutilis. Ab aliis enim dicendi, ab aliis vivendi rationem, ab aliis artes ac disciplinas, ab aliis historiam temporum, ab aliis alia atque alia discit. Illi se omnia scire jactant, habereque se in quo Platones, Aristoteles, Demosthenes, Cicerones, Papinianos, Iulianos, Vlpianos, & ceteros quoscunque

que magnos viros ſaepius erraſſe facile oſtendant. His igitur, qui nihil ignorant, nihil ſcribendum eſſe cenſemus; quando ad eos qui vitam Epicureorum deorum in terris degunt, nulla beatitatis acceſſio fiet, medicis hos tantum committendos eſſe putamus. Studioſorum vero, hoc eſt, eorum qui diſcendi cupiditate tenentur, duplex etiam genus eſt, juris praeſertim civilis, qua de re nunc agitur. Alteri enim nocere exiſtimant linguarum peritiam, antiquitatis cognitionem, diſſerendi aut dicendi artem, & ceteras diſciplinas: quibus tamen veteres Iuriſconſultos exornatos fuiſſe negare non poſſunt. Alteri his omnibus libenter operam dant, & ceterorum ignaviam, quam etiam ſtupiditatem appellant, vehementer irrident. Vtroſque admonendos eſſe potius quam irritandos ſemper cenſui. Peccare enim quoſdam ex utroque genere hominum video, dum praeter modum aut hi ſuavitate dictionis atque ornamentorum capti, minus in hanc ipſam diſciplinam incumbunt; aut illi nec ſententiis ſibi ipſis conſtant, in utriſque haerent, artis docenti rudes atque imperiti. Vtriſque Iuliani Anteceſſoris Novellarum librum proferimus, ut imitentur &c.

DE ANTONIO AVGVSTINO
Antonii Auguſtini patre.

Ex libro v. hiſtoriarum de rebus geſtis Franciſci Ximenii Cardinalis, auctore Alvaro Gometio Toletano; qui libri ſunt penes me auctiores.

ANtonius Auguſtinus regnorum Aragoniae ProCancellarius, Reip. male geſtae inſimulatus, in Septimancam arcem gravi cuſtodia ſervandus miſſus eſt.

Quibus haec addenda ſunt, ut auctor adjiciendi curavit.

Sed hic anno inſequenti, regni ſummam Franciſco Xi-

Ximenio Cardinale moderante, vadibus datis, custodia abiit. Antonius tamen honori suo consulens, de Ximenii voluntate, qui primo quoque tempore, postquam Rempub. gerendam suscepit, Antonii caussam terminandam curaverat, ad Belgas concessit, Caroli quinti cognitionem imploraturus. Totius litis bene instructus index, & anteactae vitae testimonium sigillo regio obsignatum a Ximenio & supremi ordinis judicibus, ad Carolum mittitur. Caussa I. Salvagio Cancellariae praefecto, Garsiae Padillae viro optimo & integerrimo, Commendatorio Calatravensi, Maximo Montelto regenti, & Lodoico fisci advocato, viris prudentibus & juris utriusque apprime consultis, iterum inspicienda traditur. Qui accurate litem retractantes, rursusque Antonio facultatem concedentes alia in sui patrocinium allegandi, cum nihil ille amplius adjiceret, prima scilicet, quae apud Hispaniam facta fuit, defensione contentus, viri optimi innocentia perspecta, omnium judicum calculis absolutus, Bruxellis in totius aulae Palatinae conspectu, sententia dignitatis & honorificentiae plena secundum ipsum pronunciatur anno Dom. CIↃ. IↃ. XVI. A. D. IX. KAL. Octob. Quod pergratum Ximenio accidit & ceteris supremi ordinis judicibus, qui Antonii Augustini integritatem & praestantiam multis jam olim experimentis noverant.

IVDICIA ET EVLOGIA doctorum hominum & Iurisconsultorum de ANTONIO AUGUSTINO.

IOANNES MENOCHIUS I. C. *insignis lib. Possess. recuperandæ remedio* 15. *nu.* 5590.

ANTONIUS AUGUSTINUS, Iuris nostri vetus alter instaurator; quandoquidem sua illa assidua & indefessa diligentia plura restituerit vetustate collapsa, quae maximum alioqui nostris negocium faciebant.

PETRUS VICTORIUS *lib.* VIII. *Variar. lect. cap.* XXIV.

ANTONIUS AUGUSTINUS in suis Emendationum & Opinionum eruditissimis libris miro studio curaque ab ipso confectis.

HADRIANUS TURNEBUS *lib.* XXXIII. *Advers. cap.* XVII.

ANTONIUS AUGUSTINUS vir & eruditissimus, & optime de literis elegantioribus meritus, VARRONIS vero vindex, assertor, patronusque unicus habendus, imo vero ejus potius Æsculapius existimandus.

Io-

IOSEPHUS SCALIGER IUL. CÆS. F.
Præfat. in Varronem.

Non ignoro quantus vir ſit AUGUSTINUS, quem ſane eruditiſſimum ex ſuis ſcriptis expertus ſum; & ſcio longe felicius eum potuiſſe tractare hoc negocium, ſi voluiſſet.

ANDREAS PATRICIUS POLONUS ET CAROLUS SIGONIUS *in Frag. Ciceronis Orat. in Toga candida.*

Auctoritas ſane eruditiſſimi Antonii Auguſtini Ilerdae Epiſcopi penitus eam opinionem exemit: qui, ut in poſterioribus ſuis ſcholiis adnotavit Sigonius, pro *avunculus* legit acutiſſima nimis conjectura, *a te Baculus.*

STEPHANUS PIGHIUS *in Annotationibus ad cap. 7. lib. 2. Val. Maximi.*

Vir noſtro ſeculo ſummus Antonius Auguſtinus.

Paulus Manutius & Aldus F. eruditiſſimum ſaepe appellant. Ille in Cic. librum v. ad Famil. epiſt. XIX.

Omitto Car. Sigonii, Gabr. Faërni, & Fulvii Vrſini in Notis Cic. & paſſim judicia. Onuphrii item Panuinii, qui in Romae deſcriptione pleraque ANTONIO AUGUSTINO accepta eſſe referenda ait.

LI-

LIBRI

AB ANTONIO AVGVSTINO Archiepiſcopo Tarraconenſi partim conſcripti, partim illuſtrati.

I. *Quibus humanitatis ſtudia illuſtravit.*

IN M. Terentium Varronem De lingua Latina Emendationum Notae. Romae 1557. 8.

In Sex. Pompeium Feſtum Notae. Venetiis 1559. & Pariſiis 1584. 8.

Familiae Romanorum xxx. cum Fulvii Vrſini Familiis. Romae 1577. fol.

Dialogi undecim Numiſmatum Graecorum, Romanorum, & Hiſpanorum: Antiquitatum item & Inſcriptionum veterum, Hiſpanico ſermone ſcripti. Tarracone Philipp. Meii 1575. in 4. cum figuris aeneis Romae inciſis. Iidem Latine redditi ab Andrea Schotto. Antuerpiae 1617. fol.

Bibliothecae Antonii Auguſtini librorum manuſcriptorum Graece & Latine Index. Tarracone Philipp. Meii 1586. in 4.

Epiſtola ad Hieronymum Blancam de Caeſarauguſtanae patriae communis Epiſcopis atque Conciliis ad Hieronymum Blancam. Caeſarauguſtae 1588. fol.

II. *Quibus Ius Civile illuſtravit.*

Emendationum & Opinionum Iuris Civilis libri IIII. & ad Modeſtinum ſive de Excuſationibus liber ſingularis, & ad Laelium Taurellum I. C. de Militiis epiſtola. Venetiis, Lug. & Baſileae, fol.

De Legibus & Senatuſconſultis Rom. in 4. Romae 1584. & Pariſiis fol. 1585.

De propriis nominibus Pandectarum. Tarrac. Philipp. Meii 1579. fol.

No-

Novellarum Iuliani Antecessoris Epitome, cum Notis, & Constitutiones Graecae, eodem Augustino interprete. Ilerdae in 8. 1567. & Basil. fol.

III. Quibus Ius Canonicum resque sacras exornavit.

Antiquae Collectiones Decretalium, cum eruditis Notis. Ilerdae 1575. & Parisiis 1609. fol.

Canones Poenitentiales, cum Notis ejusdem. Tarrac. 1582. & Venetiis 1584. in 4.

Dialogorum XL. de emendatione Gratiani libri duo. Tarrac. 1586. & Parisiis 1607. 4.

Constitutiones provinciales item & synodales Tarraconensium. Tarrac. in 4.

Breviarium, Horae, item & Ordinarium Ecclesiae Ilerdensis. Ilerdae.

Epitome juris pontificii veteris, in tres partes, De personis, De rebus, & De Iudiciis; quarum prima pars edita Tarrac. 1586. fol. Romae 1614. Parisiis 1641. fol. Secunda & tertia pars editae Romae 1611. & Parisiis 1641.

IIII. Libri nondum editi.

Iuris pontificii Institutiones.

Concilia Graeca & Latina, cum historia, scholiis, variisque lectionibus.

In Pandectas Florentinas Index verborum omnium, & variae lectiones.

Ad Hadrianum liber singularis. Item ad Edictum.

Fragmenta veterum scriptorum, historicorum, poëtarum, & oratorum Latinorum, ab eo olim collecta.

Epistolarum liber ad eruditos, & Carmina ejusdem.

AD-

ADMONITIO

AD LECTOREM.

FAcile credo Andreae Schotto de se scribenti pag. 617. orationis funebris supra editae leviter se tinctum fuisse peritia juris. Itaque condonanda est viro eruditissimo hallucinatio de Anselmo Lucensi, quem pag. 607. & 616, ejusdem orationis, tum etiam in catalogo operum Antonii Augustini edito Antuerpiae anno MDCXVII. cum dialogis de antiquitate numismatum, existimavit auctorem esse veterum collectionum Decretalium ab Antonio Augustino Ilerdensi tum Episcopo editarum. Prioris enim antiquae collectionis auctor, ut docet Antonius Augustinus, fuit Bernardus Circa Papiensis Praepositus, secundae Ioannes Vallensis, tertiae Petrus Beneventanus. De quartae collectionis auctore nihil prodidit vir summus. Sed illa, cum sit composita ex canonibus Concilii Lateranensis & epistolis Innocentii III. Romani Pontificis, tribui non potest Anselmo Lucensi, qui rebus humanis excessit exeunte seculo undecimo. Haec te monere volui, lector, ut hunc scopulum facilius vitare possis.

PErventum erat ad finem operis, jamque operae typographicae accingebant se ad edi-

editionem Indicis, cum forte fortuna incidi in duos antiquos bibliothecae regiae codices, in quorum uno continetur opus Gratiani, in altero descripti sunt priores septem libri collectionis, quae Anselmo Lucensi tribuitur. Codex iste non est admodum vetus, utpote scriptus superiore tantum seculo. Attamen ex antiquiore descriptum esse constat. In fronte ponuntur nonnulla de modo celebrandi Concilii. Postea sequitur in loco tituli: *Incipit capitulatio librorum quos beatus Anselmus Lucensis Episcopus de coæqualibus causis singulos in hoc volumine libros composuit.* Et paulo infra: *Incipit autentica & conpendiosa collectio regularum & sententiarum sanctorum patrum & auctorabilium Conciliorum facta tempore* * *sanctissimi Papæ a beato Anselmo Episcopo Lucensi ejus diligenti imitatore & discipulo, cujus jussione & præcepto desideranter consummavit hoc opus.* Hinc ergo auctoritas conciliari potest huic collectioni.

* Gregorii

Gratiani codex uno circiter seculo vetustior est, ut ostendemus paulo post. Nullum illic auctoris nomen comparet. Titulus, ut in ceteris veteribus libris, hic est: *Incipit concordia discordantium canonum.* In fine vero ista leguntur: *Explicit liber decretorum cum apparatu suo, quem ego Bruno Iohannis de Davantria Trajectensis diocesis, inter omnes juris canonici Doctores minimus, reduxi noviter in hunc stilum novum &c.*

Scriptum per me Brunonem prædictum in

 epi-

episcopali palatio sanctæ Brixiensis Ecclesiæ anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo sexto, die vero nona mensis Novembris, pontificatus sanctissimi Domini nostri Eugenij Papæ quarti anno sextodecimo. Fuit hic liber Petri Bardi Cardinalis Veneti, qui postea fuit Romanus Pontifex, dictus Paulus istius nominis secundus.

In eandem bibliothecam regiam his diebus, post absolutam hanc editionem, delatus est commentarius Guidonis Episcopi Elnensis in librum decretorum, qui illic Gratiani esse dicitur apertis verbis. In fronte codicis posita est epistola dedicatoria ad Gaucelinum Episcopum Albanensem, in qua consilium auctoris exponitur. Ejus hoc initium est: *Reverentissimo Patri in Christo & Domino suo Domino Gaucelino divina providentia Episcopo Albanensi sanctæque Romanæ Ecclesiæ Cardinali frater Guido ejus humilis & devotus Dei permissione Episcopus Elnensis seipsum.* Et infra: *Multorum denique amicorum importune instantium precibus devictus ut actoritates novi & veteris testamenti ac sanctorum, quas magister Gracianus in toto decretorum suorum libro allegat, suis locis inscriberem, & unde accepta sunt fideliter denotarem, hoc certe opus absque præsumptione, innixus auxilio divinæ gratiæ, flagitantium caritate deflexus, incipiam.* De Guidone isto vide appendicem nostram ad Synopsim Conciliorum Labbei pag. 389.

IN-

INDEX.

VBICVNQVE LECTOR INVENERIT numeros Romanos, meminerit his indicari capita præfationis, in quibus tractatur de materia notata in hoc Indice.

A

Abbatibus olim non licebat esse Clericis. 517
Abominatio privilegiorum Romanae Ecclesiae. VIII.
Abraamius Diaconus. 579
Acacius divino nutu percussus. 96
Acacium revocare cogitabat Anastasius. 448
Accusatio in Episcopum difficilis est. 472
Achilles Statius. 353
Actardus Episcopus Nannetensis. VI.
Adalwinus Archiepiscopus Iuvavensis. 456.458.495.547.
Adalwinus Archiepiscopus Viennensis 377
Ado Viennensis Archiepiscopus. 376. 580
Adriani Papæ capitula. 491
Adriani IV. epistola. 511
Adrisphaccense Concilium. 429
Ægidius Albornotius Cardinalis. 599
Ætatis pars princeps, juventa. 609
Affinitas quomodo non perimitur. 565
Africani canones de judicandis intra provinciam Episcopis. XIV.
Agiulfus Metensis Episcopus. 486
Agnus Dei. 88
Agni pictura. 82. & seqq. 87. & seq.
Airardus Archiepiscopus Turonensis. 372
Albertus Pighius notatus. 56 427. 448.
Albinus Viennensis Archiepiscopus. 377. 380
Aldricus Cenomanensis Episcopus. 240. VII.
Alexander Sfortia Cardinalis. 237.
Alexandri III. epistola emendata. 487
Alfonsus Imperator Hispaniæ. 278
Altarium redemptio vetita. 480 & seq.
Altheum. 542. 569
Alvinus Iovanensis Episcopus. 365
Alvinus Archiepiscopus. 387
Aluminus Iunariensis Episcopus. 378
Amalarii sunt fragmenta de ritibus edita sub nomine Caroli Magni. 231
Amurathes Turcarum Rex deponit imperium. 605
Anastasius secundus ab Ecclesia Romana repudiatus. 55
Anastasius Bibliothecarius. 405
Anathematis & excommunicationis differentia. 192.197
Andreas Alciatus laudatus. 600
Andreas Schottus. 589. XXX. Ejus reverentia erga memoriam Antonii Augustini. 595. Notatur & excusatur. 640
Andreas Episcopus Nicopolitanus.

nus. 477
Angilramnus Archiepiscopus Metensis. 492. IV.
Angilramni Capitula. 8. 28. 169. IV.
Animus est imperator vitae mortalium. 610
Ansegisus Abbas Lobiensis. 322. Collector Capitularium. 518. Ejus praefatio corrupta. 438
Ansegisus Archiepiscopus Senonensis. 438. 563
Anselmus Lucensis. 5. 6. 62. 271. 278. 602. 616. 640. *& seq.* XIX.
Anselmus pro Asello. 14
Anselmus Episcopus Lemovicensis. 540
Antiochenum Concilium haereticorum. 123
Antiocheni canones quot. 232
Antiocheni Concilii canon interpretatus. 499
Antoninus Florentinus nonnulla reprehendit in Gratiano. 169. 178. *& seqq.* 190. *& seq.*
Antonius Alteserra notatus. 481
Antonius Augustinus Antonii Archiepiscopi pater. 634
Antonius Augustinus Archiepiscopus Tarraconensis. 271. 440. 589. *& seqq.* 595. *& seqq.* 628. *& seq.* XXX. Ejus opera. 638
Antonius Caraffa Cardinalis. 237
Antonius Contius. 425. 616. XXIX. Primus numeros addidit capitibus Gratiani. 203. Ejus fama vindicata. 217. Refellitur. 85. 235. 357. 447.
Antonius Cuccus. 238
Antonius Demochares. 425. 616. XXIX.
Antonius Vion Herovallius. 551
A paribus, quid significet. 487
Apocryphorum definitio. 446
Apofricium caput. 558
Apostolorum regulae sive canones. 6
Apostolorum canones. 64. *& seqq.* 74.
Appellationes ad sedem apostolicam damnatae. 111.
Aprecarense Concilium. 508
Aquae ferventis judicium. 171
Aquisgranum Imperii sedes sub Carolo Magno. 329
Arabici canones Concilii Nicaeni quantae auctoritatis. 110. 236
Arberius Abbas sancti Ruffi. 528
Archidiaconus an olim auctoritatem habuerit super Archipresbyterum. 455. *& seqq.*
Archipresbyter an olim subjectus Archidiacono. *Ibid.*
Argentoratensis Ecclesia. 384. 548
Arnaldus Pontacus. 238. 434
Arnaldus Episcopus Cenomanensis. 466
Arnulfus Archiepiscopus Remensis. XIV.
Arsenius Legatus Nicolai primi. XI.
Artaldus Episcopus Helenensis. 500
Aruernense Concilium editum a Sirmondo. 428
Aruernense Concilium. 480
Ascensio Domini. 180
Asellus Romanae Ecclesiae Legatus. 567
Assumptio sanctae Mariae. 565
Astuagensis Episcopus. 464
Athanasius Alexandrinus Episcopus. 14
Atticus Episcopus CP. 181. 188. Ejus epistola formata. 470
Augustinus Episcopus Hipponensis emendatus. 451
Augustino adscriptus liber ecclesiasticorum dogmatum. 563
Augustinorum familia nobilis Caesaraugustae. 597
Aurei mores decent sacerdotem. 560
Aurelianensis Concilii canon emendatus. 561
Auspiciorum usus apud Romanos veteres. 46
Azymis Iudaei abstinent in sacri-

crificio Missæ. 91

B

BAculi Episcoporum aurati. 560
Baptismi ceremoniæ. 227
Baptismus valet a Presbytero indocto collatus. 478
Baptizari vino an possit aegrotus. 200
Baptizare in vino an liceat. 431
Barbam nutrire an Clericis licitum. 445
Barbam Clerici ne nutriant. 453
Barcinonenses Comites. 321
Bartholomaeus Archiepiscopus Turonensis. 465
Bartholomaeus Brixiensis notatus. 546
Basilica. 504
Basilius Zanchus. 611
Beatus Rhenanus notatus. 446
Beati Rhenani votum impletum. 462
Bedae Poenitentiale. 564
Benedictus Levita. 322. 328. Ejus collectio diversa a collectione Ansegisi. 43
Benedictio Episcopi in Missa. 561
Belisarius. 532. Ab inferis excitandus. 23
Berengarius Andegavensis Archidiaconus. 345
Bernardi Abbatis Clarevallensis locus insignis. 111.
Bernardus Papiensis. 17. 258. 266. 424. 640. An Gratiano antiquior, 521
Bernardus Rex Italiæ. v.
Biturigensis academia laudata. 601
Bona fides an sufficiat in præscriptione. 194
Bonifacius Moguntinus Episcopus. 232. Legatus Germanicus. 268. Ejus origo unde. 62
Bonifacii IV. decretum. 516
Bononiæ laus. 599
Braulius Episcopus Caesaraugustanus. 624
Broma. 249. & *seq.* 253
Brumalia. 250
Bulla, id est, sigillum, 253. 256
Burchardus Wormaciensis Episcopus. 4. 616. XVIII.
Burchardus auctor multorum Gratiani erratorum. XXIX.
Burchardus infensus libris Capitularium. 495. 514. 521. & *seq.* 525. 530. & *seqq.* 539
Burchardus emendatus. 497
Burchardus notatus. 539. 542
Burdinus Archiepiscopus Bracharensis. 275
Byzacenus Primas. 449. 529
Byzacium, provincia Africae. 451

C

CAesaraugustae casus. 624
Caesaraugustanus liber. 426
Caesarii Arelatensis Episcopi homilia quaedam laudata. 561
Callisti II. liber de miraculis sancti Iacobi. 278. 436
Callistus II. fratrem habuit in Hispania. 278
Cancellarii dignitas apud Romanos Imperatores. 598
Canonum divisio in decreta Pontificum & statuta Conciliorum. 6
Canon Missæ. 7
Canones Apostolorum. 64. & *seqq.* 74
Canones condere an spectet ad Romanum Pontificem. 473
Canonici seculares ac regulares. 7. 425
Canonici Clerici. 567
Canonicus ordo. 528
Coelius Picolomineus Cardinalis. 433
Coelibatus Latinorum. 91. & *seqq.* 97. & *seq.* 112. 193
Coenae Domini Missa. 184
Capite velato orare debet mulier. 530. 552
Capitularia confirmata sunt auctoritate apostolica. 322. & *seq.* 438
Capitulorum imperialium reverentia. 216. 223
Capitula Regum servanda. 323
Capitularium libris multa de-

tracta sunt. 324
Capitularium fons fuere ipsa Concilia. 324
Capitularia Imperatorum. 312
Capitularium etymologia. 327. & seq.
Capitularium libri septem. 322. Corrupti. 53. & seq.
Capitularium praefatio corrupta. 438
Capitulorum regiorum duplex genus. 439. 504
Capitulare Caroli Imp. 551
Capitula Caroli Magni. 518. 525
Capitula regia & synodalia. 239 504
Cardinales olim esse desinebant qui ad episcopatum promovebantur. 294
Cardinare, quid. 470
Carolus Molinaeus notatus. 446
Carolus V. coronatus apud Bononiam. 600
Carolus V. imperio se abdicat. 605
Carolus Sigonius. 611
Casauriense chartularium. 551
Casus privilegiati origo. 578
Castitatis votum simplex an impediat matrimonium. 194. 198
Castrati an promoveri possint ad ordines ecclesiasticos. 110
Cataloniae etymon. 506
Cautio communium literarum. 530
Census annuus Episcoporum ex altaribus. 480. & seq.
Cethegus Patritius. 457
Chartarium Romanae Ecclesiae. x.
Chrismare pueros in fronte quibus liceat. 191
Chrysostomi nomine abusi librarii. 25
Christophorus Patavinus Generalis ordinis sancti Augustini. 237
Christus matrem suam noluit sacerdotem fieri. 225
Christus & Apostoli propria bona habuerunt. 194
Christus & Apostoli an aliquid habuerint in proprio vel in communi. 429. & seq.
Christus Domini, id est, Episcopus. 535
Chromatius. 25. 30
Cimeliarchus. 296
Claromontanum Concilium. 479
Claromontanus canon explicatus. 519
Claromontanum Concilium sub Innocentio secundo. 499. 526
Clementis Romani constitutiones. 65
Clementis VI. lectura in Extravagantem. *Quia quorundam.* 430
Clericis an liceat habere bona propria. 193. 197
Clericos verberantium poena. 192. 197
Clerici an litigare possint. 194. 198
Clerici neque comam nutriant neque barbam. 453
Clericis cohabitare quae feminae possint. 472
Clericus criminosus curiae tradendus. 494. 573
Clerici dupliciter inspici possunt. 575
Clericatus est melior gradus. 528
Clero non inserantur homines indocti. 620
Codex canonum. 6. 30
Collectio posita post Concilium Romanum Alexandri III. 373
Comam Clerici ne nutriant. 453
Comiatus, id est, licentia. 550. & seq.
Commater spiritualis. 393
Commeatus, id est, licentia. 550
Commodiani opuscula. 447
Communio eucharistiae an quotidie accipienda. 185
Communio laica. 583
Compendiense Concilium. 539 547.

547. emendatum. 478
Complutensis academia. 598
Conciliorum provincialium dignitas. XII.
Concilii generalis convocatio pertinet ad solum Romanum Pontificem. 82
Concilia oecumenica sex priora, quae. 95
Conciliorum generalium enumeratio. 287. & *seq.*
Conciliorum universalium & provincialium differentia. 462
Concilii generalis auctoritas. 473. & *seq.*
Conciliorum quatuor oecumenicorum reverentia. 615
Concilium octavum an approbatum a Romanis Pontificibus. 285
Concordantiae Bibliae. 5
Concordia discordantium canonum. 5. 10. 641
Concubinam quomodo habere liceat. 170
Concubinae quibus prohibitæ. 281
Confessio sacramentalis an sit necessaria ad remissionem peccatorum. 202. 204. & *seq.* 208
Confirmationis ministri ordinarii sunt Episcopi. 192
Confirmatio electionis Episcopi pertinet ad Metropolitanum. 248
Conjuges an abstinere debeant ab opere conjugali aliquot diebus ante communionem. 186
Cono Abbas Lirinensis. 568
Consanguinitas spiritualis. 392
Consecrationis Ecclesiarum formula. 182
Consensus facit matrimonium. 385. 389
Constantini donatio. 60. 72
Constantini verba de dignitate Episcoporum. 577
Constantinopolitanum Concilium sub Photio. 290
Constantinopolitani Episcopi nomen male positum in titulo cujusdam epistolae S. Gregorii. 449
Constantinopolitani Patriarchae praerogativa. 101. 105
Consuetudinis magna vis. 88
Consuetudines Ecclesiarum diversae. 229. & *seq.*
Consuetudinem frustra opponunt qui ratione vincuntur. 403
Consuetudo cedere debet manifestatae veritati. 214. 220
Contius. *Vide* Antonius Contius.
Contritio sola an sufficiat ad remissionem peccatorum. 202. 207
Corpus canonum. 6. 26. 30. 123
Corpus decretorum. 318. 641
Corpus Domini ad probationem furti. 172. 178. 184. 489
Correctores Romani laudati & notati. XXIX.
Covarruvias purgavit decretum Gelasij de libris canonicis & apocryphis. 432
Cretio, quid. 212
Crimina Clericorum ecclesiastica & civilia. 576
Criminosi an promoveri possint ad ordines ecclesiasticos. 201. 207
Crux Domini quando inventa. 61
Curiae serviturus tradatur Clericus criminosus. 494
Curialium corpus. 573
Curiales ordinati retracti in curiam. 580
Cypriani synodus de baptismo. 89. 96
Cyriacus CP. Episcopus. 449
Cyriacus Episcopus Genuensis. 556
Cyrus Xenophontis. 591

D

Dalmatius Archiepiscopus Narbonensis. 463
Damasi liber pontificalis. 57. 69
Damasi decretum de libris canonicis. 444
Damasi epistola de Chorepiscopis falsa. 469. & *seq.*
Davantria urbs Trajectensis dioecesis. 641
Decimationes. 511
Decretalium epistolarum etymologia. 3
Decretum Ivonis. xx. xxiv.
Decretum Gratiani. xxv. & *seq.*
Demochares. *Vide* Antonius Demochares.
Deportati amittunt libertatem. 581
Depositio Clerici varias ob caussas. 582
Deus-dedit Cardinalis. 202. 270. 616
Diaconi quomodo uxores habere possint. 112
Diaconissa, Diaconi uxor. 226
Diacono ante Presbyterum quando sedere permissum. 90
Diaconis an uxorem ducere liceat. 456
Didacus Covarruvias Segobiensis Episcopus. 49. Purgavit decretum Gelasii de libris canonicis & apocryphis. 231
Didaci Covarruviae opinio de immunitate Clericorum. 576
Dimissoriae literae. 181
Dioeceses. 504
Diocesis legendum in libris antiquis, non *diaecesis*. 510
Diocesis, id est, paroecia. *Ibid.*
Disciplina, custos infirmitatis. 111.
Divinationes vetitae. 115
Divini non consulendi. *Ibid.*
Divortium an licitum inter Christianos. 545
Diurnus liber. 233
Diurnus Pontificum. 433
Dominicis diebus communicandum. 185
Dominicalis super caput. 552
Dominicus Iacobatius. 287
Dos basilicae. 538
Draco Legislator Atheniensium. 213
Dubitare, trepidare, & labi saepe delectat. 247
Duodecima manu jurare. 525

E

Ecclesia Gallicana & Germanica. 562
Ecclesiasticum jus quando mutatum. 1.
Eduense Concilium. 528
Egabrensis Episcopus. 509
Egara urbs Hispaniae Tarraconensis. 441
Electionum episcopalium confirmationes pertinebant olim ad Metropolitanos. 183
Electiones Episcoporum quomodo factae aevo Caroli Magni. 467
Eleutherius Episcopus Bracharensis. 490
Eliberitani canones citati pro Hibernensibus. 564
Eliberri vicus. 500
Emeritense Concilium. 27. 31
Engelramus Episcopus. 8. 28
Ennius mortem suam lugeri vetuit. 610
Ennodius. 337
Epaunense Concilium mutatum in Hipponense. 28. 32
Ephesum pro Erphesfurt. *Ibid.*
Ephesino Concilio nonnulla falso tributa. 512. 515
Epiri Metropolitanus quis. 477
Episcopa, Episcopi uxor. 228
Episcoporum inscitia aevo Caroli Magni. 11
Episcoporum judicia sedi apostolicae reservata. iv. vii. x.
Episcopi sunt ministri ordinarii confirmationis. 192
Episcopis necessaria linguae Graecae cognitio. 182
Episcopi Capitularia in synodis cum Imperatoribus fece-

cerunt. 216
Episcoporum electiones olim confirmabantur a Metropolitanis. 248
Episcopi olim cogebantur quotannis ire Romam. 249
Episcoporum Simoniacorum poena. 460
Episcopi cujusdam Lemovicensis quaestus sordidus. 466
Episcopum accusare difficile est. 472
Episcoporum fastus & ambitio. 504
Episcopi lignei. 557. *& seq.*
Episcopos decent aurei mores. 560
Episcopi benedictio in Missa. 561
Episcoporum judicia quomodo peragenda. 578
Episcopi petunt veniam pro damnatis. 581
Episcopi sunt sacerdotes primi grados. 577
Episcopi munus. 617
Epistolae veterum Pontificum Romanorum suspectae fidei. 151. 171
Epistola *a paribus*, quid sit. 487
Equitanorum regnum. 541
Erasmus reprehendit Magistrum sententiarum. 545
Éremocomia. 258
Ergasterium. 90
Erphesfurtense Concilium. 32 513. 515
Eucharistia sumpta, abstinendum aliquot horis ab alio cibo. 185
Eucharistiae communio an quotidie accipienda. 185. 188
Eucharistia adhibita ad probationem furti. 489
Eugenii II. synodus. 250. *& seqq* 254. *& seq.* 264.
Eugenius III. dicitur confirmasse collectionem Gratiani. 22
Eusebius Historicus interfuit Concilio Nicaeno. 103
Eusebii Pamphili historia. 445
Eusebius Episcopus CP. 449
Eustachius Lucatellus. 238
Eutychiani decreta. 151. 361. Capitula. 531. 557.
Excepto, per omnes casus. 514
Excerptiones Ivonis. 4, 315. 425
Excommunicationis & anathematis differentia. 192. 197
Excommunicatis non communicandum. 275
Excommunicationis formula. 507.
Excommunicari se supplicat poenitens. 549
Exfestucare. 282

F

FAventianum Concilium. 520
Faustinus Legatus Romanae Ecclesiae. 15
Fazellus. 602
Felix Montaltus, Papa Sixtus V. 237
Feminae quae possint habitare cum Clericis. 472
Ferrandus Diaconus. 549
Ferri candentis judicium. 171
Flaventiae Concilium. 520
Florentia, Etruriae metropolis. 602
Florentinum Concilium an vere dicatur octavum. 284. *& seq.*
Formatae literae. 181. 187
Fortuna populi Romani. 1.
Forum judicum. 321. 437
Franciscus Alciatus Cardinalis. 237
Franciscus Leo. 238
Franciscus Pegna. 238. 434
Franciscus Turrianus. 64. 236. 238
Franciscus Ximenius Cardinalis. 635
Franco Episcopus Leodiensis. 493
Francorum Regum tertiae familiae auctor Hugo Capetus. XVI.

Fra-

Fratria. 505
Frontarius Archiepiscopus Bituricensis. 383
Fulbertus Episcopus Carnotensis. 312. & *seq.*
Fulgentius Episcopus Astigitanus. 13
Funebres laudationes. 591
Funerum ambitio. 594
Furti Missa. 172

G

Gabriel Faërnus. 611
Galli qui in libris Capitularium. 505
Galliae & Germaniae Episcopi. 228. 562
Gallicanae Ecclesiae sententia de auctoritate Concilii generalis. 474
Galliciae Presbyteri. 34. 42
Galliciae vox retinenda in canone Toletano. 504
Garsias Padilla. 635
Gaufredus de Monte electo Abbas Lirinensis. 473. & *seq.*
Gaufredus Comes Ruscinonensis. 542
Gebehardus Episcopus Constantiensis. 501
Gebehardus Episcopus Iuvavensis. 498
Gelasii epistola ad Dardanos. 139
Gelasii decretum de libris canonicis. 444
Gennadii liber ecclesiasticorum dogmatum. 563
Genuense Concilium. 35. 42
Gerardus Archiepiscopus Turonensis. 372
Gerardus Episcopus Morinensis. 481
Germaniae & Galliae Episcopi. 228. 562
Gerontocomia. 258
Gerundensis cujusdam canonis variae lectiones. 564
Gilardus Episcopus Nannetensis. 496
Girardus Leodiensis. 493
Godefridus Episcopus Lucanus. 533
Goffridus Abbas Vindocinensis notatus. 479. & *seq.*
Gothi qui in libris, Capitularium. 329. 506
Gothicae legis liber. 314. & *seq.* 321
Gotholenses. 506
Graeci libri num rejiciendi. 120
Graecae linguae cognitio necessaria Episcopis. 182
Graecae literae perpaucorum hominum semper fuerunt. 600
Gratiani Decretum emendatum Romae. 2. 10
Gratianus compilator insignis. 8
Gratiani scripta licet contemnere. 22
Gratiani Decretum. 423. xxv. & *seqq.*
Gratiani collectione nihil opus est. 111.
Gratianus homo stupidus. 190. Singula sumpsit ex antiquis collectionibus. 173
Gratianus maxime aberrat in Pontificum Romanorum nominibus. 51
Gratiani scopus fuit omne genus decretorum referre. 172
Gratianus plurima habet non recepta aut abrogata. 190
Gratianus supervacanea multa habet, quae tamen legenda sunt. 183
Gratiani aevum. 309. & *seq.* 317
Gratiani an sint tractatus de poenitentia & de consecratione. 203
Gratianus non vidit Concilia neque registra Pontificum. 34
Gratianus habuisse videtur cognitionem Pannormiae. 213
Gratianus defensus. 448. 452
Gratianus Graece nescivit. 536
Gratiani collectio. 616
Gratitudo Conciliorum erga Romanam Ecclesiam. 473
Gregorius IV. patrocinium suscipit

scipit Aldrici Episcopi Cenomanensis. VII.
Gregorii IV. epistola ad Episcopos Germaniae & Galliae. 228. 240
Gregorius Presbyter auctor Polycarpi. 160. 361
Gregorii I. Papae epistolae quomodo divisae antiquitus. 485. 569
Gregorii I. Papae fragmentum ex epistola ad Venerium. 558
Gregorius XIII. Papa olim Iuris Antecessor. 237. 616. Laudatur. 608
Guarnerius Episcopus Mersebürgensis. 463
Guido Episcopus Elnensis. 642
Guido Ferrerius Cardinalis. 237
Guilisarius. 23. 29. 532
Guillelmus Sirletus Cardinalis. 237
Guillelmus Durandi emendatus. 444
Guillelmus Episcopus Cadurcensis. 519
Guillelmus Marchio. 534
Guimundus Episcopus Aversanus 214. 220. 444
Gunebodigni. 531

H

Habet jurare, pro *Iuraturus est*. 532
Hadriani I. capitula ad Angilramnum. 169. IV. Ejus fragmenta de imaginibus. 405
Hadrianus II. Nicolai successor. 24
Hadrianus VI. Papa oderat poëtas. 445
Haeresiarchae vocati qui de sede apostolica certabant adversus Papas. 275
Haeresis quaenam sit major. 430
Haeresis opinio quomodo purganda. 484
Haeresis Vestorina. 567
Haereticorum duplex genus. 200. 206
Helena Constantini mater. 61
Helenensis Ecclesia suffraganea Ecclesiae Narbonensis. 500
Helisaeus. 508
Henricus Auceps nullum negotium habuit cum Papis. 467
Herardus Archiepiscopus Turonensis. 485
Heribaldus Episcopus Autissiorensis. 539
Herimannus Episcopus Nivernensis. X.
Hermannus Conringius laudatus. 492
Hermetis liber vocatus Pastoris. 63. 74
Hiberiae Episcopi. 41. 46
Hibernense Concilium. 160. 164. 531
Hibernenses canones citati sub nomine Eliberitanorum. 564
Hiberniae Episcopi sublati e quodam loco sancti Gregorii. 566
Hieronymi locus de Episcopis & Presbyteris. 172
Hieronymus emendatus. 451 475
Hieronymi insignis locus de Episcopis. 472
Hieronymi sermo de Assumptione B. Mariae. 566
Hieronymus Osorius. 630
Hieronymus Parisetus. 238
Hieronymus Zurita. 426. *& seq.*
Hilarius Pictaviensis explicatus. 535
Hildebertus Cenomanensis Episcopus. 4
Hincmarus Episcopus Laudunensis. IX. XII. *& seq.*
Hincmarus Archiepiscopus Remensis. 443. XII.
Hincmari nomen varie scriptum olim. 230
Hincmari Remensis epistola quaedam nondum edita. 488
Hincmari epistola ad Aquitanos. 547
Hincmarus Archiepiscopus Remen-

mensis impugnat primatum Ansegisi Senonensis. 563
Hipponense Concilium pro Epaunensi. 28. 32
Hispanicum iter. 279. 533
Hispani qui in libris Capitularium. 506
Historia quomodo facta mendosa. 591
Homicidii clausula in canone apostolico. 471
Homiliarium Ecclesiae Lugdunensis. 565
Homines omnes subditi Regum imperio. 575
Honos alit artes. 165
Hormisdae decretum de libris canonicis. 444
Hostiae pars utrum servanda ad viaticum dandum infirmis. 185
Hostolenses. 506
Hudo Episcopus Trevirensis. 523
Hugo Capetus. XVI.
Hugo Catalanensis. XX.
Hugo Episcopus Diensis. 528
Hugo Episcopus Gratianopolitanus. 554
Hugucio, auctor glossae. 310. 317
Humanitatis studia laudantur. 612
Humbertus Cardinalis. 66. 76. 91. 93. 98. 233
Hunfredus Morinensis Episcopus. 369. 377. 497
Hydroparastatae. 101
Hypodiaconissa, uxor Hypodiaconi. 226

I

Iacobus Cujacius Iurisconsultorum coryphaeus. 601. 614. Notatus. 452. 543
Iacobus Gothofredus notatus. 553
Iacobus Sirmondus. 429
Iacobus Wymphelingius notatus. 543
Iactantia corporalis a sacro ordine aliena sit. 104
Ibas Episcopus Edessenus. 579
Iberiæ Episcopi apud sanctum Gregorium. 41. 46. 566
Ilerda pessime interdum scripta apud Gratianum. 36
Illiberis. 500
Imaginariae scripturae. 104. 428
Imaginibus quare usi veteres. 89
Imagines majorum gestatae in funere. 594
Immunitas Clericorum unde orta. 575
Imperatorum lex non est supra legem Dei. 222
Impunitatis campus apertus Episcopis. VIII.
Indictiones erant in usu tempore Concilii Nicaeni. 182
Indocti in clerum non admittendi. 620
Innocentii III. lapsus de Concilio octavo. 289
Innocentius III. emendatus. 437
Inscriptiones capitum falsae apud Gratianum. 146. 156. 165. 169
Investes. 567
Ioannae Papissae historia. 432. Vnde orta ea fabula. 434
Ioannis XV. ira adversus Episcopos qui Arnulfum Remensem deposuerant. XV.
Ioannis Andreae liber de vita & laudibus beati Hieronymi. 35
Ioannes Balaeus notatus. 441
Ioannis Baptistae pictura digito agnum ostendentis vetita. 88
Ioannes Bona Cardinalis. 560
Ioannes Cochlaeus. 344. 383
Ioannes de Davantria. 641
Ioannes Gruterus. 630
Ioannes VII. femina. 217. 225
Ioannes Mabillonius. 570
Ioannes Marsa. 238

Ioannes Metellus. 602. 611
Ioannis Pierii liber pro sacerdotum barbis. 454
Ioannes Quintinus notatus. 447
Ioannis III. epistola de Chorepiscopis falsa. 469
Ioannes Episcopus Ravennas. 380. 558. 546
Ioannes Teres Archiepiscopus Tarraconensis. 426. 626
Ioannes Episcopus Vivanensis. 527
Ioannes Episcopus Viennensis. *Ibid.*
Ioannes Vallensis. 640
Ioca. 567
Iosephus Pamphilus. 238
Irregularitatem quaedam crimina inducunt. 201
Isidorus Episcopus Hispalensis. 13
Isidori praefatio Conciliorum. 65. 75
Isidorus Mercator sive Peccator. 66. 75. 428
Isidorianae Pontificum epistolae cujus auctoritatis. 264. 353
Isidori synonima. 366
Isidorus Hispalensis Episcopus emendatus. 455
Italia disciplinarum parens. 598
Iudex an peccet exigens sacramentum ab eo quem scit falso juraturum. 195
Iudicium divinum. 171
Iudiciarius ordo non requiritur in notoriis & manifestis. 192. 196
Iudicibus secularibus vetita cognitio Clericorum. 580
Iulianus Pomerius. 534. 549
Iuliani praeclare dictum 615
Iulius Papa non fuit temporibus Iustiniani. 27
Ivo Episcopus Carnotensis. 4. 6. 616. xx. *& seqq.* Reginonis collectione usus. 470
Iurare quomodo oporteat aut liceat. 182. *& seq.*
Iurare falso cogens ita peccat ut is qui pejerat. 195. 198
Iurare cum duodecim. 525
Iurisconsulti perfecti munus. 611
Ius canonicum sive pontificium. 7
Ius ecclesiasticum quando mutatum. 3.
Ius naturale & gentium. 211
Iusjurandum an illicitum ejus qui juravit se numquam Clerici tonsuram aut monachi habitum accepturum. 193. 198
Iustinianus non imminuit immunitates Episcoporum. 577
Iuvavum sive Saltzburgum. 527
Iuvenci laboriosum opus. 37. 44
Iuventa, pars aetatis princeps. 609

K

Kalendas Ianuarias colere vetitum. 249. *& seq.* 253
Karolus Archiepiscopus Moguntinus. 387
Karolus Calvus. 344. Removit regias legationes ab electione Romani Pontificis. 467. Delectabatur jocis Herimanni Episcopi Nivernensis. x.
Karoli Magni liberi, nepotes, & pronepotes referuntur. 343. Ejus Capitula. 518. 525
Karolus Martellus aeternaliter perditus. 326

L

Labi saepe delectat. 247
Laelius Taurellus. 602
Laevinus Torrentius laudatus. 592
Laica communio. 583
Laicis quando permissum discedere a Missa. 561
Lambertus Episcopus Atrebatensis. 519
Larvae daemonum. 568
Lateranense Concilium sub Callisto secundo. 282
Latinus Latinius. 238. 282. 611. 632
Lazarus Bonamicus. 602

Lean-

Leander Episcopus Hispalensis. 13
Legatorum sedis apostolicae gloriosum facinus. xvi.
Lemovicensis cujusdam Episcopi quaestus sordidus. 466
Leo Abbas Legatus in Gallia. xv.
Leodegarius Episcopus Augustodunensis. 577
Leonis I. epistola de Chorepiscopis falsa. 469
Leoni III. vindicata quaedam epistola. 492
Leo IV. promittit se servaturum Capitula imperialia. 216. 222. Ejus epistola ad Episcopos Britanniae. 449. Synodus. 250. *& seq.* 254. *& seq.* 264. *& seqq.*
Leonis IX. epistola adversus monachos. 511. 569
Leoniana civitas. 266. *& seq.*
Lex Imperatorum non est supra legem Dei. 222
Lex mundana. 524
Liber magnus, magnum malum. 603
Librariorum imperitia fons multorum erratorum. 165
Librariorum veterum mos. 526
Licentiae cupido robur tribuit supposititiis Paparum epistolis. 111.
Lignei sacerdotes. 559
Litania Domini. 180
Litaniae ante Ascensionem. 562
Litigare an Clerici possint. 194. 198
Literae dimissoriae. 181
Literarum communium cautio. 530
Locus vacuus relictus in Concilio Trullano pro subscriptione Romani Pontificis. 102.
Lotharii & Theutbergae caussa. 344
Lotharius Imperator 605. Quando factus Imperator. 435. v.
Ludbertus Archiepiscopus Moguntinus. 488
Ludifredus Episcopus Cordubensis. 455
Ludovicus Pius dividit regnum suum inter filios. v.
Ludovicus II. quando factus Imperator. 435
Ludovicus Gometius. 271. 604

M

Magnus Episcopus Astigitanensis. 16
Mansencallus primus Praeses Tolosanus. 458
Mansionaticum. 502
Mansiones. *Ibid.*
Manuscriptis codicibus quomodo utendum. 199
Manuscriptorum librorum auctoritas & usus. 431
Marculfus emendatus. 522
M. Ant. Columna Cardinalis. 237
M. Varro, togatorum doctissimus. 624
Maria Angliae Regina. 604
Marianus Victorius. 238
Marianus Socinus minor. 601
Martini Papae Concilium. 8. 108. *& seqq.* 173
Martini Bracharensis collectio. 109. 137. *& seq.*
Martyrologium Osvvaldi. 372. 441
Maso Episcopus apud Isidorum. 39. 45. 461
Massanus Episcopus apud Isidorum. 39. 45
Matricuria. 458
Matrimonium an impediatur simplici voto castitatis. 194. 198
Melchiadis epistola ad Episcopos Hispanienses. x. *& seq.*
Melchiadis Papae decreta. 60
Melchior Cornelius. 238
Mellitus Episcopus Londoniensis. 516
Melphiense Concilium. 40. 45. 465
Memoria Iurisconsultorum est propria. 614

Memphis. 370
Menna Episcopus Tolosanus vel Tolonensis. 486. 568
Mensium Romanorum & Graecorum nomina convenire simul non possunt. 126
Metropolitani olim confirmabant electiones Episcoporum. 183. 248
Michaël Thomasius Episcopus Ilerdensis. 26. 66. 238. 271. 616
Michaëlis Thomasii librorum index. 282
Missa Coenae Domini. 184
Missa integra audienda. 561
Missarum solitariarum abusus. 560
Monachi non osculentur mulieres. 440
Monachis interdicta olim accusatio adversus Episcopos. 493
Monachorum quies. 516
Monasteriis inclusi Clerici depositi. 583. *& seq.*
Monomachia. 393. 398
Monophysitae positi pro Monothelitis. 41. 46
Monothelitae damnati. 40. 79
Mores aurei decent sacerdotem. 560
Mortui laudantur. 593
Mortui laudandi. 624
Muciorum gens laudata. 601
Mulier oret velato capite. 530. 552
Mulier soluta a lege viri. 545
Mulier velari non potest sine consensu viri. 550
Mulieres viros docere non praesumant. 454
Mundana lex. 524
Mutatio personarum. 481

N

N*Achor* pro *Sochot* legendum apud Gratianum. 369. 373
Nannetense Concilium. 52
Nannetensis Concilii an. 419. capitula. 501
Narbonensis Archiepiscopus olim conveniebat ad Concilia Toletana. 42
Narbonensis Gallia aliquando dicta Gothia. 321
Nemausense Concilium. 429. 479
Neophytorum haeresis. 477
Nepesinus Episcopus. 34
Neubrigensis Episcopus nullus fuit. 463
Nicaenum Concilium quo tempore habitum. 60. 234. 243
Nicaeni Concilii plures olim fuerunt canones quam nunc exstent. 162. Eorum numerus. 235. 242. *& seq.*
Nicasius Episcopus Culusitanus. 24. 29
Nicolaus I. non interfuit ulli Concilio Carthaginensi. 24. Ejus virtutes. VIII.
Nicolai II. decreta. 535
Nicolaus Ormanetus Episcopus Patavinus. 271
Nicomeditanus Episcopus. 477
Nicopolitanus Episcopus. 477
Nomenoius Dux Britann. 496
Nomocanones. 6
Notitia provinciarum MS. 451
Notoria non requirunt examen. 192. 196
Nuptiae legales. 95. 99. 437
Nuptiae sine consensu partium nullae sunt. 385. 389

O

OBstetricum manus. 537
Octavius Pantagathus. 611
Olbertus Abbas Gemblacensis. XVIII.
Ollegarius Archiepiscopus Tarraconensis. 463
Ominum lex. 371
Omuli joca. 568
Onuphrius Panuinius. 611
Osca, antiquissima Hispaniae academia. 606
Osius filius Stephani Subdiaconi. 57. 69
Ostiensis Episcopi praerogativa. 294

Orfri-

Ottrildus monachus Wittebur-gensis. 483
Osuvaldi Episcopi Martyrologium. 372. 441

P

PAlatium Pincis. 23. 29
Palea. 13. 16. & seq. 20. 426
Pallii praerogativa. VI.
Pandectae Florentinae. 602
Pandectae Iustiniani. 616
Pannormia Ivonis. 4. 6. 10. 58. & seq. 66. 213. 278. 315. 394. 570. XX. & seqq.
Papae nomen olim commune. 58. 109
Papia lex. 47. 52
Paratae. 502
Paranymphi. 541
A Paribus, quid significat. 487
Parisiorum urbs Imperii sedes sub Carolo magno. 329
Paroeciales Presbyteri. 503
Paschalis primi sententia de consecratione. 38. 44
Paschasius pro Paschali frequenter positus. 38
Pastoris liber. 63. 73. 426
Pastoris sententia timenda 193 197
Patriarcharum antiquus numerus. 452
Paulini Aquileiensis epistola ad Heistulfum. 547
Paulus an interpretatus fuerit leges Theodosianas. 58
Paulus Diaconus an auctor homiliarii. 565
Paulus Parisius celebris interpres juris pontificii. 600
Paulus Manutius. 611
Peccatum minus facere an liceat. 190
Peccata latentia. 431. Non habent vindictam. 545
Pelagii II. epistola nona falsa. 470. 562
Perjurare melius quam *pejerare*. 488. 531
Perpinianum translata sedes Episcopi Helenensis. 501
Personarum mutatio. 481
Petrus Albignanus. 423 XXVII.
Petrus Augustinus Episcopus Oscensis. 606
Petrus Beneventanus. 640
Petrus Ciaconius. 26. 66. 238. 272. 312. 383. 617
Petrus Damiani. 344. 560
Petrus Galesius. 245
Petrus Lombardus. 310. An Gratiani frater. 202. Notatus. 545
Petri de Marca dissertatio. 573
Petrus Pithoeus. 321
Petrus Presbyter nominatur ante duos Episcopos Legatos Ioannis in synodo octava. 294. & seq.
Petrus Rogerii, postea Clemens VI. Papa. 430
Petrus Victorius. 602
Petri exceptiones legum Romanarum. 425
Photius Episcopus CP. 286. Auctor Bibliothecae. 33
Phratea. 505
Φρατρία. *Ibid.*
Pibo Episcopus Tullensis. 465. 501
Pierii Valeriani liber pro sacerdotum barbis. 445
Pii II. oratio quaedam emendata. 448
Pincianum palatium. 533
Placentinum Concilium. 520
Plenaria synodus. 475
Poenitentes quidam jacere debent. 115
Poenitens supplicat se excommunicari. 549
Poenitentiae sacramentum a Christo institutum. 202
Poenitentiale Bedae. 564
Poëtarum odium ævo Pierii. 445
Polybius scriptor prudentissimus. 608
Polycarpi auctor Gregorius Presbyter. 160. 361
Pomoerium Ecclesiae Ravennatis. 317

Pom

Pompeii celeritas in bellis conficiendis. 622. Ejus magna laus. 626
Pomponius Iurisconsultus. 615
Pontanolensis Ecclesia. 511
Pontificalis liber. 57. *& seq.*
Pontificalis liber non editus. 309
Poppaea lex. 47. 52
Porta speciosa. x.
Porticani. 279
Praecursoris pictura digito agnum ostendentis vetita. 88
Praescriptio triginta annorum. 194
Praesentatio Presbyterorum ad Ecclesias paroeciales unde orta. 519
Presbyter non legalibus nuptiis irretitus. 95
Presbytera, Presbyteri uxor. 226
Presbyteri occisi poena. 171
Presbyteri iidem olim erant cum Episcopis. 172
Presbyteri an possint chrismate signare pueros in fronte. 191
Presbyter indoctus qui baptizavit. 478
Presbyteri paroeciales. 503
Presbyteri quomodo judicandi. 578
Prestis vox reddita canoni Toletano. 521
Primas, id est, Legatus apostolicae sedis. 563
Prioratuum venditiones vetitae. 481
Privilegia sedis apostolicae favorabilia Episcopis. VIII. X.
Privilegiati casus origo. 578
Privilegium clericale. 584
Profuturus Episcopus Bracharensis. 490. 522. 559
Prospero tributi libri de vita contemplativa. 534. 549
Publius Scipio Aemilianus. 596
Pyrrhus Ligorius. 611

Q

Quadragesimae jejunium quando inceptum inter Clericos. 179. 186
Quiricus Episcopus in Iberia. 566
Q. Caecilii Metelli illustre facinus. 596
Q. Catulus. 626
Q. Mutius Scaevola. 614

R

Radoldus Argentoratensis Episcopus. 384
Radulfus Bituricensis Archiepiscopus. 383. 392
Rambulas Episcopus Edessenus. 27. 31
Raptoris poena. 582
Rathbodus Archiepiscopus Trevirensis. XVII.
Ratholdus Episcopus Argentoratensis. 548
Ratione victi consuetudinem frustra opponunt. 403
Ravannatis Ecclesiae pomoerium. 317
Redemptio altarium vetita. 480. *& seq,*
Reginaldus Polus Cardinalis. 604
Regino Abbas Prumiensis. XVII
Reichersperpensis Chronici auctor notatus. 468
Remense Concilium adversus Arnulfum. XIV.
Reservationes Ecclesiarum cathedralium. 183
Restituta restituta apud Gratianum. 553
Rhodanius Episcopus Tolosanus. 535
Riculfus Archiepiscopus Moguntinus. 574. 11.
Ridelli nomen restitutum apud Gratianum. 543
Rodomum pro Rotomago. 486
Rogae. 258. *& seq.*
Rogationes. 180. 187
Roma superior. 452
Roma urbium domina. 604
Romani Correctores laudati & notati. XXIX.
Romanae Ecclesiae chartarium.

Romani veteres nihil magnum, nisi auspicato, inchoare solebant. 46
Romani Pontificis solius est convocare generalem synodum. 82
Romani Pontifices sibi reservaverunt provisiones Ecclesiarum cathedralium. 183
Romani Pontifices aliquot mali fuerunt. 225
Romani Pontificis subscriptioni locus vacuus relictus in Concilio Trullano. 428
Romanus Pontifex an habeat omnia jura in scrinio pectoris sui. 459
Romani Pontificis electio olim fieri non poterat extra praesentiam Missorum Imperatoris. 467
Romani Pontificis auctoritas in Concilio. 473
Romipetae. 280
Romulus Amasaeus. 602
Rothadus Episcopus Suessionensis. 336. VIII. X. & *seqq.*
Rothomagense Concilium. 497
Rusticus Episcopus Narbonensis. 517

S

SAcerdos, id est, Episcopus. 561
Sacerdotes lignei. 559
Sacerdotii meritum unde. 560
Sacerdotes primi gradus, Episcopi. 577
Sacerdotum vita solutior. 607
Sacramenta a jejunis praestanda. 182. 184
Sacramentum Episcoporum. 248
Sacrilegii lex a Ioanne VIII. edita. 314. & *seqq.* 320. 524.
Salomon Constantiensis Episcopus 392. 395. 397
Salomon Rex Britonum. 494
Sanctius Rex Aragonum. 49. 54. 543
Sanctuaria, id est, reliquiae sanctorum. 559
Sardicensis Concilii auctoritas. 200
Sardicenses canones pro Nicaenis habiti. 233. 432
Saxones in Britanniam insulam olim migrarunt. 62
Scander-Berg. 13
Scientiae atque veritatis praemium. 166
Scoti Episcopi. 478
Scyllacaeum. 50
Sedulii paschale opus. 445
Segefredus pro Sigeberto. 267. 435
Selemselitanus Episcopus. 516
Sententia pastoris timenda. 193. 197
Septimunicense Concilium. 468
Servitia curiae non possunt poenae loco censeri. 574
Servituti adjuncta poena deportationis. 581
Servius Sulpicius. 613
Siciliae laus. 606
Sigebodus Archiepiscopus Narbonensis. 315. 524
Sillitanus Episcopus. 516
Silverii Papae epistola supposititia. 533
Silvestri secundi decretum. 459
Simoniacorum Episcoporum poena. 460
Siricio perperam tributa constitutio Stephani secundi. 431
Sisebutus Rex Hispaniae. 49
Sisemundus positus pro Sisenando. *Ibid.*
Sisenandus Rex Hispaniae. *Ibid.* & 566
Smaragdus an auctor homiliarii. 565
Socbot male scriptum apud Gratianum pro *Nachor.* 369. 373
Socinorum familia clara Patavii. 601
Solaria. 296. & *seq.*
Solon legislator Atheniensium. 213. 593. 615
Somniorum lex. 371

Statuae intereunt. 592
Statuta Ecclesiae antiqua. 453
Stephani I. decretum adversus laicos. 436
Stephanus Tornacensis emendatus. 529
Subdiaconi abstinere debent ab uxoribus. 92. 94. 113. 118. 538
Subdiaconi gradus dimissus. 517
Subdiaconissa, uxor Subdiaconi. 216
Supprestis significat superstitem. 521
Symbolum fidei quantae auctoritatis. 22
Synodus provincialis cognoscit de criminibus Clericorum. 576. An congregari possit sine auctoritate Romani Pontificis. VIII.
Synodus sexta non fecit canones. 78. & seq. 82. 86.
Synodi generalis convocatio pertinet ad solum Romanum Pontificem. 82
Synodorum universalium & provincialium differentia. 462
Synodus perfecta. 475
Synodus paroeciana. 557
Synodalis caussa. 557

T

Talamascae. 568
Tarraconensis liber. 427
Tarraconense Concilium ab Antonio Augustino celebratum. 618
Telo urbs Galliarum. 486
Terracona pro Tarracone. 16
Thado Archiepiscopus Mediolanensis. 373
Theodorus Mopsuestenus. 17. 31. 50
Theodori Poenitentiale. 523
Theodosianae leges. 58.70
Theodulfus Episcopus Aurelianensis. 151. 168. v. & seq.
Theophrasti querela adversus Naturam. 609
Thomas Manricus. 237
Thomas Archidiaconus Spalatensis. 454
Thraces pueros recens natos lacrymis excipiebant. 610
Toga armis praestantior. 597
Toletanus canon emendatus. 521
Tolona urbs Galliarum. 486
Tractatus ordinandorum. 453
Trecense Concilium sub Ioanne octavo. 523
Trecense Concilium sub Paschale secundo. 521
Tres tabernae. 51.55
Treuga. 535
Tribonianus. 613. 616
Triburienses canones a Regiпone relati. 513.523.525
Tricassinum Concilium. 313. & seq. 320.
Tridentinum Concilium. 607
Triginta annorum possessio. 481
Trullanum Concilium. 77. 100
Tuitio concessa euntibus ad bellum sacrum. 535
Tutelense monasterium. 519

V

Valerianus Episcopus Martyr. 42
Varense Concilium. 513
Vdalricus Episcopus Augustanus. 557
Velato capite orare debet mulier. 530. 552
Venerius Episcopus Calaritanus. 558
Veritatis & scientiae praemium. 166
Veritati manifestatae consuetudo cedere debet. 214. 220
Veritas a quibusvis erui non potest. 613
Vermeria diversa a Wormatia. 543
Vermeriense Concilium. 539. & seq.
Vervecum pelles atramento denigratae. 493
Vestorina haeresis. 567
Viaticum. 185

Vi-

Vduarum minifterium in Ecclefia. 226
Vigilii Papae epiftola ad Eutherium. 158. ad Profuturum. 490
Viglius Zuichemus laudatur. 601
Vilifarius. 532
Vincentius Hifpanus. 423
Vinum aqua mixtum oblatum a Chrifto. 101
Vino aegrotus an poffit baptizari. 200. 431
Vir corporis fui poteftatem non habet. 476
Virginitas occiditur inter manus obftetricum. 537
Virtus feipfa contenta eft. 166
Virtus clara aeternaque habetur. 592
Vifitatio dioecefeon. 504
Vitalis Presbyter Brixienfis. 482. & *feq.* 541
Vitreis ufus Ant. Auguftinus ob malam oculorum valetudinem. 623
Vivarienfis Epifcopus nunquam fuit metropolitanus. 498
Vigerius Epifcopus Andegavenfis. 480
Vniformis epiftola. 487
Vomeres ferventes. 171
Vrbanenfe Concilium. 539
Vfurae vetitae Chriftianis. 117
Vuae non addendae oblationibus. 100
Waldrada concubina Lotharii. 344
Wenilo Archiepifcopus Senonenfis. x.
Wernerus Epifcopus Merfepurgenfis. 463
Wigo. 515
Wilfredus Morinenfis Epifcopus. 376
Willermus Marchio. 534
Wimundus Epifcopus Averfanus. 443
Wirigildum. 48. 53. 525
Wifigothorum leges. 438
Wormacienfe Concilium. 169
Wormatia diverfa a Vermeria. 543
Vxor victa coëundi defiderio ne celet virum. 476

X

XEnophontis Cyrus. 591
Χρυσόβουλλον Imperatorum Graecorum. 253. 256

Z

ZAchariae Papae epiftola ad Theodorum. 541. Ad Pipinum emendata. 558
Zachariae falfo affictum caput quoddam. 545
Zofimus Papa emendatus. 451

FINIS.

[illegible]

70

ANTON
AUGUS
DE EME
GRATIA
TO. II.

P